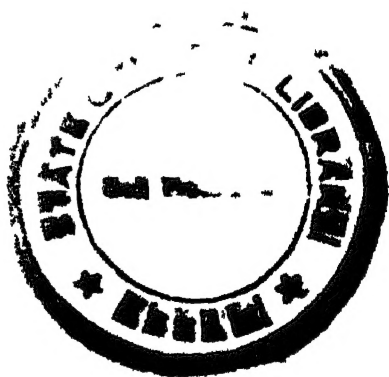

ବିଷୟବସ୍ତୁ

ଅମୃତ୍ୟ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ

**BISHAHBRIKHYA An Assamese Novel written
by Sri, Amulya Chakraborty and Published by
P J Baruah, Bharat Press, Santipur Guwahati-9**

প্রথম প্রকাশ—১৯৮৬ চন

প্রকাশক :

শ্রীপবিত্র জীবন বৰুৱা

ভাৰত প্ৰেছ, গুৱাহাটী-৯

মূল্য : ১২০০ টকা মাত্ৰ

—উছৰ্গা—

সহধমিনী উমি লৈ—
যাৰ অনুপ্ৰেৰণাই মোৰ
চিন্তা-চৰ্চাৰ একমাত্ৰ
সম্বল ।
অমূল্য

কৈফিয়ৎ

এই উপন্যাসখনৰ বাবে লেখকে কোনো মৌলিকতা দাবী কৰিব নোৱাৰে। কাৰণ অসমৰ পাহাৰে-ভৈয়ামে, গাঁৱে-ভূঞা, নগৰে-চহৰে আৰু হাবিৰে-বননীয়ে সিঁচৰতি হৈ পৰি থকা হেজাৰ হেজাৰ অপ্ৰকাশিত কাহিনীৰ মাজৰপৰা গোটাচৰেক মাত্ৰ বুটলি লৈছে এই কিতাপখন সঙ্কলন কৰা হৈছে। এই কাহিনী বিলাক আমাৰ বৃঢ়া-মেথাসকলে জানে বুলিয়েই মোৰ বিশ্বাস। মই মাত্ৰ পৰিবেশনাৰ দায়িত্বটোহে লৈছো। ভূঞা-ব্ৰাহ্মণ থাকিলে আঙুলিয়াই দিবলৈ পাঠক সমাজক অনুৰোধ জনাটো।

কিতাপখনৰ ৰচনাকাল ১৯৭৫ চন। তেতিয়াই দিয়া “কাল-পুৰুষ” নামটো বিশেষ কাৰণত সলাব লগা হ’ল। সেই নামেৰেই কিতাপখনৰ একাংশ শ্ৰীচন্দ্ৰ প্ৰসাদ শইকীয়া সম্পাদিত তিনিমহীয়া ‘প্ৰকাশ’ত ছোৱা ছোৱাকৈ ওলাইছিল।

হাতে লিখা অৱস্থাতে কিতাপখন কেইজনমান বন্ধুৱে পঢ়ি চাই দুটো এটা আসোঁৱাত দেখুৱাই দিছিল। তাৰ ভিতৰত শ্ৰীচিদানন্দ বৰুৱা আই এ এছ, শ্ৰীঅশোক শইকীয়া আই এ এছ আৰু দৰং কলেজৰ প্ৰবক্তা শ্ৰীৰজত দত্তৰ নাম উল্লেখ নকৰিলে মোক কৃতজ্ঞতাৰ দোষে ছুব।

ভাৰত প্ৰেছৰ স্বত্বাধিকাৰী শ্ৰীপবিত্ৰ জীৱন বৰুৱাই কিতাপখন প্ৰকাশ কৰাৰ দায়িত্ব লোৱাত তেখেতৰ ওচৰত মই পৰম কৃতজ্ঞ।

বাইজৰ কৃপাদৃষ্টি লাভ কৰিলে ২য় খণ্ড খনো যথাসময়ত ওলাব।

অলমতি বিস্তৰণ
জমুলা কুমাৰ চক্ৰৱৰ্তী।

১৯৩৭ চনৰ ডিছেম্বৰ মাহৰ এটা উজ্জল ৰাতিপুৱা। সেইদিনা পুৱাৰ সূৰ্য্যৰ হেঙুলীয়া কিৰণৰাশি কুঁৱলিয়ে মূন কৰিবপৰা নাছিল। প্ৰচণ্ড শীতত ঠেৰেঙা লাগি থকা প্ৰকৃতিৰ অঙ্গে অঙ্গে পৰণ কৰি পূব আকাশৰ সোণোৱালী ৰশ্মি-বেখাই জীৱনৰ জেউতি চািলি। গছ-লতা, চৰাই-চিৰিকতি সকলোৱে যেন সেইকাৰণে অলপ সোনকালেই সাৰ পালে।

আৰু সাৰ পালে ৰায়চাহাব সবেশৰ চৌধুৰীয়ে। বঙচুৱা ৰ দালিয়ে তেওঁৰ শোৱনি কোঠাত লুকা-ডাকু খেলিবলৈ ধৰা তেওঁৰ চকুত পৰিল।

চৌধুৰী উদ্যোগী পুৰুষ। শেতলিৰ উমৰ মায়া পৰিত্যাগ কৰি তেওঁ বিছনাখনত বহি পূবমুৱা হৈ সু-প্ৰভাত কামনা কৰি পাঁচ গৰাকী সতী আৰু নৱপ্ৰহক প্ৰাথনা কৰিল। যিফুৰ মোল্লটো নাম জপিলে আৰু লাহেকৈ সোঁ-ওঁৰিখন মাটিত ৰ'। বিপুল। বসুন্ধৰাক প্ৰণাম কৰি তেওঁ থিয় হল। কোঠাটোত তেতিয়া একাৰৰ লেশমানো নাই।

চৌধুৰীৰ মনটোতো 'পাহৰে' জিন্মিলালে। এনে এটা ফৰকাল পুৱাত তেওঁৰ মনটোও ফৰকাল হ'ল। দিনটো ভালে ভালে যাব বুলিয়েই তেওঁৰ ধাৰণা হল। তেওঁ গছমী আলোৱান খনেৰে গাটো সতকতাৰে মেৰিয়াই দুৱাৰখন খুলি দিলে। লগে লগে এজোলোকা ৰঙা ব'দ আঁঠি কোঠাটোৰ ৰহণ চৰাই ৰায়চাহাবক সম্বন্ধনা জনালে।

'জবা কুসুম সন্ধানং " শ্লোকটো গাই গাই ৰায়চাহাবে সূৰ্য্যদেৱতাক প্ৰণাম কৰিলে আৰু লাহে লাহে ফুৰাৰ ভাত খাব পৰা যেন চোতালখনেৰে আগবাঢ়ি গৈ পদূলি পালেগৈ। পদূলিৰ বকুলফুল দুজোপাৰপৰা অজস্ৰ ফুল সাৰি তলখন শুকল। কৰি খেছিল। ফুলৰ সুবাসে ৰায়চাহাবৰ মন-প্ৰাণ হৰি নিলে।

ফুলবোৰ গচকি যাবলৈ তেওঁৰ সন্ত নশ'ল। অলপ চাপৰি তেওঁ ফুল বুটলিবলৈ ধৰিলে। আলোৱানখনতে নিম্বৰ লগ।

কুলবোৰ খোৱাত কাপোৰখনৰ এটা অংশ তিতি গ'ল। কিন্তু তালৈ ৰায়চাহাবৰ ব্ৰুক্লেপ নাছিল।

তেওঁ নঙলাকেইডাল খুলি লাহে লাহে ৰাজ আলিটোত ভৰি দিলে। এই আলিটো বাক্সিবলৈ মহামান্য ইংৰাজ চৰকাৰে কিছু অৰুসাহায্য মজুৰ কৰিছিল। গতিকে ৰাজআলি। কিন্তু ৰায়চাহাবৰ নিন্দুকবিলাকে কয় যে ৰায়চাহাবে সেই অঞ্চলৰ হাল ছিগা চহা ৰাইজৰ সহায়তহে সেই আলিটো বন্ধাইছিল। ৰজাৰ ধন ৰজাৰ বশংবদ ৰায়চাহাবৰ চন্দুকতহে জমা হ'ল। অৱশ্যে সেই কথা সঁচানে মিছা ৰায়চাহাবৰ গৃহলক্ষ্মীয়েহে জানে। কাৰণ চন্দুকৰ সঁচাৰ কাঠী তেওঁৰ আঁচলৰ আগত দিনে-নিশাই জন্জনাই থাকে।

কিন্তু এটা কথা সঁচা যে এই এলেকাৰ ৰাইজৰ ভাল-বেয়া, উন্নতি-অৱনতি, লাভ-লোকচান, মজল-অমজল সকলোবিলাকৰে চাৰি-কাঠীটো ৰায়চাহাবৰ হাতত ন্যস্ত। বুঢ়াৰ হাতত চেঙেলি পৰাদি কাঠীটোও ৰায়চাহাবৰ হাততে চিৰদিন চেপা খাই আছে। তেওঁ কেতিয়াবা কাচিৎহে মুঠিটো অলপ ঢিলাই দি এহাত পানীৰ পুঠিমাছৰ দৰে নিমাখিত প্ৰজামখাৰ ফৰফৰণিলৈ লক্ষ্য কৰি পেটে পেটে আত্মপ্ৰসাদ লাভ কৰে। তাৰ পিছত মুঠিটো পুনৰ কটকটীয়া হয় আৰু ৰাইজৰ জাগৰণবোৰে লগে লগে ইতি। ৰায়চাহাবৰ অসীম শক্তিৰ মাহাত্ম্যই এইদৰেই জনসাধাৰণক চমক খুৱাই থাকে।

জনসাধাৰণ বা ৰায়চাহাবৰ প্ৰজাবিলাকৰ কথা এইখিনিতে অকণমান উন্নীকৰ্ম্মাই খোৱা ভাল হ'ব। ৰায়চাহাবৰ বৃহৎ টোলৰপৰা প্ৰায় আধামাইল মানলৈকে জনবসতি নাই। কাৰণ এই গোটেইখিনি মাটিত ৰায়চাহাবে খেতি-বাতি কৰে। তেওঁৰ হাউলিৰ লগতে দহ প্ৰামান মাটিৰ এখন বিয়াগোম বাৰী। তাত ভামোল-পাণ আম-কঠাল নাৰিকল আদিৰপৰা লং-ইলাচি, ডালচেনি আদিলৈকে নথকা বস্তু নাই। বাৰীখনৰ চাৰিওফালে ধাননি পথাৰ। পথাৰৰ মাজৰ বাৰীখন দূৰৰপৰা দ্বীপ এটা যেন লাগে। দ্বীপৰ দৰেই ৰায়চাহাবে ঠমানদিনে নিজৰ অস্তিত্ব জনসাধাৰণৰ-পৰা পৃথক কৰি ৰাখিছে। মাত্ৰ ৰাজআলিটোৱেই একমাত্ৰ সংযোগ। এই আলিটোক মানুহে ৰায়চাহাবৰ আলি বুলিলো কয়।

ৰায়চাহাবৰ আলিটো উত্তৰা-দক্ষিণাকৈ অৱস্থিত। উত্তৰে

গ্ৰাম হয়-সাত মাইলমান দূৰত বেল-চেটহন আৰু দক্ষিণে গ্ৰাম সাত মাইলমান গৈ পাহাৰত লাগিছেগৈ। আলিটো কেঁচা। বাৰিষা এৰ্কাঠুৱা বোকা হয় আৰু খৰালি ধূলিৰে মকতুমি। আলিটো শিলেৰে বাজিবৰ কাৰণে ৰান্ধাচাহাবে জিলাৰ বৰ-চাহাবক প্ৰায় হেজাৰবাবমান দীঘলীয়া চালাম দিছে বুলি মানুহে কোৱা-মেলা কৰে। কিন্তু ভেৰা প্ৰসন্ন হোৱা নাই। চকুচৰহা-বিলাকে কয় যে প্ৰথমতে আলিটো বাজিবৰ সময়ত সেইজন বৰ-চাহাবেই আছিল আৰু চৰকাৰে মজুৰ কৰি দিয়া ধনৰ কিবা লৰক-ফৰক হোৱা বুলি হেনো তেওঁ অহকাৰে পছকাৰে গুনিবলৈ পাই আলি বাটটো শিলেৰে নবন্ধাই নিজৰ মনটোহে বোলে সেই কঠিন পদাৰ্থটোৰে বাজি থৈছে।

সেইবাবে ৰান্ধাচাহাবৰ দুখ নাই। তেওঁৰ তিনিটা হাতী আছে। হাতীয়ে টনা গাড়ী এখনো আছে। গতিকে ভ্ৰমণৰ কাৰণে তেওঁৰ কোনো অসুবিধা নাই। অৱশ্যে আলিটোত শিল ছটিউৱাৰ ঠিকাটো পোৱা হ'লে (আনে পাব নোৱাৰেও) দুপইচা চন্দুকহু হ'লহেঁতেন। সিমানই। তাৰ বাহিৰে তেওঁৰ অন্য স্বাথ নাই। ৰাইজৰ সেৱা কৰি খ্যাতি অৰ্জন কৰিবলৈ তেওঁৰ এলাকাত যিবোৰহে ৰাইজ, সেইবিলাকক ৰাইজ বুলিবলৈ কোনো সজ্ঞা কাৰণ নাই। সিহঁতক ওচৰত থকা অৰণ্যবিলাকৰ বাসিন্দা বুলি ক'লেও বঢ়াই কোৱা নহয়। হাবি জংঘলতেই জুপুৰী ঘৰ সাজি সিহঁতে বাস কৰি আছে।

এইবিলাকেই ৰান্ধাচাহাবৰ প্ৰজা। তেওঁ সিহঁতক বনৰীয়া জীৱ-জন্তুৰ চামিল বুলিয়েই গণ্য কৰি আহিছে। সেই মানুহ-বিলাকক তাত পত্তন দিয়াৰ মূলতে তেৱেঁই। মানুহবিলাক বাৰে-বৰণীয়া। কিছুমান নেপালী, কিছুমান জনজাতীয় আৰু বেছি ভাগেই ওৰাং, চাওঁতাল আদি চাহবাগানৰ ফাল্টু বনুৱা। দক্ষিণৰ পাহাৰটোৰপৰাও কিছুমান মানুহ আহি বহিছেহি। এই প্ৰজা-বিলাকে ৰান্ধাচাহাবৰ বাহিৰে কাকো চিনি নাগায়। আগতেই কৈ অহা হৈছে যে সিহঁতৰ চাৰি-কাঠীৰ মালিক হৈছে স্নানামথনা ৰান্ধা-চাহাব শ্ৰীমুক্ত সৰেন্দ্ৰৰ চৌধুৰী।

কোৱা বাহুল্য যে এই প্ৰজাবিলাক ৰান্ধাচাহাবৰ একান্ত বাধ্য। তেওঁৰ হুকুম অমান্য কৰাৰ সাহস সিহঁতৰ সাত পুৰুষৰো নাই।

চৌধুৰীয়েও অৱশ্যে উপলব্ধি নকৰা নহয় যে সিহঁতৰ মহতেই তেওঁ আজি ডাঙৰ মানুহ বোলাই হাতীত উঠি বগা চাহাবক চেলাম মাৰি ফুৰিব পাৰিছে। এই নিম্নাধিত মানুহ মথাই তেওঁৰ দূৰবিঘা মাটিত ধান খেতি কৰে। দহপুৰাৰ বাৰীখন আটোমটোকাৰীকৈ বাখে আৰু তেওঁৰ ঘৰৰ এশ এবুৰি কাম বিনা প্ৰতিবাদে কৰি যায়। সিহঁতক বাদ দি চৌধুৰীৰ অৱস্থা কল্পনাও কৰিব নোৱাৰি। সেইকাৰণে তেওঁ সিহঁতক হাতৰ মুঠিত বন্ধাৰ সকলো ব্যৱস্থা লৈছে। চৰকাৰৰ টেকেনা, পুলিচ দাৰোয়া আদিৰ দ্বাৰা সিহঁতক মাজে মাজে অলপ-অচৰপ ভয় খুওৱা হয়। পিছত পুনৰ ৰায়চাহাবেই সিহঁতক চৰকাৰৰ জুলুমবপৰা বন্ধা কৰে। সাপ হৈ খোটা আৰু বেজ হৈ জৰাত চৌধুৰীৰ সমসৰী সেই অঞ্চলত কোনো নাই। জিলাৰ সদৰবপৰা ঠাইখন ভালেমান দূৰত হোৱাত ৰায়চাহাবৰ প্ৰতিপত্তি বাঢ়ি গৈছে।

নিজৰ প্ৰতিপত্তিৰ বিষয়ে ৰায়চাহাব সদায় সচেতন। বকুল-ফুল বটলি থাকোঁতেও তেওঁ তাকে ভাবি আছিল। অলপতে গড়গৰ বাহাদুৰ অহাৰ কথা আছে। তেতিয়া তেওঁৰ ডাক পৰিব। এইবাৰ তেওঁ এটা কথা চিন্তা কৰি আছে। কিবা প্ৰকাৰে গড়গৰক এইফালে আনিব পাৰিলে তেওঁৰ বহু লাভ হয়। এনেতে তেওঁৰ চকু সমুখৰ ধাননি পথাৰত পৰিল। শালি ধানবোৰ পকিবলৈ আৰম্ভ কৰিছে। ধানৰ খোকবোৰ নিয়ন্ত্ৰিত সেমেকি গধুৰ হৈ দোঁ খাই আছে। পুৱাৰ ব'দত পথাৰখনে সোণোৱালী ৰঙ ধৰিছে।

আধামাইলমান দূৰত পথাৰখন শেষ হৈছে। তাৰপৰাই হাবি। অৱশ্যে গভীৰ অটব্য অৰণ্য নহয়। প্ৰায় তিনি-চাৰি মাইল-মান জুৰি এটা বিৰাট এলেকা খেৰ-বনেৰে ভৰা। কিছুমান বন ইমান ওখ হয় যে তাৰ মাজেদি গ'লে হাতীও ঢাক খাই যায়। এইবিলাক মাটি এতিয়াও চন পৰি আছে। খেৰ-বনৰ জংঘল স্ব'ত শেষ হৈছে তাৰপৰাই পাহাৰৰ নামনিমূৰে অলপ ডাঠ বিধৰ হাবি আছে।

এই হাবিবিলাকৰ প্ৰধান আকৰ্ষণ হৈছে চিকাৰ। শৰ, সোণোৱা, কাঠখোৱা, দলহৰিণ আদি জাকে জাকে। বাঘ-ভালুক বনৰীয়া ম'হ, বনৰীয়া হাতী আদি 'বিগ-গেম'বো

অভাব নাই। কোনোবা সম্মানিত অতিথি আহিলে বায়চাহাবে চিকাৰৰ আয়োজন কৰে। নিজৰ হাতী আছে। বন্দুক, বাইফল আদিও প্ৰচুৰ। চাহাববিলাক চিকাৰৰ নামত পাগল। বায়চাহাবে সিহঁতৰ এই দুৰ্বলতাৰ সুযোগ বাককৈয়ে লৈছে। বায়চাহাব পদবিটোৰ মূৰতেও এই চিকাৰেই। গতিকে এই হাবি-বনবিলাক চিৰকাল অজৰ-অমৰ হৈ থাকক। চিকাৰীৰ স্বৰ্গখন অক্ষয় হৈ থাকক বনৰীয়া জীৱ-জন্তুবিলাকৰ সংখ্যা অটুট হৈ ৰওক, এয়ে বায়চাহাবৰ কামনা। 'সম্মে বায়চাহাবৰ লক্ষ্মী, যাৰ যত তেওঁ আজি এজন গণ্য-মান্য ৰাজপুৰুষ।

ৰাজপুৰুষ হিচাপে তেওঁ নিজৰ কৰ্তব্য অতিশয় নিষ্ঠাৰে পালন কৰি আহিছে। ক'তো গল্পপো শিখিলতা নাই। কোঁৱৰৰ চাউল খাই পাণ্ডৱৰ গুণ গোটাবি দুবালি তেওঁ খিণ কৰে। ইংৰাজ চৰকাৰৰ অনুগ্ৰহতে তেওঁৰ সবলো পাখিৰ আকাঙ্ক্ষা পৰিপূৰ্ণ হৈছে। সেইহেঁদে মহান চৰকাৰৰ প্ৰতি তেওঁৰ আনুগত্যৰ সীমা নাই। চৰকাৰৰ স্বাৰ্থৰ কাৰণ দহসাজ লম্বোণে থাকিবলৈয়ো তেওঁ সদায় সাজু। তেওঁৰ ৩৭বৰ্ষতাৰ কাৰণেই গান্ধীৰ অসহযোগ আন্দোলন তেওঁৰ ওলোকেত শিপাব পৰা নাই। গান্ধীক দেশৰ মানুহে মহাত্মা বুলি আখ্যা দিয়াটো তেওঁ কেতিয়াও সম্বোধন নকৰে। জিমছন চাহাবৰ দৰে তেওঁ 'গেণ্ডি' বুলিহে উচ্চাৰণ কৰে।

জিমছন চাহাবৰ কথা মনত পৰিলেই তেওঁ ভক্তিত বিগলিত হৈ পৰে। তেতিয়া ১৯২১ চন। বায়চাহাবৰ উপনিবেশৰ বয়স তেতিয়া দহ বছৰ পাব হৈ গৈছে। তেতিয়াই গান্ধীৰ জলণ্টিয়াৰ-বিলাকে গাৰে-ভুংগে সোমাই মানুহক ছলাহী কথাবে ওচটাই ফুৰিছে। বায়চাহাবৰ এলাবাতো দুই-তিনিটামান সোমাইছিল। বায়চাহাবে কৌশল কৰিলে। সিহঁতক টালি-ভুলি কথাবে ভুলাই ঘৰলৈ মাতি নিলে আৰু তাতে তিনিওটাকে গৰুৰ পঘাৰে বান্ধি উধাই-মুধাই পিঠিলে। তাতো ক্ৰান্ত নেথাকি জিমছন চাহাবলৈ বতৰা পঠিয়ালে। আচৰিত কথা খবৰ পাই পিছদিনাই চাহাব আহি হাজিৰ। বিলাতী ঘোঁৰাত উঠি অহা চাহাবক কাৰ্তিক দেৱতা যেন লাগিছিল। চৌধুৰীয়ে নিজে ঘোঁৰাৰ লেকামত ধৰি চাহাবক আগবঢ়াই আনিলেগৈ। জিলাৰ বৰচাহাবে দয়া কৰি দুখীয়া প্ৰজাৰ পঁজা পদখুলিৰে পখিল

কৰিছে, ইয়াতকৈ ভাগ্যৰ কথা আৰু কিবা আছেনে ? বান্ধচাহাবৰ নিৰ্দেশমতে শঙ্খ-ঘণ্টা বজাই চাহাবক আদৰি বৰচ'ৰাত বহুওবা হ'ল। গান্ধীৰ ভলণ্টিয়াৰ তিনিটাকো পঘাৰে বান্ধি থোৱা অৱস্থাতেই চাহাবৰ আগত হাজিৰ কৰা হ'ল।

অৱশ্যে চাহাবৰ এটা কাম চৌধুৰীয়ে তাৰিফ কৰিবপৰা নাছিল। চাহাবে বন্দী কেইজনৰ বান্ধ খুলি দিবলৈ নিদেশ দি সিহঁতৰ লগত ওদ্ভাৱে কথা-বাৰ্তা পাতিলে। পিছত দাৰোগাই হাত-কেৰেয়া নলগোৱাকৈয়ে সিহঁতক লৈ গ'ল। চাহাবে সিহঁতৰ লগত ইংৰাজীতে কথা-বাতা পতা কাৰণে চৌধুৰীয়ে একো বুজিবপৰা নাছিল। কিন্তু পিছত তেওঁ এঘাৰ কথা শুনক যানাককৈ শুনিছিল। চাহাবে ভলণ্টিয়াৰ কেইজনক কৈছিল বোলে ভাৰতীয় মানুহহে ভাৰতৰ স্বাধীনতাৰ ঘাই অন্তৰায়, ইংৰাজবিদ্ৱাক নহয়।

চৌধুৰীৰ অৱস্থা তেতিয়া সিমান গজগজীয়া হোৱা নাছিল। 'বান্ধচাহাব' খিতাপটোও তেতিয়ালৈকে পোৱা নাছিল। তেওঁ চাহাবক দেৱতাৰ দৰে পূজা কৰিলে। চ'ৰাত থকা বাঘৰ ছাল পহৰ শিং, হাতীৰ দাঁত আদি দেখি চাহাব সেইদিনা চিকাৰৰ কাৰণে থাকি গ'ল।

আৰু সেইদিনাৰপৰাই চৌধুৰীৰ প্ৰতি বৃহস্পতিৰ শুভদৃষ্টি পৰিল। তেওঁৰ ধন-মান, যশ-গৌৰৱ দিনে দিনে বাঢ়ি যাবলৈ ধৰিলে। ৰাজভক্ত প্ৰজা বুলি চৰকাৰৰপৰা স্বীকৃতিও পালে। কেইবছৰমানৰ ভিতৰতে 'বান্ধচাহাব' খিতাপটোও লাভ কৰিলে। তেওঁ লক্ষ্মীআইৰ বৰপুত্ৰ হৈ পৰিল।

লক্ষ্মী আইৰ কৃপা পাই বান্ধচাহাব কৃতার্থ হ'ল। কিন্তু তেওঁৰ এটা খেদ থাকি গ'ল আৰু ক্ৰমে সেই খেদ জেদত পৰিণত হ'ল। তেওঁ বুজি নোপোৱা জিমছন চাহাবৰ ইংৰাজী শব্দকেইটাই সেই জেদৰ জুইত ঘিউহে লাগিলে। আই সৰস্বতীৰ অনুগ্ৰহ লাভ কৰিব নোৱাৰাৰ সন্তাপ কিছুপৰিমাণে হ'লেও উপশম কৰাৰ মানসেৰে তেওঁ বৰ পুতেক অৱনীক উচ্চ শিক্ষিত কৰি তুলিবলৈ দৃঢ়প্ৰতিজ্ঞ হ'ল। তেওঁ আগৰেপৰা লক্ষ্মী পূজাভাগ বহুৰে বহুৰে কৰি আছিল। এতিয়া শ্ৰীপঞ্চমীৰ দিনা বাণী-বন্দন'ও আড়ম্বৰেৰে কৰিবলৈ ধৰিলে।

আই সবস্বতীৰ অনুগ্রহৰপৰা তেওঁ বঞ্চিত নহ'ল। অৱনীয়ৈ দক্ষতাৰে পৰীক্ষাৰ 'দণ্ডনা পাব হ'বলৈ ধৰিলে। আমি যি সময়ৰ কথা কৈছো সেইসময়ত অৱনীয়ৈ কলিকতাৰ প্ৰেছিডেঞ্চী কলেজৰপৰা সসন্মানে বি-এ পাছ কৰি এবতে বহি আছেহি।

সেই ফৰকাল ৰাতিপুৱাতো ৰায়চাহাবে খাননি পথাৰখন নিৰীক্ষণ কৰি একা সময়ত ৰঙা বেজিটো পূব আশিত দিগ-বলয়ৰপৰা কেইবাহাতো ওপৰলৈ উঠি গৈছিল। চাই চাই চৌধুৰী তন্ময় হৈ পৰিছিল। সোণালী পথাৰখনৰপৰা গৈ তেওঁৰ দৃষ্টি নিবদ্ধ হৈছিল হাবি-বনবিলাকত। তেওঁ বহুত চিন্তা কৰিলে, লগতে বি, এ পাছ পুতেকৰ ভৱিষ্যতৰ বিষয়েও। বেজিটো লাহে লাহে চোকা হৈ আহি 'ওঁৰ চকুত লাগিল। ঠিক সেই সময়তে এজাক পুৰালি বতাহ খাননিখনত চৌ ভুলি আহি তেওঁৰ চকুত খুন্দা খালিহি। ব'দৰ তাপ শীতল হৈ গ'ল। ৰায়চাহাবে কিবা এটা উৱাদিহ পালে। তেওঁৰ ওঁঠত হাঁহি বিৰিঙিল। ৰঙা বদে ৰহণ চৰোৱা খাননি পথাৰ আৰু দুৰৰ হাবি-বন-বিলাকত যেন হাঁহিৰ লহৰ খেলি গ'ল।

ৰায়চাহাব সৰ্বেশ্বৰ চৌধুৰীৰ জীৱনৰ প্ৰথম ওঠৰ বছৰ
 তমসাম্বন্ধ। তেওঁৰ পিতা-মাতা, বংশ-পৰিয়াল, শিক্ষা-দীক্ষা আদিৰ
 বিষয় কোনো তথ্য লেখকৰ হাতত পৰাহি নাই। আনকি
 তেওঁ কোন জিলাৰ মানুহ সেইবিষয়েও আজিলৈকে কোনোৱে
 আলোকপাত কৰিব পৰা নাই। মূঠতে মানুহজনৰ জীৱনৰ প্ৰথম
 অধ্যায়টো ৰহস্যৰ ঘন কুঁৱলিয়ে আবৰি আছে। পৰশ্ৰীকাতৰ,
 এলেহুৱা মানুহ কিছুমানে অৱশ্যে পৰোক্ষভাৱে বু-বু বা বা কৰা
 কিছুমান কথা কেতিয়াবা কাণত পৰে। কিন্তু দলিল, দস্তাবেজ
 আদিৰ অভাৱত বা বিশ্বাসযোগ্য সাক্ষীৰ অনাটনত সেইবিলাক
 প্ৰমাণিত নহ'ল। অহকাণে পহকাণে শুনা কথা (হিন্দ্ৰেৰছে
 এভিডেঞ্চ) যেনেকৈ আদালতত গ্ৰহণযোগ্য নহয় আৰু তাৰ ওপৰত
 ভিত্তি কৰি বিচাৰকসকলে যেনেকৈ কোনো ৰায় দিব নোৱাৰে,
 সেইদৰে সেইবিলাক টুটকীয়া কথাত গুৰুত্ব দিয়া উচিত নহয়।
 এই আখ্যানৰ কাৰণে তাৰ প্ৰয়োজনো নাই।

ওঠৰ বছৰ বয়সত যেতিয়া তেওঁ “ৱন্তহান, ফুলৰ দৰে
 আপোনাতে আপুনি বিকাশি” এদিন হঠাৎ বগ্নহত উৰি অহাদি
 আহি মহাপ্ৰতাপী ছবডেপুটী ৰায়বাহাদুৰ পৰমানন্দ দেৱগোস্বামী
 প্ৰভুৰ এজলাছত উফৰি পৰিলহি, তেতিয়া বেলা দ্বিগ্ৰহৰ। প্ৰভু ঈশ্বৰৰ
 এজলাছত বাদী-বিবাদী, উকীল-মোক্তাৰ, তৰণী-মহৰী কোনোৱেই
 উপস্থিত নাছিল। প্ৰভুৱে শ্ৰীচৰণ যুগল মেজৰ ওপৰত স্থাপন কৰি
 চকীখন পিছ-খুৰাদুটাৰ ওপৰতে অলপ হাওলাই লৈ নিদ্ৰাসুখ
 উপভোগ কৰি আছিল। চকীখন লুটিখাই পৰি যোৱাৰ আশঙ্কা
 সমূলি নাছিল, কাৰণ তাৰ এবেকেতমান আঁতৰতে আছিল বেৰখন।
 পদদ্বয়ৰ পৰশত পবিত্ৰ হোৱা মেজখনত আছিল ৰাশি ৰাশি চিঠা,
 জমাবন্দি, নক্সা আৰু কাগজ-পত্ৰৰ নথি, কাপ, মৈলাম, কেইটামান
 শিল, আলপিন, টেপ আদি অজস্ৰ সামগ্ৰী। সমুখৰ ফালে বেৰত
 আঁৰি থোৱা আছিল মহাৰাণী ভিক্টোৰিয়াৰ ছবি। মহাৰাণীৰ
 মূৰত মিচিকিয়া হাঁহি আৰু অভয় মুদ্ৰাৰে উত্তোলিত দক্ষিণ পাৰি।

ভাৰতবাসীক 'মাডে' বুলি সান্ধুনা দিয়াৰ লগতে সুপ্ত ৰাজপুৰুষকো বোধহয় কৰুণাময়ী ভাৰতেশ্বৰীয়ে মৰম মিহলি প্ৰশ্নেৰে ভুৎ সনা কৰি আছিল।

গোস্বামী প্ৰভুৱে তেতিয়া এটি সপোন দেখিছিল। তেখেতে যেন চৰকাৰী কামত কোনোবা এখন গাঁৱত উপস্থিত হৈছে। লগত মণ্ডল, কাননগো টেকেলা পিয়ন আদি পল্টন। গাঁৱৰ মানুহে চোলে-ডগৰে তেৰাক আদৰি নিছে। গাঁৱৰ মাজতে নৱ-নিৰ্মিত অস্থায়ী বাহৰ। তাতে তেৰাক মেৰ-চৰাৰ ওপৰত পৰা এমুঠনমান ডাঠ নৰম গাদীত উপবেশন কৰিবলৈ প্ৰাৰ্থনা কৰা হৈছে। গাঁৱৰ বাইজে হাঁহ পাৰ, জহাটাউল পাখীৰ ঘিউ, লাউ, কোমোৰা আদি সিধাৰে তাত উপস্থিত হৈ প্ৰভু ঈশ্বৰক সেৱা জনাইছে। প্ৰভু ঈশ্বৰৰ সমুখৰ শৰাইখনত শক্তি অনুসৰি সিকিটো, আখালিটো থৈ বাইজে মহামান্য ইংৰাজ চৰকাৰৰ প্ৰতিনিধিক সন্মান জনাইছে। পিয়ন, টেকেলাহঁতে সিধাবিলাক পাছফালৰ ডঁৰাল ঘৰলৈ কঢ়িয়াইছে। প্ৰভু ঈশ্বৰৰ চিত্ত হম্বত বিগলিত। নিশ্চয় হঠাৎ কি হ'ল? এনেতে তেখেতৰ গৃহিণীয়ে আউলি-বাউলি হৈ কুজী ডাহটো অহা দি তালৈ আহি তেখেতক শুৱাল-গালিৰে অভিবাদন জনাই কৈছে— অ'বালো এইদৰে ইয়াত আৰাম কৰি থাকিলেই চলিবনে? ঘৰত নিকিনা বেটীজনীয়ে কেঁচা খৰি ফুৰাই ফুৰাই চকুৰ পানী, নাকৰ পানী একাকাৰ কৰিও এসাজ ডাত ভালকৈ খাবলৈ পোৱা নাই আৰু তেখেতে ইয়াত ফলিট জুৰি ভাব-ডোঁটৰ ডাগ লৈছেহি। বোলো লাজ-চৰমৰ মূৰ সোৱা হ'ল নেকি? ভেটি খাওঁতে ছালখন পড়ৰ ছালৰ নিচিনা ডাঠ হ'ল, পিছে ঘৰত এগোহালি মানুহে কেনেকৈ পিণ্ড গিলিছে তালৈ চকু-বাণ নাই। ছিঃ ছিঃ একোজনী বগত লৈ বাহৰে বাহৰে এইদৰে মৌজ কৰি ফুৰিলেই আমাৰ বান্ধবাহাদুৰৰ হৈ গ'ল, মোৰ নিচিনা এলা গাঁৱৰ দৰকাৰ কি?"

প্ৰভু ঈশ্বৰৰ সুখনিদ্ৰাৰ হঠাতে অৱসান ঘটিল। চমক খাই তেওঁ সাৰ পালে। চকীখন ঘপকৰে পাছলৈ যোৱাত মূৰটোৱে বেৰখনত খুন্দা মাৰি দিলে আৰু পিছ মূহূৰ্ততেই ভাৰসাম্য হেৰুৱা শৰীৰৰ ভৰত চকীখন আগবাঢ়ি আহি চাৰিওটা খুৰাৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত হোৱাত প্ৰভু ঈশ্বৰৰ মেজৰ ওপৰত খোৱা চৰণ সূৰুজৰ

কাপ-মৈলামৰ লগত সংঘৰ্ষ ঘটিল। মৈলামটিৰ মহীথিনি উবুৰি হৈ নক্সা এখন ক'লীয়া বোলেৰে বোলাই দিলে। টোপনিৰ জাল কাটি গ'ল আৰু প্ৰভুৱে চকুমেৰি বৰাতয় মুদ্ৰাৰে হাঁহি একা মহাবাগীৰ ছবিখনৰে চেলাম দিলে। পলকতে আৰু এটা ঘটনা ঘটিল।

ওঠৰ-উনৈশ বছৰীয়া দেখনিয়াৰ ল'ৰা এটাই উধাতুখাই লৰ মাৰি আহি উবুৰি হৈ থকা মৈলামটো পোনাই ৭থ নক্সাখনত থকা চিয়াঁহিখিনি মাটিত পেলাই দিলে আৰু মেজত একা টোকা কাগজ এখন লৈ অ'ত ত'ত লাগি একা চিয়াঁহিখিনি টুকি পেলালে। সোৰ খাই সিঁচৰতি হৈ পৰা বিশৃংখল কাগজ-পত্ৰবিলাক সজাই-পৰাই থৈ হাকিমৰ ফালে কেৰাহিকৈ চাই দেখিলে তেওঁ ইতিমধ্যে নিজকে চম্ভালি লৈ আভাৱিকভাৱে বহিছে।

হাকিমে চকু পকাই ল'ৰাটোৰ ফালে চালে। দুঘটনাটোৰ একমাত্ৰ সাক্ষী এই দুঃসাহসী ল'ৰাটোৰ সৰল স্পৰ্শ দেখি তেওঁ খঙত তিঙিৰিতুলা হ'ল।

‘কোন তই ? ইয়াত কি বৰিছ ?’ হাকিম গৰ্জি উঠিল। ল'ৰাটোৱে অলপো ডগ্ৰ নাখাই নিঃসঙ্কোচে উত্তৰ দিলে, “হজুৰ মই সবেস্বৰ। পুৰা নাম খ্ৰীসবেস্বৰ শমা। নামনিৰ পৰা আহিছোঁ। মই ঘাট-মাউৰা। আপুনি দয়া কৰিলে অধীন বতি মাৰ্ত্ত।”

হাকিম অলপ কুমলিল। ল'ৰাটোৰ ফালে তেওঁ ডালকৈ লক্ষ্য কৰিলে। তাৰ চেহেৰাটো চকুত লগা। কপালখন বহল। নাকটো জোতা। চকুকেইটা তিৰবিৰাই থকা। বুদ্ধিমান যেন লাগে, পিছে অলপ খুতঙ নেকি—খুতৰিটোলে মন কৰিলে তাক জেদী যেন লাগে। গাৰ বৰণটো ক'লা হ'লেও চিকুণ। শৰীৰটো লাহী কিন্তু আটিল। কণ্ঠৰ মাজেদি ডাঙৰ-দীঘল হোৱাৰ চিন স্পষ্ট।

‘তই কি কাম কৰিব পাৰিবি ?’

“হজুৰ, মই হজুৰৰ জোতা পালিছ কৰাবপৰা টিলিঙা কোবোৱালৈকে সকলো কৰিব পাৰিম।”

“বাঃ একেবাৰে ৰূপে-ৰূপে ভুলনা নাই। লিখা-পঢ়া জাননে ?”

“পাঠশাল পাছ কৰি এম-ভিত নাম লগাইছিলোঁ হজুৰ ।
তাৰ পিছত পঢ়া এৰিব লগা হ’ল ।”

“ভাত বান্ধিব জান ?”

“জানো হজুৰ, আগতে ভট্টাচাৰ্য্য হাকিমৰ লগত জিলাত
আছিলোঁ । এইখন তেখেতে দিয়া চাৰ্টি ফিকেট ।”

“তেখেতৰ লগতে নেথাকিলি কিয় ?”

তেখেত বদলি হৈ চিলেটলৈ গ’লগৈ । মোক তালৈ নিবলৈ
টান পালে আৰু মোৰো ।”

“আৰু তোৰো সিমান দূৰলৈ বঙালৰ ৰাজ্যলৈ যাবলৈ
মন নাই নহয় জানো ?” সি শেষ কৰিবলৈ নৌপাওঁতেই
হাকিমে ক’লে । “হজুৰ অন্তৰ্হামী” ।

এনে ভোষামোদত ৰজা-মহাৰজাও সম্ভ্ৰান্ত হয় । ৰায়-
বাহাদুৰ পৰমানন্দ ছব উপটিও ভোজন গ’ল । ল’ৰাটো সুদৰ্শন
চান্দাৰ আৰু কথা-বাতাত পাকৈত । ৰাম-কাজতো ভাল বুলি
ভট্টাচাৰ্য্য হাকিমে চাৰ্টি ফিকেট দিছে । তেওঁ কিছুদিনৰপৰা
এনে এটা ল’ৰাৰ অনুসন্ধান কৰি ফুৰিছিল । ঘৰত বৰ্তমান
এটা আছে হয়, কিন্তু তাক মফচল যাওঁতে লগত লৈ গ’লে
গৃহিণীৰ বৰ কষ্ট হয় । সপোনত দেখা গুলহুমা ফেৰাৰ চেহেৰাটো
মনত পৰি মহা প্ৰতাপী ব্ৰডু ঈশ্বৰৰো বুকু চপচপাই উঠিল ।
তেওঁ ল’ৰাটোক লগত হিচাপে লবলৈকে সিদ্ধান্ত কৰিলে ।
তথাপি আৰু অলপ পৰীক্ষা কৰি চোৱা ভাল হ’ব বুলি বিবেচনা
কৰি আৰু গোটাদিনেক প্ৰশ্ন সুধিবলৈ ঠিৰ কৰিলে । বুঢ়া-
লোকে কৈ গৈছে যে অচিন কাঠৰ চৌৰাও লগাব নপায় ।

“পূজা কৰিবলৈ ক’ত শিকিলা ?”

“পিতা গাঁৱৰ পুৰোহিত আছিল । যজমানৰ ঘৰলৈ নিজে
কেতিয়াবা যাব নোৱাৰিলে মোকে পঠাই দিম্ব । সংস্কৃত তন্ত্ৰ-
মন্ত্ৰ কেইটামান সেই আপাহতে শিকিছিলোঁ ।”

“আৰু, গায়ত্ৰীটো মোক ওনাচোন ।”

সিয়ান সবেশ্বৰ হাকিমৰ উদ্দেশ্যটো বুজি পালে । গায়ত্ৰী
মন্ত্ৰ উচ্চাৰণ কৰা আই বসুমতীয়েও ওনিব নাপায় । সি হাকিমৰ
মেজৰপৰা তুলিপাত অকণমান লৈ তাতে থকা হাকিমৰ কাপ-

টোৰেই মন্ত্ৰটো লেখি হাকিমক দেখুৱালে। এইবাৰ হাকিম নিঃসন্দেহ হ'ল। সি ঠগ-প্ৰবঞ্চক হ'ব নোৱাৰে। ডট্টাচাম্বাৰ চাৰ্টি ফিকেটখন কেতিয়াও জাল হ'ব নোৱাৰে। তেওঁ চিলেটলৈ বদলি হোৱা কথাটোও সঁচা।

হাকিমে মাত লগালে বাকু সবেশ্বৰ, তই এতিয়াই দশাস্ত্ৰ এখন দে। তোৰ নাম, পিতাৰ নাম, নিজ গাঁও, পুলিচ থানা, জিলাৰ নাম সকলোবিলাক লিখি দিবি। তোক আজিৰপৰাই মোৰ অডাৰলীৰ কামত নিয়োগ কৰিলোঁ। বাকু এতিয়া ঘৰলৈকে ব'ল, ময়ো উঠোঁ।''

সবেশ্বৰে দশাস্ত্ৰখন লিখি হাকিমৰ হাতত দিলে। সেই দশাস্ত্ৰখন বহুত বিচাৰিয়ো সংগ্ৰহ কৰিব নোৱাৰাত তেওঁৰ আচল ঠিকনাটো আপোনালোকক দিব নোৱাৰিলো। এিয়া হাকিম-জুনো সিপুৰীত। নৱ-জন্ম লাভ কৰাৰপৰা ৰায়চাহাবও আগৰ দিনৰ কথাৰ ছাঁতকে সহিব নোৱাৰে। গতিকে সবেশ্বৰৰ জন্ম, জ'ৰাকাল, বংশ-পৰিচয় আদি এই ইতিহাসৰপৰা বাদ দিব লগা হ'ল।

ৰায়বাহাদুৰ পৰমানন্দ ছবডেপুটিৰ পিয়নৰ পদত মকৰল হৈ সবেশৰে সকাহ পালে। সি আনন্দত উল্লাসল নহে খীৰ ভাৱে সকলো কথা গুণাগুণ কৰি চালে। দুপৰীয়াতে ঘটা ঘটনাটোৰ-পৰা সি হাকিমজনৰ স্বভাৱ-চৰিত্ৰৰ বিষয়ে ভালেখিনি উদ্ধাদিহ পালে। তেওঁৰ মন যোগাবলৈ বৰ বেছি কষ্ট স্বীকাৰ কৰিবৰ প্ৰয়োজন নাই। মাত্ৰ মেজাজটোৱে কেতিয়া কেনেকুৱা ৰূপ ধৰে তাকেহে অলপ সূক্ষ্মভাৱে লক্ষ্য কৰি থাকিব লাগে। তাৰ নিচিনা বুদ্ধিমতী ন'বাব কাৰণে সেই ফৰা কম ভাতৰ লগত পানী খোৱাৰ নিচিনা কথা। কিন্তু হাকিমনী বেনেগ 'চীজ'। তেওঁ যে আদত আদ্যা শক্তি সহ বিষয়ে প্ৰথম দৰ্শনতেই তাৰ কোনো সন্দেহ নাথাকিল। হাকিমনীয়ে তাক মূৰৰপৰা ভৰিলৈকে তল তলকৈ চালে। ১৯৬৪ চক্ৰবৰ্তী বাহিৰ হোৱা তীক্ষ্ণ দৃষ্টিয়ে তাক গেনেই থকা-সৰকা কৰিলে। কিন্তু সবেশৰো সাত ঘাটৰ সৈয়া কণী। সি এলাইবাদ বা অলপ ধতুৱা নহয়। সংসাৰ সাগৰত চলুৱে চলুৱে পানী খাই সি বহুত শিকিছে, ঠেকি শিকিছে। মানুহৰ চৰিত্ৰ অধ্যয়ন কৰাত সিয়ো অনভিজ্ঞ নহয়।

সি হাকিমনীক সেৱা এটি কৰি 'আই' গুলি মাগিলে। তেখেতৰ হাতৰপৰা সোঁতাটো খুজি লৈ ঘৰটোত জ্বমি থকা জুজালবিলাক চাফা কৰাত বাস্তৱ হৈ পৰিল। কাৰণ তাক অভ্যৰ্থনা কৰাৰ সময়ত হাকিমনীয়ে হাতত সোঁতাটো লৈ তাই সাৰি আছিল। আপোনালোকে হয়তো সন্দেহৰে সুধিব পাৰে, হাকিমনীসকলে জানো ঠাই সাৰে? সাৰে, অন্ততঃ আমাৰ উপাখ্যানৰ গৰাবী গোসাঁনীয়ে সাৰে। গোসাঁনীৰ ধৃতি-নীতি, নিয়ম-কাৰণ কমলা-বৰীয়া ডকততকৈয়ো বেছি উন্নত। দিনটোত অতি কমেও চাৰি-পাঁচবাৰ গা ধোৱে, ভাত বন্ধা সময়ত অন্ততঃ দহবাৰ পাছফালৰ পুখুৰীলৈ গৈ হাত ধোৱেগৈ। চাউল বোলা বস্তুটো জীৱন ধাৰণৰ কাৰণে অতি প্ৰয়োজনীয় হ'লেও সিঙ্গালই সি চুৰা হয়; ভাত

(সিজোৱা চাউল) চুৱা বস্তু । উদৰ পূৰণৰ অৰ্থে ভাত ৰান্ধিব লাগে, খাবও লাগে । তাৰ গতান্তৰ নাই, কিন্তু ভাত চুব লগা হ'লেই হাতখন ভালকৈ ধুব লাগে আৰু য'তে ত'তে ধুৱেও নহয়, একেবাৰে বাৰীচুকৰ পুখুৰীত ধুওঁ লাগে । এইবিলাক শিক্ষা গোসাঁনীয়ে সৰু কালৰেপৰাই পাই আহিছে । তদুপৰি আনে সাৰিলে ঠাইখন ফু-মাৰি ভাত খাব পৰা নহয় কাৰণে চাকৰ-নাকৰে সাৰি হোৱাৰ পিছতো নিজে সোতাটো লৈ আই বসুমতীক এসেকা দিহে তেওঁ শান্তিৰে দুপৰীয়াৰ ভাত মুঠি খবিব পাৰে । নকলেও হ'ব যে তেওঁ ঠাই সৰাৰ পিছত আৰু এবাৰ গা ধুই লয় ।

হাকিমনী গৰাকী চেহেৰাই-পাতিয়ে বেয়া নহয় । কিন্তু বৰ জাখলী । কাপোৰ পিন্ধাৰ লাগ-বান্ধ নাই । তেল অকণমান ঘঁহি দীঘল ঢুলিকোছাত কাকৈখন সপ্তাহত এবাৰমানো লগায় নে নলগায় ক'ব নোৱাৰোঁ । চিক-চাক কৰি আশঙ্কাত দিনটো গা ধুই থাকোঁতেই সময় পাৰ হয়; তাৰ উপৰি পুৱা-গধূলি গোসাঁই ঘৰ আছেই ।

সবেস্বৰে প্ৰথম দিনাই ইমানবোৰ কথা গম পোৱা নাছিল যদিও গোসাঁনীক দেখিয়েই কিবা এটা আন্দাজ কৰি ললে । প্ৰথম সাক্ষাততে হাকিমনী গৰাকীৰ বিষয়ে তাৰ যি ধাৰণা হ'ল, সেই ধাৰণা যে সম্পূৰ্ণ সত্য, কালক্ৰমত তাৰ অকাটা প্ৰমাণ পালে । ঠাইখন সাৰি আটাই সি পুখুৰীত ডুব এটা মাৰি আহি, সৰু জপাটোত ভৰাই অনা ছহতীয়া চাফা চুৰিয়াখন পিন্ধিলে আৰু তিতা গামোচাখন গাত লৈ গোসাঁই ঘৰত সোমাল । জপ-তপ কি কৰিছিল ক'ব নোৱাৰোঁ কিন্তু সি ডগৰন্তৰ ওচৰত অতি কাতৰভাৱে প্ৰাথনা কৰিছিল যেন তাৰ নৱ-ল'খ চাকৰিটো চিৰদিন তিষ্ঠি থাকে । বোধহয় তাৰ প্ৰাথনা ডগৰন্তৰ শ্ৰুতি-সোচৰ হৈছিল ।

প্ৰমাণস্বৰূপে প্ৰথমদিনাই হাকিমনী আই তাৰ জ্ঞতি কিঞ্চিৎ প্ৰসন্ন হোৱাৰ ভাব পৰিলক্ষিত হ'ল । হাকিমনীৰ মুখখন চোকা ! জিভাৰ ধাৰ পৰীক্ষা কৰাৰ পাত্ৰ হ'ল স্বামীশুক আৰু তেৰাৰ পাৰিষদবঙ্গ । ল'ৰা-ছোৱালী কেইটাই সৰু কালত তাৰ ভাগ

পাইছিল যদিও এতিয়া ডাঙৰ হৈ সিহঁতে পঢ়া-শুনা কৰিবৰ কাৰণে সোমালৈকে ঘৰত আছেগৈ। গতিকে হাকিম অক্ষিত থকা সময়ছোৱাত গোসাঁনীয়ে লগুৱা সৎৰামৰ ওপৰতেই মুখৰ খজুৱতি মাৰে। এতিয়া সবেশ্বৰ অহাত ডাকো সৎৰামৰ লগত সাঙুৰি লব পাৰিব বুলি হাকিমনীৰ পেটে পেটে মহা আনন্দ। পিছে ল'ৰাটোৰ কাম-কাজ দেখি তেওঁৰ অলপ সন্দেহো যে হোৱা নাছিল এনে নহয়। সি দেখোন সৎৰামৰ নিচিনা ধোদৰ পচলা নহয়। ঘৰত ভৰি দিয়াৰ লগে লগে ঘৰুৱা কাম-বনত লাগি গ'লৈই।

সবেশ্বৰে এটা কথা বৰ ভালকৈ বুজি পাইছিল যে হাকিম-নীক খোচ মেজাজত ৰাখিব পাৰিলেহে সি ঠিকি থাকিব পাৰিব। সি প্ৰথমৰেপৰাই তাৰ কাৰণে কঁকালত টঙালি বান্ধি ললে। সি গোসাঁই ঘৰত সোমোৱাৰ সময়ত হাকিমৰ ভোজন পৰ চলিছিল। ইতিমধ্যে তেওঁৰ খোৱা শেষ হ'ল আৰু সবেশ্বৰো ওলাই আহিল। কিন্তু সি এখন্তেকো পলম নকৰি খোৱা বাচনবিলাক ধুবলৈ লৈ গ'ল। সৎৰামে চুৱা খোৱা ঠাইখন দেখুৱাই দিলে আৰু পুখুৰীৰ-পৰা এবাটি পানীও আনি দিলে। সি সৎৰামৰ ফালে এবাৰ চালে। চাৰিও চকুৰ মিলন হ'ল আৰু সেই মুহূৰ্ত্তৰপৰাই সৎৰামৰ লগত তাৰ মিতিৰালিও হৈ গ'ল। সবল সৎৰামৰপৰা সি সদায় সতানুভূতি পাই থাকিব বুলি তাৰ প্ৰত্যয় জন্মিল।

সবেশ্বৰে মাজি অনা কাঁহী-বাটিবিলাক গোসাঁনীয়ে পৰীক্ষা কৰি চালে। বাচন-বতনবোৰ চিকমিকাই আছিল। ক'ৰবাত চুকে-কোণে চুৱা লাগি থকাৰ আশঙ্কা নাই। ঘঁহাৰ দাগ নানেই। সৎৰামে কোনো দিনেই ইমান নিকাকৈ বাচনবিলাক ধুব পৰা নাই। গোসাঁনীৰ মুখখন পোহৰ হ'ল আৰু সেই পোহৰে সবেশ্বৰৰ অন্তৰখনো পোহৰ কৰিলে। গোসাঁনীয়ে সবেশ্বৰক ওচৰলৈ মাতি আনি ক'ল, "তই বামূৰৰ ল'ৰা, চুৱা ধুব নেলাগে। সেইবোৰ সৎৰামেই কৰিব। তই ভাগৰে-জুগৰে আহিছ, এতিয়া দুটামান খাই-বৈল। পিছত কাম-কাজ শিমান কৰ কৰি থাকিবি।"

সবেশ্বৰ আশ্বস্ত হ'ল। হাকিমনীৰ মাত এবাৰ শুনিবৰ কাৰণেই যেন সি ইমান সময় সাধনা কৰি আহিল। সাধনাত তাৰ সিদ্ধিলাভ হ'ল। সি ভগৱতীৰ অনুগ্ৰহ লাভ কৰিলে।

সেইদিনা ফৰকাল পূৱাটোত ৰায়চাহাবে সোণালী ধাননি পথাৰখনলৈ চাই তন্নয় হৈ পৰিছিল। অতীতৰ অতল গভত লুপ্ত হৈ যোৱা বহুতো ঘটনাৰ স্মৃতিয়ে, পূবালি বতাহজাকে ধাননি পথাৰখন চঞ্চল কৰি তোলাৰ দৰে, তেওঁৰ মনটোতো এটি আলো-
 ড়নৰ সৃষ্টি কৰিছিল। তেওঁ পূৰণি স্মৃতিবিলাক বোমহুঁন কৰিছিল, এটি অজান পুলকে তেওঁৰ মুখখন উদ্ভাসিত কৰিছিল। তেওঁ ৰাজআলিটোত খুঁলিৰ ওপৰতে লেপেটা কাটি বহি লক্ষ্মী আইৰ এই বিনন্দীয়া ৰূপ নিৰীক্ষণ কৰি নিজকে ধন্য মানিছিল নিয়ৰত সেমেকি থকা বকুল ফুলবিলাক আঁজলিয়ে আঁজলিয়ে ধানবিলাকৰ ওপৰত ছটিয়াই দি তেওঁ আই অম্বপুণাক পূজা কৰিছিল। দেৱীৰ অনুগ্ৰহত আজি তেওঁৰ একোৰে অভাৱ নাই।
 ডঁৰালত ধান, পুখুৰীত মাছ, বাৰীত তামোল-পাণ এইবিলাকতো সাধাৰণ কথা, তাৰ বাহিৰেও তেওঁৰ চন্দুকও আছে—। ৰায়চাহাবৰ চকুকেইটা তিৰবিৰাই উঠিল। টকা-সিকা তেওঁৰ বহুতেই আছে। চিকাকপ, আখলি, সিকি, আদমহীয়া, চৰতীয়া, পাতি পইচা ডবল পইচা আদি মুঠতে কিমান আছে তেওঁ কোনো দিনেই হিচাপ কৰা নাই। কৰিবলগীয়া হোৱাও নাই। টকা-সিকা তাত সোমায়হে, ওলাই নাহে। চন্দুকৰপৰা টকা তেওঁ মুঠতে দুবাৰ উলিয়াইছে। প্ৰথম মহাযুদ্ধৰ সময়ত ইংৰাজ চৰকাৰৰ প্ৰতি একান্ত আনুগত্য প্ৰকাশ কৰিবৰ কাৰণে চন্দুকৰপৰা নগদ এহেজাৰ চিকাকপ উলিয়াই জিলাৰ বৰচাহাবৰ হাতত চমজাই দিছিলগৈ। বৰচাহাবে তেওঁক কৰমৰ্দন কৰি ধন্যবাদ দিছিল আৰু ভৱিষ্যতে কোনোবা এদিন যে তেওঁ প্ৰবল প্ৰতাপী চৰকাৰৰপৰা কিবা এটা খিতাপ পাব তাৰ ইঙ্গিতো নিদিয়াকৈ থকা নাছিল। এক পাৰমাৰ্শিক আনন্দই তেওঁৰ চিন্তা বিগলিত কৰিছিল। অথবা বিনিময়ত যদি চৰকাৰী খিতাপ এটা আহৰণ কৰিব পাৰি তেন্তে সেয়া 'পাৰমাৰ্শিক' নহয় জানো? অন্ততঃ সবেদৰে ভেটিয়া সেই-
 দৰেই ভাবিছিল।

তাৰ পিছত তেওঁ আকৌ এবাৰ চন্দুক খুলিছিল। মাত্ৰ দুবছৰৰ আগতে। ১৯৩৫ চনত মহামান্য ভাৰতেশ্বৰ পঞ্চম জয়ৰ ৰাজত্বৰ একুৰি পাঁচ বছৰ কাল পূৰ্ণ হোৱাত সাম্ৰাজ্য জুৰি ৰূপালী জয়ন্তী উৎসৱ পালন কৰা হৈছিল। মেজ-মিটিং, দৰবাৰ, খেল-খেমালি, পাণ-ভোজন আদিৰ লগতে দুই-এটা দেশৰ কামো কৰা হৈছিল। ৰায়চাহাবে দান কৰা এহেজাৰ টকাৰে সেই পিছ পৰা অঞ্চলত এটি পাঠশালা প্ৰতিষ্ঠা কৰা হৈছিল। 'জুবিলী পাঠশালা' বুলি নামাকৰণ কৰা হৈছিল যদিও মানুহে এতিয়া ৰায়চাহাবৰ পাঠশালা বুলিহে কয়। নামটো লৈয়ো এক বহুস। ৰায়চাহাবে নিজে নিজেই মিচিকিয়ায়।

ধাননিৰ মাজলৈ বকুল ফুলৰ অঞ্জলি নিবেদন কৰি একাৰ সময়তে ৰায়চাহাবৰ মুখত মিচিকি হাঁহি বিৰিঙি উঠিছিল। এনেতে হঠাৎ তেওঁৰ স্বপ্ন ভঙ্গ হ'ল। এটা ককশ কণ্ঠই তেওঁৰ সন্ধিৎ ঘূৰাই আনিলে।

‘দেউতা বেলি দুপৰ হ’ল। সোনকালে গাটো তিয়াই গোসাঁই ঘৰত সোমাওকগৈ। আয়ে বাট চাই যাচে।’

সেইটো সৎৰাম। ৱৰমানন্দ চুবুৰেপুটিৰ ঘৰতে সবেম্বৰে তাক প্ৰথম লগ পাইছিল। তেতিয়াই দুয়োৰে মনৰ মিল হৈছিল। তাৰ পিছত পট পৰিবৰ্তন হ’ল। এতিয়া সৎৰাম ৰায়চাহাবৰ ভৰপূৰ উষ্ণি অহা সংসাৰৰ এক অপৰিহায্য ব্যক্তি। একালত দুয়ো বন্ধু আছিল যদিও সমাজৰ জখলাত সবেম্বৰ দোপত দোপে উষ্ণি যোৱাত সৎৰামে তেওঁক ‘দেউতা’ বুলি সম্বোধন কৰে, কিন্তু কথাৰ সুৰত পূৰণিকলীয়া ঘনিষ্ঠতাখিনি ধৰা পৰে। ৰায়চাহাবে সহিষ্ণুতা দেখুৱাই আহিছে। অৱশ্যে চাহাব-চুহাব বা অন্যান্য ডাঙৰ মানুহৰ লগত আলোপ-আলোচনা কৰাৰ সময়ত সৎৰামে সম্পূৰ্ণ চাকৰ হৈ পৰে। তেতিয়া তাৰ কথাৰ সুৰত অস্তবস্তুত নেথাকে, থাকে সন্ত্ৰম আৰু দুৰহ। তাৰ এই বুদ্ধি-বিশ্লেষণ ৰায়চাহাবে তাৰিফ কৰে আৰু সেই কাৰণে সৎৰাম আজীবন ৰায়চাহাবৰ লগত নিবিৰাদে থাকিব পাৰিছে। সি বিয়া-বাক নকৰালে। ঘৰ-সংসাৰলৈ বোলে তাৰ অলপো আগ্ৰহ নাই। সবেম্বৰে অৱশ্যে তাক বেলেগাই ঘৰ-দুৱাৰ কৰাই দি খিভাপি

লগাই দিব খুজিছিল। কিন্তু সৎবাম মাতি নহ'ল। বায়চাহাবৰ বয়স্য, পৰামশদাতা, বন্ধু, হিতাকাঙ্ক্ষী আৰু লগুৱা হিচাপেই সি বৈ গ'ল। অৱশ্যে তাক সকলোৱে সন্মানৰ চকুৰে চায়। বায়চাহাবৰ সংসাৰত তাৰো এখন বিশিষ্ট আসন আছে।

বায়চাহাবে সৎবামলৈ ঘূৰি চালে। বয়স হৈছে যদিও মানুহটো খামীডাঠ। অকণো পোতোকা পৰা নাই। শৰীৰত এতিয়াও যথেষ্ট বলশক্তি আছে। তাৰ নিচিনা বিশ্বাসী, নিৰ্ভৰযোগ্য মানুহ এটা থকাত বায়চাহাব সকলো বিষয়ে নিশ্চিন্ত। স্মৃতি-বাতি, ঘৰ-দুৱাৰ সকলোৰে ডাৰ তাৰ হাতত চমজাই দি বায়চাহাবে এতিয়া বায়বাহাদুৰ হ'বৰ কাৰণে যিবিলাক কট-কৌশল কৰিব লাগে কৰি আছে।

“হেৰো সৎবাম, খাননিডৰা কেনে দেখিছ অ'?” বায়চাহাবে সুধিলে। তেওঁ থিয় হ'ল।

“কেনে দেখিছোঁ আৰু ক'ব লাগিছেনে?” সাক্ষাৎ আই লখিমী। মোৰ আজি গোসাঁনীলৈ মনত পৰিছে।”

বায়চাহাব চকু খাই উঠিল। “গোসাঁনী” মানে সেই পৰমানন্দ মাটি হাকিমৰ পত্নী। সেই অতীতৰ মৰহি যোৱা দিনটোলৈ তেওঁ উদ্ভতি গ'ল। সেই দিনটো তেওঁৰ কাৰণে অতি সুমঙ্গলীয় দিন আছিল। সেইদিনা গোসাঁনী গৰীৰ সৰ্বেশ্বৰৰ প্ৰতি সম্ভট্টা হৈছিল। এচমকা সেন্দূৰৰ ফোটেৰে, গুৱনী, তেজপোৰা মুখখন সৰ্বেশ্বৰৰ চকুৰ আগত জ্বলিকি উঠিল। মনে মনেই তেওঁৰ উদ্দেশ্যে প্ৰণাম জনালে। মুখেৰে ক'লে, “তোৰ স্মে আৰু কথাবোৰ! ইমান পুৰণি কালৰ কথানো তোৰ মনত পৰিল কেনেকৈ? বাক, বাদ দে সেইবোৰ কথা। অৱনী আছে নে নাই?”

সৎবাম অলপ গহীন হ'ল।

“অৱনী ঘৰত নাই।” সি চিন্তিতভাৱে উত্তৰ দিলে। বায়চাহাবৰ একমাত্ৰ ঝগন্ধৰ, কলিকতা প্ৰেছিডেন্সি কলেজৰ কৃতী ছাত্ৰ অৱনী চৌধুৰী ঘৰত নাই। চিন্তা কৰিবৰ কথাই।

“ক'লৈ গ'ল?”

এইবাৰ কিন্তু সৎবামে বায়চাহাবৰ চকুহালৰ কণ্ঠন দৃষ্টিটো

লক্ষ্য কৰি পাতলভাৱে উত্তৰ দিলে, “অৱনী এতিয়া পানী কেচুৱা
 হৈ থকা নাই। সি বহুত বিদ্যা শিকি আহিছে। ডেকা ল’ৰা
 এটা অকলশৰে ঘৰতনো কিমান সোমাই থাকিব?”

ৰায়চাহাবৰ দৃষ্টিৰ কঠোৰতা অলপো নকমিল। তেওঁ ক’লে,
 মাৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দে, অৱনী ক’লৈ গ’ল?”

“সি যোৱা কালিয়েই পখিলীক লৈ পাহাৰৰ ফালে গ’ল।
 লগত ফটিক ফান্দী গৈছে।”

পখিলী ৰায়চাহাবৰ মৰমৰ হাতীজনীৰ নাম। ফটিক ভেঁও-
 লোকৰ বহুদিনীয়া মাউত। এতিয়া ফান্দীৰ কামো কৰিবপৰা
 হৈছে। গতিকে জাতত উঠি ফটিক মাউত এতিয়া ফটিক ফান্দী।

ৰায়চাহাবে অলপ কুমলি ক’লে, “তেনেহ’লে সি চিকাৰলৈ
 গৈছে। মোক কথাষাৰ কৈ গ’লেনো কি হয়? আজিকালিৰ ল’ৰা,
 বাপেক-মাকক মানিবই নোখোজে। বাক সৎৰাম, মই এতিয়া
 পা খুবলৈ যাওঁ। আয়েৰ বৈয়েই থাকিব পায়। অৱনী আহিলে
 মোক খবৰ দিবি।”

অলপ ক্ষুণ্ণভাৱে ৰায়চাহাবে গাছোখান কৰিলে। ভেঁও
 নঙলাডাল খুলি, সৰি থকা বকুল ফুলবোৰলৈ লক্ষ্য নকৰি, ভৰিৰে
 গচকি ভিতৰৰ ফালে গ’ল। যি ৰায়চাহাবৰ নামত বায়ে-হাদে
 একে ঘাটতে পানী খায়, সেই পুৰুষ সিংহক অৱনীয়ে পৰোৱা
 নকৰে। হাব যহুত শাক সেমুৰ, তাক বোলে ভোকোৰা এন্দুৰ।
 ল’ৰাটো উদঙ স্বভাৱৰ। এইটো বয়সত এনেকুৱা হয়গৈ, ৰায়চাহাবে
 নিজকে প্ৰবোধ দিলে। তাতে মাকৰ প্ৰশ্নৰ পাই পাই সি বাপেকক
 পলিতাকে নকৰা হ’ল। গৃহীণীৰ প্ৰতি ৰায়চাহাব অলপ অসহিষ্ণু
 হৈ পৰিল।

ৰায়চাহাব সবেশৰ চৌধুৰীৰ ব্যৱসায় বহুত। তেওঁ মহানন্দা
 ইংৰাজ চৰকাৰৰ মৌজাদাৰ, এইটোৱেই তেওঁৰ অতিশয় স মান-
 জনক পদবী আৰু ইয়াৰ বলতেই তেওঁৰ ৰজাঘৰত বিশেষ এখন
 আসন আছে। ইংৰাজ আৰু দেশীয় ৰাজপুৰুষসকলে নানা সন্তান
 ৰায়চাহাবৰ দিহা-পৰামশ গ্ৰহণ কৰিবলগীয়া হয়। ফলত তেওঁৰ
 প্ৰতিপত্তি দিনে দিনে বাঢ়ি গৈছে। যিসময়ৰ কথা কৈছোঁ, সেই
 সময়ত মৌজাদাৰৰ কাম অকল খাজনা তোলাতেই সীমাবদ্ধ
 নাছিল। শাসকসকলক ডাঙৰ বাতৰি ডাঙে ডাঙ জনাই একাটো
 মৌজাদাৰৰ কতব্য আছিল। তদুপৰি কোনো ৰাজবিষয়া গফচোৰ
 আহিলে তেওঁৰ থকা খোৱা আৰু ফুৰাৰ সকলো ব্যৱস্থা সুকলমে
 কৰি দিয়াও মৌজাদাৰৰ দায়িত্ব আছিল। মৌজাদাৰৰ সঁহাৰত
 আছিল গাঁওবুঢ়া। গাঁওবুঢ়াৰ সহায়ত প্ৰজাৰপৰা চৰ-চোষা-শলহা-
 পেন্ন আদি সংগ্ৰহ কৰা হৈছিল। মৌজাদাৰৰ চোৰাংচোৱাই গাঁৱে
 গাঁৱে ঘূৰি-পকি খা-খবৰৰ যোগান ধৰিছিল আৰু মৌজাদাৰে
 সপ্তাহে সপ্তাহে সেই খবৰবিলাক চৰকাৰলৈ পঠাইছিল। কিবা
 গুৰুতৰ কথা থাকিলে তেওঁ স্বয়ং সদৰত উপস্থিত হৈ বৰচাহাবক
 বা-বতৰা দিছিলগৈ। মুঠতে মৌজাদাৰ আছিল ইংৰাজ চৰকাৰৰ
 অতি অনুগত আৰু বশংবাদ ভৃত্য।

কিন্তু অকল মৌজাটোৰদ্বাৰাই মৌজাদাৰসকলৰ বৰপেট
 যি পূৰ হৈছিল এনে নহয়। তেওঁলোকে ব্যৱসায় বাণিজ্যও কৰিছিল।
 ৰায়চাহাবৰ ব্যৱসায় আছিল মেলা-টিকাৰ কৰি হাতী ধৰা।
 তেওঁৰ নিজৰে তিনিটা হাতী আছিল। এটা মতা, দুজনী মাইকী।
 মতা হাতীটো প্ৰায় ৯ ফুট ওখ। তাৰ নাম জং বাহাদুৰ।
 জং বাহাদুৰৰ নিচিনা সুশিক্ষিত আন এটা হাতী সেই অঞ্চলত
 নাছিল। সাধাৰণতে চাহাবসকল টিকাৰলৈ আহিলে এই জং
 বাহাদুৰেই আছিল প্ৰধান বাহন। তাৰ দাঁতযোৰ প্ৰায় তিনিহাতমান
 দীঘল হৈ ওলাই ক্ৰমাৎ বেঁকা হৈ ওপৰমুৱা হৈছিল। দেখাত
 ভীষণ যদিও জংবাহাদুৰ আছিল অতিশয় শান্ত প্ৰকৃতিৰ। কিন্তু

সময়ে সময়ে সি তাৰ শক্তি আৰু সাহসৰ পৰিচয় দিছিল, বিশেষকৈ চিকাৰৰ সময়ত তাৰ নিচিনা নিভৰযোগ্য হাতী দ্বিতীয় এটা নাছিল।

জং বাহাদুৰৰ পিছতে ৰায়চাহাবৰ অতি মৰমৰ হাতী আছিল মোহনমালা। সেই সময়ত কামৰূপ জিলাৰ বৰচাহাবৰ হাতী-জনীৰ নাম মোহনমালা আছিল। ইংৰাজ চৰকাৰৰ প্ৰতি আনুগত্যৰ পৰাকাঠা প্ৰদৰ্শন কৰি ৰায়চাহাবে নিজৰ হাতীজনীৰ নামো ৰাখিছিল ‘মোহনমালা’। মোহনমালা সকলোফালৰপৰা সুলক্ষণী আছিল আৰু কালক্ৰমত তাই পোৱালি এটি জন্ম দিছিল। পোৱালিটিও মাইকী। তাইৰ নামেই পখিলী। এই পখিলীয়েই অৱনীৰ বৰ প্ৰিয় পাত্ৰী আছিল। তাইক সি নিজেই শিকাই-বুজাই লৈছিল আৰু চিকাৰলৈ গ’লে তাইকেই লৈ গৈছিল।

এই তিনিটা হাতীৰ কাৰণে ৰায়চাহাবে তিনিজন মাউত ৰাখিছিল। মেলা-চিকাৰৰ সময়ত অৱশ্যে ফান্দী আনিছিল। ৰায়চাহাবে ফান্দী ঘাঁহী, যোগালি আদিৰ লগত নিজেও মাহৰ পিছত মাহ পৰতে-পামণ্ডে কটাই দিব পাৰিছিল। গতিকে ভেঁওৰ হাতত বছৰত ৭।৮ টাকৈ হাতী বন্দী হৈছিল। ভাটিৰপৰা সদাগৰ আহি হাতাবিলাক কিনিছিল আৰু প্ৰতিবছৰেই ৰায়চাহাবে হাজাৰ হাজাৰ টকা লাভ কৰিছিল। সন্মান, পদ-মৰ্যাদা আৰু ক্ষমতাৰ কাৰণে মৌজাদাৰৰ বাব লৈ ৰায়চাহাবে প্ৰকৃততে অথ উপাৰ্জন কৰিছিল মেলা-চিকাৰৰ জৰিয়তে।

ৰায়চাহাবৰ মাউত তিনিটাৰ ভিতৰত ফটিকৰ কথা ইতিমধ্যে উল্লেখ কৰা হৈছেই। জয়ৰাম ফান্দীয়ে জংবাহাদুৰক চলাইছিল আৰু মোহনমালাৰ মাউত আছিল গিৰিধাৰী সিং। জয়ৰাম প্ৰথমতে যোগালি হৈ সোমাইছিল, কিন্তু কাষাদক্ষতাৰ ওপত সি মাউত হ’ল আৰু পিছত ফান্দী হ’লগৈ। সি শকত-জ্বৰত খুলন্তৰ মানুহ। জং বাহাদুৰ আৰু জয়ৰাম একেবাৰিৰ আৰু সেই কাৰণে সিহঁতৰ ৰাজঘোৰা বুলি ৰাইজে কোৱা-মেলা কৰে। প্ৰকৃততে জং বাহাদুৰৰ ওপৰত উঠি গাৱে-ভুঞে কলগছ বিচাৰি ঘূৰি ফুৰোঁতে জয়ৰামক দেখি জীয়া-বোৱাৰী সকলো মুগ্ধ হয়। গাৱঁৰ ডেকা-বিলাক ঈৰ্ষাত জ্বলি পুৰি মৰে আৰু সুবিধা পালে জয়ৰামৰ চোখা-

পুৰুষ উদ্ধাৰ কৰে। কিন্তু জয়ৰাম নিবিচাৰ। সি জং বাহাদুৰক লৈয়েই বাস্তৱ আনৰ প্ৰতি মনকাণ কৰিবলৈ তাৰ সময়েই নাই।

কিন্তু গিৰিধাৰীৰ স্বভাৱ বিপৰীত। সি প্ৰকৃততে বিহাৰী মানুহ। এবাৰ সদাগৰ এটাৰ লগত আহিছিল। হাতীৰ লক্ষণ-বিলাক সি ভালকৈ চিনি পায়। মাগিকে মাগিক চিনাৰ দৰে ৰায়চাহাবেও তাক চিনি পালে আৰু মাউতৰ কাম যচাত সি থাকি গ'ল। ৰায়চাহাবে কছাৰী ছোৱালী এজনীৰ সৈতে বিয়া-খনো পাতি দিয়াত সি দেশলৈ যোৱাৰ নামকে নুশুনাই হ'ল। সংসাৰ সৰোবৰত ডিঙিলৈকে ডুবিগৈও সি স্বভাৱতে ৰত্নাল, কথকী, সৎ আৰু বিশ্বাসী। হাতীজনীকো সি ভাল পায় আৰু শক্তিয়ে আঁটে মানে তাইৰ আলপৈচান ধৰে।

গিৰিধাৰীয়ে সৎৰাম আৰু ৰায়চাহাবৰ কথোপকথন শুনি আছিল। ৰায়চাহাবে প্ৰস্থান কৰাত সি মিচিকিয়াই অথপূৰ্ণ হাঁহি এটি মাৰি সৎৰামৰ কাম চাপিল। তাক হ'হা দেখি সৎৰামৰ টিকনিৰ আগত খং উঠিল। সি কঠুৱা মাতেৰে সুধিলে, “এই বঙাল, দাঁত নিকটাইছ কিয়?”

“সৎৰাম বাবু, ৰাগ নাই কৰিব। হামি একটা কথা ভাবিছোঁ।”

গিৰিধাৰীৰ মাত-কথা এতিয়াও পোন হোৱা নাই। ভঙা-ভঙা হেনাহটা অসমীয়া কয়। সৎৰামক সি সমীহ কৰি চলে।

“কোন বাপেৰৰ মূৰটো ভাবিছ?”

“বাপৰ মাথা নাই ধৰিব, হামি কৈ দিছোঁ। ফেৰ বাপৰ মাথা বলিলে—”

তাৰ কথা শেষ হ'বলৈ বাট নাচাই সৎৰামে খঙেৰ ক'লে “ক'লে কি কৰিবি অ' কি কৰিবি, কটা দেহুৱালী। চাভুৰ বদলি ইয়াত মাছে-ভাতে খাবলৈ পাই তোৰ তেল ফাটিছে হ'ব পায়? বাক ৰ, তোৰ সকলো কথাৰ ভেদ ভাঙি দিম।”

সৎৰামে গিৰিধাৰীৰ গোপন কথা কেইটামান জানে। বিয়াৰ আগতে তাৰ কেইবাজনী ছোৱালীৰ লগত লেটি-পেটি হৈছিল। সেই কথা গম পাই ৰায়চাহাবে লৰা-লৰিকৈ তাৰ বিয়া-খন পাতি দিলে। এতিয়া তাৰ মুখচুকী ঘৈণীয়েকে কেনেবাঁক

তাৰ সংস্কৃত পালে তাৰ মূৰৰ চুলি এডালো বাকী নেথাকিব। সি আতুৰভাৱে ক'লে, “মাফ কিজিয়ে সংৰাম বাবু, হামাৰ গটিট হৈ গৈছে। আচ্ছা শুনিয়ো, ফটিক ফান্দী আচ্ছা আদমী বাই আছে।”

ফটিক ফান্দীৰ কথা সংৰামে নজনা নহয়। তথাপি গিৰিধাৰীৰ মুখৰপৰা কথাটো বাহিৰ কৰিবৰ কাৰণে সি নজনা ডাঙ খৰি ক'লে, ‘কিন্তু, ফটিক ফান্দীয়ে কি কৰিলে?’

গিৰিধাৰীয়ে কথাটো সদৰি নকৰিবলৈ সংৰামক বধ শপত দি যিখিনি কথা ক'লে, সেয়ে খুলমূলকৈ হ'ল এনেকুৱা :

ফটিক ফান্দীয়ে কলহে কলহে লাওপানী বা ফটিকা যিহকে পায় তাকে খায়। সেই কাৰণেই সি হাতীজনী চৰাবৰ কাৰণে পাহাৰৰ ওচৰ পায়গৈ। পাহাৰীয়া আৰু নেপালী মানুহৰ গাঁওখনত ‘আৱকাৰী’ মানুহৰ অভাৱ নাই। তদুপৰি তাৰ স্বভাৱটোও লুতুৰা। কেইবাজনো নেপালী তিৰোতাৰ লগত তাৰ ‘বাতচিহ্ন’ আছে। অকল ‘বাতচিহ্ন’ থকা হ'লেও কোনো কথা নাছিল, পিছে এতিয়া বোলে সম্পৰ্কটো বেছিকৈ পকি উঠিছে। তাৰ লগত চিকাৰলৈ যোৱাৰ নামত বোলে ৰায়চাহাবৰ বংশধৰেও এতিয়া গাঁওখনৰ কোনোৱা মানুহ এঘৰত ৰাতি যাপন কৰেগৈ। মানুহ ঘৰ নেপালী। তিনিজনী গাভৰু ছোৱালী আছে। সিহঁতে যোগৰা আৰু ব্ৰাউজ গিলে। বুকুত কাপোৰ-কানি নলয়। সেইদৰে প্ৰায় অনাবৃত স্তনযুগল প্ৰদৰ্শন কৰি সিহঁতে লচপচকৈ অৱনীক সুৰাপান্ন খাছে। কিছুদিনৰপৰা অৱনী মজি গৈছে। বিশেষকৈ সৰু জনীৰ লগত। গাঁৱৰ ডেকামুখাই গজি আছে, কিন্তু ৰায়চাহাবৰ ল'ৰাক জোকাই লবলৈ সিহঁতৰ সাহায্য নাই। তথাপি সৰুজনীক অৰ্থাৎ কাকীক ভালপোৱা ডেকা এটাই বোলে খুকুৰি লৈ অনাই-বনাই ফুৰে। গাঁৱ চকুকেইটা বোলে ৰাতিও জুই জ্বলাদি জ্বলি থাকে।

“বহুত চৰম কি বাত, সংৰাম বাবু, বহুত চৰম কি বাত। অৱনী বাবু বহুত খাবাপ কাম কৰিছে। ফটিক ফান্দী ভী উসকা দিগমে চয়তান চুকাই দিছে। ফান্দীকা মতলব আচ্ছা নাই আছে। আপ খোৱা কচিছ কৰিব লাগে। ৰায়চাহাবকো বাতলাৰ লাগে।”

সৎবামে এইবিলাক কথা কিছুদিন ধৰি শুনি আছে । কিন্তু সি বায়চাহাবৰ আগত তাৰ নাম-গোন্ধো উলিওৱা নাই । গিৰিধাৰীৰ কথা শুনি সি অলপ ভয় খালে যদিও, তাক অলপো চল নিদিয়াকৈ মাত লগালে, ‘যা যা, বঙাল বায়চাহাবৰ ল’ৰাৰ কথা তই চিন্তা কৰিব নেলালে । হাতীজনীক ভালকৈ আপ-ডাল কৰ । আৰু শুন, মোৰ আগত যি কলি কলি, আন কাৰোবাৰ আগত এইবোৰ ফাঁচ কৰিব লাগিলে তোৰ চাকৰিৰ চিলিম ছিগিব, মই কৈ দিছো একা ।’

সৎবাম আৰু গিৰিধাৰীয়ে এইদৰে আলোচনা কৰি থকা সময়ত অৱনী পাহাৰৰ নামনিত একা সেই গাঁওখনৰ বিশেষ মানুহ এঘৰৰ বাহিৰৰ কোঠালিৰ বাঁহৰ চাংখনত টোপনিত অচেতন হৈ পৰি আছিল । তেতিয়া বেলা ভালেখিনি হৈছিল । শীতকালৰ বেৰিটোৰ তেজো ক্ৰমে বৃদ্ধি পাই আহিছিল । অৱনীয়ে কিন্তু ততিয়াও সপোন এটা দেখি আছিল । সি যেন এখন ডাঙৰ নদীৰ পানীত পৰি ককবকাই ফুৰিছে, এটা ঘৰিয়ালে তাক খেদি ফুৰিছে, সি প্ৰাণটাকি সাঁতুৰিছে । এনেতে সি দেখিলে এখন টুলুঙা নাও বাই আহি থকা এজনী ৰূপহী ছোৱালী । তাই অৱনীৰ ফালেই আহি আছে । সিয়ো শৰীৰৰ সকলো শক্তি প্ৰয়োগ কৰি সাঁতুৰিছে নাওখনলৈ লক্ষ্য কৰি । সি নাওখন দূৰোহাতেৰে ধৰিলে আৰু তৎক্ষণাত তাত উঠি বহিল । ছোৱালী-জনীয়ে তাৰফালে চাই মিচিকিয়াই হাঁহিলে আৰু ব’ঠা মাৰিবলৈ লাগি গ’ল । কিন্তু অলপ পিছতে প্ৰচণ্ড ধুমুহা বতাহ আহিল । নাওখন ডুবি গ’ল ছোৱালীজনীও সোঁতত উঠি গ’ল । ঘৰিয়াল-টোৱে তাক পুনৰ দেখা পাই খেদি আহি ভৰিটোত কামোৰ মাৰি ধৰিলে । সি মৰোজীওঁ সোঁ আধিকৈ হাতভৰি মাৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল, কিন্তু লাহে লাহে নিস্তেজ হৈ পৰিল । ভৰিৰ তেজে নদীৰ পানী বাঙলি কৰিলে । ঘৰিয়ালটোৱে তাক নদীৰ পৰিলৈ টানি লৈ গ’ল ।

অৱনীয়ে সাৰ পালে । সেই পুহমহীয়া জাৰতো সি ঘামিছিল । তাৰ হাত-ভৰিবোৰ যেন ছিগি ভাগি গৈছিল । মূৰত অসহ্য বেদনা । মুখখন ওকাই গৈছিল । টোপনিৰ ঘোৰ যেন ভেঙিয়াও

কাটি যোৱা নাই। সি ক্ষীণ কঠেৰে মাটিলে, “কাঞ্চী” ?

বাবু, তই সাৰ পালি, বহ মই এতিয়াই গৈছোঁ।”

কথাৰ লগে লগেই যেন কোঠাটোৰ ভিতৰলৈ সোমাই আহিল এছাটি পছোৱা, এটি তৰিৎ শিখা, পোহৰৰ প্লাবন, সমুদ্ৰৰ এটি তৰঙ্গ।

এয়া কাঞ্চী অৱনীৰ চিন্তিত চঞ্চলতাৰ জোৱাৰ তোলা কাঞ্চী, যাৰ গ্ৰীচৰণত ৰায়চাহাবৰ কৃতী সন্তানে নিজকে সমৰ্পণ কৰি দিছে। তাৰ স্বপ্নজড়িত সম্পূৰ্ণ ডাগি যোৱা নাছিল। নাওখনৰ ছোৱালীজনীকে যেন সি পুনৰ দেখা পাল। অৱনীয়ে চিঞৰ মাৰি ক’লে, “নাওখন ডুবি গৈছে কাঞ্চী নাওখন ডুবি গৈছে।”

প্ৰাণৰ প্ৰাচুৰ্য থকা হাঁহিব লহৰে কোঠাটো স্পন্দিত কৰিলে, স্পন্দন উঠিল অৱনীৰ অন্তৰত। সি অনুভৱ কৰিলে তাৰ বিছনাৰ কাষত সেইজনী কাঞ্চী নহয়, যেন কোনোবা অপ্সৰী, কোনো দেৱালী, আৰু নহ’লে কি হ’ব পাৰে? হৃদয়বেগ ধৰা ৰাঙ্কসী নহয়তো / তাৰ বিচ্ছুৰ্ণ মনলৈ বহুতো ডাব একেলগে আহিল। কিন্তু সম্বিত ঘূৰাই পালে কাঞ্চীৰ মাতত।

‘এই বাবু তই পগলা হ’লি নেকি / এইটো পাহাৰৰ ওপৰত নৌকাডুবি হ’ব ক’বপৰা? যোৱা ৰাতি বৰ টানিলি, বহ, মই তোক এবাটি চাহ দিওঁ মাখাটো পৰিষ্কাৰ হ’ব।

চঞ্চলা হৰিণীৰ চটুলি গতিৰে কাঞ্চী ওলাই গ’ল। অৱনীয়ে এডামুৰি দি চকুকেইটা ভালকৈ নেলি দিলে। তেতিয়াতে তাৰ ধাৰণা হ’ল পুৱাবেলাটো প্ৰায় পাৰ হৈ গৈছে। তথাপি সি এবাৰ উঠাৰ চেষ্টা নকৰিলে। গাতলোৱা কাপোৰখন ভালকৈ টানি লৈ সি পাৰ হৈ যোৱা ৰাতিটোৰ ঘটনাবিজ্ঞান মনত পেলাবলৈ স্বপ্ন কৰিলে। আগদিনা বেলি লহিওৱাৰ সময়তে সি ফটিকৰ সৈতে পশ্চিমীৰ পিঠিত উঠি গাঁওখনত উপস্থিত হৈছিল। সি আগুৱৈ কেইবাবাৰো চিবাৰৰ চেলু লৈ ইয়ালৈ আহিছে। কাঞ্চীহঁতৰ ঘৰত মদ খাইছে সিহঁতৰ লগত চুপতি মাৰিছে পহ মাৰি আহি ডাঙ্গ লগাইছে। কিন্তু যোৱা ৰাতি যেন কিবা এটা ব্যতিক্ৰম ঘটিছিল।

আগদিনা আবেলি সি গাঁওখনত বেছি সময় বোৱা নাছিল।

কাঞ্চীৰ বাপেক বীৰ বাহাদুৰক লগত লৈ সি গভীৰ অৰণ্যত প্ৰবেশ কৰিছিল। বীৰ বাহাদুৰে তিনিবেটেৰীয়া টছ এটা খৰি গৈছিল আৰু ভগ্নৰ চকু জ্বলিকি উঠিলেই ফটিক মাউতে ফুচ-ফুচাই তাক উপদেশ দিছিল। ‘সেইটো শিয়ালহে’ এইটোৰ চকুকেইটা বঙা যেন হৈ জ্বলিছে, বাঘ হ’ব পাৰে গুলী নেমাৰিবা নতুবা এইটো পহু মাৰা, মাৰা।’ এইদৰে তাক কৈ গৈছিল। অৱনিয়েও চকু চিনি পায়। চিকাৰ কৰাত সি অনভিজ্ঞ নহয় তদুপৰি তাৰ নিচানো বৰ পোন। দুটা শৰ আৰু এটা দল হৰিণ খৰাশায়ী কৰি সিহঁত বীৰ বাহাদুৰৰ পঁজালৈ উভতি আহিছিল। বীৰ বাহাদুৰ মৃতদাৰ, তিনিজনী ছোৱালী আছে। তাৰে সৰুজনী কাঞ্চী। সৌন্দৰ্য্যৰে উপচি পৰা শৰীৰ এটাৰ বাহিৰেও তাইৰ নীলা চকুযুক্ত আছিল দুৰ্বাৰ মাদকতা আৰু আকৰ্ষণ। অৱনিয়ে তাইক দেখি মতলীয়া হৈ পৰিছিল। ফটিক ফান্দীয়ে ইচ্ছন যোগাইছিল আৰু বীৰ বাহাদুৰে ৰায়চাহাবৰ পুতেকক হাত কৰিবৰ কাৰণে জীয়েকক অস্ত্ৰ হিচাপে লবলৈ অলপো কুণ্ঠাবোধ কৰা নাছিল। অৱনী নিজেও সুদৰ্শন যুৱক, কাঞ্চী তাৰ প্ৰতি আকৃষ্ট হোৱাটো অস্বাভাৱিক নাছিল।

গতিকৈ চিকাৰ কৰি উভতি অহাৰ পিছত কাঞ্চীহঁতে পহুৰ পীৰা এটা কাটি লৈ কুটি-বাহি ডাজিছিল আৰু ভজা মাংসৰ সৈতে অৱনিয়ে বাটিয়ে বাটিয়ে মদ খাইছিল। বীৰ বাহাদুৰ আৰু ফাটিকেও খাইছিল, কাঞ্চীয়ে পৰিবেশন কৰিছিল। এইদৰে ৰাতি প্ৰায় দুপৰ হৈছিল। লাহে লাহে মদৰ জ্বালত মনৰ সঙ্কোচ আৰু শালীনতাই বিদায় লৈছিল।

এনেকুৱা সময়তে ফটিক আৰু বীৰ বাহাদুৰ কোঠাটোৰপৰা ওলাই গৈছিল। অৱনিয়ে কাঞ্চীক বুকুৰ মাজত সুমুৱাই লৈছিল। সিহঁত দুয়োটাই অতি উত্তেজিতভাৱে বাঁহৰ চাওখনৰ আশ্ৰয় লৈছিল।

সেই নৈশ-নিস্তব্ধতা ভগ্ন কৰি নিয়তি চৰাই এজনীয়ে নিউ’ ‘নিউ’ কৈ চিক্ৰবি উঠিছিল। অৱনীৰ বাহপাশত থকা কাঞ্চীয়ে চক খাই উঠিছিল। তাইৰ বুকুৰ ঢপ-ঢপনি অৱনীৰ বুকুত খুন্দা খাই হেৰাই গৈছিল।

‘এই বাবু চাহ খা!’

সেইজনী কাঞ্চী । হাতত এবাটি চাহ । অৱনীয়ে হাঙ-
মেলি বাটিটো লৈ কাঞ্চীলৈ চালে । কাঞ্চীৰ গাল দুখন যেন
বেছি বঙা হৈছে, ব্লাউজটোৱে ভালকৈ ঢাকি থব নোৱাৰা
বুকুখন যেন বেছি লোভনীয় হৈছে । কিন্তু চকুহাল ! চকুহালৰ
মাদকতা যেন অস্বাভাৱিক । সি চিকাৰত কেইবাবাৰো ভেলেঙী লগ
পাইছে । হাতীৰ ওপৰত বন্দুক লৈ নিষ্ঠুৰভাৱে ওলী মাৰিবলৈ
সাজু হোৱা চিকাৰীলৈ ভেলেঙীজনীয়ে ডাঙৰ ডাঙৰ চকুদুটা
মেলি নিত্পলকভাৱে একেৰাহে চাই থাকে । পলাই নেযায় ।
কিন্তু দৃষ্টিত এটা আকৃতি থাকে । সেই আকৃতি হুত্যালোলূপ
চিকাৰীৰ চকুত নপৰে সি নিৰিকাৰভাৱে ভেলেঙীজনীৰ কলিজা
ভেদ কৰিবলৈ বন্দুকৰ ঘোৰা টিপে ।

কাঞ্চীৰ চকুত সেই দৃষ্টি, সেই আকৃতিৰ বা দৃষ্টি ।
অৱনী এলপ বিচলিত হ'ল সি চাহৰ বাটিটো হাতত লৈ চকু
ঘূৰালে । ইতিমধ্যে ফাটক ফাটক আহি উপস্থিত হোৱাত কাঞ্চী
ভিতৰলৈ গ'ল ।

“অৱনীবোপা সোনালৈ ওলোৱা ঘৰলৈ যাব লাগে ।
দেউতাকে চিন্তা কৰি থাকিব । ’ ফাটিকে ক'লে ।

কথাটো হয় । কালি আহিবৰ সময়ত দেউতাকক নোকোৱা
নেমেলাকৈ সি গুচি আহিল । এতিয়া সি মনে মনে লাজ
পালে । পিতাকে তাক ইমান মৰম কৰে, তাৰ ওপৰত কিমান
আশা-ভাৰসা । অথচ সি বাপেকৰ অভাৱে স'মান, নেপালী
এঘৰত মদ খাইছে, হোৱালীৰ লগত প্ৰেম কৰিছে ।

অৱনীয়ে নিজকে ধিকাৰ দিলে । সি ধৰমৰকৈ বিহু-
নাৰপৰা উঠিল আৰু লৰালৰিকৈ মুখ-হাত ধুই কাপোৰ-কানি
পিন্ধি যাবলৈ সাজু হ'ল । ফাটিকে কলগছ খাই থকা পৰিভ্ৰমী
পিছৰে দুটাৰপৰা শিকলিডাল খুলিলে আৰু তাইৰ পিঠিত
গাদীখন আঁঠি-আঁঠি বান্ধিলে । লাং চিং ডাল হাতত লৈ সি
মহাবিক্ৰমেৰে হাতীজনী আনি বীৰ বাহাদুৰৰ চোতালত বহি
কৰিলে ।

অৱনী যাবলৈ ওলাল । বীৰ বাহাদুৰ আৰু হোৱালী
তিনিজনীয়ে তাক বিদায় দিলে । অৱনীয়ে বীৰ বাহাদুৰৰ হাতত

চিকারূপ কেইটামান দিলে আৰু সি তৎক্ষণাত কঁকালৰ খোচনিত সুমুৱাই থলে । অৱনী হাতীত উঠিল । সি হাতীৰ পিঠিৰপৰা কাঞ্চীলৈ এবাৰ চালে । তাইৰ দুচকুত দুখাৰ চকুলো ।

অৱনীৰ মনলৈ অলপ অনুতাপৰ ভাব আহিল । কিন্তু সি নিজক চঙালি ললে । কাঞ্চীৰ নিচিনা ছোৱালী এজনীৰ ভাগ্য যে তাই অৱনীৰ নিচিনা ল'ৰা এটাৰ মৰমৰ পৰশ পালে । অলপ বাট যোৱাৰ লগে লগে সি কাঞ্চীৰ কথা পাহৰি গ'ল ।

গাঁওখন প্ৰায় পাৰ হৈ যোৱাৰ সময়ত সি দেখা পালে নেপালী ডেকা এটাই তাৰফালে তীক্ষ্ণ দৃষ্টিৰে চাই খুকুৰি এখন মূৰঠি আছে । ফটিক মাউতে ক'লে, 'সেইটো পদম বাহাদুৰ । কাঞ্চীৰ লগত বোলে তাৰ বিয়া হোৱাৰ কথা ।'

নিয়তিয়ে অদৃশ্য সূতা এডালেৰে সেইদিনাই অৱনী চৌধুৰীৰ ভাগ্য নিয়ন্ত্ৰণ কৰিলে ।

ৰায়চাহাব সবেশৰ চৌধুৰীয়ে যথাবিহিতভাৱে পূজা-সেৱা
 সমাপ্ত কৰি পাকঘৰৰ মজিয়াত বহি নীৰৱে মধ্যাহ্ন ভোজন
 কৰি আছিল। মজিয়াখনত দুহাত দীঘল আৰু দুহাত পূতলৰ
 এটা পকা ভেটি। ভেটিৰ ওপৰত এখন বানকাঁহীত জ্বহাচাউলৰ
 অন্ন। নানাবিধ বাজানৰে এশাৰী বানবাটি অধচন্দ্ৰাকাৰে
 সজ্জাৱা। এখন খুৰা লগা তামুলী পীৰাত ৰায়চাহাব উপবিষ্ট।
 সোঁফালে এঘটি পানীত এডাল খৰিকা আৰু বাওঁফালে মুখধোৱা
 পিতলৰ চৰিয়া। ৰায়চাহাবে নাণ কুমাদিক অন্ন নিবেদন কৰি
 বৌমাছৰ মূৰিঘণ্টেৰে ভোজন আৰম্ভ কৰিছিল। তেওঁৰ খোৱাত
 থৈ আছে। মাছৰ অভাৱ নাই। এবৰ পুখুৰীতে বৌ, বাহ,
 তিতল-খৰিয়া আদি মাছৰ উত্থানদী। ওচৰৰ জংঘলৰপৰা দৰিক,
 হাইঠা পমুমা আদি চৰাই চিকাৰ কৰি আনেই। তদুপৰি লাগ
 বুলিলেই পহু এটা মাৰি আলহী সুধিব পাৰি। এবাৰ চাৰি-পাঁচ
 সেৰমান গাখীৰ ওলায়। এসেৰমান গাখীৰ তপতাই এপোৱামান
 কৰি দিলেহে ৰায়চাহাবে গ্ৰহণ কৰে। এই ঘন গাখীৰ তেওঁক
 দুপৰীয়াৰ সাজত সদায় দিব লাগে। সেইকাৰণে মানুহে তেওঁক
 গাখীৰ খোৱা ৰায়চাহাবো বোলে।

দুপৰীয়া আহাৰৰ সময়ত ৰায়চাহাবৰ গৃহিণী সদায় উপস্থিত
 থাকে। গৰমৰ দিনত তালপাতৰ বিচনী এখন হাতত লৈ তেওঁ
 স্বামীক ব্যঞ্জন কৰে। জাৰকালি হাতত বিচনীখন নাথাকে যদিও
 খোৱা-বোৱাৰ তদাৰক কৰি থাকে।

সেইদিনাও ৰায়চাহাবনীয়ে স্বামীৰ ভোজন পৰৰ তত্ত্বাবধান
 কৰি আছিল। এইটো সময়তে তেওঁ যাত্ৰতীয় সাংসাৰিক জৰ
 আহাৰৰ লগত স্বামীৰ আগত পৰিবেশন কৰে। কিছুমান কথা
 ৰায়চাহাবৰ হতুৱাই অনুমোদন কৰাই লয় আৰু চাকৰ-বাকৰ,
 খৰচ-পাতি, জৰ-নৰিয়া আদিৰ আলোচনা কৰে। কাৰণ স্বামীক
 একান্তভাৱে লগ পোৱাৰ সময় এইকণেইহে। ৰায়চাহাবে ৰাতি
 ভাত নেৰায়, কিবা পাতলীয়া আহাৰ কৰে।

আজি বায়চাহাবৰ মনটো অলপ শোমোঠা হৈ আছিল। স্বণীয়ে কথাতো লক্ষ্য কৰি অলপ উৎকণ্ঠাৰে সুধিলে, “আজি দেখোন মনটো মাৰি আছে, কি হ’লনো?”

বায়চাহাবে উত্তৰ দিলে “কিনো ক’বা আৰু! তোমাৰ লাই পাই পাই অৱনীয়ে শুক-গোসাঁই একোকে নমনা হৈছে। সি কালিয়েই চিকাৰলৈ গ’ল, অথচ মই তাৰ ডু নেপাওঁ। তোমাৰ আগত কিবা কৈছিল নেকি?”

“এ কথাটো মই আপোনাক ক’বলৈ পাহৰিয়েই আছোঁ। সি মোৰ আগত কৈহে গৈছে। আপোনাক সি বাঘ দেখাদি দেখে সেই কাৰণে ভয়তে নক’লে।”

আচলতে অৱনীয়ে মাকৰ আগত একোকে কোৱা নাছিল। বায়চাহাবৰ খং দেখি এতিয়া তেওঁ মিছা মাতিলে। অৱশ্যে ভাবপৰা কামো হ’ল। বায়চাহাবৰ খং মাৰ গ’ল আৰু তেওঁ সন্তোষ মনেৰে খাবলৈ ধৰিলে।

বায়চাহাবে প্ৰত্যেকখন ব্যঞ্জনৰ বিষয়ে একোটা মন্তব্য কৰি অৱশেষত ঘন গাখীৰেৰে ‘মধুৰেণ সমাপয়েৎ’ কৰিলে। ভেঙে ভোজন শেষ কৰি মাত লগালে—

“বুজিছা অৱনীৰ মাক, যৰখনত মাথোন একোটি পো। তাৰ কাৰণে মোৰ কিমান চিন্তা আনে বুজি নেপালেও অন্ততঃ ভূমি বুজি পোৱা। মই বহুত কষ্ট কৰিলোঁ, বিশেষকৈ ল’ৰা-কালছোৱা বৰ দুখত গ’ল। অৱশ্যে লাহে লাহে মোৰ অৱস্থা ভালৰ ফালে আহিল আৰু ভাগ্যৰ বলত আজি মই বজ্জাঘৰীয়া পদবি এটা পাইছোঁ আৰু আই লখিমীয়েও চকু মেলি চাইছে। এতিয়া অৱনীৰ কেনেকৈ গতি এটা লাগে তাকে ভাবিয়েই মোৰ চকুত টোপনি নাই। সি পঢ়া-শুনাত চোকা, তাৰ চেহেৰা-পাতিও দলিল্লাই পেলোৱা বিখৰ নহয়। প্ৰথম শ্ৰেণীত অনাৰ্ছ পাই সি বি এ পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হৈছে। সি ভাল চাকৰি এটা পালে আমাৰ বজ্জাঘৰত প্ৰতিপত্তি বাঢ়িব আৰু সমাজতো এখন উচ্চ আসন পাম। ভূমি তাক ক’বা যেন সি অলপ সাৱধান হয় আৰু তাৰ নামত যেন কোনেও কলঙ্ক সানিব নোৱাৰে। কাৰণ চৰিত্ৰহীন মানুহক চৰকাৰে কাম নিদিব। তোমাৰ কথা সি

ওনে আক সেই কাৰণেই মই তোমাক ইমানখিনি কথা ক'লোঁ । গতিকে মাক হিচাপে তোমাৰ স্বিখিনি দায়িত্ব আছে, সেইখিনি পালন কৰিবা বুলি মই আশা কৰিছোঁ । মনত ৰাখিবা, বংশত বাতি দিবলৈ আমাৰ ল'ৰা একেটাই । সি যাতে শত্ৰুৰ মুখত চুণ সানিব পাৰে সেয়ে মই বাপ্তা কৰোঁ ।”

ৰায়চাহাবৰ খোৱা শেষ হ'ল । চৰিয়াত মুখ ধুই দাঁত খৰকিয়াই পুনৰ মুখখন কুলকুলি কৰি তেওঁ খিয় হ'ল আৰু বৈখীয়েকে ফুলাম গামোচা এখন আগবঢ়াই দিলে । তেওঁ ধীৰে ধীৰে মুখখন মচিলে আৰু বটাত মতনাই খোৱা ভামোল এখন মুখত লৈ যেতিয়া ভোজনালয়ৰপৰা ওলাই আহিল, তেতিয়াই সত্ৰবামে খবৰ দিলেহি যে তিনিটা পহ লৈ অৱনী চিকাৰৰপৰা উভতি আহিছে ।

ৰায়চাহাবে আনন্দ পালে । অৱনোয়ে ইতিমধ্যে চিকাৰতো দক্ষতা লাভ কৰিছে এইটো সু-সংবাদ, সন্দেহ নাই । কাৰণ ইংৰাজ চৰকাৰে সুদক্ষ চিকাৰীক সন্মান কৰে । তেওঁৰ ভকণ ফুকনলৈ মনত পৰিল । ফুকনৰ নিচিনা নিপুণ চিকাৰী সেই সময়ত অসমত দ্বিতীয় এজন নাছিল । তেওঁ বিৰোধী দলৰ হ'লেও চৰকাৰে তেওঁক সম্ভ্ৰম কৰি চলে । আই চি গ্ৰহ চাহাবেও তেওঁক চালাম দিয়ে । চাহাবে নেটিভক চালাম দিয়াটো ৰায়চাহাবৰ কাৰণে নাভূত-নাশ্ৰুত কথা, তথাপি ফুকনৰ বিষয়ে তেওঁ যিবোৰ কথা শুনিছে সেইবোৰ একেবাৰে দলিয়াই পেলাব লগা কথা নহয় । ইংৰাজ চৰকাৰৰ চাকৰি লোৱাহ'লে ফুকন এতিয়া গভৰ্ব-চতুৰ্ণৰ কিবা এটা হ'ব পাৰিলেহেঁতেন ।

গভৰ্বৰ কথাই ৰায়চাহাবক ৰাস্তাবলৈ ঘূৰাই আনিছে । হয়তো, কমিছনাৰ অহাৰ কথা আছে নহয়, কালিলৈকে জিজ্ঞাসে সেই বৰচাহাবক দেখা কৰিব লাগিব । তেওঁ মনত আশা এটাত পোষণ কৰিছে । জানো, কিমানখিনি সুবিধা কৰিব পাৰে । সকলো ভগৱন্তৰ ইচ্ছা ।

ইতিমধ্যে তেওঁ শোৱনি কোঠাত উপস্থিত হৈছিল । ভাত খাই বিছনাত এবাগৰ মৰা তেওঁৰ বহুদিনীয়া সজ্যাস । পৰমানন্দ হবডেপুটীৰ মত যেতিয়া তেওঁ এই পিছ পৰা, হাৰি-জংগলোৰে

ভবা ঠাইখনত কানি-মহলটো পালে, তেতিয়াৰপৰাই তেওঁৰ দুপৰীয়া এখন্তেক শেতেলীত পৰিবলৈ সুবিধা হৈছিল। তেওঁ বিছনাত পৰিল আৰু বিগত দিনবিলাকৰ সোঁৱৰণী তেওঁৰ মানস-পটত জল-জল পট-পটকৈ জিলিকি উঠিল।

হাকিমনীৰ শুভদৃষ্টি লাভ কৰাৰ পিছত সবেশ্বৰৰ সকলো কাম সহজ হৈ পৰিল। সি সকলো কাম নিয়াৰিকৈ আৰু পৰিপাটিকৈ কৰে। মোমাই তামুলী বৰবৰুৱাৰ কাহিনীটো সি কাৰবাৰ মুখত শুনিছিল। মোমায়েকৰ ঘৰত গেবাৰি এটা ল'ৰাটো নিজৰ কমৰ বলত একালত মন্ত্ৰী হৈছিল। সৰ্বেশ্বৰেও আশা কৰিলে যে সি ভৱিষ্যতে কিবা এটা হ'ব পাৰিব তাৰ বাবে তাক লাগিব বুদ্ধি, দক্ষতা আৰু পৰিশ্ৰম। হাকিম-হাকিম-নৌক খোচ মেজাজত ৰাখিব পাৰিলেই তাৰ কাম হাচিল হ'ব বলি সি বিশ্বাস কৰিল।

সি ৰাতিপুৱা ব্ৰহ্মমূৰ্ত্ততে উঠি বাহী বনকে ধৰি ঘৰৰ কাম-কাজ, প্ৰাতঃকৃত্য আদি কৰি আজৰি হয়। হাকিমৰ বঙলাৰ আগফালখন ঘাঁহ-বন গজি হাবি হৈ পৰিছিল। সি নিতৌ কোৱ মাৰি ঠাইখন চাফ-চিকুণ কৰিলে আৰু জুতি, ঘাঁহ তগৰ, মালতী আদি নানাবিধ ফুল কলে। ঘৰৰ পাছফালত ডালেমানখিনি ঠাই পৰি আছিল, তাতো শাক পাচলিৰ খেতি কৰাত লাগি গ'ল। তদুপৰি দিনৰ দিনটো গোসাঁনীক সহায় কৰে। সি কামত যোৱা দিনাৰ এমাহমানৰ ভিতৰতে ঘৰখন চকুত লগা হৈ পৰিল। বাহিৰ-খনতে পৰিষ্কাৰ হ'লেই, ভিতৰতো ক'তো কুটা এগছো দখিৰাণ নাইকিয়া হ'ল। কাঁহী-বাটিবোৰে হাঁহি থাকে। বস্তু-বাহানিবোৰ চিজিল লাগি থাকে। আগৰ দৰে য'ৰে বস্তু ত'তে পৰি নেথাকে। এতিয়া গোসাঁনীয়েও অলপ চাফ-চিকুণ আৰু দেখনিয়াৰ হৈ থাকিবলৈ সময় পোৱা হ'ল। সবেশ্বৰ ঘৰখনৰ অপৰিহায্য অঙ্গ হৈ পৰিল।

তাৰ লগতে সৎৰামৰো ডালেখিনি উন্নতি হ'ল। কান-কাজবোৰ নিখুঁতভাৱে কৰিবলৈ সিয়ো শিকিলে। সিহঁত দুয়োটাৰে বৰ মিল। সিহঁতে ঘৰৰ কামবিলাক ভাগবাটি ললে আৰু সবেশ্বৰ ৰামুণৰ ল'ৰা বুলি জানিব পাৰি সৎৰামে বাহীবন, চুৱা ধোৱা, কাপোৰ ধোৱা আদি কামবোৰ নিজেই কৰিবলৈ

ললে । অৱশ্যে গোসাঁইঘৰত থকা শালগ্ৰাম শিলাটি ধুওৱা কামটো সবেশ্বৰৰ ভাগত পৰিল । কিন্তু ভাত বন্ধা চকটো হ'লে হাকিম-নীয়ে তাক এৰি নিদিলে ।

পিছে তাৰপৰা সবেশ্বৰৰ লাডেইহে হ'ল । বান্ধনিৰ কাম-টোও তাৰ ভাগত পৰা হ'ল সি অলপো সবাহ নোপোৱা হ'লহেঁতেন । এতিয়া দুপৰীয়াডোখৰ সি হাকিমৰ অফিচলৈ যায় । মণ্ডল, কাননগো পিয়ন, চকিদাৰ আদিৰ লগত সি চিনাকি হ'ল আৰু তাতো তাক সকলোৰে ভাল পোৱা হ'ল । মণ্ডলৰ ওচৰত থাকি চিঠা, জমাবন্দি নক্সা আদিও সি চাব জনা হ'ল । অফিচৰ মানুহেও তাৰ হতুৱাই নানা কাম-কাজ কৰাই লবলৈ ধৰিলে । হাবিমৰ লগত মফচললৈ গ'লে মাটি জৰীপৰ কামো তাক শিকাব বুলি হলিৰাম মণ্ডলে তাক কৈ থলে । মফচললৈ গ'লে হাকিমে কি কি কৰেগৈ সেই বিষয়েও তাৰ এটা মোচামুটি ধাৰণা হ'ল ।

ইতিমধ্যে নবেম্বৰ মাহ পাশেহি । কঁৱলি পৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিছে ব'দৰ চোক কমিল আৰু জাৰ জাৰ যেন লগা হ'ল । হাকিমৰ শীতকালৰ চফৰৰ দিন পাশেহি । এইবাৰ ঠিক হ'ল সবেশ্বৰ হাকিমৰ লগত যাব আৰু সৰ্ব্বাম ঘৰত হাকিমনীৰ লগত থাকিব । এই ব্যৱস্থাত হাকিমনী সহজে মান্তি হোৱা নাছিল । কিন্তু সবেশ্বৰে ভৱিত ধৰি কাৰ্বী-কাকুতি কৰাত মানুহগৰাকী কুমলিল আৰু তাক যাবলৈ অনুমতি দিল । কিন্তু এটা চতুত । হাকিমে ক'ত কি কৰে সকলো খুঁটি-নাটি কৰাবাৰ সৰ্বেশ্বৰে হাকিমনীৰ আগত বিপ'ট কৰিবহি লাগিব কাৰণ হাকিমৰ ওপৰত হাকিমনীৰ তিলমানে বিশ্বাস নাই ।

এইবাৰ আৰু সবেশ্বৰক কোনে পায় / উলাহৰ মাদনি হৈ সি সাতদিনমান আগৰেপৰা যাত্ৰাৰ যা-যোগাৰ কৰাত সন্টন হৈ পৰিল । প্ৰথমতে হাকিম কোন ঠাইলৈ যাব, ঠাইখন কেনেকুৱা, কিমান দূৰ মানুহ-দুনুহবিলাক কেনে ধৰণৰ, খোৱা-বোৱাৰ সা-সুবিধা কেনেকুৱা, হাবি-জংঘল আছে নাই, বাঘ-জালুক ওলায়নেকি, মেলেবিয়া, ক'লা জ্বৰ আদিত মানুহ মৰেনেকি ইত্যাদি খবৰবোৰ মণ্ডল, কাননগোৰপৰা শুচৰি শুচৰি উলিয়ালে ।

মফচললৈ যাবলৈ মানসিকভাৱে প্ৰস্তুত হোৱাৰ পিছত

সবেশ্বৰে সকলোবিলাক প্ৰয়োজনীয় সা-সামগ্ৰী সংগ্ৰহ কৰাত ব্যস্ত হৈ পৰিল । হাকিম গাঁৱলৈ গ'লে গঞা ৰাইজেই সিধা-পাতি যোগায়, গতিৰে খোৱা বস্তু ভাৰবৈ মৰিবৰ দৰকাৰ নাই । কিন্তু আগেয়ে কোনো দিনে হাকিমৰ মনত নেখেলেৱা কিছুমান বস্তু সি লগত ললে । সেইবিলাক হ'ল মেলেৰিয়া পেটৰ অসুখ আদিৰ ঔষধ, পুৱা-গধূলি খাবৰ কাৰণে চিৰা-পিঠা, পুৰণি শুকান থেকেৰা, শোকেতা, কলখাৰ, কিছুমান বনৌষধি ইত্যাদি টুকটাক বস্তু কিছুমান । ঠাট্টা-মস্কৰা কৰিব পাৰে বুলি এইবিলাক বস্তু সি কাৰো আগত দেখুৱা নাছিল । মাত্ৰ মোনা এটাত ভৰাই লুকুৱাই থৈ দিছিল । অৱশ্যে চিৰা-পিঠাৰ কথা সত্ৰাম আৰু হাকিমনীয়ে গম পাইছিল ।

অৱশেষত যাত্ৰাৰ শুভক্ষণটো আহিল । ৰাতি দহবজাত সৰুৰ গাড়ীৰে গৈ দহমাইল দূৰত থকা ৰেল ষ্টেছনটোত দোক-মোকালিতে ৰেল ধৰিবগৈ লাগে । দুখন গৰুগাড়ী বন্দৱস্ত কৰা হ'ল । এখনত অকলে প্ৰভু ঈশ্বৰ যাৰ আৰু আনখনত মাল-বস্তুৰে শিষ্য সবেশ্বৰ । টেকেলা, পিয়ন, মণ্ডল, কাননগো আদি আগতীয়াবৈয়ে গ'ল । কাৰণ হাকিমৰ আগমনীৰ খবৰ গঞা ৰাইজক তপতে তপতে দিবগৈ লাগে আৰু বাহৰ সাজি সকলো বয়-বস্তু যোগাৰ কৰিব লাগে, যাতে প্ৰভু ঈশ্বৰ অলপো অসুবিধাত পৰিব নেলাগে ।

গতিকৈ নবেশ্বৰ মাহৰ শেষৰফালে এদিন শুক্ৰবাৰে ৰাতি পৰমানন্দ ছবডেপুটি যাবলৈ ওলাল । যাবৰ সময়ত পোসানীয়ে তেওঁক সেৱা এটা কৰি চলচলীয়া চকুৰে বিদায় দিছিল আৰু ৰেলপাত এটা স্বামীৰ হাতত গুজি দিছিল । সবেশ্বৰক দঢ়াই দঢ়াই কৈছিল যেন আচহুৱা ঠাইত হাকিমৰ কোনো অসুবিধা নহয় । হাকিমনীয়ে তাক বহুতো উপদেশ দি অৱশেষত কৈছিল,

দেউতাৰক ভালকৈ চাৰি, বিশেষকৈ খোৱা-বোৱাত যাতে দিগদাৰ নেপায় । পেটৰ অসুখ হৈ থকা মানুহ, মা-মহলা কমকৈ দিবি, ৰাতি চিকাৰলৈ গলে তয়ো লগতে যাবি, অকলশৰীয়াকৈ নপঠাবি । মুঠতে তোৰ ওপৰতে সকলো ভৰসা বোপাই, তোৰ ওপৰতে ।” পোসানীৰ মাত খোকাখুকি হ'ল । তেওঁ আৰু একোকে

ক'ব নোৱাৰিলে । চকুপানীয়ে যাত্ৰাৰ সন্মুখত অমঙ্গল সূচাব পাৰে বুলি তেওঁ আঁচনেৰে চকু দুটা মটি মটি লৰালবিকৈ ভিতৰ সোমাই গ'ল ।

প্ৰভু ঈশ্বৰো যে অলপো বিচলিত হোৱা নাছিল তেনে নহয় । এই মুহূৰ্ত্তা পত্নীৰো যে তেওঁৰ প্ৰতি অগাধ ভালপোৱা আছে তেওঁ নাকো এবাব সঁৱৰিলে । আঁচলতে এই নিচিনা যাত্ৰাৰ সময়তেই তেওঁ হৃদয়ৰ প্ৰয়োজনটোৰ বিষয়ে একান্তক অৱগত হয়, মানুহ-জনীলৈ অলপ মৰম ওপজ়ে কিন্তু সেই একান্তকৰ বাবেহে । পদূলি-মুখ পাৰ হৈ যোৱাৰ লগে লগে সেইবিলাক দূৰলতা তেওঁ অন্তৰৰপৰা জাৰি-জোকৰি পেলালে আৰু ডাঠকৈ খেৰ পাৰি বচনা কৰা গো-মান শম্যাত স্থলদেহটো সমৰ্পণ কৰি দিয়াৰ লগে লগে সংসাৰৰ প্ৰতি সম্পূৰ্ণ নিৰ্বিকাৰ হৈ পৰিল । তেওঁ বেলেগতালৈ গমাহাৰি বাকৰে ওভিলে আৰু ইষ্টদেৱতাক স্মৰণ কৰি মন্ত্ৰৰ গতিৰে গৈ থকা হৈ লগা গৰুৰ গাড়ীত কাপোৰ-কানি লৈ গুই পৰিল । গাড়ীখনৰ আগফালে বচীৰে বান্ধি ওলোমাই থোৱা লঠন এটাই ধোৱাত ক'লা পৰি যোৱা চিহ্ননিটোৰ মাজেৰে চিমিক-চামাককৈ নিজৰ অস্তিত্ব ঘোষণা কৰিছিল ।

তেতিয়া বুৰলি পৰিছিল আৰু আঘোণ মাহৰ চোঁতা বতাহ এছাটি পিছফালৰ পদাৰ মাজেদি সোমাই আহি প্ৰভু ঈশ্বৰৰ চকুত লাগিছিল । জাৰ তেতিয়া আৰম্ভ হৈছিল আৰু তেওঁ গাত লোৱা কাপোৰখন মূৰলৈকে টানি লৈছিল । গৰুৰ ডিঙিৰ ঠিলিঙাই এক বিচিহ্ন সজীতৰ সৃষ্টি কৰিছিল আৰু তাৰ হৃদে হৃদে ঘঘৰ শব্দ কৰি লোহাৰ পাত মেৰিওৱা গাড়ীৰ ঢকা অসমান বাটেৰে থেকেচনি খাই খাই আগবাঢ়িছিল । ছবডেপুটিৰ মেদবহল শৰীৰত সেই থেকেচনিৰ অৱশ্যে বেছি প্ৰভাৱ পৰা নাছিল । অলপ পিছতে তেওঁৰ নাসিকাগজন আৰম্ভ হৈছিল ।

হাকিমৰ গাড়ী কিছু আগবাঢ়ি গৈছিল, কিন্তু সৰ্ব্বশ্বৰে তেতিয়াও বঙলাৰ বাৰাণ্ডাতে সংৰামৰ লগত কথাবাতী পাতি আছিল । হাকিমৰ গাড়ী নেদেখা হোৱাত সি সাউত কৰে ভিতৰ সোমাল আৰু বিৰহিনী বাধিকাৰদৰে আউলী-বাউলী হৈ থকা হাকিমনীৰ ভৰিত পৰি সেৱা এটা কৰিলে ।

গোসাঁনীয়ে তাৰফালে এবাৰ চালে, তীব্রদৃষ্টিৰে চালে । এখন আঠুতপৰা চুৰিয়া আৰু এটা ফটুৱাৰ বাহিৰে তাৰ গাত একো নাছিল । হাকিমনীয়ে তাক অলপ ববলৈ ইজিত দি কাতৰ পেৰা এটা খুলিলে আৰু কাপোৰৰ জাপৰ মাজৰপৰা এখন এৰীচাদৰ উলিয়াই তাৰ হাতত দি ক’লে, ‘সবেশ্বৰ, এই কাপোৰখন ল, নহ’নে জাৰু কণ্ট পাৰি ।’ তাতকৈ বেছি কথা তেওঁৰ মুখৰপৰা নোহোৱা । তেওঁ চকুহাল হাতেৰে ঢাকি বিছনাত পৰিলগৈ ।

সবেশ্বৰ সৰণপৰা মানুহৰদৰে একান্তক থিয় হৈ থাকিব । তাৰ পিছত বুকুৰ ভিতৰত কিবা এটা গধূৰ বোজা লৈ সি ওলাই আহিল । সৎৰামে দেখিলে তাৰো চকু দুটা শুকান হৈ থকা নাই ।

সবেশ্বৰে সৎৰামক এৰী কাপোৰখনৰ কথাটো কৈ বিদায় লৈ আৰু মালে-বস্ত্ৰে ভৰি থকা গাভীখনত উঠিলগৈ । গাৰাৱান টি—টি—হেই’ বুলি এছাৰি ডালেৰে গৰুহালক প্ৰহাৰ কৰি গাভীখন চলাই দিলে ।

সেইদিনা শুকুৰবাৰে ৰাতি এক অতি শুভক্ষণত সবেশ্বৰৰ জীৱনত যি এটা শুকত্বপূৰ্ণ যাত্ৰাৰ আৰম্ভ হৈছিল সেই মাত্ৰাই তাৰ সৌভাগ্যৰ দুৱাৰ মুকলি কৰি দিলে । অতীতৰ অন্ধকাৰ জীৱনৰপৰা সি সম্পূৰ্ণ পোহৰলৈ ওলাই আহিল । সি যেন সকলো দিশৰপৰাই এটি দৈববাণী শুনিবলৈ পালে “চৰৈৱেতি, চৰৈৱতি”, “গৈ থাকা,” “গৈ থাকা ।” এয়ে তাৰ কমময় জীৱনৰ এক সু-মহান সূচনা । তেতিয়াৰপৰা সি আৰু পিছলৈ উভতি চাবা নাই, কামৰ মাজত সি নিজকে বিলীন কৰি দিছে । সি আ’লুই বাঢ়ি আছে মাত্ৰ আগবাঢ়িয়েই আছে ।

নিৰ্দিষ্ট সময়ত সিহঁতে ৰেলগাড়ী ধৰিব পাৰিছিল । সূৰ্যোদয়ৰ অলপ পিছতেই সিহঁতৰ যাত্ৰা সমাপ্ত হৈছিল । যিটো ষ্টেছনত সিহঁত নামিব লাগে সেই ষ্টেছনটোৰ নাম আছিল নাওহলীয়া । ষ্টেছনৰ প্লেটফৰ্মত মণ্ডল-কাননগো আদিকে ধৰি প্ৰায় এশমান মানুহ উপস্থিত আছিল প্ৰভু ঈশ্বৰক আগবঢ়াই নিবৰ কাৰণে । তেৰা অৱতাৰণ কৰাৰ লগে লগে গঞা ৰাইজে চোল-খোল, বৰঙাল, মূদল আদি বজাই আধামাইলমান জাঁতৰত থকা গাঁওখনলৈ ভেংখতক আদৰি লৈ গ’ল । কেইজনমান প্ৰজাৰ

সহান্বিত সৰ্বেশ্বৰে মাল-বস্তুবোৰ নমালে আৰু সেইবিলাক কঢ়িয়াই নিবলৈয়ো মানুহৰ অভাৱ হোৱা নাছিল।

গায়নে-বায়নে এইদৰে মহা পয়োভৰে গৈ অৱশেষত প্ৰভু ঈশ্বৰ আগতীয়াকৈ নিমাণ কৰি থোৱা বাহৰ পালেগৈ। এখন নদীৰ পাৰত এবিঘামান মুকলি ঠাই। গাঁওখনৰ এমূৰে। তাতে কেইটামান খেৰৰ ঘৰ, বেৰবিলাকো খেৰৰ, কিন্তু বেছ মজবুত। এটা ডাঙৰ ঘৰ প্ৰভু ঈশ্বৰৰ বাৰণে আৰু পালি-পহৰীয়াসকলৰ কাৰণে আৰু কেইটামান সৰু সৰু ঘৰ। এটা বান্ধনি-ঘৰ আৰু এটা গুদামঘৰ।

ঠাইডোখৰ চালে চকুৰাৱা। অলপ আঁতৰৰপৰাই হাবি-জংঘল আবদ্ধ হৈছে আৰু লতা-বিৰিখৰ সেউজখিনি ক্ৰমে ক্ৰমে প্ৰায় তিনি-চাৰি মাইলমান দূৰত থকা পাহাৰৰ নীলাত মিলি গৈছে। নদীখনৰ পানী ফটিকৰ ধাৰ যেন। শিল-বালিৰ বুকু-ৱেদি কশকলকৈ বৈ গৈছে আন এখন ডাঙৰ নদীৰ বুকুত ছেৰাই শাবলৈ। এটা সুন্দৰ ঘাট আৰু তাতে গা ধুৱাৰ কাৰণে শিলৰ নিমজ পাট এচটা। সবেশ্বৰে ঠাইখন পছন্দ কৰিলে।

বেলি তেতিয়া এটা ৰাশি পাৰ হৈ ক্ৰমাৎ ওপৰলৈ উঠি আহিছিল। ব বনি প্ৰায় আঁতৰি গৈছিল। গাঁৱৰ মানুহৰ সোঁত বলিছিল। খাশিহাতেৰে নহয়, প্ৰায় প্ৰত্যেকৰ হাততে কিবা নহয় কিবা এটা আছিল। চাউল মাছ, পাৰচৰাই, শাক-পাচলি, গন্ধীৰ-গুড়, বিটু-মাখন বগল, বোমল-চাউল আদি খাদ্য-সম্ভাৰেৰে গুদামঘৰ পূৰ্ণ হৈছিল। প্ৰভু ঈশ্বৰে সেইফালে নিৰিকাৰঙাতে দৃষ্টিপাত কৰি নিজৰ বহাটোৰ ভিতৰত সোমাল। বহাৰ ভিতৰতো খুঁত ধৰিব নোৱাৰাকৈ সকলো লাগিয়াল বস্তু যোগাৰ কৰি থোৱা আছে। এমূৰে এখন ডাঙৰ বিহুনা আনটো মূৰত এখন মেৰ-চৰাত এবোতমান এগন শাদীৰ ওপৰত বগলীৰ পাখিয়েন বগা কাপোৰ পৰা, মেৰ-চৰাৰ ওচৰতে এখনি শৰাই। ভিতৰখন সাৰি-মচি ফু-মাৰি ভাত খাব পৰাকৈ থোৱা। কাপোৰ-কানি খৰৰ কাৰণে বাঁহৰ এডাল আলনা। হাকিম ভিতৰত প্ৰবেশ কৰাৰ লগে লগেই সবেশ্বৰে প্ৰয়োজনীয় সকলোবিলাক বস্তুবস্তু লৈ তালৈ আহিল আৰু ইটো সিটোকৈ হাকিমক আপবঢ়াই দিলে। হাকিমৰ আদেশমতে সি বাহিৰলৈ ওলাই আহি সমবেত জনতাক সন্দেশন

কৰি ক'লে, “বাইজ, প্ৰভু ঈশ্বৰ এতিয়া বৰ ক্লান্ত । তাতে
ৰাতি চকুৰ টিপকে মাৰিব পৰা নাই । গতিকে এতিয়া আপোনাৰ
ঘৰাঘৰি যাওকগৈ । অৱশ্যে যা-যোগাৰ কৰিবৰ কাৰণে কেইজন-
মানক থৈ যাব । প্ৰভু ঈশ্বৰে এতিয়া প্ৰাতঃকৃত্য সমাপন কৰি
কিঞ্চিৎ আহাৰ কৰিব আৰু তাৰ পিছত অলপ বিশ্রাম কৰিব ।
আপোনাৰ বেলি লহিওৱাৰ সময়ত ইয়ালৈ আহিব আৰু তেতিয়াহে
প্ৰভু ঈশ্বৰে আপোনালোকক সমিধান দিব পাৰিব ।”

বাইজ উঠিল আৰু কেইজনমানৰ বাহিৰে সকলোটি দিহা-
দিহি গ'ল । হাকিমৰ কাপোৰ-কানি সলাই নদীত স্নান কৰি
সন্ধ্যা-আহ্নিক আদি সমাপন কৰিলে আৰু পিছত কোমল চাউল
খমা দৈ, গুড়, মালভোগ কল আদিৰে উদৰ পূৰণ কৰি বান
বাটিত এবাটি চাহপানী খাই বিছনাত বাগৰ দিলে ।

তেতিয়াহে সবেশ্বৰে গা-পা ধুই ইটো সিটো কৰিবলৈ সকাহ
পালে । হাকিমৰ ৰাক্ষসি বুলি তাক গাঁৱৰ মানুহে বেছ খাতিৰ
কৰিছিল । সিয়ো ডালকে খাই-বৈ ললে আৰু যোড়শোপচাৰে প্ৰভু
ঈশ্বৰৰ অন্ন ব্যঞ্জন প্ৰস্তুত কৰিবলৈ তৎপৰ হ'ল । প্ৰভুঈশ্বৰে
ৰামপাৰ গ্ৰহণ নকৰে, সেই কাৰণে এটা খাতী কুটি-বাছি ৰাক্ষি-
বলৈ আয়োজন কৰা হ'ল । তদুপৰি দাইল, গৰু-ঘিউ নিমখ
সৰিয়হ তেল, মা-মছলা আদিৰো প্ৰচুৰ যোগাৰ কৰা হ'ল । ঘি
মাখন, ক্ৰিম আদি দ্ৰব্যভোগ্য দ্ৰব্য স্থানীয় ম'হ চৰ্দাৰজনেই
যোগাৰ কৰি দিলে । ৰামপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ গোলাৰপৰা বাকী
বিলাক প্ৰয়োজনীয় বস্তু সংগ্ৰহ কৰা হ'ল । মাৰোৱাৰী মহাজন জন
নিজেই আহি হাকিমক চেলাম দিলেহি । দুপৰীয়া সাজ প্ৰায়
পঞ্চাশজনমান মানুহৰ কাৰণে ৰাক্ষিবলগীয়া হ'লত হলি মন্ত্ৰণে
চক বেলেগাই নিজেই ৰাক্ষিবলৈ লাগি গ'ল । গতিকে সবেশ্বৰৰ
গাত কামৰ বোজা বেছি নপৰিল । সি অকল হাকিমৰ কাৰণেহে
পাক কৰিলে ।

দুপৰীয়া বাৰমান বজাত প্ৰভু ঈশ্বৰে ভোজন কৰি পূমৰ
বিশ্রাম লবলৈ বিছনাত পৰিল । আবেলি তিনিমান বজাত দিবা-
নিদ্ৰা ভঙ্গ হ'লত তেখেতে মুখ-হাত ধুই, সৰ্বেশ্বৰে যতনাই দিয়া
এবাটি চাহ খাই বাইজৰ লগত মুখামুখি হ'বলৈ সাজু হ'ল ।

সমুখত শৰাইখন নৈ প্ৰভু ঈশ্বৰ মেৰাৰাত উপবেশন কৰিলে । এজন এজনকৈ প্ৰজাসকল আহি ডাৰন্ত্ৰিবে প্ৰণাম জনাই নিজৰ ওজৰ-আপত্তি আপদ-বিপদৰ কথা তৰাৰ আগত বেকত কৰিলেহি । হাৰিমে তেওঁলোকক যথাযোগ্য সন্নিধান দি বিদায় দিলে । ইতিমধ্যে বেলি মাৰ গ'ল আৰু আন্ধাৰ হোৱাত ৰাইজেও বিদায় ললে । পিছদিনা পুৱা জমাবন্দি পাঠ কৰা হ'ব বুলি গোবিন্দ কাননগোৱে ৰাইজৰ আগত ঘোষণা কৰিলে । প্ৰভু ঈশ্বৰৰ শৰাইখন তেতিয়া সিকি আধলি চৰতীয়া আদমহীয়া আদিৰে চিকমিকাই আছিল ।

ৰায়চাহাব সবেশ্বৰ চৌধুৰীৰ লখিমীৰ সেই জেউতি এতিয়াও পাহৰা নাই । সেইদিনাই ধনৰ দীপ্তিয়ে তেওঁক মুগ্ধ কৰিছিল আৰু পিছৰ জীৱনত আই লখিমীৰ বৰপুত্ৰ হ'বলৈ তেওঁক অনু-প্ৰাণিত কৰিছিল । সেই অনুপ্ৰেৰণা এতিয়াও সমানে শক্তিশালী হৈ আছে, তাৰ তীব্ৰতা অলপো কমি নাই । বিগত দিনবিলাকৰ সোঁৱৰণীয়ে ৰায়চাহাবৰ অৱস্থান স্মৰণ দিয়ে আৰু সেইবাবেই তেওঁ অতীতৰ স্মৃতি বোম্বুজন কৰি পৰিতপ্ত হয় । বোম্বুজন তলডোজী পশুৰ বড়ি গতিৰ ৰায়চাহাবৰা যে পাশবিকতাই স্পৰ্শ নকৰে এনে নহয় কিন্তু কোন মানুহ পশুত্বৰপৰা সম্পূৰ্ণ মুক্ত ? আচাৰ, নিদ্ৰা, ভয় 'মথুন—এইবিলাক জা'না পশুৰ বড়িয়েই নহয় ? শব্দকেইটাই ৰায়চাহাবৰ চকুৰ আগত এটা চিত্ৰৰ সন্নি- কৰিলে । তেওঁ পুনৰ চিন্তাত নিমগ্ন হ'ল । তেওঁৰ পুৰণি জগতখনত পুনৰ প্ৰবেশ কৰিলে আৰু পৰমানন্দ মাটি হাকিমৰ ৰাজ্যনি সবেশ্বৰক চকুৰ আগত দেখিবলৈ পালে । আৰু দেখিলে জমাবন্দি পাঠ কৰাৰ সময়ত জিলিকি উঠা হাকিমৰ চকুযোৰ ।

আগদিনাৰ বন্দবস্তমতে ৰবিবাৰে পুৱা নয়ান বজাত প্ৰভু ঈশ্বৰৰ বহাৰ প্ৰায় সমুখতে থকা আহত গছৰ তলত ৰাইজ সমবেত হ'ল । প্ৰভু ঈশ্বৰৰ আসন গ্ৰহণ কৰিলে । গোবিন্দ কাননগোৱে জমাবন্দি পাঠ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে আৰু লগে লগে টোকা লেখি যাবৰ কাৰো । কাপ-মৈলাম, কাকত আদি সমুখত থলে । কাননগোৱে মাতটো বেছ ডাঙৰ আৰু গহীন । উদাত্ত কণ্ঠেৰে তেওঁ বড়ামাটি মৌজাৰ বৰভগীয়া গাঁৱৰ জমাবন্দি পঢ়ি- ন ল । পঢ়াৰ আগতে ৰাইজক ক'লে, "ৰাইজ, মই নামবোৰ মাতি

স্বাম, আপোনাসবে গুনি থাকিব । আৰু গাঁওবুঢ়া, তুমি ফৌত, ফেৰাৰ, যোত্ৰহীন আদিৰ নামবিলাক ওলালেই মাত লগাবা । ফৌত লোকৰ উত্তৰাধিকাৰী থাকিলেও উল্লেখ কৰিবা ।”

বগীবাম গাঁওবুঢ়াই শলাগিলে ।

গোবিন্দই পঢ়িলে : ‘মৌজা বঙামাটি, গাঁও বৰভগীয়া, ১ নম্বৰ ম্যাদী পট্টা । পট্টাদাৰ শ্ৰীতোলন কছাৰী, পিতা মৃত থোলোক—দাগ নম্বৰ ৫, কালি ১৮৭ লেচা, শ্ৰেণী শালিতলি, খাজনা ১ টকা, স্থানীয় কৰ ৮ অনা ।

কাননগোৱে এইদৰে পট্টাৰ পাছত পট্টা পাঠ কৰি গ’ল । গাঁওবুঢ়াই মাজে মাজে মন্তব্য দি গ’ল আৰু কাননগোৱে টুকি ললে । অৱশেষত গোবিন্দই পঢ়িলে : ‘বেঠাই কোছ পিতা মৃত বংমন, পট্টা নম্বৰ একচনা ১৫, দাগ নম্বৰ ২২৫, শ্ৰেণী ”

গাঁওবুঢ়াই মাত লগালে ‘প্ৰভু ঈশ্বৰ, বেঠাই অকালতে মৰিল, মাত্ৰ তিনিমাহ হৈছে । তাৰ উত্তৰাধিকাৰী বুলিবলৈ ল’ৰা-ছোৱালী কোনো নাই, একমাত্ৰ ঘৈণীয়েক আঘোণীছে আছে । কাননগো বাবু, তাইৰে নামটো তুলি দিব ।’

ভেতিয়ালৈকে সবেশ্বৰ তাতে আছিল, হাকিমৰ চকুহালৰ দৃষ্টি তীব্ৰ হোৱা সি দেখিবলৈ পালে । ভাত ৰান্ধিবৰ সময় হোৱাত সি পাকঘৰ পালেগৈ ।

তাৰ পিছত বহুত সময়, অথাৎ প্ৰায় ভাত হোৱাৰ পৰলৈকে জমাবন্দি পাঠ হ’ল, তাৰপিছত ৰাইজ উঠিল । হাকিমে মনোযোগ দি গাঁওৰ চিঠা-নক্সা চাই পিছদিনা পুৱা গাঁওৰ একচনা মাটিত চেক-লাইন দিব বুলি ৰাইজক জনালে আৰু গাঁওৰ সেই খণ্ডটোত উপস্থিত থাকিবলৈ তাত মাটি থকা লোকসকলক আদেশ কৰিলে ।

পিছদিনা পুৱা নমান বজাত লগত পা-পাৰিষদ আৰু লগুৱা-
 নিকচৌ লৈ মহামান্য ইংৰাজ চৰকাৰৰ বিশিষ্ট বিষয়া পৰমানন্দ
 ছবডেপুটি চেকলাইন দিবলৈ প্ৰস্তুত হ'ল। ইতিমধ্যেই বাইজ
 আহি প্ৰভুৰ বাহৰ প্ৰাঙ্গণত হাজিৰ হৈছিলহি। আগত প্ৰভু
 ঈশ্বৰক লৈ বাইজসকল পিছে পিছে বাট বুলিবলৈ ধৰিলে। প্ৰভুৰ
 পতি ধীৰ গজহস্তীসুলভ খোজত গান্ধীয়া আৰু আভিজাত্য।
 মোবিন্দ কাননগো আৰু বগীৰাম গাওবুঢ়াই তেৰাৰ কামতে
 শৰীৰ বন্ধকৰ দৰে থাকি পথ প্ৰদৰ্শন কৰি গৈ থাকিল। ঠেক
 ধুলিৰে পোত খোৱা আলুবাটটো একাৰ্বেকাভাৱে গাঁওখনৰ মাজেদি
 গৈছে। দুয়োফালে মানুহৰ ঘৰ। ঘৰবিলাক প্ৰায়ে খেৰ-বাহৰ,
 কাচিৎ ক'ৰবাতহে বগীটিন-কেঁচি-বাটাম দিয়া একোটা ঘৰ
 চকুত পৰে। কিন্তু বাৰীবিলাক প্ৰায় ভৰপূৰ আৰু আটোম-
 টোকাৰিকৈ ৰখা। প্ৰায়বিলাক বাৰীতেই তামোল পাণ, মেতেকু-
 পনিমূল, শিলিখা, আম কঠাল আমলখি আদি লাগনী গছ।
 ঘৰৰ আগফালে শাৰী শাৰী নাৰিকল গছ। জৰিপী ভাষাত
 এইবিলাক ভাল বাৰী। মধ্যম বাৰী বা কৈলা বাৰী নাই বুলিবই
 পাৰি। প্ৰতি গৃহস্থৰে আগফালে ধানৰ ভাল আৰু গোহালি।
 ঘৰৰ জায়নী, বোৱাৰীহতে তেতিয়া গৰু খীৰাই আজৰি হৈছিলহে।
 তেওঁলোকে পদূলিৰ আগেদি পাৰ হৈ যোৱা এই বিচিত্ৰ শোভা-
 স্বাক্ষৰি ৰ লাগি চাইছিল আৰু ইজনায়ে সিজনীয়ে চুপতি কৰি হাঁহি-
 স্বিকিন্দালি মাৰিছিল। কোনোবা এজনীয়ে হয়তো মন্তব্য কৰিছিল,
 “সোৱা ব্ৰজবাসীসকলৰ দেশ কশিৰ দেশ গৈছে।” “তই বাম্বিকা-
 জনীয়েনো বৈ আছে কিয়? যা, দৌৰ মাৰ।” আন এজনীয়ে
 চুতা চাই সোপা দিছে। “মইবো অকলে কিয় যাম, যোৱাহেজাৰ
 গোপিনীৰ আগে আগেহে মোৰ স্থান, শ্যাম কানাইৰ মোহন
 মূৰলীৰ ধনি শুনিলে আৰু বৈ থাকিব পাৰিমনে? পিছে আজি
 সোপসকলৰহে দিন অ গোপিনীৰ নহয়।” এই নিচিনা কথো-
 গল্পখনৰ দুই-এঘাৰ ভাহি ভাহি প্ৰভু ঈশ্বৰৰ কণ-কুহৰত প্ৰবেশ

কৰিছে আৰু তেৰাই ঈশ্বৰ হাস্য কৰি গাঁওবুঢ়াৰ ফালে চাই কৈছে, “বগীৰাম, তহঁতৰ গাঁওখন বৰ ধনীয়া অ’। ঘৰে, বাৰীয়ে, মানুহে সকলোটি চানে চকুৰোৱা।” আচলতে এডু ঈশ্বৰে মানুহ বুলিহে ক’ব খুজিছিল কিন্তু কথাটো অলপ বেয়া হয় যেন দেখি ঘৰ-বাৰীও তাতে যোগ কৰি দিছে। গাঁওবুঢ়াই গদগদভাৱে কৈছে, “হয়, প্রভু ঈশ্বৰ, আমাৰ বৰঙগীয়া গাঁৱৰ ৰাইজৰ বৰ ডাইগ। তাতে প্রভু ঈশ্বৰৰ চৰণৰ পৰশ পাই গাঁওখন ধন্য হৈছে।” গাঁওবুঢ়াৰ উজ্জিত প্রভু ঈশ্বৰৰ বলীয়া মুখখনি পোহৰ হৈ পৰিল।

প্রভু পৰমানন্দৰ গাৰ বঙটি ক’লা। সেয়েহে তেৰাক কলিৰ কৃষ্ণ বুলি ৰসিকাসকলে উল্লেখ কৰিছিল। তেৰাৰ বন্যস দুকুৰিমান হ’লেও দেহাৰ বান্ধ আটিল। ওখ-পাখ, সভাশুৱনী চেহেৰা। মুখখনি গোল চকুহাল সৰু সৰু চেলাউৰি ডাঠ, ওঁঠ দুটা পূৰ্ণ আৰু নাকটি জোঙা। চুলিবিলাক ভকতীয়া ধৰণৰ, পিছফালে ওলমি পৰি ওপৰমুৱা ভাঁজ লৈছে। ডাঠ চিকুণকৈ খুৰোৱা যদিও নাকৰ তলত গোঁফৰ বাহাৰ। জুলফি দীঘল। আজিকালিৰ ল’ৰাবিলাকৰ মাজত যিটা ফেচন চলিছে সেইটোৱে আচলতে নতুনত্বৰ দাবী কৰিব নোৱাৰে। কোম্পানিৰ আমোলতে ডা-ডাওৰীয়া, আমোলা-মহৰীসকলে এইদৰেই ডাঢ়ি-চুলি ৰাখিছিল। তাৰ প্ৰভাৱ বিংশ শতাব্দীৰ প্ৰায় দ্বিতীয় দশকলৈ আছিল। বহুতেই সেই সময়ত দীঘল ডাঢ়ি ৰাখি আনন্দ পাইছিল। তাৰ প্ৰমাণ বগত ৰবীন্দ্ৰনাথ অসমত কমলাকান্ত।

এইদৰেই দলদোপ, হেন্দোলদোপকৈ গাঁওখন অতিক্ৰম কৰি হাকিমৰ দলবল পথাৰৰ মাজৰ শিমলু গছ এজোপাৰ তলত বৈ গ’ল। এতিয়া গোবিন্দ বৰ তৎপৰ হৈ পৰিল। শিমলু গছলৈকে মাটি অলপ বাম। তাত লাহী খেতি কৰা হৈছিল, এতিয়া ধান দাই নিয়াত পথাৰৰ সেই অংশত অকল নৰাহে আছে। তাত গৰু চৰিছে আৰু সেই কাৰণে ঠাইখন প্ৰায় মুকলি হৈ পৰিছে, বোকা-পানী নাই। শিমলুৰ দক্ষিণলৈ শালিধান। এতিয়াও ভালকৈ পকা নাই। গছ আৰু ঠোকলৈ চালে ধান ভাল হৈছে বুলিব পাৰি। সেউজীয়া পাতৰ ওপৰত দোঁ খাই থকা ক’লা,

ৰঙা, তামবৰণীয় আদি নানা বঙৰ ধানবিলাক বতাহৰ সী
খেলি দুই-তিনিমাইলমান দৰৈব এখন সাগৰৰ নিচিন হৈ
জিলিকি আছে।

গোবিন্দ বাননগাৰ মাত লগালে, ‘চাৰ এই শিমলুগছেই
এটা চিপ, ইয়াৰপৰা সী গাৰৰ মাজৰ শিমলুজোপালৈ আমি
লাইন মাৰিম। সেইজোপা গাৰ তলতে পোন্ধৰ নম্বৰ চিপটো
আছে। এইটো সাত নম্বৰ। ইয়াৰপৰা প্ৰায় পচিশ চেইন হ’ব।
হেৰ, বাতিয়া তই এই খুটি দহোটা ল মনবৰে শিকলিডালৰ
আগত ধৰি সিজোপা শিমলুৰ ফালে টানি লৈ যা পেলনে পিছফালে
থাকি প্ৰথম খুটিটো য’ত পৰিব তাতে শিকলিডালৰ পিছৰ আগটো
ধৰি ৰাখিবি। মণ্ডলৰ ফালে চাট ক’লে, ‘হলি, ভূমি লগে
লগে গৈ থাকা আৰু শিকলিডাল পোন কৰিবা, ফিল্ড বুকখন
ময়েই লৈছোঁ। বাইজ, নিজ নিজ সীমা দেখুৱাই দিবাহঁক
কটানবিলাক মই গণি মাৰ। হলি, শিকলিডাল জোকাৰি
পৰীক্ষা কৰিলোৱা আৰু জোখৰ চিনবিলাক লাগি আছেনে নাই
চোৱা।’

এইদৰেই - কলাইন গৰা আবজ হ’ল। শিকলি চলি গৈ
থাকিল বাতিয়াই খুটি মাৰি গৈ থাকে আৰু হলি মণ্ডলে সময়-
মতে খুটিটো উলিয়াই লয়। বাইজে সীমা দেখুৱাই দিয়ে আৰু
কাননগোৱে কটানখণ্ডা শিকলিৰ জোখমত ফিল্ড বুকত তুলি
লয়। প্ৰভু ঈশ্বৰ মাটিৰ শ্ৰেণী পৰীক্ষা কৰে। মাজে মাজে
দুই-এটা অফছেটো নোৱা হ’ল। এইদৰে ‘সজোপা শিমলুলৈকে
লাহী, ফৰিঙতি আদি মাটিৰ ওপৰেদি লাইন মৰা হ’ল। আলু,
সৰিয়হ তিল আদি শস্য থকা মাটিৰ ওপৰেদিয়ো লাইন গ’ল
আৰু কিছু শস্য নষ্ট হ’ল। অৱশেষত আনটো চিপ পাওঁতে
বেলি চোকা হৈ পৰিল। দূৰত্ব হ’ল ২৫৪৫ শিকলি।

তেতিয়া বগীৰাম গাঁওবুঢ়াই মাত লগালে, “প্ৰভু ঈশ্বৰ,
আমাৰ সমুখৰ এই ঘৰটা বেঠাইৰ। এটখিনিয়ো তাৰেই মাটি।
মৃতকৰ নামতে আছে। গাৰ মোতালতে আমগজ জোপাৰ ছাঁতে
আমি বহোঁগৈ। তাত বহি বাকী বিলাক কাম কৰিব পৰা
হ’ব।”

প্ৰভু ঈশ্বৰ সন্মত হ'ল। বেঠাইৰ চোতালত ৰাইজ গোট খালে, চকী এখন প্ৰভু ঈশ্বৰৰ কাৰণে যোগাৰ কৰা হ'ল। লগতে টেবুল এখনো। টেবুলখনত চিঠা নক্সা, কাটা, গুণিয়া, কলমাৰি, কাঠপেঞ্চিল আদি বস্তু থোৱা হ'ল।

মৃত বেঠাইৰ ঘৰটো চাৰিচলীয়া, কেঁচি-বাটাম লগোৱা খেৰেৰে ছোৱা যদিও ঘৰটো চকুত লগা, কোঠালি তিনিটা। বাৰীখনো ভালৈ আছিল, এতিয়া মানুহৰ অভাৱত হাবি-বন গজিছে। সি বাপেক-মাকৰ একেটি মাত্ৰ পো আছিল। তদুপৰি বাপেকে মাটি-বাৰীও যথেষ্ট এৰি থৈ গৈছিল। গতিকে তাৰ অৱস্থা টনকিয়ালেই আছিল। ভাল ভাল মানুহৰ ঘৰৰপৰা বিয়াৰ প্ৰস্তাৱ আহিছিল আৰু অৱশেষত বাছি বাছি সি আয়োণীক বিয়া কৰাইছিল। তাই সৰুভগীয়া গুঁৱৰ কেৰপাই বায়নৰ ছোৱালী। বায়ে বৰ আশা-উৰসাবে বেঠাইলৈ ছোৱালী দিছিল। কিন্তু খন্তেকৰ ভোজ খাওঁতা নাই আয়োণীক দলনিত পোনা মেলি বাঁৰীভাত খাবলৈ এৰি থৈ, তিনিদিনীয়া জ্বৰতে বেঠাই সিপুৰী পালেগৈ। বিয়াৰ পিছত সি মাত্ৰ চাৰি-পাঁচমাহমানহে জঁয়াই আছিল। সি মৰাৰ দিনা কিষে ইনাই-বিনাই কান্দিছিল এই অভাণিনী ফুলকুমলীয়া ছোৱালীজনীয়ে। গোটেই ৰাইজেই শোকত স্নিয়মান হৈ পৰিছিল। বেঠাই আছিল গাঁওখনতেই এটা জাকত জিলিকা আগবঢ়ুৱা ডেবা। ঢোল-খোল, ভাওনা-সবাহ বাম-কাজ সকলোতে তাৰ সমান উৎসাহ আছিল, তাৰ অভাৱ পূৰ কৰিবলৈ এতিয়াও ওলোৱা নাই।

এতিয়া এই বেঠাইৰ ঘৰত ৰাইজ সমবেত হ'ল। মুখিয়াল-সকলক বহিবলৈ চৰা, পীৰা আদি যচা হ'ল। বাৰীবিলাক শ্বিয় হৈয়ে থাকিল। মণ্ডল-কাননগোৱে নক্সাত লাইনটো বহুৱাই জুৰি চালে। জোখ হ'ল ২৫ ৩৫ শিবলি। গতিকে চৰজমিনৰ লগত প্ৰায় মিলিয়েই আছে। ইয়াৰ পিছত কাটান, অফুছেট আদি পুট কৰি গ'ল আৰু বিশেষ গডমিল নোলাল।

ইয়াৰ পিছত মণ্ডলে চিঠাখন উলিয়াই আনি আগদিনাই টুকি থোৱা নামজাৰিবিলাক পাছ কৰিবলৈ হাকিমৰ ফালে আগ-বঢ়াই দিলে। হাকিমে ঘেৰ একোটা দি নামজাৰি পাছ কৰি গ'ল।

স্থলত হ'লে পট্টাদাৰৰ নামটো কাটি দিলে আৰু লগত হ'লে যোগ চিন এটা দি গ'ল। মত বেঠাইৰ স্থলত আঘাণী বেঠাৰ নামজাৰি হৈ গ'ল উত্তৰাধিকাৰী সূত্ৰে। তামোল-পাণৰ বটা এটা লৈ আঘাণী ওলাই আহি প্ৰদু ঈশ্বৰক প্ৰণাম কৰিলেহি। গাভৰু বিধবাজনীৰ ৰূপ দেখি হাকিমৰ পকা সেদুৰী আৰু যেন কোমল বলিজাটো হুমহুমাই গ'ল। তেওঁ অপলক নেত্ৰে তাইলৈ চাই থাকিল। তাই ওৰণিখন টানি লৈ আৰু বঙা-চঙা পৰি ভিতৰলৈ সোমাই গ'ল।

দণ্ডাটো গাঁৱৰ জালমান লোকেই উপভোগ কৰিলে। কিন্তু কোনেও কোনো মন্তব্য নকৰি প্ৰদু ঈশ্বৰৰ লীলা খেলা চাই থাকিল। নামজাৰি পাছ কৰা হ'লত তেৰাই গাভৰুজন কৰি বাৰে ধীৰে বাহৰমুখী হ'ল।

কিন্তু প্ৰতিবাদ কৰা মানুহো ওলাইছিল, বায়চাহাবে মনে মনে ডাবিলে । হাকিমৰ লিটিকাই সবেস্বৰ সুযোগ-সুবিধা চাই চেগ বুজি গাঁও ফুৰিবলৈ যাওঁতে বহুতো শোপনীয় কথা তাৰ সদা-সতৰ্ক কাণত নপৰাকৈ নাছিল । তাৰ মৰমলগা মুখখন দেখি সৰলচিতীয়া মানুহবিলাক ভোল গৈছিল আৰু গাঁৱৰ মুখিয়াল মানুহবিলাকৰ ঘৰত সি প্ৰায়ে চাহ-জলপান খাবলৈ নিমন্ত্ৰণ পাইছিল । গঞা বাইজৰ অন্তৰঙ্গ হৈ পৰি সি গাঁওখনৰ বাসিন্দা-বিলাকৰ সুখ-দুখ, অভাৱ-অভিযোগ আদিৰ ভু পাইছিল । ছোৱা বস্ত্ৰৰ উডৈনদী হ'লেও মানুহৰ হাতত পা পইচা কম আছিল । ঘৰে ঘৰে ভাঁতৰ শাল আছিল আৰু মতা-মাইকী সকলোৱেই বিলাতী কাপোৰ নিপিকি ঘৰতে বোৱা মোটা কাপোৰকে পিকিছিল । প্ৰায়বিলাক মানুহেই এবী, মূগা পুহিছিল আৰু কিছুমানে পাটৰ সূতাও কাটি লৈছিল ।

গাঁওখনৰ অৱস্থাপন্ন লোক আছিল বগীবাম গাঁওবুঢ়া । হাকিম, নৌজাদাৰ, পুলিচ আদিৰ সহকাৰী হিচাপে তেওঁৰ প্ৰতিপত্তি গাঁওখনত যথেষ্ট আছিল আৰু অ'ৰ কথা ত'ত লগায় বুলি মানুহে তেওঁক সমীহ কৰি চলিছিল । কাৰণ ৰজাঘৰীয়া মানুহৰ প্ৰতি বাইজৰ মনত সাধাৰণতে ভয় আৰু অবিশ্বাস দুয়োটাই বদ্ধমূল আছিল । গাঁওবুঢ়া পদটো মূলধন হিচাপে লৈ বগীবামে নিজৰ ব্যৱসায় বহুলাই নিছিল আৰু বেকাভাৱে মাটি-বাৰী সা-সম্পত্তি আদি ঘটি নিজৰ অৱস্থা টনকিয়াল কৰিছিল ।

কিন্তু গাঁওখনত বগীবাম প্ৰতিদ্বন্দ্বী নাই বুলি ক'লে ভুল হ'ব । বেঠাইৰ দদায়েক ধনীৰামৰ ঘৰখনো প্ৰতাপী আছিল । ধনীৰামৰ সাতোটা ল'ৰা । তিনিটাই খেতি-বাতি কৰে, দুটাই ব্যৱসায় কৰে, এটাই নগৰত থাকি চাকৰি কৰে । সৰুটোৰ নাম ধৰ্মেশ্বৰ । সি ককায়েকৰ লগতে নগৰত থাকি কলেজত পঢ়ি আছে । ছবুডেপুটি মফচললৈ অহাৰ সময়ত সি কিবা সকামত

ঘৰলৈ আহিছিল। সেইদিনা পুৱা বেঠাইৰ ঘৰৰ চোতালত হোৱা জৰিপী কাষ্যৰ নমুনা দেখি সি খঙত জ্বলি উঠিল। কাৰণ ৰাইজৰ লগতে সিয়ো ৰং চাই আহিল। সি তাৰপৰা ঘৰলৈ আহিয়েই দপদপাই উঠি মাকৰ আগত ক'লে, 'আই, ক'লীয়া সোঁসায়ে ইয়ালৈ আহি কি বৃন্দাবন জীলা দেখুৱাইছে গুনিছানে নাই?' এই পাঁজীটোক অধচন্দ্ৰ দি ইয়াৰপৰা খেদি দিব লাগে।"

নতুন পুৰুষ সদায়েই সাহসা আৰু নিভীক। সকলো কালতেই ই সত্য। অন্যায় দেখিলে প্ৰতিবাদ কৰা ইয়াৰ ধৰ্ম। অৱশ্যে সামাজিক সুবিধা-অসুবিধাই ইয়াৰ কাৰ্য্যকলাপ নিয়ন্ত্ৰিত কৰে।

ধৰ্ম্মস্বৰৰ স্বং দেখি বিস্ময় মাৰে উয় খালে। তেওঁ পুতেকক বধ শপত দি ক'লে, "মোৰ মূৰকে খা বোপাই হাকিমক জোকাই নলবি। তেওঁৰ অপাৰ ক্ষমতা। তেওঁ এইবিলাক কথা বগীৰামৰ কাপত পৰিলে সি তেতিয়াই হাকিমৰ লগাৰগৈ আৰু তেতিয়া দুয়ো নানা চক্ৰান্ত কৰি আমাক বিপদত পেলাব। তাতে বগীৰামে আমাক চিৰদিন হিংসা কৰি আহিছে। আমাৰ উক্তি অহা ঘৰখন দেখি তাৰ চকুত টোপনি নাট। নহয় বোপাই, তই মনে মনে সহি থাক। লোকে যি কৰে কৰক।"

ধৰ্ম্মস্বৰে উত্তৰ দিলে 'আই বিধবা বৌদ্ধনীৰ সন্মান যদি 'কানোবাই নষ্ট কৰে তেন্তে তোমালোকৰ নাকনো ক'ত থাকিব? সেইটো ভাব মনত খেলোৱা নাট?'

"বিধবা বৌৱেকৰ কথা মোৰ আগত নক'লেও হ'ব। মই সকলো চাই আছোঁ। স্বামীঘাতিনা তিৰী। নিনিমাহৰ ভিতৰতে প্ৰিয়কৰ মূৰ খালে। সেইহেঁচা নিঘূণী নিপোটল মানুহটো অকালতে মৰি গ'ল, কিহৰ কাৰণে মৰিল? তাই বেটী কুলক্ষ-নোয়েই তাক যমপুৰীলৈ পঠালে। বৌৱেকৰ কাৰণে মোৰ অকণো মায়া নাই তাই যি কৰে কৰক, যাগৈ যায় স্বাওক। তাইৰ হাব-ভাববিলাকো মই ভাল দেখা নাই।"

ধৰ্ম্মস্বৰে দেখিলে তক কৰা কথা। বেঠাইৰ অকাল মৃত্যুৰ বাবে তাৰ ঘৈণীয়েকেই জগৰীয়া হ'ব লগা হ'ল। তাৰ এটা ধাৰণা দৃঢ় হৈ উঠিল যে তিবোতাৰ প্ৰধান শক্তি তিবোতাই। সি

মনে মনে থাকিল আৰু সেইদিনাই নগৰলৈ গুচি যাবলৈ স্থিৰ কৰিলে ।

কিন্তু মাক-পুতেকৰ এই আলোচনা চোৰাংচোৱাই বগীৰামৰ কাণ চোৱাইছিল । গতিকে ক'লীয়া গোসাঁয়েও যে গম পাইছিল তাক নক'লেও হ'ব । ক'লীয়া গোসাঁই জাগ্ৰত গোসাঁই । শাস্ত্ৰৰ মতে কলি কালত কৃষ্ণ, কালী আৰু সনসা এই তিনিগৰাকীয়েই জাগ্ৰত দেৱ-দেৱী । পৰমানন্দই অলপ সময় চিন্তা কৰিলে আৰু অলপ পিছতে অতি উদাৰ চিন্তেৰে গোবিন্দ কাননগোক গম্ভীৰভাৱে ক'লে, “গোবিন্দ, চিকা মাৰিলে নিজৰ হাতহে গোন্ধায় । ” এই উতনুৱা উদ্ধত ল'ৰা এটাৰ লগত লাগিলে মানুহে হাঁহিবহে । তাতে আজি সি নগৰলৈ যাবগৈয়ে । কিন্তু তথাপিও বাপেক ধনীৰামক অলপ শিক্ষা দিয়া ভাল । পুতেক কলেজত পঢ়িলেই যে তাৰ সাতপুৰুষ উদ্ধাৰ হ'ব এনে ধাৰণা তাৰ মনৰপৰা বাহিৰ কৰাই আমাৰ কৰ্তব্য । অতএব, তুমি এটি কাম কৰা । আমাৰ বাহৰৰ লাটতে থকা জংঘলী মাটি পঁচিশ পুৰামান তাৰ নাস্ত জমা ধৰি দিবা । বছৰে বছৰে খাজনা দিওঁতে সি হাড়ক মাটি কৰি তেজক পানী কৰি অৰ্জা অন্তত. পাঁচকুৰি টকা ৰজামৰলৈ যাব । যথা বিহিতং তথা কামং । তুমি তুৰন্তে মোৰ আদেশ পালন কৰি এইবাৰ দৌলত তাৰ নামে খাজনা কচি দিবা । পাওক মজাটো । ”

গোবিন্দই মাত লগালে, “প্ৰভু ঈশ্বৰৰ আজ্ঞা শিৰোধায় । এইবাৰ দৰিয়াবাদীতে তাৰ নামত খাজনা ধৰি দিম । প্ৰভু ঈশ্বৰে চিন্তা কৰিব নেলাগে । আৰু এই বগীৰাম গাঁওবুঢ়াই আমাক স্বপ্নবোনাভি সহায় কৰিছে । তাকো একেবাৰে বঞ্চিত কৰিলে ভাল নহ'ব । বাহুকবনীয়া গাঁওবুঢ়া হিচাপে সিয়ো সোণৰ আঙটি এটা এইবাৰ দৰবাৰত পোৱা উচিত । পিছে প্ৰভু ঈশ্বৰৰ বা ইচ্ছা কি ? ”

হাকিমে ক'লে, “তাৰ এটা কাম বাকী আছে । সেই কাম সুকলমে হৈ গ'লেহে সি আঙটি পোৱাৰ কাৰণে মই চুপাৰিছ কৰিম । আজি চিকাৰৰ আয়োজন কৰিবলৈ তাক আদেশ দিয়া হৈছে । দেখা যাওক ক'ৰ পানী ক'লৈ যায় । ”

“প্রভু ঈশ্বৰ নিশ্চিন্ত হৈ থাকক । চিকাৰৰ কাৰণে চাৰিটা হাতী যোগাৰ হৈ গ’ল । বঙামাটি মৌজাৰ মৌজাদাৰে দুটা দিছে, বাকী ভাল মেলুৱৈ মহাজনৰ । সেই পাহাৰটোৰ নামনিতে থকা ক’লা মাটিৰ গ’লে জাকে জাকে শৰ, সুগৰি দলহৰিণ দেখিবলৈ পাব । বাছি বাছি-বগৰাব পাৰিব ।” বগীৰাম গাওবুঢ়া হাকিমৰ বখা পায় শেষ হোৱাৰ লগে লগেই সেইখিনি পাঠছিলহি ।

হাকিমে ক’লে, “তই বহুতদিন জীৱি অ’ গাওবুঢ়া । নাম লওঁতেই পালিহি ।”

“হয় প্রভু ঈশ্বৰ, আপোনাৰ আশীৰ্বাদতেই এই বগীৰাম আজি তিনিফুৰি বছৰতো ডেকাটো যেন হৈ আছে । বাকী একা দিন কেইটাও যেন আপোনাৰ শ্ৰীচৰণৰ দাস হেয়েই কটাই দিব পাৰোঁ ইমানেহে দাসৰ কামনা ।” বগীৰামে গদগদভাৱে উত্তৰ দিলে ।

প্রভু ঈশ্বৰ প্ৰসন্ন হ’ল । তেৰাই প্ৰমৎ হাস্য কৰি আপোন-নোভা কম্পতক মহাদেৱৰদৰে কঠিন উপসাৰত সাধকক বৰ দান কৰাৰ ভঙ্গীৰে ক’লে, “বগীৰাম তই কামৰ মানুহ । মোৰ ইচ্ছামতে যদি সকলো কাম সুকলমে হৈ য’ল তেন্তে ওট চৰকাৰৰপৰা সোণৰ আওঠি পাবি গাওবুঢ়া ফুলৰ চুড়ামণি হবি ।” তাৰ পিছত তেওঁ কাননপো’ক আদি বৰি লাভ থকা লোককেইজনক বিদায় দি বগীৰামৰ লগত গোপন বিবাহ আয়ো-চনা কৰিলে ।

আলোচনাৰ অন্তত বগীৰামে ক’লে প্রভুও কোনো চিন্তা কৰিব নেলাগে । কৰ্তাৰ ইচ্ছাতেই কৰ্ম হয় । এই বগীৰামে যদি তাকেই কৰিব নোৱাৰোঁ তেনেহ’লে মই জীৱাইনো আছোঁ কিয় ? গাওবুঢ়াৰ পদটোনো মোক লাগিছে কিয় ?”

ইয়াকে কৈ গাওবুঢ়া ওলাই গ’ল । তাৰ ওঁঠত এটা ধূত হাঁহি বিৰিঙি উঠি পুনৰ মাৰ স্বাবলৈ কইচেকেপমান মাছ লাগিছিল । কিন্তু সেই হাঁহি আনৰ চকুত নপৰিলেও সবেশ্বৰৰ শেন চকুৰপৰা সাৰি স্বাবপৰা নাছিল ।

বগীৰাম ওলাই যোৱাৰ পিছতে সবেশ্বৰ হাকিমৰ কোঠালী-টোলৈ সোমাই আহিল । অতি নিৰীহভাৱে সি প্ৰাধনা কৰি ক’লে,

“প্রভু ঈশ্বর, চিকাৰলৈ মোকো লৈ যাব । কিবা বিপদ-আপদ (ভগৱন্তই নকৰক) হয়তো ঘটিব পাৰে । মই প্রভুৰ নিচেই কামতে থাকি সেই বিপদ মূৰত পাতি লম ।’

পৰমানন্দই বিৰক্ত হৈ এইবাৰ পুৰাপুৰি হাকিমা মেজাজেৰে ক’লে, ‘নেলাগে, তই যাব নেলাগে । তই বাহিৰতে থাকিবি । মোৰ বিপদ-আপদৰ কথা ভাবি তই মূৰ ঘমাবৰ দৰকাৰ নাই । তোক মোৰ লগত যাবলৈ আয়েৰে বধ শপত দি কৈ পঠিয়াইছে হ’বপায় ।’

আহতভাৱে সবেশৰে ক’লে, ‘প্রভুঈশ্বৰ যাতে নিৰাপদে থাকে সেইটো মোৰো ভাবনা । কাৰণ মই আপোনাৰ সেৱক । আপোনাৰ লোণ খাইছোঁ যেতিয়া, আপোনাক যাতে বিপদ-আপদে ছুৰ নোৱাৰে সেই বিষয়ে তৎপৰ হোৱা মোৰো কতব্যৰ ভিতৰতে পৰে । সেই কাৰণেই মই আপোনাৰ লগত চিকাৰলৈ যাব খুজিছোঁ ।

এইবাৰ হাকিমৰ খং উঠিল । “হেৰ কটা খাবলৈ নোপোৱাৰ ল’ৰা । তই দেখোন বৰ বৰ কথা ক’বলৈ শিকিছ । তই এই চাকৰিত নেথাকি উকীল, মুন্সিফ হ’বগৈয়ে পাৰ দেখোন । শুন সৰ্বেশ্বৰ, মই কৈছো তই মোৰ লগত চিকাৰলৈ যাব নেলাগে । মুখেৰে নেমাতিবি । মোৰ বিপদ-আপদৰ কথা এতিয়া ভাবিব নেলাগে । লাগিলে ঔষ্মতে যিমান ভাব ভাবি থাকিবি ।”

বিধাতা পুৰুষে তেতিয়া বোধহয় হাঁহিছিল । কাৰণ অদূৰ ভৱিষ্যতে সবেশৰে সেই সুযোগ পাইছিল ।

ৰায়চাহাব সবেশ্বৰ চৌধুৰীয়ে ভাবিছিল। তেওঁ সেইদিনা হাকিমনীৰ আদেশ পালন কৰিব নোৱাৰিলে। তেওঁৰ ওচৰত ৰায়চাহাব চিৰদিনৰ কাৰণে জগৰীয়া হৈ থাকিল।

কিন্তু সেইদিনা সামান্য অস্থায়ী পিয়ন সবেশ্বৰৰ আন উপায় নাছিল। হাকিমৰ আদেশ উলংঘা কৰা তাৰ সাধ্যাতীত আছিল। সেইদিনা গধূলি চাৰিটা হাতীৰ শোভামালা মহা আড়ম্বৰেৰে পৰিচালনা কৰা ৰায়বাহাদুৰ পৰমানন্দৰ চিকাৰ যাত্ৰাৰ সৈ আছিল অসহায় দৰ্শক। বন্দুক, বাইফল, বুলেট, এল-জি চেৰাভুলী আদিৰে চিকাৰী কেইজন, মানে পৰমানন্দ ছবভেপুটি বঙামাটিৰ মৌজাদাৰ মোজৰী গোলাম হুছেইন আৰু গোবিন্দ কাননগো তিনিটা হাতীত আৰোহণ কৰিছিল। পিছৰ হাতীটোত আছিল হালি মণ্ডল আৰু বগীৰাম গাওঁবুঢ়া। চিকাৰী তিনিজনৰ লগত তিনিটা আঁড়ি টুহ দেখুওৱা মানুহ গৈছিল। অলপ পিছতে হাতীকেইটা হাবিৰ মাজত সোমাই অদৃশ হৈ পৰিল।

সৰ্বেশ্বৰ বহুত সময় চিন্তাত বিভোৰ হৈ থাকিল। হাকিমনীৰ ছবিটো বাবে বাবে তাৰ চকুৰ আগত ডাঁহি উঠিছিল। মণ্ডল কাননগোৰপৰা সি শুনিছিল যে হাকিম এবাৰ মফচললৈ ওলাই আহিলে অন্ততঃ এমাহৰকমে উভতি নেযায়। এই এমাহ সময় হাকিমনীৰ কাৰণে নেযায়, নুপুতায়। বিপদৰ সময়ত হাকিমনীৰ চকু সজল হৈ উঠাৰ কাৰণ যেন সি অলপ বুজিব পাৰিলে। কিন্তু তেতিয়াও তাৰ বুজিবলৈ বহুত বাকী আছিল।

পৰমানন্দ হাকিমে দেখাদেখিকৈয়ে ঘোচ খায়, তাৰভেটি লয়, সময়ে সময়ে মদ্যপানো কৰে। তেওঁৰ চৰিত্ৰৰ এটা দিশ তেতিয়াও সবেশ্বৰৰ অজ্ঞাত আছিল। তাৰ মাত্ৰ অলপ সন্দেহ হৈছিল। কিন্তু সেই সন্দেহ নিতান্ত ভিত্তিহীন বুলি সি নিজকে প্ৰবোধ দিছিল। সিহঁত সৰু ল'ৰা, পৃথিৱীখন কিমাননো বা দেখিছে? মানুহৰ চৰিত্ৰ কিমানেই বা অধ্যয়ন কৰিব পাৰিছে? তথাপি তাৰ মনত এটা খেদ থাকি গ'ল, হাকিমৰ লগত

চিকারলৈ যাব নোৱাৰা বাবে ।

হাকিমনীৰ আগতনো বাক সি কি বুলি ক'বলৈ ? সেই মৰমীয়াৰ মানুহগৰাকী, যি নিচলা ল'ৰাটোক অকণমান চেনেহ কৰিছিল জাৰত কঁপি থকা দেখি আহিবৰ সময়ত অভাৱনীয়াড'ৰে তাক এৰী কাপোৰখন দিছিল । তাৰ মৰম আকলুৱা মনটোৰ আতনাদ কৰিবলৈ ধৰিলে গভীৰ দুখত আশাতগৰ দুখত, কতবা পালন কৰিব নোৱাৰাৰ দুখত । আন্ধাৰৰ মাজতেই সি অসহায়-ডাৱে গুমৰি উঠিল ।

আৰু আন্ধাৰৰ মাজেদিয়েই চোৰৰ দৰে চিকাৰৰপৰা একনে উভতি আহিছিল পৰমানন্দ গোস্বামী । তেতিয়া গভীৰ ৰাতি । কৃষ্ণ-নবমীৰ ক্ষীৰমান জোনটি তেতিয়াও ওলাৱা নাছিল । হাকিম-নিঃশব্দে হাতীৰপৰা নামি পোনে পোনে নিজৰ কাঠালীটোৰ দুবাৰখন খুলি যি সোমাল আৰু ওলাই নাছিল । স'ন গৰৰ তেতিয়াও টোপনি ধৰা নাছিল । সি উঠি আহিছিল হাকিমৰ কিবা প্ৰয়োজন হ'ব পাৰে বুলি । তেওঁৰ কাৰণে বন্ধা ভাত বন্ধাতে থাকিল । অতি সংক্ষিপ্তভাৱে তেওঁ ভিতৰৰপৰাই সবেগৰক একো মনলাগে বুলি মাত এষাৰ লগাই গুই থাকিল । হাতীটো তেতিয়া লাহে লাহে আঁতৰি গৈছিল । কিন্তু সেই আন্ধাৰৰ মাজতো হাতীৰ পিঠিত থকা এটা মানুহক সবেগৰ চিনিব পাৰিল । বগীৰাম গাওঁবুঢ়া ।

এই বগীৰাম গাওঁবুঢ়াই শনিগ্ৰহৰ দৰে পৰমানন্দক এবাৰ যি লজিছিল, চূড়ান্ত সবনশ নোহোৱা পৰ্য্যন্ত ত্যাগ কৰা নাছিল । বহুদিন পাৰ হৈ গ'ল । এতিয়া হাকিম নাই, হাকিমনী নাই, বগীৰামো নাই । কিন্তু সেই বিপদাশঙ্কৰ স্মৃতি ৰায়চাহাবৰ মনত সজীৱ হৈ আছে ।

ৰায়চাহাবে এটা হুমুনিয়াহ পেলালে । সেই সুন্দৰ দিন-টোতো তেওঁৰ মনটো বিষাদেৰে পৰিপূৰ্ণ হৈছিল । তেওঁ বিছনাৰপৰা উঠি আহিল । মনৰ অগুড চিন্তাবোৰ জাৰি-জোকাৰি তেওঁ চ'ৰাত বহিল আৰু অৱনীক মাতি পঠালে ।

অৱনী আহিল অলপ চুচুক-চামাককৈ । সি অলপ নাজ পাইছিল, ভাতে কাঞ্চীৰ লগত ঘটি যোৱা ঘটনাটোৰ কাৰণে

সি চিন্তিত হৈ পৰিছিল। তলমূৰ কৰি সি পিতাকৰ কাষত থিয় হৈ থাকিল। বায়চাহাবে তালৈ চালে। সুদৰ্শন, দীঘলকায়, ব্যক্তিত্বমণ্ডিত চেহেৰা। ক্ষীণ, কিন্তু পেশীবহুল, শক্তিশালী, কিন্তু লাহী শৰীৰ। বহল কপাল সুদীঘ নাক, বৈ পৰা চেলাউৰি, বহল চকু। আগদিনাৰ অত্যাচাৰৰ কাৰণে চকুত কোণ ক'লা পৰিছে। বায়চাহাবে লক্ষ্য কৰিলে। তেওঁ মাত লগালে।

“তই কালি চিকাৰলৈ যোৱাৰ আগতে মোক কৈ যাব লাগিছিল। অৱশ্যে মাৰৰ আগত কৈছ, সেই কাৰণে মই বেয়া পোৱা নাই। কিন্তু ঘনাই ঘনাই চিকাৰলৈ যোৱা উচিত নহয়। চিকাৰত কষ্ট হয়, টোপনিৰ ব্যাঘাত হয়, তদুপৰি বিপদ-আপদ আছেই। তই জনা-বুজা ল'ৰা, মই তোকে উপদেশ দিয়াৰ প্ৰয়োজন নাই। কিন্তু মই স সাৰত বহুত দেখিছোঁ বহুত শুনিছোঁ তই ফুকলীয়া ল'ৰা। সেই কাৰণেই কওঁ আগৰ খোজ চাইহে পিছৰ খোজ দিবি। মই কালিলৈ পুৱাই নগৰলৈ যাম। ডেপুটি কমিছনাৰৰ লগত কথা আছে। দুই-তিনিদিনমান থাকিব লাগিব। এইকেইদিন তই ঘৰতে থাকিবি অৱশ্যে এটা কাম কৰিব পাৰ। ৰাইফলটোৱে গুলী মৰা অভ্যাস কৰি থাকিবি। হাতটো পোন হ'ব লাগে। আক শুন, বায়চাহাবৰ ঘৰৰ সন্মান যাতে অটুট থাকে তাৰ কাৰণে আপুনি চেষ্টা কৰিবি। মান যোৱাতবৈ প্ৰাণ যোৱাই ভাল। বাক এতিয়া তই যা, জিৰাই-শতাই যামগৈ।

বায়চাহাবৰ মণ্ড ইন্দ্ৰিয়টো যেন সজা হৈ পৰিছিল। হাবিমৰ চিকাৰৰ লগত এৰনীৰ চিকাৰৰ যেন কিবা এটা সামঞ্জস্য আছে। তেওঁৰ হাতি উঠি গ'ল। কি আপদীয়া কথাবোৰ তেওঁ চিত্ত কৰি আছে। এট নোহোৱা-নোপোজা ভাববোৰ তেওঁৰ মনলৈ আচ্ছন্ন বিনা ? অৰনী শিক্ষিত সাজিত বুদ্ধিমান। বহুত বিষয়ত সি বায়চাহাবতকৈ উদাৰ। তেনে এটা সোণৰ পুতলা যেন ল'ৰা তেওঁ সন্দেহ কৰিছে কিয় ? তাৰ চকুৰ কোণৰ ক'লাবৰণ বাক তেওঁক কিহৰ সন্দেহ দিছে ? নাই, নাই, এইবিলাক কথা আক ভবা উচিত নহয়।

অৰনীয়েও বহুত ভাবিছিল, অলপ আতঙ্কিতো হৈছিল। কিন্তু পিতাকৰ কথা শুনি আশ্বস্ত হৈ সি মাকৰ ওচৰ গাই

অল্প বয়স-তামাচা কৰাৰ লোভে সামৰিব নোৱাৰিলে। মাকে তেতিয়া যঁতৰত সূতা কাটি আছিল। শুকুলা বগাহৰ পাঁজি সেৰাবপৰা মিহি মিহি সূতা ওলাই সূতলাহীটো গাভিনী হৈ পৰিছিল। মাকে বাওঁহাতেৰে যঁতৰটো ঘূৰাইছিল আৰু সোঁহাতৰ জোঙা জোঙা আঙুলি কেইটা পাঁজিৰ সেৰাটোৰ সৈতে এবাৰ ওপৰলৈ গৈছিল, এবাৰ তললৈ নামিছিল। সেৰাটোৰ অবয়ব ক্ৰমাৎ টুটি গৈছিল আৰু তাৰ গাৰপৰা এবিৰামভাৱে সৰু সৰু সূতাবোৰ ওলাই সূতলাহীত পাক খাইছিল।

অৱনীয়ে মুখভাৱে দশাটো চাই আছিল। হঠাত সূতাডাল ছিগি গ'ল। ছন্দপতন হোৱাত মাক মূৰ তুলি চাই তাক দেখা পালে।

অৱনীয়ে হাঁহি মাৰি ক'লে, 'আই ইমান সময় তোমাকে চাই আছিলোঁ। তোমাৰ আঙুলিকেইটা পাঁজিৰ সেৰাটোৰ লগত অবিকল মিলি গৈছে। তোমাৰ এই শিপিনী 'চহেৰাটো মোৰ ভাল লাগে।'

মাকে কিন্তু সহাৰি নিদিলে। তওঁ অল্প পোনোৱাবৈ পুতেকৰ ফালে চাই ক'লে "অৱন তই ইমান কথা-বাত নুশুন। কিয় হলি বাক? কালি আবেলিয়েই চিৰাবলৈ গলি অথচ কাকো কথা এষাৰকে বৈ যোৱা নাই। দেউতাৰে যে কিমান দুখ পাইছে? তেখেতৰ কাৰণে ময়েই এষাৰ মিছা কথা মাতিবলগীয়া হ'ল।'

অৱনীয়ে গহীনাই মাত লগালে 'আই, তুমি যে মোৰ কাৰণে সেইকণ কৰিবা মই জানোৱেই। কালি কাকো মাত লগাই নোমোৱাত ময়ো বৰ দুখ পাইছোঁ। এইবাৰপৰা ক'ব-বালৈ গ'লে তোমালোকক নোসোধাকৈ কেতিয়াও নেযাওঁ। এই-বাৰলৈ অন্ততঃ মোক ক্ৰমা কৰা।'

মাকৰ কোমল জন্তৰখন তেনেই গলি গ'ল। ঘৰখনত একেটা মাখোন ল'ৰা, তাৰ ওপৰত কিমান আশা-ভৰসা সি বংশৰ নাম উজ্জ্বল কৰি ডাঙৰ মানুহ হ'ব। ঘৰখনলৈ বোৱাৰী এজনী আহিব। নাতি-পুতিয়ে কিৰিলি পাৰি ককাক-আইতাকৰ বুঢ়া কলিজাত জীয়া পৰশ দিব, এইবিলাক ৰান্ধচাহাবনীয়ে কল্পনা কৰি কিমান আনন্দ পাইছে। হাবিৰ মাজৰ সপহুল দিৱ-

মন্দিৰটোৱে গৈ কতদিন অৱনীৰ মঙ্গল কামনা কৰি শিৱলিঙ্গৰ ওপৰত
গাখীৰ ঢালিছে বেলপাত, চন্দন নিবেদন কৰিছে আৰু ঘিউ
ঢাকি জ্বলাইছে। আৰু অৱনীয়েওতো ইমানদিন তেওঁলোকৰ
আশাত চোঁচা পানী ঢলা নাই। ভগৱন্তৰ কপাত সি সুখ্যাতিৰে
পৰীক্ষা পাহ কৰি গৈছে। হীৰাৰ টুকুৰা যেন ল'ৰা সি।
অকল পঢ়া-শুনাতেইহে বোলে সি চোকা তেনে নহয়। সকলো
কামতে সি সদায় আগবঢ়ায়। খেলা-ধূলাত পাকৈত। হাতৰ
টিপ অৰ্থাৎ। তাৰ নিচিনা ৰূপে-গুণে অতুলনীয় ল'ৰা এটালৈ
কেইজনী মাকে গৌৰৱ কৰিব পাৰে। ভগৱন্ত প্ৰভুৱে তাক
দায়জীৱী কৰি কুশলে ৰাখক।

মাকে বৈৰত থকা শ্ৰীকৃষ্ণৰ ছবিখনলৈ চাই হাতঘোৰ
কৰি নমস্কাৰ জনালে। তেওঁৰ চকু চলচলিয়াই হৈছিল। তেওঁ
পুতেকৰ ফালে চাই ক'লে, “তোৰ কথা শুনি মোৰ মনটো
পাতল লাগিল সোণ। দেউতাৰ অস্তৰত আঘাত নিদিব।
দেউতাকে তোৰ কাৰণে বহুত কিবা কৰি ডাবি থৈছে। বয়সৰ
বানপানীত নিজকে উটুৱাই নিদিব। তোৰ মুখখন বৰ শুকান
শুকান দেখিছোঁ। গাখীৰ এগিলাচকে খা।”

মাকে গাখীৰ খাবলৈ ক'লে অৱনীয়ে সদায় আপত্তি কৰে।
কিন্তু আজি নকৰিলে। মাকৰ মনটো ভাল লগাবৰ কাৰণে
সি ক'লে দিব খুজিছা যদি দিয়া আৰু, মোৰ পিছে গাখীৰ
পি খালে নিজকে বৰ সৰু ল'ৰা, সৰু ল'ৰা যেন লাগে।”

‘কিমাননা ডাঙৰটো হৈছে অ’। মোৰ মনত তই সদায়েই
সৰু ল'ৰা মোৰ বোপাই।” মাকে থিয় হৈ অৱনীক চুমা
এটা খাই মূৰৰ চুলি কেইডাল শুঙিলে আৰু মূৰৰ চুলিৰ সমান
আয়ুস হ'বলৈ তাক আশীৰ্বাদ দিলে।

মাকে আগবঢ়াই দিয়া গাখীৰ গিলাচ কোট কোটকৈ পি
খাই অৱনী ওলাই গ'ল। মাক-বাপেকৰ মন এতিয়া ফৰকাল
হল; তাক আৰু কোনে পায়? সি পখিলীৰ ওচৰলৈ গৈ
তাইক আদৰ কৰিলে ফটিক কান্দীৰ লগত চুপতি মাৰিলে
আৰু হাতত বন্দুকটো লৈ হাত পান কৰিবলৈ দাবিতলীয়া
বাটটোৱেদি যাবলৈ ধৰিলে।

ইতিমধ্যে ৰায়চাহাবৰ হুকুম মতে সৎসামে ভগীৰথ শৰ্মা জ্যোতিষ বাচস্পতিক মাতি আনিছিল। ভগীৰথ ৰায়চাহাবৰ শুলশালিন্যক। আচল ঘৰ নলবাৰীত। তেওঁৰ বাপেক-মাক মৰাত ৰায়চাহাবে নিজৰ ঘৰৰ ওচৰতে মাটি ভেটি দি বহুৱাইছে। ভগীৰথে সংস্কৃত টোলত শিক্ষালাভ কৰিছিল আৰু মাক-বাপেকৰ মৃত্যু হোৱাত অঘৰীৰ দৰে অনাই-বনাই ঘূৰি ফুৰিছিল। পৈতৃক সম্পত্তি বুলি এবিধা মাটি আৰু খেৰী-ঘৰ দুটাৰ বাহিৰে তেওঁ একোকে পোৱা নাছিল। ঘৰ দুটাও ভাগি-ছিগি গ'ল আৰু জ্যোতিষ বাচস্পতি একেবাৰে নিষ্ঠুৰ হৈ পৰিল। ৰায়েকে মাটি পতিওৱাত তেওঁ আহি কিছুদিন ৰায়চাহাবৰ লগতে থাকিল। এনেতে ৰায়চাহাবৰ বদান্যতাত জুবিলী স্কুল স্থাপিত হ'ল আৰু তেওঁৰ চুপাৰিছ ক্ৰমে ভগীৰথে পণ্ডিতৰ কামটো পালে। ৰায়চাহাবে তেওঁৰ বিয়াখনো পাতি দি বেলগাই ঘৰ-দুৱাৰ সজাই দিলে। ৰায়চাহাবৰ নিদেশমতে তেও স্কুলখনক ৰায়চাহাবৰ স্কুল বুলি প্ৰচাৰ কৰি দিলে। লাহে লাহে 'জুবিলী' নামটো তল পৰিল আৰু স্কুলখন ৰায়চাহাবৰ স্কুল বুলিহে জনাজাত হ'ল। ৰায়চাহাবৰ বিচক্ষণতাত চাউলো সিঙ্গিল, মিতিৰো ৰ'ল। এতিয়া ভগীৰথে স্কুলৰ শিক্ষকতা বৰি মাহে বাৰ টকা দৰমহা পায় তদুপৰি মাজনিক বৃত্তি আৰু সোঁৱৰণা আদি চোৱা প্ৰস্তুত কৰা আদি কামতো কিছু আছে। গতিকে তেওঁক এতিয়া আৰু ৰায়চাহাবে পুহিব নেলাগে। নিজৰ চাউল কঠা নিজে মোক-লাব পাৰি ভগীৰথে স্বাধীনতাৰ সোৱাদ পাইছে। কাৰণ ভিনিহিয়েকৰ ওচৰত হাত পাতিবলৈ সিও অলপ লজ পায়। তাৰ উপাঞ্জনৰে এহাল মানুহৰ ভালকৈয়ে চলি যায়।

ৰায়চাহাবৰ আহ্বানত ভগীৰথ উপস্থিত হল। ৰায়চাহাবে 'জ্যোতিষ বৰ বিশ্বাস কৰে আৰু নবশ্ৰমক প্ৰায়ে পূজা-পাতল দি থাকে। পূজা-সেৱাবিলাক অৱশ্যে ভগীৰথেই কৰে আৰু তাৰপৰা তেওঁৰ লাভো যথেষ্ট হয়। ভিনিহিয়েকে কিহৰ কাৰণে মাতিছে বুজি পাই তেওঁ পুখি-পাঁজি লৈ হাজিৰ হ'লহি।

শ্যালকৰ দশন পাই সৰ্বেশ্বৰ চৌধুৰীয়ে তেওঁক কামতে বহুৱাই লৈ অৱনীৰ সোঁৱৰণীখন চাবলৈ দিল। ভগীৰথে সোঁৱৰণী-খন আগতেও বহুবাৰ পৰীক্ষা কৰিছে। গ্ৰহতৰাৰ অৱস্থিতিবিলাক

তেওঁৰ মুখস্থ হৈ গৈছে। তথাপি চক্ৰটোত চকু ফুৰাই তেওঁ ক'লে, “ভিনদেউ, অৱনীৰ সোঁৱৰণীখননো আৰু কি চাম? তাৰ বৃদ্ধ তুঙ্গী। বৃষ্টিকত একাংশস্থ কেতুৱে তাৰ অপকাৰ কৰা নাই। ভাল ফলেই দি আছে। কেতুৰ দশা এতিয়া প্ৰায় শেষ হৈছে। পঞ্চম আৰু দশমপতি গুৰু দশম স্থানতে নিজ ক্ষেত্ৰত আৰু মূল ত্ৰিকোণত আছে। এই মাহৰপৰাই তাৰ গুৰুৰ মহাদশা আৰম্ভ হৈছে। কুৰি বছৰ কাল তাৰ কোনো চিন্তা নাই। তাৰ অতি গুৰুদিন আহিছে। সোনকালেই ভাল চাকৰি এটাবো যোগ আছে। অৱশ্যে মঙ্গল আৰু ৰবি নীচস্থ হৈছে আৰু শনি অষ্টমস্থ। চন্দ্ৰ নীচস্থ যদিও বুধ ৰাশিৰপৰা বৃহস্পতিয়ে পূৰ্ণ দণ্ডি কৰাত নীচ ভঙ্গ হৈ জীৱযোগ হৈছে। লগপতি হিচাপে শনিয়ে বিশেষ অপকাৰ কৰিব নেলগে। কিন্তু মঙ্গলে অলপ কষ্ট দিব পৰে। তথাপি চিন্তাৰ কোনো কাৰণ বিচাৰি পোৱা নাই। পিছ - হুশান্তি এভাগ পাতিলে সকলো বাধা-বিঘিনি আঁতৰি যাব। ৰবিৰ দশাঃ কষ্ট আছে। কিন্তু তালৈ এতিয়াও কুৰি বছৰ বাকী।’

ৰায়চাহাবে এইবিলাক কথা ‘জ্যোতিষ বাচস্পতিৰ মুখত বহুবাৰ শুনিছে। আজিও শুনিছে আৰু পুনৰ আনন্দ কৰিলে। পিছদিনাৰ যাত্ৰাটো চাই দিবলৈ কোৱাত তথাপি যাত্ৰাৰ মাহেস্ত্ৰ ক্ষণটোও গণনা কৰি দিলে আৰু তেওঁৰ যাত্ৰা সফল হ'ব বুলি ভৱিষ্যৎবাণী কৰিলে। ৰায়চাহাব অতিশয় সন্তুষ্ট হ'ল আৰু ভগীৰথক বায়েকৰ গুচবলৈ পঠিয়াই দিলে।

ৰায়চাহাবৰ নিজৰ সোঁৱৰণীখন ঘৰতেই এৰি থৈ আহিল। ঘৰৰপৰা এবাৰ যি ওলাল, তাৰপৰা তেওঁ আৰু উভতি যোৱা নাই। সোঁৱৰণীখন কিজানি হেৰাল। একা হ'লে তথাপিও হতুৱাই চোৱালেহেঁতেন। কিন্তু বিশ্বাস থাকিলেও ৰায়চাহাব ডায়াৰ ওপৰত নিভৰশীল নহয়। তেওঁ আত্মবিশ্বাসী, দীপ্ৰুৰ। পুৰুষকাৰৰ বলতে তেওঁ নিজৰ ভাগ্য নিজে জয় কৰিছে। গুলিও তেওঁ মাজে সময়ে ডায়ে। অৱশ্যে দৈৱ যি অনুৰূপ সেই বিষয়ে তেওঁৰ কোনো সন্দেহ নাই। দৈৱই তেওঁক পৰমানন্দ ছবডেপুটিৰ লগত কৰি দিছিল বুলিয়েই আজি তেওঁ ৰায়চাহাব হৈ নিজাক ডাঙৰ মানুহ বোলাব পাৰিছে। অতীতৰ ঘটনাবিলাক পুনৰ তেওঁৰ মনত জন্ম দি ধৰিলে।

সেইদিনা দুপৰ নিশা চিকাৰপৰা উভতি আহি পৰমানন্দ ছবডেপুটি নাখাই-নবৈ মনে মনে নিজৰ বাহৰত সোমাই গুই থকা সবেশ্বৰৰ মনটো কেনেবা লাগিল । হাকিমৰ কিবা অসুখ-বিসুখ হৈছে বুলি প্ৰথমে তাৰ সন্দেহ হৈছিল । কিন্তু পিছদিনা প্ৰভু ঈশ্বৰে সুস্থভাৱে প্ৰাতঃকৃত্য সমাপন কৰাত তাৰ সেই সন্দেহৰ নিৰসন হ'ল । বাতি নৌ-পুৱাওঁতেই বাবীকেইটা হাতীও চিকাৰী কেইজনৰ সৈতে আহি পালেহি । চাৰি-পাঁচটামান পহৰে প্ৰাণ আহতি দিলে । পুৱাৰ লগে লগে মানুহ-দুৰূহ গোটখাই পহ-কেইটা কুটি-বাছি ভাগ লগালে । ৰঙামাটিৰ মৌজাদাৰে মাৰি অনা পহটো গোটো-পাতে তেওঁকেই দিয়া হ'ল ।

মৌজাদাৰ হছেইন চাহাবৰ লগত হাকিম চাহাবৰ নিভুতে সাক্ষাৎ হ'ল, ওপুতে কিবাকিবি আলোচনা হ'ল । তাৰ পিছত দুয়ো আহি বাইজক দগুন দিলে । মৌজাদাৰৰ ঘৰত বাকী এৰি থকা খাজনাখিনি সোনকালে আদায় কৰি দিবলৈ হাকিমে বাইজক নিদেগ দিলে । পহ মাৎসৰ সৰু সৰু টোপোলা এবাটি লগত লৈ প্ৰজাসকল নিজ নিজ ঘৰলৈ উভতি গ'ল ।

ইয়ৰ পিছতে হাকিম সাতদিনমান সেই বাহৰতে থাকিল আৰু তিনিদিনমান চিকাৰলৈ গ'ল । সবেশ্বৰে এটা কথা লক্ষ্য কৰিলে যে প্ৰত্যেকবাৰই পৰমানন্দ আনতকৈ আগতে চিকাৰ-পৰা উভতি আহিছিল ।

অৱশেষত এদিন সেই বাহৰ ভাঙি ছবডেপুটি হাকিম তাৰ পৰা ওচি গ'ল । পুনৰ আন আন গাঁৱত বাহৰ পতা হ'ল । এইদৰে তিনি-চাৰিটামান বাহৰত ৰাজভোগ খাই প্ৰায় দুমাহৰ পিছত প্ৰভু ঈশ্বৰে নিজৰ কমতানলৈ প্ৰত্যাবৰ্তন কৰিলে । অৱশ্যে ঘূৰি আহোঁতে ৰশৰ পেটখনলৈ আহিবলৈ আগৰ দুখন গৰুৰগাডীৰ ঠাইত ছখনৰ প্ৰয়োজন হৈছিল । কাৰণটো অতি স্পষ্ট । ভাৰ-ভেটিৰ পৰিমাণ ইমান বেছি হৈছিল যে সেইবিলাক পাঁচখন গৰুৰ গাড়ীত লাদিব লগা হৈছিল ।

হাকিমৰ নিজৰ গাটীখনত বিশেষ ব্যয়বস্তু একা নাছিল। 'তও আৰাম কৰি শুই আহিছিল। তেওঁৰ বিছনাখনৰ ভিতৰত এবমাত্র গাৰুটোৱৈ বোম্ব বহুতে সঁজাৰ চকুৰে চাইছিল। ঘাচলতে গাৰুটোৰ ভিতৰত বোম্ব কপাহ বা তুলা একোৱেই নাছিল। তাৰ ভিতৰত কি আছিল নিদুকসকলে যিহকে মন যায় তাৰ কণ্ডক। প্রভু ঈশ্বৰে বোম্বল গাৰুও মূৰ খবলৈ বোম্ব বন্দা পায়। সেইকাৰণে কিবাকিবি কঠিন পদাৰ্থৰে তাৰ ভিতৰখন ভৰি আছিল আৰু গৰুৰগাড়ীৰ জোকাৰণিত গাৰুটি জনজনাই উঠিছিল বাবে গাবোৱানে ছেনো মাজে-সময়ে গৰু খেদাবলৈ পাহৰি বাঁহীৰ সুৰ শুনি মন্ত্ৰ-মুখ হোৱা সাপৰ দৰে গাৰু-বাদ। ত্ৰাণ কৰি নিজকে ধন্য মানিছিল। অন্তশ্চো এইবাৰ এটা শব্দ নাছিল সেইটো হৈছে হাকিমৰ নাসিকা গজনি।

হাকিমৰ বসন্ত দুমাহ ভ্ৰম। কৰি সবেশ্বৰৰও পাণ্ডিত্য সম্পদৰ কিছু ভাগ পাইছিল। প্রভু ঈশ্বৰৰ মৰ্কেলবিলাকে গোবিন্দ কাননৰে আৰু হলি মণ্ডলৰ শৰণত তেওঁ মলপ-অচৰপ দান-দক্ষিণা কৰিছিল আৰু ফলত তাৰ ককালত বন্ধি থোৱা এখনপাৰটিও শ্বৰ হৈ পৰিছিল। কিন্তু তাৰ আচল লাভ হ'ল সম্পূৰ্ণ সুখায়া।

সবেশ্বৰে এইকেইদিনতে সাবানকঙ্ক লাভ কৰিলে। তাৰ মানসিক শক্তিসমূহৰ উৎকৰ্ষ সাধন হ'ল। তাৰ বুদ্ধি পাৰদৰ্শ হ'ল। হাকিমৰ বিষয়ে সি বহুতো কথা শুনিবলৈ পালে কিছুমান নিজ চকুৰে দেখিলে। তাৰ আটাইতকৈ লাভ হ'ল যে এতিয়া প্রভু ঈশ্বৰ তাৰ হাতৰ মুঠিত সোমাল। অন্তশ্চো তেৰাক বগীৰাম, গোবিন্দ হলি আদি বহুতোই বল কৰি ৰাখিছিল। ৰঙামাটিৰ মৌজাদাৰেও বহুতে গোপন কথা গম পোৱাত তেৱোঁ হাকিমক নাকত ধৰি চাকত ঘূৰাবপৰা হ'ল। তাৰ মূলতে বোলে চিকাৰেই।

চিকাৰ কৰি অনা পহু কুটি-বাছি থাকাৰোঁতে সবেশ্বৰে মন কৰিছিল যে ধপাত এচিলিম খোৱাৰ হলেবে হলি আৰু গোবিন্দ একামৰীয়া হৈ পাকঘৰৰ পিছফালে এৰা জামু পছজোপাৰ তলত বহি বৰ বসাল বসাল কথা কৈ ৰগৰ কৰি আছিল। তেওঁ-লোকৰ কথাৰ দুই-এটা শব্দ পাকঘৰত সোমাই একা সবেশ্বৰৰ

কণকুহবত প্রবেশ কৰিছিলহি । সিয়ো শহাকণীয়া হৈ প্ৰতিটো শব্দ শুনিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল । এবাৰ হলিয়ে কৈছিল—‘কানন’গা বাবু, হাকিমে কিন্তু ভাল চিকাৰ দেখুৱালেদেই । এবা, আমাৰ আচল চিকাৰী আৰু কোন হ’ব পাৰে ?’

গোবিন্দই কৈছিল—“এবা অ,’ আমিহে জঙ্ঘলত সোমাই মহ-ডাঁহৰ কামোৰ খাই, বাতি টোপনি খতি বৰি চিকাৰ চাই ফুৰোঁতে চকুৰে সৰিয়হ ফুল দেখিলোঁ । পিছে হাকিমে আমাতকৈ বহুত ডাঙৰ চিকাৰ কৰিলে ।’

‘এবা মৌজাদাবে পহ বেইটা গুলীয়াই নমৰা হ’লে বৰ লাজত পৰিবলগা হ’লহেঁতেন দেই ।’ হলিৰ মাত ।

‘ঠিক কৈছ হলি পিছে মৌজাদাবেও কিবা ফুট পাইছিল হ’বপায় । ব’খা এটা মন কৰিছনে নাই ? আগেয়ে হাকিমে মৌজাদাৰক বৰ বৰ কথা শুনায়ে এইবাৰ দেখোন মৌজাদাবে দহ বুলিলে দহ, পাঁচ বুলিলে পাঁচ ।

‘কথাটো হয় পিছে । হাছইন মৌজাদাৰ দুবাৰ হজ কৰা মানুহ । হাকিমৰ চিকাৰৰ যদি কিবা ডু পাইছে তেওঁ সুখেৰে নেৰিছে দেই । দুই নম্বৰ লাটক বেদখল কৰি থকা মিক্কা মখাই এইবাৰ পট্টা পাব যেন পাইছোঁ । বজ্জত মণ্ডলে এইবাৰ কিছু ঘটিব কাননাশ বুলি আপুনিও বক্তিত নহয় । মোৰহে ফুটা কপাল ।

‘তেৰ কটা, গছত কঠাল ওঁঠত তেল নৌ খাওঁতেই চেলবেল । এতিয়াইনো আলাস’ত চাং পাঠিব লাগিছ কিয় ? কালিলৈ দেখোন এই হাকিম বদলিও হ’ব পাৰে । ইংৰাজৰ চকুৰে চিত্তগুপ্তৰ চকুৰে এক । খাতা একখন বলমো একে-ডালেই বুজিছ হলি, দুখ কৰিব ‘নল’গা, বপালত আছে যদি তয়ো দাঁত চেলাই থাকিব নেলাগে । ব’ল, বল হাকিমৰ লিটিকাটো যিহে সিয়ান, আমাৰ কথা শুনি থাকিবও পাৰে ।’

এবা, কথাটো হয় । পিছে বেচেৰালৈ বেয়াও লাগে । কালি চিকাৰলৈ যাবলৈ নেপাই সি কম দুখ পালেনে ?’

‘চিকাৰলৈ তাক নিয়া মান খাল খান্দি ঘৰিয়াল ঘৰলৈ অনা নহয় জানো ? হাকিমৰ লীলাখেলাবোৰ সি জানিব পাৰিলে,

হাকিমনীয়ে নিশ্চয় তাৰপৰা বাহিৰ কৰিব । তেতিয়া গৃহকন্দলৰ পৰা হাকিম হাত সাৰিব কেনেবৈ ?

ল বাটোৰ মূখৰ মাত নাই যদিও সি সকলো কথা টুং কৰি থাকে । মোৰ মনেৰে সি ইতিমধ্যে বহুত কথা গম পাইছেই । আহক, ইয়াৰপৰা যাওঁ । মানুহে সন্দেহ কৰিব পাৰে । পিছে আক এটা কথা, বগীৰামেও এইবাৰ হাকিমৰ নচুৱাইছে দেই ।

চৰিত্ৰহীন মানুহে বান্দৰৰ দৰে নেনাচি কি কৰিব ?' দুয়ো এইদৰে কোৱা-মেলা কৰি আঁতৰি গৈছিল ।

সবেশ্বৰৰ চকুৰ আগৰপৰা এখন আঁৰ-কাপোৰ আঁতৰি গ'ল । সি বহুতো জানিব নলগা কথা জানিব পাৰিলে । হাকিমনীয়ে 'সইদিনা কিয় কান্দিছিল তাৰো উমান পালে । অণ্ডতঃ পতিৰ বিৰহত যে কন্দা নাছিল সেইটো ঠিক । আৰু 'সইকাৰপেই হাকিমৰ গতি-বিধি ভালকৈ লক্ষ্য কৰি থাকিবলৈ তাক দঢ়াই দঢ়াই গৈছিল ।

গোসাঁনীৰ কথা সবেশ্বৰে ৰাখিব নোৱাৰিলে । সেইকাৰণে সি অনুতাপ কৰিছে । কিন্তু তাৰ অন্য উপায় নাছিল । 'মানুহ নিয়তিৰ হাতত ক্ৰীড়ণক মাত্ৰ । নিজ কৰো বুলি এ'বাকে কৰিব নোৱাৰে । নিয়তিৰ হাত নথকা হ'লে ওপৰা-উপৰিকৈ ইমানবোৰ ঘটনা ঘটিব পাৰেনে ?

সেই ঘটনাবোৰ সঁচাৰি ৰায়চাহাবে দীঘলকৈ উশাহ এটা ললে । এজনৰ লোকচান হ'লে আন এজনৰ লাভ হয় । এইটো এটা মানবীয় সত্য । আচলতে নৈসৰ্গিক নিয়ন্ত্ৰণৰ মাজেদিয়েই মানুহৰ জীৱন নদী বৈ যায় । নদীয়ে এটা পাৰ ভাঙিলে আনটো পাৰ পাতে । হাকিমৰ জীৱনলৈ দুদশা নামি আহিল ; কিন্তু সৌভাগ্যই লাগ দিলে সবেশ্বৰক ।

ৰায়চাহাবে পিছদিনা নগৰলৈ যাবৰ কাৰণে আমোজন কৰিবলৈ সৎৰামক আদেশ দিলে । ৰায়চাহাবৰ এখন দোলা আছে । এই দোলাখনিত উঠি তেওঁ বেলণ্টেছনলৈকে সাত মাইল-মান বাট অহা-যোৱা কৰে । কঠালৰ সাৰৰ দোলাখন আহোমৰ দিনৰ ডা-ডাঙৰীয়াসকলে ব্যৱহাৰ কৰা ষাটোলাৰ দৰেই নানা-বিধ কাককাৰ্য আৰু ফুলজালি কৰা । এখন যেনিবা ঢুটি হৈ

লগা নাও । মাজটো অলপ বহন মানুহে দাঙি নিবৰ কাৰণে
চানখনৰ দুমুৰবপৰা দুডাল বাতৰ বম দুহাতমানকৈ বাঢ়ি গৈছে ।
দোলাখনত আঁৰ-কাপৰা লগোৱা আছে । ইচ্ছামতে খুলি বা
টানি লব পাৰি । দোলাখনৰ এটা ইতিহাস আছে । এতিয়া য'ত
ৰান্নচাহাবৰ টোল আছে, তাৰপৰা প্ৰায় আধামাইলমান দূৰতে
বিখ্যাত গ্ৰাতন বুঢ়াগোহাঁইৰ বংশৰ বিক্ৰম বুঢ়াগোহাঁইৰ
খাট এখন আছিল । এসময়ত গোহাঁইদেউ বিক্ৰমী পুৰুষেই
আছিল । পিছে ইংৰাজ চৰকাৰে দাস-দাসীবিলাকক মুকলি
কৰি দিয়াৰ দিন ধৰি ডাঙৰীয়াজনৰ অৱস্থা ক্ৰমাৎ পৰি আহিবলৈ
ধৰিলে । বণত পৰি ক'লীয়া, তেল নাইকিয়া ফপৰীয়া অৱস্থা ।
এনেতে কানিৰ মহলদাৰ হৈ সবেশ্বৰে 'সই তাইত খোপনি
পুতিলেহি । গোহাঁইদেউ ঘোৰ কানীয়া' । তাৰো সেৱন কৰে
একেবাৰে ৰাজসিকভাৱে । পাণৰ টিবিৰাৰে কানিৰ হোপাটো
পৰাৰ পিছত তেওঁক গাখীৰ মালভোগ কল, থমা দৈ কোমল
চাউল আদি বহুতো ৰাজভোগ যতনাই দিব লাগে । কাম কৰা
মানুহৰ অভাৱত ইফালে খেতি-বাতিৰ অৱস্থা শোকলগা মাটি-
বিলাক প্ৰায় ছন পৰিয়েই থাকে ইফালে আভিজাত্যৰ পৰিমাণ
অটুট থাকিল । ফলত যি হ'ব লাগে সেয়ে হল । কানি খাওতে
মাইহাং, বান-বাটিৰপৰা আৰম্ভ কৰি গামখাক, লোকাপাৰ,
জোনবিৰি আৰু ঘৈণীয়েকৰ নাকৰ-কাপৰ অলংকাৰ যি আছিল
সকলো সবেশ্বৰে বন্ধকত লৈ থলে । তাৰ পাছত খাটখন পানীৰ
দামত সি কিনি ল'লে । কিন্তু তথাপিও কানিৰ দাম পৰিশোধ
নোহোৱাত অৱশেষত ঘৰখনত যি কেইপদ বস্তু বাকী আছিল
সেন্নাও সবেশ্বৰে কাঢ়ি ললে । তাৰ ভিতৰতে আছিল এই
দোলাখন । দোলাখন হেৰুৱাই ডাঙৰীয়াজনো এই দুখেৰে ভৰা
সংসাৰত বেছিদিন জীয়াই নাথাকিল । তেওঁ সম্পূৰ্ণ দেৱলীয়া
অৱস্থাত সাধনোচিত ধামলৈ প্ৰয়াণ কৰিলে । তেওঁৰ বংশধৰ-
সকলে কোন কেনি ভাগিল কোনেও কৰ নোৱাৰে ।

ডাঙৰীয়াজনৰ ওপৰত সবেশ্বৰৰ আৰ্হেজ আছিল, কাৰণ
তেওঁ তাক নিতান্ত অৱতা কৰিছিল আৰু পাবত-গজা চেকেৰি
বুলি প্ৰায়ে বিদ্ৰৱ কৰিছিল । চুকত থাকি বুকত কুঠাৰ

মাৰিব পৰা সৰ্বোচ্চৰে তেওঁক সবস্বাঙ কৰি দোলাখন হস্তগত কৰিলে। বায়চাহাব হোৱাৰ পিছত দোলাত উঠি ভ্ৰমণ কৰি মানুহৰ চকুত চমক লগাম।

এতিয়া সেই দোলাখনতে তেওঁ অহা-যোৱা কৰে। দোলা-ভাৰীৰ অভাৱ নাই। কানি বৰাবহ বোচি যিবলোক মানুহক তওঁ দেৱলীয়া পৰাৰ ডিখাৰী কৰিলে, এতিয়া সেইবোৰ মানুহেই তওঁ উঠ বুলিলে উঠে, বহ বুলিলে বহে। তাৰ কাৰণো আছে।

কংগ্ৰেছৰ ভলি টিয়াবোৰৰ ওপৰত বায়চাহাব অতিশয় অসন্তুষ্ট হোৱাৰ মূল কাৰণটো হ'ল সিহঁতেই হৈ-চৈ কৰি কানিৰ মহলবোৰ বন্ধ কৰিলে। যিটো ব্যৱসায়ৰ বলত সৰ্বস্বৰে নিজৰ অৱস্থা টনকিয়াল কৰি আই লক্ষ্মীক বান্ধি পেলালে, এতিয়া কংগ্ৰেছৰ উৎপাতত সেই ব্যৱসায় উৎপাতিত হোৱাত সি বাক নিবিকাৰ-ভাৱে থাকে কেনেকৈ? আগবেপৰাই সিহঁত কানি বেয়া বস্তা বুলি বহুতো খৰিদ্দাৰক আঁতৰাইছিল, কিন্তু কিছুমান কানীয়া, কানীয়া হৈয়ে থাকিল। এতিয়া কানিৰ মহল উঠি যোৱাৰ পাছতো সিহঁতে কানি খাই থাকে। যোগান ধৰে বায়চাহাবে। বায়চাহাবে কানি খুৱাই সিহঁতক হাত কৰি ৰাখিছে। মাজে-সময়ে সিহঁতে দোলাভাৰীৰ কামো কৰে। তেতিয়া বায়চাহাবে সিহঁতক অলপ বেছিকৈ কানি খাবলৈ দিয়ে। কানিৰ ৰাগীভ সাতমাইল বাট দোলাখন ভাৰ বৈ নিয়া সিহঁতৰ কাৰণে বিশেষ টান কথা নহয়।

দোলাত বা হাতীত উঠি যাওঁতে বায়চাহাব বিপদতো পৰিছে। ষ্টেছনলৈ যাওঁতে চাহ-বাগান এখন পাৰ হৈ যাব লাগে। তাতে এজন জয়াল ধৰণৰ চাহাৰ মেনেজাৰ আছিল। এবাৰ মেনেজাৰে বায়চাহাবক হাতীৰপৰা নমুৱাই অপমান কৰিছিল। বায়চাহাবে সেইবোৰ একো নেমাতিলে। নিতাল মাৰি সুযোগলৈ বাট চাই ব'ল।

এদিন সেই সুযোগ আছিল। চাহাৰ চিকাৰলৈ তেওঁৰ ঘৰৰ আগেদি যাব বুলি চোৰাংচোৱাৰ মুখৰদি গুনিবলৈ পাই তেওঁ বাটটোৰ দুফালে দুটা খুটা পুতি এডাল ভলুকাৰ্বাহ বান্ধি বাটটো বন্ধ কৰি দিলে আৰু নিজে ঘৰৰ আগৰ চোতালতে

চকী এখনত বহি আলেখ-লেখ চাই থাকিল। অলপ পিছতে বাগীত উঠি চাহাব সেই ঠাইত উপস্থিত হ'ল। কিন্তু বাস্তাবন্ধ দেখি ওচৰতে বৈ থকা সৎৰামক বাঁহডাল গুচাই দিবলৈ ব'লে। সৎৰামে ক'লে, 'চাহাব, মই বাঁহ গুচাব নোৱাৰোঁ। সৌৱা চোৱা-লত ৰায়চাহাব বহি আছে তুমি হেঁথতৰপৰা অনুমতি লৈ আহাঁগৈ। অগত্যা চাহাব বাধ্য হৈ ৰায়চাহাবৰ ওচৰ চাপিল। তেওঁ তেতিয়া দীঘল নলিচা লগোৱা গুৰুগুৰিত তাল্লকৃত সেৱন কৰি আছিল। চাহাবক দেখি তেওঁ কেটকুটকে নকৰিলে। যি বহি আছিল, বহিয়েই থাকিল। চাহাবে পূবৰ ঘটনাৰ বাবে ক্ষমা খুজিলতহে তেওঁ বাহডাল গুচাই দিবলৈ আদেশ দিলে। লগত চাহাবৰপৰা এই প্রতিশ্ৰুতিও আদায় কৰিলে যে ভৱিষ্যতে ৰায়চাহাব হাতী বা দোলাত উঠি বাগানৰ মাজেতি গ'লে যেন তেওঁক জুলুম নকৰে।

অৱশ্যে তাৰ পিছতো এবাৰ ৰায়চাহাব বিপদত পৰিছিল গুৰুতৰ বিপদতেই পৰিছিল। কিন্তু নিজৰ তীক্ষ্ণ উপস্থিত বুদ্ধিৰ বলত তেওঁ গাৰ মাখিছিল অকণো নিছিগাকৈ সেই ঘোৰ সংকট-ৰপৰা সাৰি আহিব পাৰিছিল।

সেইবাৰ ৰায়চাহাবে কিস্তিৰ ধন ৰাজভালত জমা দিব'ন নগৰলৈ পৈছিল। তেতিয়া আজিকালিৰ দৰে কাণজৰ টকা নাছিল। চিকাৰপ, আখলি সিকি আদমছীয়া চৰতীয়া পাতি-পইচা, ডবল-পইচা আদি বেলেগ বেলেগ বস্তুত ভৰাই কঢ়িয়াই নিব লগা হৈছিল। যাওঁতে নিৰাপদেই গ'ল। কিন্তু নগৰ পাই জানিব পাৰিলে কিবা কাৰণত অফিচ-কাছাৰী বন্ধ। থাকিবলৈয়ো উপায় নাই। কাৰ্য কংগ্ৰেছৰ ডলণ্টিয়াকে তেওঁৰ অনুপস্থিতিৰ সুযোগ লৈ ঘৰখনত কি কৰে ঠিকনা নাই। ৰাতিৰ বেগত তেওঁ উভতি আহি প্ৰায় দুপৰ-নিশা ৰেল-ষ্টেছন পালেহি। ষ্টেছনৰ ওচৰতে হাতী দুটা তেতিয়াও বান্ধি থোৱা আছিল। মাউত দুটা দেখুৱালীৰ দোকান এখনৰ বাৰাণ্ডাতে পৰি আছিল। ৰায়চাহাবৰ মহৰীয়ে সিহঁতক মাতি আনিলে আৰু ধনৰ মোনা হাতীৰ ওপৰত তুলি ৰায়চাহাবে যাত্ৰা কৰিলে। বাগানৰ মাজ পাওঁতেই এজাক মানুহে তেওঁক বেঢ়ি ধৰিলে। ৰায়চাহাবে দেখিলে সিহঁত বাগানৰে বনুৱা, হাতত ধেনু-কাঁড়। সিহঁতে হাতী দুটা ৰাখিবলৈ মাউতক আদেশ দিলে।

দীঘল নাকটো মাছাৰি বায়চাহাব বুদ্ধি এটা বাহিৰ কৰিলে । সমস্যা যিশানেই জটিল হয় তেওঁৰ বুদ্ধিয়ে যিশানে গোন পায় । 'তওঁ' প্ৰথা পালি-পইচাৰ মোনাটো স্থূলি পইচাবোৰ মানুহ বিলাকলৈ লক্ষ্য কৰি দলিয়াবলৈ ধৰিলে । তাৰ পিছতে হ'ল ওবল-পইচাৰ বুলি আকস্মিক অধ-বুদ্ধি আচল উদ্দেশ্য পাহৰি গৈ মানুহ জ্বাকে ধেনুকাঁড় মাটিত থৈ পইচা বোটলাত লাগি গৈ আৰু সেই সুযোগত একমুহূৰ্ত্ত অপব্যয় নকৰি মাউত হাতী দৌবাই দিয়া ।

বায়চাহাব নিৰাপদে ঘৰ পালেহি । পিছদিনা তেওঁ বা-বাতৰি গৈ জানিব পাৰিলে যে সেই কাষাত ববাটছন মেনেজাৰৰ পৰোক্ষ সমখন আছিল । আৱশ্যে লুট-পাত কৰা তেওঁৰ উদ্দেশ্য নাছিল, কিন্তু বায়চাহাবক আটক কৰি আগৰ অপমানৰ হোৱা তোলাৰ ইচ্ছাই তেওঁৰ বনুৱাৰিলাকৰ হতুৱাই বায়চাহাবক বন্দী কৰিবলৈ উচটনি দিছিল ।

বায়চাহাবে জিলাৰ ডেপুটি কমিছনাৰৰ আদালতত এটা গোচৰ দিলে । ডেপুটি কমিছনাৰে নি জায়াগৈ আহি ববাটছন মেনেজাৰ আৰু সবেশ্বৰ চৌধুৰীৰ মাজত মিতমাত কৰা দিবে ।

সেই ঘটনাৰপৰা সন্মেলনৰ এটা শিক্ষা হ'ল । তেওঁ বন্দুক ৰাইফল আদিৰে ঘৰখন ওপচাই পেলালে । চোৰ ডকাইত বনৰীয়া জন্তু আদিৰ উপদ্ৰৱৰ বাবে গৈ তেওঁ বন্দুকৰ লাইচেন্স সহজে যোগাব কৰিলে । মোজাদাৰ মানুহ হাতত হাজাৰে হাজাৰে টকা-সিকা গোট খাই থাকে । গতিকে ই ৰাজ চৰকাৰে এনে ৰাজতন্ত্ৰ বিষয়া এজনক অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ দিবই, তাত আচৰিত হ'বলগীয়া কি আছে । তদুপৰি কেইটামান শুল্কধৰণৰ, পাহোৱান মানুহ চাঠি টেকেলা মহৰী, চকিদাৰ, দাৰোৱান আদি বাব দি ৰাখি থলে । 'মীজাৰ' ৰাজনা আদায় কৰিবলৈয়ো এতিয়া এই ভয়ানক ভৃত্যকুলৰ সহায়ত সহজ হৈ পৰিল । ইতিমধ্যে ববাটছন চাহাব বদলি হ'ল আৰু তেওঁৰ ঠাইত অহা মেকেঞ্জী চাহাবৰ লগত বায়চাহাবৰ এটা বুজাপৰা হৈ গ'ল । কাৰণ মেকেঞ্জী কটিলেওৰ মানুহ, খাচ ইংৰাজৰ দৰে তেওঁৰ দেয়াক নাই ।

ভাগ্যদেবী সুপ্রসন্না হ'লে মানুহে যিহতে হাত দিনে সেয়ে সুবণ হয় । সৰ্বেশ্বৰ সোণৰ চকত হাত দি ওপজা নাছিল । জীৱনৰ প্ৰথম কুৰিটা বছৰ ভাগ্যই তাক লৈ হেতালি খেলিছিল । এটা ঠেলাত সি পৰমানন্দৰ অফিচত উফৰি পৰিলগৈ । কিন্তু তেতিয়াও তাৰ কিছু নিগ্ৰহ বাকী আছিল । ৰায়চাহাবে তাকে ভাবি ভাবি মৃদুভাৱে হাঁহিলে । সেই নিগ্ৰহেই বিগ্ৰহ হৈ তাক দোপতদোপে উন্নতিৰ জ্বলাত তুলি লৈ গ'ল ।

আজি তেওঁ ইংৰাজ চৰকাৰৰ মহা প্ৰতাপী মৌজাদাৰ, ৰজাঘৰৰ দ্বাৰা ৰায়চাহাব পদবীৰে সন্মানিত সেই এলেকাত তেওঁৰ প্ৰতিপত্তি অকুৰন্ত । তদুপৰি তেওঁ এজন লেখত লবলগীয়া ধনী মানুহ । অন্নপুৰাৰ দৰে এগৰাকী সুন্দৰী মহিলাৰ তেওঁ স্বামী আৰু অৱনীৰ দৰে চাক-দশন আৰু মেধাৰী পুত্ৰৰ পিতা । বিশ্বাতাই তেওঁৰ সুখৰ পাত্ৰ পূৰ্ণ কৰি ৰাখিছে । কিন্তু ইমান ব্ৰহ্মবিভূতি আৰু সুখ-সন্তোষৰ মাজতো তেওঁ মাজে মাজে চিন্তিত হৈ পৰে । তেওঁৰ অন্তৰাত্মা ভয়ত কঁপি উঠে, অৱশ্যে তেওঁ সেই ভয় কাৰো আগত অজিলৈকে প্ৰকাশ কৰা নাই । সেই সময়ত তেওঁৰ পৰমানন্দৰ পত্নী গোসাঁনী আইলৈ মনত পৰে । বিদায়ৰ সময়ত গোসাঁনীয়ে তেওঁক এষাৰ কথা কৈছিল, 'তই ধন-জন, মান-সন্মান, যশ-গৌৰৱ সকলো লাভ কৰিব পাৰিবি, সৰ্বেশ্বৰ । ভগৱানে তোক সকলো দিব । কিন্তু তই মোৰ মনত যিখিনি আঘাত দিলি, তেনে আঘাত এদিন তয়ো পাৰি । মই তোক মনে চিন্তে বিশ্বাস কৰিছিলোঁ, কিন্তু তই সেই বিশ্বাসৰ মৰ্ম্যাদা ৰাখিব নোৱাৰিলি । মই যদি সত্যী হওঁ, স্বামীৰ চৰণ চিন্তাৰ বাহিৰে যদি অন্য কোনো পাপ চিন্তাই মোৰ অন্তৰ কুলম্বিত কৰা নাই, তেন্তে মোৰ কথা আখৰে আখৰে ফলিয়াব ।' সেয়ে আছিল গোসাঁনীৰ শেষ কথা ।

সৰ্বেশ্বৰে হয়তো উত্তৰ দিব পাৰিলেহেঁতেন যে গোসাঁনীৰ স্বামীওক আৰু তাৰ মনিব, পৰমানন্দ ছবডেপুটীৰ মজলৰ কাৰণেই

সি কপটতাৰ আশ্রয় লবলগীয়া হ'ল। সি সেই দোষ পাত পাতি নোজোৱা হ'লে হয়তো হাকিমৰ মান-সন্মান ধূলিসাথ হ'লহেঁতেন আৰু চাকৰিবৰপৰা খেদা খাই বাটৰ ভিকছৰ দৰে অনাই-বনাই ঘূৰি ফুৰিব লগা হ'লহেঁতেন। মনিবক বন্ধা কৰাৰ কাৰণে তাক কোনো দোষে স্পৰ্শ কৰিব নোৱাৰে। কিন্তু সেই সময়ত যুক্তি তক প্ৰদৰ্শন কৰা সম্ভৱপৰ নাছিল। গোসাঁনীয়ে তাক ক'বলৈ অলপো সুবিধা নিদি দুৱাৰ বন্ধ কৰি শোৱনি কোঠাত সোমাইছিল বোধকৰো হেঁপাহ পলুৱাই কান্দিবলৈ।

ৰায়চাহাবৰ চকুৰ আগত সেই দৃশ্যটো মাজে-সময়ে জীৱন্ত হৈ পৰে। তেওঁ আতঙ্কিত হৈ সৎৰামক মাতে আৰু তেওঁৰ য়ে দোষ অলপো নাছিল তাকে তাৰ আগত প্ৰকাশ কৰি নিজকে প্ৰবোধ দিয়ে। সৎৰামেও ৰায়চাহাবৰ উৎকৰ্ষা প্ৰশমিত কৰিবলৈ তেওঁৰ হৈ ওকালতি কৰে। কাৰণ ৰায়চাহাবে গোটেই ঘটনাটো তাৰ আগত বহুবাৰ বৰ্ণনা কৰিছে। অৱশ্যে সেইদিনা সি কিবা কামত হাকিমৰ ঘৰবৰপৰা ওলাই যোৱাৰ কাৰণে প্ৰত্যক্ষভাৱে ঘটনাটোৰ ভাগ পোৱা নাছিল। পিছতহে সৰ্বস্বৰৰ মুখত সকলো শুনিছিল।

ৰায়চাহাবে সৎৰামৰ আগতে দুখৰ-সুখৰ কথা কৈ মন পাতলায়। গৃহিণীৰ আগতো তেওঁ এইবিলাক কথাৰ উল্লেখ নকৰে। তিবোতাৰ আগত সোপন কথা ব্যক্ত কৰিব নেপায় বুলি ৰায়চাহাবে ভাবে। সুশিষ্টিৰে মাক কুড়ীদেবীক দিয়া অতি-সাপৰ কথা তেওঁ মহাভাৱতত পঢ়িছিল। কাশী দাসী মহাভাৱতত, কুন্তিবাসী ৰামায়ণ আদি ধৰ্ম গ্ৰন্থৰ উপৰিও ভাগৱত, কীৰ্ত্তন দশম আদি কিতাপ তেওঁ গোসাঁইঘৰত সৰতনে ৰাখিছে। তুঙ্গী-ৰথে মাজে মাজে পঢ়ি শুনাযিহি। সেইদিনাও ৰায়কক তেওঁ মহাভাৱত পঢ়ি শুনাইছিল আৰু স্বাৰৰ সময়ত ৰায়কে তেওঁক বড়ি-য়াকৈ জা-জলপান খুৱাই টকা-সিকা গোটাচৰেক দি বিদায় দিছিল।

ভগীৰথ যোৱাৰ কিছূ পিছতে চাৰিটা দোলাভাৱী লৈ সৎৰাম ৰায়চাবৰ ওচৰলৈ আহিছিল। তেওঁ ভেতিয়া চ'ৰাঘৰত বহি মৌজাৰ হিচাপ পত্ৰ পৰীক্ষা কৰি আছিল। ৰায়চাহাবে টকা পইচাৰ ক্ষেত্ৰত কাকো বিশ্বাস নকৰে। মহৰীয়ে তুলি

যোৱা আমদানি বিলাক বচিদ-বহীৰ সৈতে মিলাই চায় আৰু ক'ৰবাত একপইচাৰ গৰ্ভমিন, হ'লেও বেচেৰা মহৰীৰ জীৱন বিষময় কৰি তোলে। সেইকাৰণে মহৰী কেইজন বৰ সাৱধান টেকেলা কেইটালো আদায় কৰা টকা-পইচা নিয়মিতভাৱে জমা দিয়ে। জমা হোৱা টকা জিলাৰ কোষাগাৰত জমা দিবলৈ ৰায়চাহাব মাহেকত দুবাৰ যায়। ৰায়চাহাবৰ হিচাপ-পত্ৰ পৰিষ্কাৰ আৰু নিৰ্দিষ্ট সময়ত তেওঁ বজাঘৰীয়া খন জমা দি পুৰস্কাৰ আৰু প্ৰশংসাপত্ৰ পাই থাকে। পিছে তাৰ প্ৰতিক্ৰিয়া হয়গৈ প্ৰজাৰ ওপৰত। ৰায়চাহাব বৰ কাঢ়া, প্ৰজাৰ বিলৈ-বিপত্তিয়ে তেওঁৰ মনত অন'পা প্ৰভাৱ পেলাব নোৱাৰে। খাজনা দিয়া অলপ দেৰি হ'লেই যম-দুত যেন টোকলাই কোৰোকি পৰোৱানা লৈ গৰীৱ প্ৰজাৰ মোটা-মাটি পৰ্য্যন্ত কাটি লৈ আহে খেতিয়কৰ হালৰ গৰু জব্দ কৰে আৰু সিমানতে খাজনা আদায় নহ'লে মাটি নীলামত দিয়ে। ৰায়চাহাবে সামান্য দামত বেনামীকৈ মাটিবোৰ লৈ থয়। এইদৰে হাজাৰ হাজাৰ প্ৰজা মাটি-ভেটি হেৰুৱাই দেশান্তৰী হ'ব লগা হৈছে। এইবিলাক জোৰ-জুলুমৰ কথা কেতিয়াবা চৰকাৰৰ কাণত পৰে যদিও তাৰপৰা সুফল নহয়, অত্যাচাৰৰ মাত্ৰা বেছি হৈয়ে মান। ৰায়চাহাবে বিবেকৰ দংশন অনুভৱ নকৰে কাৰণ তেওঁ বিগ্ৰাস কৰে যে ৰজাৰ খাজনা আদায় কৰা প্ৰত্যেক প্ৰজাৰে পবিত্ৰ কৰব্য। কৰ্তব্য অৱহেলা কৰা লোকক ৰায়চাহাবে কৰুণাৰ চকুৰ নেচায়।

কিন্তু কেতিয়াবা তাৰ যে ব্যতিক্ৰম নহয় সেই কথা ন-দি ক'ব নোৱাৰি। ৰায়চাহাবৰ পত্নী দময়ন্তী দেৱীৰ অন্তৰ দয়া-মায়াবে ভৰা। ঘৈণীয়েকক ৰায়চাহাবে ভাল পায়। বিয়াৰ পিছৰপৰাই তেওঁৰ ঘৰত চঞ্চলা লক্ষ্মীদেৱীৰ স্থিতি অচলা হৈছে। বহুত কথাতে তেওঁ গৃহিণীৰ মতামত লয় আৰু তেওঁক মানি চলে। কোনো কোনো চতুৰ প্ৰজাই ৰায়চাহাবৰ এই দুৰলভতাৰ কথা জানিব পাৰি ৰায়চাহাবনীৰ ভৰিত পৰি কাকূতি-মিনতি কৰেহি আৰু ফলন্ত অন্তঃ কিছুদিনৰ কাৰণে হ'লেও কোৰোক বা নীলামৰপৰা ৰক্ষা পৰে। দময়ন্তী দেৱীক প্ৰজাবিলাকে অন্তৰ্বেৰে ভাল পায় আৰু ভক্তি কৰে আৰু অনেক সময়ত তেওঁলৈ চান্ধেই ৰায়চাহাবৰ অন্যান্য-অবিচাৰ নীৰৱে সহ্য কৰি থাকে।

সহ্য কৰিবপৰা নাছিল হেমধৰ গামনে । সি এদিন ৰাম-চাহাবৰ মুখে মুখে জবাব দিছিল । তাৰ ফলো পালে । কথাটো আছিল নিচেই সামান্য । ৰামচাহাবৰ গৰুৱে জেওৰা ভাঙি তাৰ শাকনিবাৰীখন ত নই টিহু কৰিলে । সি গৰুকেইটা খেদি আনি ৰামচাহাবক চমজাই দিয়াৰ সময়ত গনৰ দুখত কিবাকিবি টান কথা শুনালে । বালে গৰু পুহিছা যেতিয়া ভালকৈ চাই-চিতি নাৰাখা কিয় ? ঘৰখনত ইমানবোৰ চাকৰ-নাকৰ আছে । গৰু কেইটা বন্ধিবলৈ মানুহ এটা খটুৱাব নোৱাৰানে ?

ৰামচাহাব নীৰৱে শুনি থাকিল । এম্বা ৰা মাত নেমাতিলে । এই ঘটনাৰ কেইদিনমান পিছত হেমধৰৰ ঘৰত সিন্ধি দি চোৰে কাঁহী-বাটি টকা-সিকা কাপোৰ কানি সকলো নিলে । তাৰ পিছত এদিন হঠাতে জুই লাগি তাৰ গৈবৰ ঘৰকেইটা পুৰিল । সি সবস্বান্ত হ'ল । তেতিয়া ৰামচাহাবেই ৰাইজ গাটাই তাৰ ঘৰ এটা সজোৱাই দিয়ালে । নিজৰ ঘৰৰপৰাই চাউল-পাত দিলে আৰু অকল সেয়ে নহয়, টকা-পইচা দি সহায়ো কৰিলে । চুৰি আৰু ঘৰ পোৰা কথাৰ উচ লৈ কিছুমান মানুহে বুৰু-বাৰা কৰিছিল । কিন্তু হেমধৰে সেইবিলাক কথাত কাণ নিদি দূৰ-দৰিঙাৰ পৰিচয় দিলে । ফলত সি পুনৰ ৰামচাহাবৰ অনুগ্ৰহ লাভ কৰি নিজৰ লাওলোৱা অৱস্থা কিছু উন্নত কৰিবলৈ সক্ষম হল ।

এইবিলাক কাৰণতে মানুহে ৰামচাহাবক ভয় কৰে । বজাৰ বিষয়াক বিশ্বাস নকৰিব পাৰা, কিন্তু ভজিত নহ'লেও অগতঃ ভয়ত ভজিবা । বুঢ়ালোকৰ বচন মানি চলিলে বিপদৰ ভয় নাই । ৰাইজে এই বচন ভালবোয় মানি চলে ।

মানি চল কাৰণেই সংৰাম মতা মান্নকে চাৰিটা মানুহ খিঙাতে ওলাই আহিল, মাত এম্বাৰো নেমাতিলে । ৰামচাহাবে মাতিছে যেতিয়া যাবই লাগিব । এয়ে নিয়া ।

মানুহকেইটা হ'ল তদীয়া বঙাই, জুৰাই আৰু টিপাই । সিহঁতৰ শৰীৰ নিপোষ্টল, অৱশ্যে কানি খোৱাৰ কাৰণে সিহঁতৰ মুখবোৰ ক'লা পৰিছে । অকণমান কানি খোৱাৰ আশাই সিহঁতক উৎসাহিত কৰিলে । ৰামচাহাবে হিচাপৰ খাতা পৰীক্ষা কৰি

থাকোঁতেই সৎবান হাজিৰ হ'লহি ।

ৰায়চাহাবে মূৰ তুলি চাই মাত লগালে, 'মানুহ পালিনে ?'

'পাইছোঁ চাৰিটা আহিছে ।'

'কোন কোন ?'

ভদীয়া, বঙাই, টিপাই আৰু জুৰাই ।'

কানীয়াকেইটাকে বিচাৰি পালিগৈ হ'ল। ?'

আনক দুবাৰ ক'ব লাগে । সিহঁতক এবাৰ ক'লেই হয় ।

'ও বুজিছোঁ, দুটা টিকিৰাৰ লগত খাব পৰাকৈ সিহঁতক অলপ অলপ কানি দি দে । গধূলি এবাৰ খাই শুই থাকিব আৰু পুৱা এবাৰ খাই ইয়ালৈ আহিব ।'

'সেইটো বাক হ'ব, পিছে সিহঁতৰ আৰু এটা আজি আছে ।

কৈ পেলা ।'

'সিহঁতক বোলে অলপ অলপ পইচা লাগে । ঘৰত খাবলৈ নাইকিয়া হ'লেই । ল'ৰা-ছোৱালী মখাই ভোকত চেৰেউ-ফেৰেউ কৰি আছে । তাতে দুদিনৰ কাৰণে ঘৰৰপৰা ওলাই যাব লাগিব ।

ৰায়চাহাবে গহীন মূৰ্তি ধাৰণ কৰিলে । মানুহক টকা-পইচা দিবলৈ তেওঁ বৰ টান পায় । পইচা খৰচ কৰা বৰ উজু পিছে ঘটা বৰ টান । তাতে ভৱিষ্যতে টকা খৰচ কৰাৰ বাটো বহুত ওলাই আছে । তেওঁ টকা-পইচা আগতীয়াকৈ দিব নোৱাৰে বুলি ক'বই খুজিছিল এনেতে দময়ন্তী দেৱী তালৈ আহিল । অকস্মাতে ঘৈণীয়েকক ভিতৰৰপৰা ওলাই অহা দেখি ৰায়চাহাবৰ প্ৰথমে চুলিৰ আগত খং উঠিল । কিন্তু নিজক কোনোমতে সংযত কৰি ক'লে ।

'ভূমিনো কিয় আহিলা বাহিৰলৈ ?'

'আপোনাক কথা এটা কওঁ কওঁ বুলি ভাবি আছোঁ, ক'বহে পৰা নাই । মানে সুবিধাই হোৱা নাই । এই কানীয়া কেইটাৰ ঘৰত মহা পয়মাল । খাবলৈ সিহঁতৰ ঘৰত খুদ-ৰূপ এটাও নাই । ঘৈণীয়েকহঁত আহি প্ৰায়ে মোৰপৰা চাউলপাত খুজি নিয়েই । সিহঁতক কামত খটুৱাব যেতিয়া আখা হাজিৰা আগতীয়াকৈয়ে দি দিম্বক । বাকীখিনি পিছত নিব । জুৰাইৰ পুতেকটোৰো অসুখ । কৰিৰাজে ঔষধপাতি দিছে যদিও শুধ পোৱা নাই । পাৰিলে এবাৰ ডাক্তৰক দেখুওৱা ভাল হ'ব ।'

আমি ঠিকেই কৈছ দউতা মই এতিয়া সেইফালৰপৰাই আহিছোঁ। জুৰাইৰ ল'ৰাটোৰ অসুখ বুলি মানহে কোৱা-মেলা কৰা মাৰে কাণত পৰিছে।'

অৱনী সটমাত ঘৰলৈ উভতি আহিছিল। চ'ৰাঘৰত ভালেমান মানুহ দখি কি হৈছে চাবলৈ সিয়ো চাপি আহিছিল। মাকৰ কথা শুন হোৱাৰ লগে লগেই সি উত্তৰ দিলে।

মাক-পুতক একগোট হৈ তেওঁক ঠেকত পেলাবলৈ মোৱাত বায়চাহাবৰ ক্ৰুদ্ধ হৈছিল। কিন্তু তেওঁ খংচাট সামৰি হাঁহ মাৰি মাত লগালে, "হব অৱনী, মানুহৰ কাৰ কি হৈছে তয়ো আজিকালি ভু-ৰখা হ'লি নেকি? মাৰৰ লগত লগ লাগি তহঁতে মোক দেৱলীয়া কৰিবি দখিছোঁ। কি কৰা সৎৰাম?"

"অৱনী বোপাই সচাঁ কথাকে কৈছে। আপুনি যদি প্ৰজাৰ দুখ-দুৰ্গতি'ল চকু নিদিয়ৈ তেন্তে কোনেনো দিব? এট অফলত আপুনিয়ৈ চৰকাৰৰ প্ৰতিনিধি। গতিকে আপোনাবো দান্ধ নথকা নহয়।'

সৎৰামৰ অন্তৰৰপৰাই কথাকেইয়াৰ ওলাল। বায়চাহাবৰ নিদন আচৰণত সিয়ো মাজে সময় অতিষ্ঠ হয়। আজি সুবিধাটো পাই মনৰ কণ কৈ পেলাল।

এইবাৰ কিন্তু বায়চাহাব চেকচেককৈ হাঁহ দিল। সৎৰামৰ কথাত তওৰ খং নুঠিল। এক মুহূৰ্তৰ কাৰণে ২ লেড তেওঁ পৰমানন্দৰ পিয়ন সবে খবলৈ কপান্তৰিত হ'ল।

"বাক বাক, তহঁত আটাইবোৰেই বেতিয়া ভোট দিছ মই মানি লৈছোঁ। ভাবীহঁতে দুদিনৰ হাজিৰা পাব আখলি একোটাকৈ। ইহঁতক এতিয়া গাইপতি চাৰি অনাকৈ এদিনৰ হাজিৰা দি দে। কানিকণ যেনিবা ফাও। পিছ ডাক্তৰ-কবিৰাজৰ ব্যৱস্থা হ'লে মই কৰিব নোৱাৰোঁ। সেয়া কোনে কৰ কৰক মোৰ আপত্তি নাই।"

তওঁ পুনৰ বায়চাহাবৰ কপ ধাৰণ কৰিলে।

এইবাৰ অৱনীয়ে ক'ল, "দউতা আপুনি যদি অনুমতি দিয়, তেনেহ'ল ডাক্তৰ ময়েই মাতি আনিম। মোৰতো কাম-কাজ একা নাই। বহি, গুই কটাই আমনি লাগিছে। কালিলৈ মইনাজুলিৰপৰাই ডাক্তৰ লৈ আহিমসৈ। পৰিলীক লৈ যাম।"

আগদিনাৰ অগকমৰ কাৰণে অৱনীৰ বিবেক বিক্ষুব্ধ হৈ আছে । মনটো অস্থিৰ । বিবেকক শান্ত কৰিবৰ কাৰণে কিবা এটা ভাল কাম কৰিবলৈ তাৰ মনটো উচপিচাই আছে । এতিয়া সুযোগটো ওলোৱাত সি বৰ আনন্দ পালে ।

ৰায়চাহাবে অৱনীৰ কথাষাৰ বৰ বেয়া নুগুনিলে । তথাপি পত্নীৰভাৱেই মাত লগালে, ‘বাক, ডাক্তৰ আনগৈ যদি আনিবি, মোৰ আপত্তি নাই । এতিয়া মাৰৰ লগত ভিতৰলৈ য়াগৈ । তহঁতৰ কামহে হৈছে, মোৰ কাম বহুত বাকী আছে । চৰকাৰী চিঠি-পত্ৰ কেইখনমানো লিখিবলৈ আছে । অৱনী, তই এঘণ্টা-মানৰ পিছত আহিবিচান । তোৰ কাৰণেও কিছু কাম আছে । সৎৰাম সিহঁতক বিদায় দে । কালিলৈ চলফাটতে আহিবলৈ কবি । জাৰ বুলি ফটা কঁথাৰ উম লৈ পৰি থাকিলে নচলিব ।’

ৰায়চাহাবে হিচাপৰ খাতাখন মেলি ললে । অৱনীয়ে মাকৰ ফালে চাই মিচিককৈ হাঁহি এটা মাৰিলে । মাকৰ শুৱনী মুখখনি সন্তোষৰ পোহৰত জ্বলিকি উঠিল । দুয়ো ভিতৰ সোমাই গ’ল । সৎৰামেও দোলাভাৰী কেইটাক অলপ কানি আৰু একোটাকৈ সিকি দি পঠিয়াই দিলে ।

সকলোটি দিহাদিহি যোৱাৰ পিছত ৰায়চাহাবে সৎৰামক মাতিলে । সৎৰাম আহিল । ৰায়চাহাবে তাক মনৰ কথাৰ ভাগ দিব খুজিছে । তাৰ কাৰণে এইটো নতুন কথা নহয় । সি ৰায়চাহাবক হাড়ে-হাড়ে চিনি পায় । আজি তেওঁ কিবাকিবি বহুত কথা চিন্তা কৰি থকা তাৰ চকুত পৰিছে ।

‘সৎৰাম । ৰায়চাহাবে চিন্তিতভাৱে মাতিলে ।

কওক ।’ এতিয়া সৎৰাম ৰায়চাহাবৰ ভতা নহয়, বয়স্য ।

‘‘মোক এটা চিন্তাই খুলি খুলি খাইছে অ’ ।’’

আপোনাৰ আকৌ কিহৰ চিন্তা ? টকাই-পইচাই, মানুহে-দুনুহে ঘৰখন নদন-বদন । অৱনীৰ নিচিনা এটা জাকত জ্বলিকা ল’বাৰ দেউতাক, ঘৰখনত সতী-সাম্বী আই লক্ষ্মী ! আপোনাৰ অভাৱ কি ?’’

‘‘ওঁ, অভাৱ কি ? অভাৱৰ অভাৱেই মোৰ চিন্তা অ’ !

সেই কাৰণেই ‘মাজে মাজে মোৰ মনটোত শান্তি নাইকিনা হয় ।

বিশেষকৈ অৱনীৰ কাৰণেই। তাক ইমানকৈ কলো এম-এ পণ্ডিতৰ কাৰণে কলিকতালৈ যাবলৈ, কিন্তু সি কি কলৈ জান ? বোলে দেউতা, বি-এটো যে পাছ কৰিলোঁ এয়েই চেষ্টা হৈছে। এম-এ পাছ কৰি কলেজত লেকছাৰ দিবলৈ মোৰ অৰণো ইচ্ছা নাই। কিবা চাকৰি-বাকৰি পাওঁ যদি তাৰে কৰিম।” এতিয়া বাক তাৰ কাৰণে চাকৰি এটা ওলায় ক’ত ? আমাৰ সামাজিক মান-সন্মানৰ লগত খাপ খোৱা চাকৰি এটাতো হ’ব লাগিব ? তাৰ উপৰি সি বৰ উদ্ধাৱল স্বভাৱৰ ল’ৰা। তাৰ বিষয়ে মানুহে বহুতো কিবাকিবি ফুচ-ফুচ ফাচ-ফাচ কৰে। মোৰ কামতো দুই-এমাৰ পড়িছে। এতিয়া কি কৰোঁ ক’ব পৰা নাই। তাতে আজি মোৰ গোসাঁনীৰ কথাটোলৈ মনত পৰি আক ভয় লাগিছে।”

গোসাঁনীৰ কথা মনৰপৰা আঁতৰাই পেলাওক। আপুনি নো কি দোষটো কৰিছিল ? বিনাদোষত মানুহক শাও দিলে সেই শাও নালাগে। আপুনি চিন্তা নকৰিব। সকলো ঠিক হৈ যাব।”

“ঠিক হৈ-গ’লেতো ভালৈই। ক’বাত কিবা কেৰোণ ওলায় বুলিহে চিন্তা হয়। বুজিছ সৎৰাম, মই মনত বহুত আশা পুহি আছোঁ। এইবাৰ গড়গৰ আহিলেই হয়। কিন্তু তাৰ আগতে যাতে কোনো বদনাম আদি নঘটে তাকেইহে ভাবি আছোঁ।”

“বদনাম যদি কিবা ওলায় তাৰ মূলতে হ’ব ফটিক ফান্দী। সি বৰ বেয়া মানুহ। অৱনীক সিয়েই মাত পেলাবলৈ চেষ্টা কৰি আছে। আপোনাক মই ডালেমান কথা কোৱা নাই। পিছে সেইবিলাক কোৱাই ভাল হ’ব যেন পাইছোঁ।”

“তাৰমানে তই বহুত কথা মোৰপৰা লুকুৱাইছ।”

“ইচ্ছা কৰি লুকুৱাব খোজা নাই। কোনো কথা কালত পৰিলেই সদৰি কৰা মোৰ স্বভাৱ নহয়। কথাষাৰ কিমান সঁচা, কিমান মিছা প্ৰমাণ লৈহে মই প্ৰকাশ কৰোঁ। বাক মই আপোনাক কওঁ শুনক।”

সৎৰামে গিৰিধাৰীৰপৰা শুনা কথাবোৰ বায়চাহাবৰ অসিত বৰ্ণনা কৰিলে। বায়চাহাব চিন্তিত হ’ল। তেওঁ সৎৰামক

পিছদিনাই নেপালী গাওঁখনলৈ গৈ সকলো কথাৰে ডু-ডা লবলৈ আদেশ দিলে। নগবৰপৰা উভতি আহি তেওঁ এই বিষয়ে আলোচনা কৰিবহি আৰু উপযুক্ত ব্যৱস্থা লব।

প্ৰভু-ভূত্যৰ আলোচনাৰ ইমানতে সামৰণি পৰিল। উত্তল-খুত্তল মনেৰে ৰায়চাহাবে হিচাপৰ কাম সামৰি তেতিয়াই গোসাঁই ঘৰত সোমাল আৰু একান্তমনেৰে সুৰ লগাই কীৰ্তন পুথি পঢ়িবলৈ ধৰিলে। তেওঁ স্যমন্ত-হৰণ পাঠ কৰিছিল।

ৰায়চাহাবে কোৱামতে এঘণ্টামানৰ পিছত অৱনী চ'বালৈ আহিছিল। কিন্তু পিতাকক নেদেখি সি বৰ আচৰিত হ'ল। ইংৰাজীত চিত্তি-পত্ৰ লেখিব লগা হ'লে সাধাৰণতে ৰায়চাহাবে তাক মাতে। সেই দিনাও একে উদ্দেশ্যেৰেই তাক মাতিছিল। সি বুজিব পৰিলে যে পিতাকৰ মনৰ অৱস্থা সিমান ভাল নহয়। নহ'লে ইমান সোনকালে কাম-কাজ এৰি থৈ নগ'লহেঁতেন। অলপ নীৰৱে থকাৰ পিছত সি শুনিবলৈ পাগে পিতাকে গোসাঁই ঘৰত পুথি পঢ়িছে। সি নিশ্চিন্তমনে মাকৰ ওচৰ পালেগৈ।

দময়ন্তী দেৱীয়ে তেতিয়া পাক ঘৰত সোমাই বামুন ৰান্ধনিয়ৈ বন্ধা-বটা কৰা চাই আছিল আৰু আৱশ্যকমতে নিদেশ দিছিল। ৰায়চাহাবে ৰাতি ভাত নেখায় সেইকাৰণে লুচি কেইখন নিজেই ভাজিছিল। ঠাকুৰে পহমাংসৰ বিধ বিধ ব্যঞ্জন তৈয়াৰ কৰিছিল। এটা লোভনীয় গোল্ক অৱনীৰ নাকত সোমাল। সি ভিতৰ সোমাই পীৰা এখন পাৰি লৈ মাকৰ ওচৰতে বহিল।

গিৰিষেকৰ লুচিকেইখন বেলেগে ৰাখি মাকে অৱনীকো কেইখনমান দিলে আৰু ঠাকুৰে পহমাংসৰ ভাজি এবাটিও দিলেহি।

আই, এইবোৰ এতিয়া পেটত ভৰালে ভাতনো কেনেকৈ খাম আৰু।" অৱনীয়ে কপট ভয়েৰে ক'লে।

"তহঁতৰ এই বয়সত শিলো হজম হয়। পাৰ যেন পাতল লুচিকেইখন খালে একো অপকাৰ নহয়।"

অৱনীয়ে কোনো প্ৰতিবাদ নকৰিলে। সি একান্ত বাধ্য ল'ৰাৰ দৰে খাবলৈ ধৰিলে। মাজে মাজে জুইৰ ওচৰত থকাৰ কাৰণে ৰঙাপৰা মাকৰ মুখখনলৈ চায়। দময়ন্তীৰ বয়স এতিয়াও চল্লিশৰ তলত। অৱনীয়েই প্ৰথম আৰু একমাল্ল সন্তান। ষষ্ঠীদেৱীৰ

উদাৰতাৰপৰা বঞ্চিত হোৱাৰ ফলস্বৰূপে তেওঁৰ স্বাস্থ্য অটুট হৈ আছে। গাৰ বং ডক ডক কৰে বগা। শৰীৰ আটিল আৰু সুঠাম। মুখখনিত এটি কমণীয়তা আছে। দক্ষিণে ডাক্তি ওপজে। তেৱেঁই যে ৰায়চাহাবৰ ঘৰখনত চকলা লক্ষ্মী আইক অচলা কৰি ৰাখিছে তাত সন্দেহ নাই। ৰায়চাহাবে তেওঁক উপযুক্ত মৰ্যাদা দিছে, কিন্তু কাক-বজ্জা বুলি কেতিয়াবা খণ্ডৰ ভয়মকত তিবজ্জাবো কৰিবলৈ নেপাহৰে।

কিন্তু অৱনী অকলেই এশৰ সমান। সি কুলৰ প্ৰদীপ। অকামিলা, এলাইবাদু সন্তান এসোপামান হোৱাতকৈ বংশৰ নাম উদ্ধল কৰিব পৰা একেটি সন্তানেই ভাল। ‘হিতোপদেশ’ ‘পঞ্চতন্ত্ৰ’ আদি পুথি ৰায়চাহাবে পঢ়া নাই যদিও নিজ বুদ্ধিৰেই এইটো কথা বুজি পায়। সেইবাবে অসংযত মুহূৰ্তত কেতিয়াবা মুখৰপৰা এনে অশোভনীয় শব্দ বাহিৰ হ’ল তাৰ পিছতেই অনুতাপ কৰে আৰু ঘৈণীয়েকৰ ওচৰত ক্ষমা বিচাৰে। দময়ন্তীৰ মুখখন এটি অনিন্দনীয় হাঁহিৰে উদ্ভাসিত হোৱা দেখিলেই ৰায়চাহাবে বুজি পায় যে ঘৈণীয়েকে তেওঁক ক্ষমা কৰিছে।

এনে এগৰাকী দেৱীতুল্যা নাৰীৰ সমুখত বহি লুচি খাই থাকোঁতে অৱনীয়ে উপলব্ধি কৰিছিল যে সি মাকক প্ৰত্যাশা কৰিছে। তাৰ কীৰ্তি-কলাপ মাকৰ অবিদিত। কলিকতাত থাকোঁতেই সি বিহু-বিৰিখৰ বীজ সিঁচিবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল। সেই বিলাকে যে কেতিয়াবা মাক-বাপেকৰ কাণত মৌ নবৰস্বিৰহি জৰনো কি ইয়তা আছে? হয়তো এদিন সকলো গুলাই যাব, তাৰ প্ৰকৃত পৰিচয় সকলোৰে জ্ঞানৰ পাৰিব। সেইদিনা ৰায়চাহাবে লাজ-অপমানত তলমূৰ কৰি শুমৰি থাকিব আৰু মাকে গোসাঁইঘৰত সোমাই হিয়া ভুকুৱাই কান্দিব।

অৱনীৰ নিজকে বৰ দোষী দোষী যেন লাগিল। তাৰ ছোৱা আপোনাআপুনি বজ্জ হৈ গ'ল। মাকে সকলো লক্ষ্য কৰি আছিল। তেওঁ উৎকণ্ঠাৰে সৃধিলে,

“অৱন, তই কি চিন্তা কৰি আছ, খাবলৈ দেখোন এবিলিয়েই?”

“আই, তোমালোকৰ ৰোভা হৈ থাকি আমনি লাগিছে।

কাম-কাজ নোহোৱাকৈ এইদৰে কিমান দিন থাকিম । চাকৰি পাম বুলি পঢ়িবলৈও নগলোঁ । এতিয়া কোনদিনা ক’ত কি কৰোঁ তাৰ ঠিকনা নাই । হয়তো বংশৰেই এটা কলঙ্ক হ’ম ।”

অৱনীৰ অৱচেতন মনৰপৰা এই কথাবিলাক আপোনা-আপুনি ওলাই আহিছিল ।

মাকে চৰখাই উঠিছিল । তেওঁ পুতেকৰ মুখখন সূক্ষ্মভাৱে চালে । তেওঁ অভাৱনীয় কিবা চিন এটা যেন দেখিবলৈ পালে । শঙ্কিত চিত্তেৰে দময়ন্তী দেখায়ে ক’লে,—

“অৱন, তই এতিয়া ডাঙৰ হৈছ । বহুত পঢ়াশুনাও কৰিলি । ভাল-বেয়া পাপ-পুণ্য বিচাৰ কৰিব পাৰ । নিজকে চম্ভালি চলিবি । মই ভালকৈ বুজি পাইছোঁ তই কিবা কাৰণে অস্থিৰ হৈ পৰিছ । মই সেইবিলাক খুচৰিবলৈ নেযাওঁ । মাত্ৰ ইয়াকে কৈছোঁ, মই যিমানদিন জীয়াই আছোঁ তোৰ একো অনিষ্ট নহয় । মই মৰাৰ পিছত সাৱধান হ’বি ।”

মাকৰ চকু দুটি সজল হৈ পৰিল । অৱনায়োও স্থিৰ হৈ থাকিব নোৱাৰিলে । মাকৰ সাৱত মাৰি ধৰি সিয়ো সৰু ল’ৰাৰ দৰে ফেকুৰি উচুপি উচুপি কান্দিিলে, চকুপানী টুকি মন-টোত অলপ শান্তি পালে ।

এনেতে ৰায়চাহাবৰ গলখেকাৰি শুনা গ’ল । অৱনীয়ে মাকৰ বুকুৰ মাজৰপৰা ওলাই আহি বাপকে নেদেখাকৈ মনে মনে নিজৰ কোঠালৈ গুচি গ’ল ।

উত্তপ্ত স্নায়ু-মণ্ডলীক শীতল আৰু শান্ত কৰিবৰ কাৰণে ৰায়চাহাবে কানিৰ গুলী এটি গলাধঃকৰণ কৰি বিছনাত পৰিল, বহুদিনৰপৰা বিশেষকৈ ধনী হ’বৰপৰা তেওঁ অনিদ্ৰা ৰোগত ভুগি আহিছে আৰু সেইকাৰণে তেওঁ মাজে মাজে ৰাতি মাটিমাহ এটাৰ সমান ওজনৰ কানি সেৱন কৰে । অৱশ্যে সময় পাৰ হৈ যোৱাৰ লগে লগে মাটিমাহটোৱে এতিয়া বৃট্ট মাহ এটিৰ আকৃতি ধাৰণ কৰিছে । আজিকালি পাণ-তামোলৰ দোকানতো বিধে বিধে গ্লিপিং টেবলেট, ট্ৰেক্সাইলাইজাৰ পায়, কিন্তু তেতিয়া এইবিলাক বড়ি সহজলভ্য নাছিল, প্ৰচলনে আছিল নিচেই কম । মানুহে দিনৰ দিনটো পৰিশ্ৰম কৰি সাজ লাজোতেই পইতা

কৰকৰা যিহকে পায় তাৰেই পট্টৰাই শেতলীত বাগৰ দিয়া
মাত্ৰকেই টোপনিত লামবান হৈছি । বায়চাহাবৰ দৰে ডাঙৰ
মানুহৰ লগত নিদ্ৰাদেৱী য'লু কাহাত মেলিছিল হয়, কিন্তু ডাঙৰ
মানুহে তেওঁক বশ কৰিব কৌশলো এয়াত পৰি নোছিল ।

গতিকে বায়চাহাবে ৰাতি টোপনি খতি কৰিব লগা বহল ।
পিছদিনা দোকমোকালিতে উঠি নাবৈন মাত্ৰা পৰিব লাগে ।
ৰাতি টোপনি নধৰিলে জানোচা শৰীৰ দুবল হয় এট ডয়তে
তেওঁ এই মাদক দ্ৰব্যটি সেৱন কৰিলে । বানৰ জালত তেওঁ
ওৰে ৰাতি ছেও দিয়া গধৰ কাঠ এডালৰ দৰে পৰি থাকিল ।

কিন্তু ব্ৰহ্মমূৰ্ততে তেওঁ সাৰ পালে আৰু চিকিৎসা-বাখৰি
হলস্থল বৰি সকলোৰে জগাই দিলে । অৱশ্যে দমদামী দেৱীয়ে
তেওঁতকৈ আগতেই উঠি গা-ধৰৰ কাৰণে ডাঙৰ বেৰাহি এটাত
পানী তপতাই আছিল । সেৱামে দাঙাভাৰী বেইটোক মাতি
আনিবলৈ চাপলি মেলিছিল ।

সূৰ্য্যোদয়ৰ লগে লগে বায়চাহাবৰ উন্মাদগ্ৰা আৰম্ভ হ'ল ।
সেইদিনা মঙ্গলবাৰ গতিকে ১৭০২ সনতে বাৰ লাগে বলি
ভণীৰখে ভিনিহিয়েকক সৰিয়াই থৈছিল ।

গোটেই ঘৰখনত খদমদম লগাত অৱনীয়েও সচৰাচৰত'ক সোনকালে সাৰ পালে । পুৱাৰ চিকুণ টোপনিৰ মায়া এৰি সিয়ো উঠি আহিল আৰু মুখ-হাত ধুই মা'ক যতনাই দিয়া চাহ-জলপান খালে ।

জুৰাইৰ পুতেকৰ নৰিয়া চাবলৈ ডাক্তৰ মাতিবলৈ যাব লগা কথাটো তাৰ মনত পৰিল । ডাঙি খুৰাই কাপোৰ কানি পিন্ধি ফ্ৰিটফাট ফুল-বাবুটি হৈ সি ফটিকক বিচাৰি গ'ল ।

কিন্তু ফটিক ফান্দী নাই । পখিলী বান্ধি থোৱাতে আছে । মানুহটো নাই । অৱনীয়ে তাৰ অনুসন্ধান কৰিলে । কিন্তু ফান্দী নোলাল । কোনেও তাৰ কথা ক'ব নোৱাৰিলে । সি থকা বহাটোৰ দুৱাৰখন বচী এডালেৰে বান্ধি থোৱা আছে । ঘোটপাট মানুহটো ক'তনো নিখোঁজ হ'ল অৱনীয়ে ডাবি নেপালে । তেতিয়া সৎৰাম নেপালী গাঁৱলৈ যাবলৈ ওলাইছিল । অৱনীয়ে সোধাত সিয়ো একোৰে ক'ব নোৱাৰিলে । কিন্তু তাৰ মুখখন দেখি চালাক ৰায়চাহাবৰ পুৱাই সন্দেহ নকৰি নোৱাৰিলে যে ক'ববাত কিবা এটি কেণা লাগিছে । সৎৰামে যে সঁচাকথা কোৱা নাই তাৰ বুজিবলৈ সবহ সময় নেলাগিল । যি নহওক, অনুসন্ধান পৰিত্যাগ কৰি সি নতুন চাইকেলখনকে উলিয়াই ললে । হাবকিউলিছ চাইকেল । ৰায়চাহাবে জিলাৰপৰা আনি দিছে, অৱনীৰ ব্যৱহাৰৰ বাবেই । আলিবাটটোত বৰ খুলি কাৰণে সি চাইকেলখন পৰাপকৃত নচলায় । ৰায়চাহাবৰ জাস্তাবলত ঘোঁৰা এটাও আছে । কিন্তু ঘোঁৰাটো খানাৰ দাবোগাই ধুজি লৈ গ'ল । পুলিচে বস্ত লবহে জানে, দিব নেজানে । এমাহৰ ওপৰ হ'ল, ঘোঁৰাটো ঘূৰাই দিবলৈ দাবোগাৰ মনত নপৰিল ।

অৱনীৰ পেটে পেটে বৰ খং উঠিল । দাবোগাটোক এশিকনি দিবলৈ তাৰ বৰ মন গ'ল । কিন্তু সদ্যহতে চাইকেলত ঘোঁৰাৰ বাহিৰে অন্য উপায় নাই । জয়ৰাম বা গিৰিধাৰীৰ হাতীত সি নুঠে । তদুপৰি ফটিকৰ লগত তাৰ জলপ গোপন কথাও আছিল ।

সি মাকক মাত লগাই চাইকেলতে মইনাজুলিলৈ যাত্ৰা কৰিলে। মেকেজী চাহাবৰ বাগিচাখনৰ নামেই মইনাজুলি। তাতে বঙালী ডাক্তৰ এজন থাকে। নাম পৰিতোষ বায়। ওচৰে-পাজৰে অন্য ডাক্তৰ নথকাত বায় ডাক্তৰৰ চৰগতে টানে-আপদে শৰণ লবলগীয়া হয়। বাগিচাহাবৰ লগত ডাক্তৰৰ ঘনিষ্ঠতাও আছে। গতিকে অৱনীয়ে মাতিলে ডাক্তৰ নহাকৈ নেথাকে।

বাগানলৈ বেছি বাট নহয়। চাৰিমাইলমান হ'ব পাৰে। কেঁচা বাস্তাবে তিনিমাইলমান গৈ অৱনীয়ে বাগানৰ চৌহদ পালেগৈ। বাগানৰ মাজৰ বাটছোৱা ভাল পাবা কয়লা গুৰি মাজে-সময়ে ছটিয়াই থকাৰ কাৰণে ধূলি-বালি নাই। ওদূৰৰি ওখোৰা মাখোৰাও নহয়। বাস্তাটোৰ দুয়ো দাঁতিয়ে কাঁটা তাঁৰৰ বেৰা, তাৰ সিপাৰে শাবী শাবী চাহগছ বহুদূৰ জুৰি বিস্তৃত। চাহনিৰ মাজে মাজে শিৰীস আদি ছাঁ দিয়া গছ। চাহগছবোৰ অলপ দিনৰ আগতে কলম দিয়া হৈছে। কুঁহিপাত ওলাবলৈ দিন আছে। গতিকে অৱনীয়ে কেচাপাতৰ গোন্ধটো নেপালে। বৰষুণ আৰম্ভ হোৱাৰ লগে লগে নতুন পাত ওলাব, বাগানখন সেউজীয়া দলিছাখনৰ দৰে হ'ব। কেঁচাপাতৰ মাদকতা-সনা গোন্ধেৰে আমোল-মোলাই থাকিব। কিন্তু এতিয়া গোটেইখন শুকান। পোৰা কয়লাৰ দৰেই শুকান।

অৱনীৰ চাইকেলৰ গতি ঘৰ হ'ল। চকাৰ লগত ঘঁহনা খাই কয়লাৰ গুৰিবিলাকে আতনাদ কৰিবলৈ ধৰিলে। কিবা এটা অজান আশঙ্কাত অৱনীৰ বুকুখনেও ধপধপাবলৈ ধৰিলে। সি দূৰৰপৰাই মেনেজাৰৰ বঙলাটো দেখা পালে। মেনেজাৰৰ বঙলালৈ সোমাই যোৱা বাটটোৰ দুয়োকাষে ওপৰলৈ ক্ৰমাৎ জোঙা হৈ যোৱা নাহৰ গছৰ শৃংখলাবদ্ধ শাবী। বাস্তাটোত ইটাৰ গুৰি চালি দিয়া হৈছে, যেন বৰচাহাবৰ কাৰণে বঙা কাপেট পাৰি গৈছে। কলঘৰ, বাবুলাইন আদি পাৰ হৈ গৈ সি এমুৰীয়াকৈ থকা আস্থাতালখন পালেগৈ।

আস্থাতালৰ গেটখন ধূলি সি ভিতৰ সোমাই পুনৰ গেট-খন বন্ধ কৰিলে আৰু চাইকেলখন কৃষ্ণচূড়া এজোপাত আঁঠিজাই গলে। আটোম-টোকাৰিকৈ বখা ধুনীয়া লনখনৰ মাজে মাজে

বিধে বিধে নানা বঙৰ মৌচুমী ফুল । বেৰবিলাকৰ চাৰিওফালে
কোণীয়াকৈ পুতিদিয়া ইটাৰ টুকুৰা ইটাৰ টুকুৰাবিলাক বগা,
চুণ দিয়া কাৰণে । ফুল কপেশ্যন ডায়েছাছ আদি ফুলৰ
বৰ্ডাৰৰ মাজত ডালিয়া হলিহক আদি ফুল । বাধাচুড়া কৃষ্ণ-
চুড়া, মেঘননিয়া, বক্তকৰবী খুজা আদি গছো আছে । আম্পাতালৰ
বাৰাণ্ডাৰ ওচৰত নিয়াৰিকৈ বোৱা গোলাপ ফুলৰ শাৰী । নানা
বৰণীয়া গোলাপ ফুলি জাতিগ্ৰকাৰ হৈ আছে ।

ফুলনিখনৰ মাজেদি গৈ থাকোঁতে অৱনীৰ মনটো শান্ত
হ'ল । সি এখুজি দুখুজিকৈ গৈ ডাক্তৰৰ কোঠাটো পালেগৈ ।
ডাক দ্ৰৱৰপৰা দেখা পায়হে ডাঃ বায়ে পৰম উৎসাহেৰে মাত
লগালে, ‘এই যে অৱনীবাবু, কেমন আছ ? তোমাদেৰ বাডীতে
সবাৰ মঙ্গলতো ?’

ডাক্তৰ বাবুৱে নিশ্চিতভাৱে ধৰিব পাৰিছিল যে বাৰোবাৰ
অসুখ-বিসুখ নহ'লে অৱনীয়ে তেওঁক আম্পাতালত লগ ধৰিবলৈ
নেযায় । আক অসুখ হ'লে অৱনীৰ ঘৰতেই হ'ব লাগিব ।
নহ'লে সি নিজে নাহে । কিন্তু ডাক্তৰৰ উৎসাহত চেঁচাপানী
চালি সি ক'লে, “নমস্কাৰ ডাক্তৰ ৰায় আমাৰ ঘৰত সকলোৰে
ভাল । পিছে গ'ৱৰ ল ৰা এটাৰহে অসুখ । আপুনি মোৰ
লগতে যাব লাগে । দেউতাই আপুনি নগ'লেই নহয় বুলি ক
পতিয়াইছে ।”

ডাক্তৰ অলপ নিৰ'শ হ'ল । তথাপি ৰায়চাহাবে মাতিবলৈ
কৈছে বুলি জনোৱাত নিশ্চিত হ'ল । ফীজটো নহেৰায় । তেওঁ
অৱনীক ক'লে, “বাক ভূমি আমাৰ ঘৰলৈকে গৈ অলপ বহাশ ।
মাসীমাৰ লগত গম্প চম্প কৰিবা । মোৰ কাম বহুতো
বাকী আছে । এঘণ্টামান লাগিব । তাৰ পিছত একেলগে
যাম ।”

ডাক্তৰণীৰ লগত অৱনীৰ চিনাকি আছে । ঘৰলৈ গ'লে
তেওঁ শুদামুখে নপঠায় । ইমানদূৰ চাইকেল মাৰি তাৰ চাহ
একাপ খাবৰ মনো গৈছিল । সি ডাক্তৰৰ ঘৰলৈ যাবলৈ অলপো
সন্ধ্যাচৰোধ নকৰিলে ।

খন্তেক পিছতে সি ডাক্তৰৰ বঙলাৰ সমুখত চাইকেলৰ

পৰা নামিন । বাহিৰৰ দুৱাৰখন খুলি থোৱাই আছিল । পদাশন
আঁতৰাই সি ভিতৰলৈ সোমাই । তৰত বহু তা বিস্ময়
তাৰ বাবে পৰা আছিল ।

“অন্যদা তুমি এখান?” নাবাকৰ বিস্ময় আৰু উত্তৰনা-
মিলিছিল দেখাৰ । অবনী চা পাই উঠিল । কাঠাটো চুৰুত
এজনী ছোৱালীয়ে নিৰিষ্ট মনেৰে কিতাপ এখন পঢ়ি আছিল ।
অৱনীৰ খাচৰ শব্দত তাই যবে কিতাপ ততে পেলাই লৈ
জাপ মাৰি বিষয়ে অৱনীক দেখি অতি আচৰিত হৈ পুনৰ
চিঞৰি উঠিল । ‘অৱনীদা তুমি এখানে?’

চিনাকি বৰ্ণনায় । হঠাৎ অৱনীৰ বুকুখনে ধান বানিবলৈ
ধৰিলে । যদি সি অতি দলৈ ব নিজকে সংযত কৰি ছোৱালী-
জনীৰ সোঁত পাই । ‘আৰু গিফা নথান । তুমি ইয়াত
কনেকৈ আহিলো ।’

ছোৱালীজনীৰ নাম নমিতা । ওচৰ উঠনৰ বহুৰমান বয়স
হব তাইৰ বংশটো উজ্জল শ্যামল বৰণৰ ডাঙৰ বোমা ।
কিন্তু স্বাস্থ্য বিষয়ে তেওঁ নিটোল পৰামৰ্শ জনায় । ওৰ সৌন্দৰ্য
মনুষ্টী আকৰ্ষণ্য কৰি তুলিছিল ।

অৱনীক হঠাৎ দেখা পাই নমিতা অশ্রুত হৈ পৰিছিল ।
তথাপি তাই ধীৰভাৱে কলে ‘অৱনীদা তোমাক মনোপাণ্ডা
হ’লেই ভাল আছিল । কিন্তু জগদানন্দৰ ইচ্ছাৰ বিৰুদ্ধে কোন মান
পাবে । নিতাম আৰম্ভকভাৱেই পুনৰ আমাৰ সাক্ষাৎসাক্ষ্য ঘটিব ।
কোনো জানে ইয়াৰ কি ফল হয় ।’

ইতিমধ্যে অৱনীয়ে মনোপাণ্ডা পাইছিল । সি অতি
সহজভাৱেই এই পৰিবেশটো এহা কৰিলে । সি অবিবেচিতভাৱে
উত্তৰ দিলে ‘জগদানন্দ বোলা ওচৰত এক মান-আজুৰি জলম
কৰিছা কিয় ?’ তামাৰ মোৰ নিচিয়া কাটি কোটি জীৱই এট
পৰিৱেশনত টিঘলাঘলাই স্তব্ধ । হঠাৎবোৰলৈ চকু দিবলৈ
তেওঁৰ সময় ক’ত ?’

জগদানন্দ শে বসিকতাক কৰিবা, অৱনী, তেওঁৰ আগচৰ
একোৱেই নাই । নিশ্চয় তেওঁৰ কিবা মন্তব্য আছে । সেটকাৰণেই
আজি অতি অপ্ৰত্যাশিতভাৱে তোমাক ইফাত দেখা পালো । এই

পাশ্চৰ্য্যবজিত বাগানখনলৈ আহিছিল। অস্তিত্বঃ কইটামান দিন শান্তিত
কটনাল। কিন্তু তাতো বিধাতাই বা সাধিল।

নশিতাব কথাটো অৱনী হ'ব হ'ল। তথাপি সি অতি-
মল্লৰ তসীয়া ক'ল 'নমিতা' বি-... দিন... যুৱত তোমাৰ লগত
আৰ দেখাদেখি হ'ল। তথাপি তুমি... সময় বহি
বলৈকে নবনা। আৰু ওমা... ইয়াত এই টামান
সময় অপেক্ষা বৰিবলৈ কৈছে। তুমি... সেই সেইদিনা
সময় থিয় হৈয়ো পাৰ কৰি দিয়া নহ'ল নহা। গতিকে মই
নিজে নিজেই তাসন গ্ৰহণ কৰিছো।... উপস্থিতি ন যদি
তোমাক আমি দিছে তেন্তে তুমি... অক মাৰ্শীমাক
মই আহিছো বুলি অতঃ... খবৰটো দিয়া।

অৱনীয়ে চাবলৈ টানি লৈ বহি... 'নমিতা' কিন্তু
তিতৰ সোমাই নগল। তয়ো পূৰ্ণ... আৰু অৱনীৰ ফাল
চাই ক'লে 'অৱনদা তোমাৰ পিতৃ... এয়া হোৱা বই।
কলিকতাত ঘটি যোৱা সেই দুয়ো... তুমি কিছু নমি
স্বাৰা বুলি মোৰ ধাৰণা আছিল। কিন্তু তুমি মোৰ সেই ধাৰণা
ভ্ৰান্ত বুলি প্ৰমাণ কৰিলে। তোমাৰ উদ্দেশ্য দুবত, দুদমনীয়
মনোভাৱ আগৰ দৰেই প্ৰবল হৈ আছে। বহাগৰ ধুমুহাৰ দৰেহ
সম্মুখৰ সকলো বাধা-বিঘিনি উৰুৱাই নিয়াৰ শক্তি তোমাৰ প্ৰাণত
অব্যাহত হৈ আছে। কিন্তু ইংৰাজীত প্ৰথম শ্ৰেণীৰ জনাছ লৈ
বি, এ, পাছ কৰি কিয় এইদৰে বহি আছে? এম এত নাম
নলগলা কিয়?'

'নমিতা, তুমি ভালকৈয়ে জানা বলিকতালৈ মই উভতি
যোৱা সম্ভৱপৰ নহয়। মনত মোৰ যথেষ্ট জোৰ থাকিব পাৰে।
কিন্তু সেইবুলি প্ৰাণৰ মায়া ত্যাগ কৰিব পৰা বৈৰাগ্য মোৰ
এতিয়াও অহা নাই। 'The better part of valour is
discussion'—ফলষ্টাফৰ দৰে মই কাপুকষ নহয়, তথাপি
সুনিশ্চিত বিপদৰ মাজত সোমাই পৰা মোৰ নীতি নহয়।'

'নীতি, নীতি। চোৰৰ মুখত বাম নাম। অৱনদা,
নীতি শব্দটো অস্তিত্বঃ তোমাৰ মুখত শোভা নেপায়। অৱশ্যে
ওনজুৱান বা কেছানোভাৰ যদি কোনো নীতি আছে, তেন্তে

তোমাৰো হেনে কিবা নীতি থাকিব পাৰে। তেনে নাৰকীয় নীতিৰ নগত তুমি বাৰ কিমান সবনাশ কৰিলা মনত নেলোৱাচোন। উপতী বাতা মায়া শমিলা নামৰ গাভৰু কেইজনীক ইমান সোনকালেই পাৰিলাবে? মই বড় শুনা—উপতী, মায়া আৰু বাতা তিনিওজনীৰ nervous break down হোৱাৰ সলত নাছি, হোমত ভাবেমান দিন কটাৰ লগা হল। কিন্তু শমিলাৰ এতিয়া বিয়া হৈ আছে ডাক্তৰ এজনৰ লগতে। সকলো জানি-শুনিয়োই ডাক্তৰ শমিলাক গ্ৰহণ কৰিছে। তেওঁ অসমত চাকৰি বৰিবলৈ বেতিয়াবা আহিব পাৰে। এতিয়া হয় তা তোমাৰ লগত দেখাদেখি হ'ব। শমিলাক মই শুদ্ধা কৰো। শাইৰ গাবল আছে। তুমি শাইৰ যথেষ্ট ক্ষতি কৰিলা, কিন্তু দাঁট শেষ হৈ নাহ। পৰাণ সম্ৰিবিলাক মনবৰণ মোহাৰি, শাই নতুনকৈ সংসাৰ এখনত তালৈ গৈ চেষ্টা কৰিছে। কিন্তু বাবী কেইজনী ছোৱালীৰ তুমি কিমান অমিষ্ট কৰিলা ভাবি নাহাচোন। সিহঁত আজি জীৱমত। সিহঁতৰ মাথায়-পৰিজন যিসবলৈ এদিন তোমাক অতি সহজ-সৰলভাৱে পাৰটি লৈছিল তোমাৰ ওপৰত প্ৰতিশোধ লবলৈ সক্ষমবদ্ধ।

‘নমিতা, তুমি মোক তোমাৰোপ কৰি বহুত কথাই শুনালা। কিন্তু এটা কথা ভাবি চাবা মই অনাহুতভাৱে সিহঁতৰ মাজলৈ যাবা নাছিলো। বহুত ঘণ্টা ঘটি গ'ল। ডাৰবাবে মই অনুতাপ কৰা নাই। কিন্তু ছোৱালী কেইজনীৰ পৰিণামে মোৰ অন্তৰ স্পৰ্শ কৰিছে।’

যদিহি তোমাৰ অন্তৰ এখন আছে, অৱনদা, তুমি মোক হুঁৱাবা। অন্তৰ নামৰ পদাৰ্থ এটা তোমাৰ মাজত নাই। তুমি হৃদয়হীন স্বাথপৰ, নিশঙ্ক পিশাচ।’

‘কোন পিশাচ অ' নমিতা, কাৰ লগতনো কথা পাতিছ? ডাক্তৰণা হতাশ ভিতৰৰপৰা ওলাই আহিল। ‘অ' অৱনী, তুমি কেতিয়া আহিলা? নমিতাৰ লগত চিনাকি আছে নেকি? কি কথানো পাতিছা?’

অৱনীয়ে উত্তৰ দিয়াৰ আগতে নমিতাই মাত লগালে, “মাসীমা, অৱনদা কলিকতাত আছিল নহয়। তেতিয়াই আমাৰ

চিনাকি। আমি ভূত-পিশাচৰ কথা পাতি গাছিলো। অৱনদা-
হঁতৰ ঘৰলৈ যোৱা বাটৰ বামতে এজাপা আহঁত গছ আছে।
তাত বাগ দূত-পিশাচ ওলায়। মই হ'লে এইবোৰ বিশ্বাস
নকৰো। মানুহতকৈ ডাঙৰ পিশাচ কোনো নাই।’

এ’ বেই শ্ৰেণীমান পতি তই একবাৰে সমাচাৰ হৈ
গলি? ভূত-পিশাচ নেমান? আমাৰ এইবোৰ তাই হাঁহি-জুহালৰে
তৰা। ইয়াত এসেৱেতা বহুত আছে বুজিছ বহুত আছে।
বৰবৈ ফুটনি কৰিবি। তেওঁলোকে দায় দোষ ধৰিব পাৰে।
বাক এবনী তুমি বহা আৰু এই পাণ্ডীতনীৰ লগত থাকে
পাতা। মই চাহ কৰোঁগৈ।’

ডাক্তৰণা ভিতৰলৈ সোমাই গ'ল। এবনীয় মিঠাইলৈ চাই
মিচিকিয়া হাঁহি এটি গাবিলে। এইটোপই তাৰ পাশপাত অন্ত।
এই হাঁহিয়ে বিভিন্নবোৰৰ অন্তৰত বিভিন্ন প্ৰতিক্ৰিয়াৰ সঞ্চিত কৰে।
বয়সীয়ালবিনাক গলি যায় সকলো বা-ছানানী বিনাৰ মুখ হয়।
কিন্তু এজনী গাভৰুৰ এওৰত এই হাঁহিৰ প্ৰভাৱ অসামান্য।
তাই নিজৰ এতিয় পাহৰি যায়, দুবোধ্য এব উজ্জনাৰ জোৱাৰে
টাইক উটুৱাই লৈ যায়। আত্মনিবেদনৰ এব এনিবান শিখাই
টাইক দাঙ কৰে। ব্যক্তিৰ আত্মসন্মান আৰু অহমিকাক জলা-
ঞ্জলি দি তাই জুইক খেদি যোৱা চগাৰ দৰ আত্মহতাও দিয়ে।

এই ভুবনবিজয়ী হাঁহিৰ লগত অভ্যস্ত যদিও ন’মতাই
ইয়াৰ অৱগনীয় আকৰ্ষণ প্ৰতিৰোধ কৰিব নোৱাৰিলে। তাই
হাঁহিৰেই তাৰ উত্তৰ দিলে। তাইৰ সকলো ৰাণ সঁম্বা অভিমান
বতাহৰ লগত মিলি গ'ল।

এবনীয়ে সকলো লক্ষ্য বৰি আছিল। নমিতাৰ এই
কপান্তৰ তাৰ হঁতৰ চকুত ধৰা পৰিল। এতিয়া কণ্ঠস্বৰত সকলো
সুখমা আৰু মাধুৰ্য্য ঢালি সি মাতিল, ‘ননি—’

“অৱনদা —”

তোমাৰ অন্তৰখন মোৰ দৃষ্টিত স্বচ্ছ হৈ পৰিছে নমিতা।”

‘আগতে দেখা পোৱা নাছিলো জানো?’

দেখিছিলো, কিন্তু সেই দৃষ্টি আছিল কামনাৰে ৰঙীন।
তাত আছিল স্বাথপৰতাৰ কালিমা। অপবিগামদৰ্শী অহমিকাৰ

এক ক'লীয়া ছাঁ। স্বচ্ছতাৰ অভাৱত সি পঞ্জিল হৈ পৰিল, কিন্তু তুমি মোক বুজিব পাৰিছিল। সেই কাৰণে নিৰাপদ দুৰ্ঘটনৈ অতিৰি গ'ল। মাব নাৱাৰিলে তপতী বীতাহঁতে। তপত আঙঠাত সিহঁতে ঘিউ ঢালি দিলে। সেই জুইত সিহঁত জাহ গ'ল।

‘কিন্তু তোমাৰতো বোনো পাবৰতন নহ'ল।’

চোৱা নমিতা, দহনেই অগ্নিৰ অন্তিম বন্ধা কৰে। দাহ্য পদাৰ্থৰ অভাৱত জুইকুৰা হয়তো নুমাই যায়। কিন্তু সুবিধা পালেই সি পুনৰ জ্বলি উঠে।’

নমিতা বিস্মিত হ'ল। অহঙ্কাৰ আৰু প্ৰচণ্ড আত্মবিশ্বাসৰ জন্মেদ্য প্ৰাচীৰৰ মাজত সুৰক্ষিত হৈ থকা আকস্মণীয় ব্যক্তিত্বৰ এই সুদৰ্শন ডেকাজনৰ হৃদয় বুলি এটা বস্তু একেবাৰে নাই নেকি? অতীত জীৱনৰ অপৰমৰ বাবে মাব শ্বশুৰমানে অনুতাপ নাই, যি পুনৰ বিকাশভাৱে অনুৰূপ দুৰ্ঘাণা কৰিবলৈ কিঞ্চিতো দ্বিধাবোধ নকৰে সেইটো কেবো ধৰণৰ মানুহ। তাই অন্তৰৰ দুৰলভাখিনি বিসৰ্জন দি কঠোৰভাৱে কলে ‘অৱনদা, তোমাক মই আজিহে সম্পূৰ্ণভাৱে চিনি পামো। তুমি যদি মোক দাহ্য পদাৰ্থৰূপে ব্যবহাৰ কৰিব খুজিছা তেন্তে সেয়া তোমাৰ দুৰাশাৰ বাহিৰৰ কথা নহয়। এই মুহূৰ্ত্তৰপৰা তোমাক মই ঘণা কৰিছো। তোমাৰ লগত মই গাভুৰো থাবিব নোখোজো। তোমাৰ উশাহ-নিশাহতো বিষ আছে। তুমি বহা মই আহিলা।’

নমিতা উচাট মাৰি ভিঙবলৈ সানাই গেল। অৱনীয়ে এলপ হাঁহিলে। বহুত দাবানীয়েই তাৰ আঁত এোকুৱা টান কথা উচ্চাৰণ কৰি তেজ দেখুৱাইছে। কিন্তু এবাৰে সি অলপো দমি নেযায়। বাল্য গানীয়ে বশ কৰিব নবা গছ তাৰ হাতত আছে। নমিতাৰ এই অন্তৰ্জ্বৰনা ৰূপ দেখি তাৰ ভাল লাগিল।

সি ইয়া বহি বিচাৰে। সহজলভ্য বাৰীৰ প্ৰতি সি আকৰ্ষিত নহয়। সেই কাৰণেই সি বন্ধাৰ শব্দত হাৱা ঘটনাটোৰ কাৰণে, এক অসতৰ মুহূৰ্ত্তৰ দুৰলভতাৰ কাৰণ নিজৰে ক্ষমা কৰিব পৰা নাছিল। ফটিক ফান্দীৰ ওপৰত তাৰ খং উঠিল। এই ফান্দীয়েই স্বৰ্ণকটৰ ঘাট। সিয়েই শব্দ এই অবাঞ্ছনীয় পৰিস্থিতিৰ লগত জড়িত কৰি গৰাক্ষভাৱে তাৰ পুৰুষস্বক অৱমাননা কৰিলে। বাক

দেখা যাব কৰ পানী ক'লৈ যান্ন ।

এই দৰে সি গুণাগুণা কৰি থাকোতেই ডাক্তৰণীয়ে এহাতে মিঠাইৰ খাল এখন আৰু আনটো হাতত চাহ একাপ লৈ ওলাই আহিল । তেওঁ সৰু টিপয় এখনত সেইবিলাক ৰাখি অৱনীক ব'লে 'এৱনী চাহ খোৱা । নমিজনীনা কেলে ছোৱালী । এই স্তামাৰ অৰণ্ডে এৰি থৈ বিছনাত পৰিলৈ দেখোন ।'

অৱনীয়ে ক'লে পাছলৈ বৰিবৰ বাৰণ ক'লে 'মামীমা নমিতাৰ লগত তুতৰ বিম্বৰে শুক হৈছিল । সেই আন বুনী কওঁ তেওঁ নেমানে । এতিয়া থৈ উঠি জিতবলৈ এচি গ'ল ।'

"ভূত-পিশাচৰ কথানো কিম পাতিব লাগিছে ?' এই বাহিৰে আৰু আন কথা নোহোৱাই হ'লেন ?' বিংশ আজিকালিৰ লৰ-ছোৱালীবোৰ হ'ল আৰু । কিমান দিনৰ মূৰত দেখাদেখি । তথাপিও কথা বাতাৰ ধৰণবোৰ চোৱা ।

সৰলচিতীয়া ডাক্তৰণীয়ে ভোৰভোৰাই পুনৰ জিতবলৈ গ'ল । অৱনীৰ ওঁঠত আকৌ হাঁহি বিৰিঙিল । সি চাহ-মিঠাই গাধ শেষ কৰোতেই ডাক্তৰ ৰায়ো আহ উপস্থিত হ'লহি । চাহ-জলপান খাই তেওঁ চাইকেল এখন লৈ অৱনীৰ লগত যাবলৈ ওলাল আৰু দুপৰীয়াৰ সাজ ৰান্ধচাহাবৰ ঘৰতে খাবলৈ অৱনীৰ অনুৰোধত মান্তি হ'ল । অৱনীহঁত ওলাই যাওঁতে মাত লগাবলৈ নমিতা ওলাই অহা নাছিল ।

চিহ্নবিহীন, কিন্তু তাক খাবলৈ দিবলৈ শুকান বুকখনত এটোপা গাখীৰো নাই। মানুহজনীৰ বয়স ত্ৰিশ বছৰৰ বেছি হোৱা নাই যদিও হাড়-হাল ওলাই তেনেই বুঢ়ীজনীৰ নিচিনা হ'ল।

অতি ব্যাকুলভাৱে তাই সুধিলে, 'ডাক্তৰ বাবু কেনে দেখিলে?' একোকে নুলুকুৱাব মোক সকলো খোলোচাক কওক।'

ডাক্তৰে বেগৰপৰা বড়ি কেইটামান উলিয়াই তাইক দি ক'লে, বেজী এটা দিছো, এই ঔষধ কেইটা দুঘণ্টাৰ মূৰে মূৰে খুৱাই খাবিবা। বেজী আৰু দুটা দিব লাগিব। মই কম্পাউণ্ডাৰক পঠাই দিম। আৰু কাপোৰ আছে যদি ল'ৰাটোৰ গাত জাপি দিয়া। তাৰ জাৰ লাগিছে।'

মাকৰ কথাৰ প্ৰকৃত উত্তৰ নিদি ডাক্তৰ চোতাললৈ ওলাই আহিল। অৱনীৰ একাষৰায়াকৈ মাতি নি তেওঁ ক'লে ডবল নিউমোনিয়া। বচাৰ আশা নাই। গধূলিমানৈ সৰুলা শেম হ'ব যেন লাগে। মোক আগতে স্বৰৰ দিব লাগিছিল।'

অৱনী ডাক্তৰৰ সৈতে ধীৰে ধীৰে ওলাই আহিল। খাবলৈ-পিজিবলৈ নোহোৱা মানুহৰৰপৰা এটা প্ৰাণীস্ব বিদায় ললে একো লোকচান নহয় সি মনে মনে ভাবিলে। কিন্তু ল'ৰাটো ডাঙৰ হৈছিল। আৰু দুই-এবছৰত সি হয়তো কাম-কাজ এটা যোগাব কৰি ঘৰখনৰ অৱস্থা অলপ ভালৰ পিনে নিব পাৰিলেহেতেন। কিন্তু সেইটো নহ'ল। অভাগিনী মাকৰ বুকুত শেল এপাট হানি সি সিপুৰী পাবগৈ। বানীয়া বাপেকবন্তো কোনো চিন্তাই নাই। অৱনীৰ ৰায়চাহাবৰ ওপৰতো অলপ খং উঠিল। ঘৰখনৰ এই অৱস্থাত বাক জুৰাইক দোলাভাৰী কৰি কিয় নিব লাগছিল? সি উদ্ধাত আহিতো পুত্ৰক দেখা নেপাব। ইস্তৰ ঘৰত বাধকাৰী এতিয়া খুদাৰ এটা নাই। বৰপৰাত চাউল এদানমান পঠাই দিবগৈ লাগিব। ততিয়াও সি মাত মাজ সতাই বোজ চিহ্নৰ শুনিবলৈ পাইছিল। যাবিনে যাবিন' য়ে ক্ষণ কণ্ঠৰ উত্তৰ সাম ও, সাম ও। পুনৰ সূতা ডাঙৰাৱাৰ আবিভাব হোৱাত তাৰ হাঁহিও উঠিল দুখো লাগিল।

অৱনীহঁতৰ ঘৰত খোৱা-বেহা কৰি ডাক্তৰ বিদায় ললে। ফিজ আৰু ঔষধৰ দাম দি অৱনীয়ে ক'লে, 'ডাক্তৰ ৰায় বেজিৰাম

কম্পাউণ্ডাৰক আপুনি গৈ পোৱা মান্নকে পঠাঠ দিবগৈ । পইচা-পাতিৰ কাৰণে চিন্তা নাই । তাৰ দায়িত্ব মই ললো ।” উত্তম আহাৰ্য আৰু মোটা ভিজিট লাভ কৰি ডাক্তৰে আনন্দ মনেৰে সন্মতি জ্ঞাপন কৰি চাইকেলত আৰোহণ কৰিলে ।

ডাক্তৰ যোৱাৰ পিছত অৱনীয়ে মাকৰ আগত সকলো কথা ক’লে । ল’ৰাটোৰ যে বচাব আশা বৰ ক্ষীণ সেইটোও উল্লেখ কৰি কলে, ‘আই মানুহ ঘৰৰ অৱস্থা পানীত হাহ নচৰা হৈছে । খানসেৰ পাৰি থৈলা-চটিৰ ওপৰত ল’ৰাটো ওঠাইছে । গাত লবলৈ কাপোৰ এখনো নাই । অচিৎ দেউতাই মানুহটোক দোষা-ভাৰ ববলৈ লৈ গ’ল ।’

মাকে ক’লে ‘সেইটো কামতে তেওঁ জুৰাৱে কেইটামান পইচা পাব । সি যিহে গোকটি কানীয়া, কাম-বাজ কৰিবলৈ তাৰ ইচ্ছাই নাই । আজিকালি দিনৰ দিনটো আমাৰিয়া মা’হৰ দুবেলা দুসাজ নিমিলে, বিশেষকৈ এই ঋতুতক নিলাকৰ । এই গাওঁখনতে জুৰাইৰ নিচিনা কিমানবিনাক ছালি পাণ্ডিক আছে তাৰ জানো কিবা বুজ লৈছ ?’

মাকৰ উত্তৰত অৱনীৰ এটা কথা মনত পৰিল । ১৯২৯ চনৰ পৰাই মানুহৰ শতত টকা-বই, কাম যানলৈ ধৰিলে । বস্তৰ দানো একেবাৰে যাম নাই । আত্মে ধাৰণা মোৰ তিনি টকা আছিল, এতিয়া ডেৰ টকা হৈছেগৈ । শ্বেতিয়কবিলাকৰে আটাইতকৈ বেছি দদণা হ’লে । আজনা দিয়া নোহোৱাত কিমান শ্বেতিয়কৰ মাটি-ভেটি নিলাকত গ’ল আৰু বিনা বিনাক দেউতাকে বেনামীকৈ হাৰুসা কৰিলে সয়াও সিনজাৰ । কলেক্ত তাৰ ইকনমিকছ আদি । গ্ৰেট ডিৱেছনৰ কাৰাৰি কিওপত পড়িছে । এতিয়া তাৰ আৰহ কাৰ নিজৰ পাতৰাত দেখিবলৈ পালে । এইদৰে আৰু কিছুদিন এই পৰিস্থিতি চলি থাকিলে বোধহয় শ্বেতিয়ক শ্ৰেণীতে একেবাৰে নিঃশ্বাস হ’ব ।

চিন্তা-ভাৱনাত অস্থিৰ হৈ সি সি গাত পাবলৈ । জুৰাইৰ ল’ৰাটোক সভাই তেওঁ পঠিয়াও, মহুৱা জৰি পাতে । বুঢ়া ডাক্তৰীয়াৰ দেউতাই লিখিলে । যাবৰ সময়ত জুতে থকা এটা চিন দেখুৱাই যায় । কেতিয়াবা পছৰ ডাল এটা ডাঙৰ, কেতিয়াবা

হঠাৎ গছজোপাকে জোকাপি পলায় নানা ধৰণৰ প্ৰমাণ দিয়ে । নিদিলে বেজে শুদাই বেৰে ।

সি নিজততো এটা বুঢ়া ডাঙনীয়াই । বহুতৰ পৰা সজিছিল । বহুতৰ চৰম সবনাশ কৰিছিল । এতিয়া আবেল নমিতাৰ এনামত তেওঁ নি তাৰি । বাতভুত'ল । অতীত কৰান্যাবিল কৰ । এটা মন' আহ কনি এখন পৰা চকুৰ আগত জিৰি উঠি ।

পৰিতাপ এনে ব্ৰাইণ্ট এছ বহুত জিচিল । ১৭ চনতে পৰা পলজবপৰা না কৰি আই ও পাই কৰাৰ পাছত বাগচাহাবে তাৰ বি এ বিব বাবে কনি-তাৰ প্ৰজিডেন্সি কলেজত নাম লাহ দিলে । ন-চহকী সৰেবৰে পতুন'ৰ বাগ চাহাবৰ থিতাপ পাই নিজৰ নবজন্ম পৰা আৰু পদাৰ্থ্য দাৰ পৰিচয় দিবৰ কাৰণেই বাধকৰো তাৰ বলিবতা । জিবেলৈ পঠাইছিল । নহ'লে তেতিয়া বটন প'নজৰ নিচিয়া এনিখাত কলেজ এখনত নপঢ়াৰ কোনো সুভিসঙ্গত কাৰণ নাছিল । যি নহওক, অৱনী বলিকতালৈ গ'ল আৰু অতি সোনবানেই নিজৰ চবুত ল'ল চেহেৰা, আকৰ্ষণীয় ব্যক্তিত্ব আৰু বিচক্ষণ বুদ্ধিৰ বজত কলেজ আৰু হোষ্টেলত নিজৰ প্ৰাধ্য্য বিস্তাৰ কৰি কৃতী ছাত্ৰৰূপে স্বীকৃত হ'ল । অসমৰ এজন ধনী জমিদাৰৰ ল'ৰা বুলিও তাৰ নাম কেউকালে ফুটি-ফুটি গ'ল । ছাত্ৰ সমাজত সি আলোডনৰ সৃষ্টি কৰিলে, বিশেষকৈ ছাত্ৰীসকলৰ মাজত । তাৰ লগত পৰিচিত হ'বলৈ বহুতৰে মাজত প্ৰতিযোগিতা চলিল । লগৰ ল'ৰাবিলাকে তাক ঈষা কৰিবলৈ ধৰিলে ।

কিন্তু তাৰ ভিতৰতে অৱনীৰ বন্ধু-বান্ধৱো যথেষ্ট আছিল । সি বেহেলা বজাব পাৰিছিল ববীন্দ্ৰ সঙ্গীত গাইছিল আৰু খেলা-খুলাতো দক্ষতাৰ পৰিচয় দিব পাৰিছিল । গতিকে তাৰ গুণমুগ্ধ বন্ধু যে বহুতো থাকিব তাত আচৰিত হ'বলগীয়া একো নাই । পোন প্ৰথমে কলেজৰ ফ্ৰেচাছ চ'লিয়েলত ববীন্দ্ৰ সঙ্গীত পৰিবেশন কৰি সি সকলোৰে চকুত চমক লগাই দিলে আৰু বহুতৰে অন্তৰ জয় কৰিবলৈ সম্মত হ'ল ।

সেই শুক্লপূৰ্ণ দিনটোৰ কথা তাৰ মনত সজীৱ হৈ

আছে। নবাবসকলক আদৰ্শ অনুসৰি সেই সভাখনত যোগদান
 ঘোষণা কৰা হ'ল য'ত অসমৰ বা অহা হ'ল অসমীয়া চৌধুৰীয়ে
 এটি বৰীন্দ্র সভা। এই সভাৰ, ইতিহাস সম্প্রদায়ৰ প্ৰতিক্ৰিয়া-
 স্বৰূপ বঙালী শাসনৰ ইতিহাস হ'ল। ইতিহাসৰ প্ৰতিটো
 পৰিণাম এটিৰ ফল। বৰীন্দ্র সভাৰ পৰিণাম হ'ল
 নবাব আওলাদৰ পৰিণাম। ইতিহাসৰ প্ৰতিটো
 প্ৰাচীনৰ নমুনা। ইতিহাসৰ প্ৰতিটো
 প্ৰতিফলিত বস্তু।

আমৰ মাথা নত হ'ব দাওঁহি তোমাৰ

চোপাৰা পাব।

বাংলা প্ৰাচীনৰ প্ৰতি পৰিণতন ঘটিল হাই চক্ৰ
 বক হ'ল আৰু নতুন মনোভাৱৰ প্ৰতিফলিত।
 শব্দ হ'ল বিস্তৃত প্ৰাচীনৰ অনুৰূপ। ইতিহাসৰ প্ৰতিফলিত।

এই নতুন প্ৰাচীনৰ প্ৰতিফলিত।

জাউৰিয়ে জাউৰিয়ে প্ৰাচীনৰ পৰিণত।
 অভিভূতভাৱে প্ৰাচীনৰ পৰিণত জনালে।
 সুযোগতে জ্যোতি জাগৰণৰ মাৰ্গ প্ৰদৰ্শনৰে
 পানটোও শুনাৰ।

জুলিয়াছ চিভাৰৰ দৰে প্ৰবন্ধীয়াও সেইদিনাৰ
 পৰা হ'ল তিনি ডিডি, ডিছি।

বিস্তৃত চিভাৰৰ বিকল্প পিছত যেনেই বিদ্রোহ প্ৰবন্ধ হ'ল
 সেইদৰে অসমীয়াও বলিকতীয়া জীৱনৰ শেষৰ ফালৰ
 বাহু কেইটাত বহুতৰে বিৰোধিতাৰ সম্মুখীন হ'ব লগা হৈছিল।
 তাৰ কাৰণে দায়ী আছিল সি নিজে।

জনপ্ৰিয়তাৰ ফলত তাৰ বহুতৰ প্ৰতিফলিত হ'ল।
 বহুতৰে ঘৰ ভাঙা দৰ হৈ পৰিল।
 নমিতাৰ ককায়েক অমিয় তাৰ বন্ধু আছিল।
 বিহতৰ ফলত সি প্ৰাচীন নিমন্ত্ৰণ
 পাইছিল। সেইদৰেই তাৰ নমিতাৰ পৰিণত
 নমিতাৰ সহায়ত তাৰ প্ৰতিফলিত হ'ল।
 যোগাযোগ ঘটিল আৰু ইয়াৰ ফলত
 ধৰিলে। আজিকালিৰ ব'ৰা-হুৱাৰ পৰিণত

অবনীয়ে 'ডেটিং' আৰম্ভ কৰি দিলে। এদিন বীতাৰ লগত চিৰিয়াখানা, আন এদিন হয়তো তপতীৰ লগত লেকৰ পাৰ কোনে। এদিন মায়াৰ লগত মেট্ৰো। কিন্তু শমিলাৰ লগত সি প্ৰায়ে বটানিকেল গাডেনলৈ গৈছিল, নিকুজৰ নিবিড় আচ্ছাদনৰ অন্তৰালত বিশ্রুদ্ভালাপ আদি চলিছিল। এদল মাস্তানে বোলে সিহঁতক গঙ্গাৰ পাৰৰ নিজান ঠাই এডোখৰত অতি আপত্তিজনক অৱস্থাত দেখা পাইছিল আৰু সিহঁতৰ ফটোট তুলিছিল।

এইদৰে কেইবাজনো যুৱতী অবনীৰ জাৱনলৈ আহিল। সি সিহঁতক লৈ বহুতো লীলা-খেলা খেলিলে আৰু সিহঁতৰ অন্তৰত নিদাক্ষণ আঘাত হানি এদিন পূৰ্ণি জোতাৰ দৰেই সিহঁতক দলিয়াই দি একান্তভাবে পঢ়া-শুনাত মনোনিবেশ কৰিলে।

কিন্তু তিনিজনী গাভৰুৰ সি কিশান ক্ষতিসাধন কৰিলে তেতিয়া অত্যায়ে বৃষ্টি পৰা নাছিল। খেলাৰ পুতলাৰ দৰে সিহঁতক সি নচুৱালে সিহঁতৰ যৌবনৰ কাৰস পান কৰিলে আৰু এটা ছেডিচিটৰ উল্লাসত সি পৰম পৰিতৃপ্তি অনুভৱ কৰিলে। ছোৱালী কেইজনীৰ যে কিবা অনিষ্ট হ'ব পাৰে সেইভাবে তাৰ পাষণ্ড স্বাৰ্পণ অন্তঃকৰণত দিনো উদয় নহ'ল। নমিতাই নিজক তাৰপৰা নিৰাপদ বক্ষা কৰিবলৈ বহুতো চেষ্টা কৰিব লগা হৈছিল। তথাপিয়ো অবনীৰ কমনাৰ বেদাও তায়ে হয়তো এদিন বলি হ'লহেঁতেন, কিন্তু তাইৰ বকায়কৰ কাৰণে অবনীয়ে নিজকে সংযত কৰি ৰাখিল। ইতিমধ্যে অবনীৰ বহুতো শত্ৰু হৈছিল। অমিয়াই তাক সততে সতক কৰি দিছিল আৰু সি যাতে বিপদত নপৰে তাৰ কাৰণে নিজেও যথেষ্ট চেষ্টা কৰিছিল। গতিৰ অমিয়াৰ প্ৰতি অবনীৰ বিৰুদ্ধে সতৰ্কতা বোধ আছিল।

সেয়েহে নমিতা পাৰি গ'ল। কিন্তু তাই অবনীৰ ভিতৰৰ প্ৰকৃত মানুহটো তাইৰ ভাষাত পিন্ধি এটা অৱশ্যত ধৰা পেলালে। তাইৰপৰাই অবনীয়ে তপতীহঁতৰ শাস্ত্ৰপ্ৰজ্ঞিত নাভাছ ব্ৰেণ্ডাউনৰ কাহিনী শুনিবলৈ পাইছিল। অশ্লো ক'ব কি হ'ল সেইবিলাক কথাত সি বিশেষ গুৰুত্ব আৰোপ কৰা নাছিল। আত্মবক্ষা আৰু আত্মতৃপ্তিয়েই তাৰ জীৱনৰ একমাত্ৰ লক্ষ্য আছিল। কুশাপ্ৰ-বুদ্ধি, বিচক্ষণতা আৰু সতৰ্কতাৰ বলত সি বি এ পৰীক্ষা দি

এদিন ঘৰলৈ উতৰি আহিব আৰু লগে লগেই কলিকতীয়া জীৱনৰ সোঁবৰণী তাৰ মনৰপৰা আঁতৰি যাব। এম, পঢ়িব। স কলিকতালৈ যাবলৈ সক্ষম নহ'লোঁ বিশেষ। তাৰপৰা বাহিৰত।

বিশ্ব আজি হ'লোঁ নমিতাৰ। পাই। পুনৰ এইবোৰ কণা উৰি যোৱাৰ বাধ্য। তাৰ সন্দৰ্ভবাহিতা শিখৰ। দামীৰ লগত অচিৰে অসমলৈ অহাৰ আভাৱনিত পাত সিঙল। চিহ্নিত হ'ল। তাৰ কলিকতীয়া কীৰ্ত্তি বপেৰ-মাত্ৰ নজাৰ শমিলা আছিলে হয়তো সকলো সদৰী হ'ব পাৰে। কলিকতীয়া হয়তো শমিলাৰ স্বামী মইনাজুলি বাপানলৈ ডাক্তৰ হৈ আহিব। গত আচৰিত হ'বলগীয়া একো নাই।

বায়োচাহাব আঠবজাৰ ৰেণগাড়ী সুৰম্য ধৰি পাৰিলে। তাৰীহঁত মানিব জাগত কোঁ-কায়াই পঢ়িল ৰেণগাড়ীখন পাই এওঁ দোলাৰ বাৰা নাছিল আৰু জোখমাটোৰ আমত্ৰপ্ৰক্ৰম তেওঁৰ কোঁঠাতোতে লৈ এখাওঁ বহে। তাৰে অৰ্দ্ধনা বহনী। ততঃ বায়োচাহাব ডালকৈয়ে চিৰি। তা। এওঁৰ খাতিৰে কৰে। বায়োচাহাবে নগৰলৈশে প্ৰথম শ্ৰেণীৰ টিকেট গ্ৰহণ কৰিলে। বল আহিবৰ সমাধি দোলাভাৱী বহে। তাৰি। এওঁৰ পদেদিনা আবেলিলৈকে বহুত কমে আৰু ইচ্ছা নকৰে। এওঁৰ না বহুত গুণ পিছনিয়া আহিলেও হ'ব। লি। বহুত দি।

এনেত দীঘলীয়া ঠিক মাৰি ৰেণগাড়ীখন জোকাৰ এটা মাৰি লেটছনত ব'লোত। সৰু লেটছন এটফন নাহে। মাৰুতৰ সমাগমো বৰ কন। লেটছন মাৰুটৰ নিজৰ বায়োচাহাবৰ প্ৰথম শ্ৰেণীৰ ডবা এটাত উঠাই বৈ আহিল।

বায়োচাহাবে উপবেশ কৰিলে। কিমান সাৰাম এহ প্ৰথম শ্ৰেণীৰ কোঠাবোৰ। এগুনৰ ডাঠ আশ কোম। গাদাবিলাক দামী, খয়েৰ ৰঙৰ চান্দাৰ বটক। বিশ্বনী-বাতি, বাখা সকলো আছে। উৎকৃষ্ট আসবাব বন্দনী বালাত বায়োচাহাবে নিজকে সমপণ কৰি দিলে আৰু বহুতঃ ডাকাৰ এটা মাৰি দীঘলীয়া উকিৰে গাড়ীখন চলিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে।

বায়োচাহাবৰ মনটোও অতীতলৈ উৰা মাৰি গ'ল। পৰমা-নন্দ ছবডেপুটিৰ লগতে তেওঁ তাহানিখন ৰেণগাড়ীত উঠিছিল,

কিন্তু বিমান প্ৰভেদ । তেতিয়া তেওঁ তৃতীয় শ্ৰেণীৰ ডবা এটাত
ঠেলা-হেঁচাৰে কোনোমতে বহি বা'ত বাতি কলমটিয়াই গৈছিল ।
কিন্তু সেই যাত্ৰাই আছিল তেওঁৰ চৰণমাৰ জীৱন-মাত্ৰাৰ শুভ সূচনা ।
সেই যাত্ৰাই তেওঁৰ ভৱিষ্যৎ সূচনা কৰি দিছিল যাৰ কাৰণে আজি
তেওঁ প্ৰথম শ্ৰেণীৰ যাত্ৰী ।

এই সৌভাগ্যৰ কাৰণ তেওঁ বহুত তাৰে পৰমানন্দ হাকিমক
সমৰণ কৰিলে । হাবিমহেই গোসাঁনীৰ দুৱাৰখনৰ চাবি-বাগী তেওঁৰ
হাতত সমৰণ বৰিছিল । কিন্তু তাৰ মনতে আছিল সবেশ্বৰৰ
ঐকান্তিক চোটা স্বাধীনতা আৰু সাধনা । মাহৰ পিছত মাহ সি
হাবিমৰ সেৱাত আত্মনিয়োগ কৰিছিল আৰু বৰেনৈ প্ৰভু আৰু
প্ৰভুপদাৰ সন্তুষ্টি কৰি ৰাখিব পাৰি তাৰ কাৰণে সৰ্বোচ্চ যত্ন
কৰিছিল । অৱশ্যে শেষ ফালত হাবিমীয়েও প্ৰতি অপসৰ্গা হৈ
পৰিছিল কিন্তু তাৰ কাৰণে সবেশ্বৰ তাৰীয়া নাছিল ।

হাবিমৰ লগত সবেশ্বৰ এবছৰমানহে আছিল । দুই-তিনি-
বাৰমান সি হাবিমৰ লগত মনোহৰ ফুৰিবলৈ গৈছিল তাক প্ৰতিবাৰেই
প্ৰভুৰ দুৰলভতাৰে তাৰ চকুৰ চকুত ধৰা দিব গৈছিল । কিন্তু
প্ৰথমবাৰৰ ভ্ৰমণৰ সময়ত প্ৰভুৱে যি কিছু-বিবিধৰ গুটি সিঁচি
আছিল, এবছৰৰ পিছত সেই বীজই অঙ্কুৰত হৈ এজাপা লহপহীয়া
গছত পৰিণত হ'ল । অদৃষ্টৰ কি অদ্ভুত বিধাৰ ! এই বিষম্বন্ধ
সবেশ্বৰৰ কাৰণে হৈছিল কল্লবৃক্ষ সদৃশ ।

পৰমানন্দ ছবডেপুটিৰ ঘৰত তাৰ চাকৰি জীৱন এবছৰ পূৰ
হৈ গৈছে, এনেতে এদিন দুপৰীয়া অকস্মাতে হাকিমজন ফেঁচাটোৰ
দৰে তলমুৱা হৈ অফিচৰপৰা আহি পোনে পোনে বিছনাত পৰিলগৈ ।
পৰিল যি পৰিলেই, উঠিবৰ কোনো লক্ষণেই নাই । গোসাঁনী আয়ে
বিয়াকুল হৈ কিবা অসুখ-বিসুখ হৈছে নেকি সুধিলগৈ । কপালত
হাত দি চালে, জ্বৰ-জাৰি একো নাই । মূৰ বামোৰণি, পেটৰ বিষ
আদি যিবিলাক সম্ভৱপৰ অসুখ আছে সেইবিলাক এটা-এটাকৈ
আওৰাই গ'ল, কিন্তু গোসাঁনী যেন হৈ থাকিল মাত্ৰ এম্বাৰো তেওঁৰ
মুখৰপৰা নোলাল । অৱশেষত উৎকণ্ঠাতকৈ বিৰক্তিহে চকুৰে-
মুখে বিয়পাই গোসাঁনী অভিশপ্তৰপৰা ওলাই আহিল । সংৰাম
আৰু সবেশ্বৰ এই দুই প্ৰভুভক্ত ভৃত্যই কোঠাটোৰ বাহিৰৰপৰাই

আলেখ-লেখ চাই আছিল ভিতৰলৈ সোনাই মোহাৰ সাহস সিহঁতৰ নাছিল। কিন্তু এতি অপ্রত্যাশিতভাৱে প্রভু ঈশ্বৰে সবেশ্বৰক মাতি পঠিয়ালে। তেতিয়া সবেশ্বৰ আঁঠুত বসি উঠিল বুকখন ধান বনাদি বানাহি। কিয়নো বপা উপবাসত থকা। বৰি আশুজি বস্তুজিকৈ ভিতৰ। সেই পক্ষ সবেশ্বৰ শত বানাহি। অধায় জড়িত বদ বস্তুবদ্বাৰা এটাও উঠা নহয়। নব-বধূৰ বিধালে নহয় চাচিব এটা বস্তুৰ নাই ই আশান্ত হ।

প্ৰত্যেকৰে এবাৰ এই পাত্ৰৰ বদ কৰিবলৈ ইঙ্গিত দিহ। ততিবাই সবেশ্বৰ সাহস এটাও অতি। সি নিতান্ত বুজি গেল যে প্ৰভুৰ বাৰাণসীয়া। তাতে যাৰ ভাৱ পাবৰ পৰ্য্যক ইয়াত প্ৰভু উঠিহয়। সি তৎক্ষণাত বস্তুবদ্বাৰা এটাও উঠা নহয়। এই দিশ আৰু প্ৰভু সবেশ্বৰ শৰ্মাৰ কামতে পঠিত আশু কৰি বহিল।

প্ৰায় পাঁচ মিনিট প্ৰভু নীৰৱ হৈ বহি। এই পাঁচ মিনিট সময় তাৰ কাৰণ। পাঁচ বছৰ বয়সৰ পৰা। তাৰ ধৈৰ্য্যৰ বন্ধ প্ৰায় দিয়া গৈছে। এখনত এটা সময়ত প্ৰভু ঈশ্বৰৰ বাও নিষ্পত্তি হৈছে। তবাই ধীৰ ধীৰ উচ্চাৰা কৰিলে:

সবাই! প্ৰভু ঈশ্বৰ মৰ তসবেশ্বৰ কতিয়াবা সবাই বুলি সম্বোধন কৰ। এই সম্বোধনৰ তাৎপৰ্য্য সবেশ্বৰৰ অবিদিত নহয়) মোৰ বৰ বিপদ হৈছে 'অ'। এইবিশাক নিশ্চয় মোৰ শঙ্কৰ কাম।"

'কওক প্ৰভুঈশ্বৰ বন্দীয়ে শক্তিয় আঁটে তান প্ৰভুঈশ্বৰক বিপদৰপৰা বন্ধা কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিম।'

তই হয়তো পাৰিব পাৰ সবাই আজি এবছৰ ধৰি তোৰ কাৰ্য্যদক্ষতা আৰু তীক্ষ্ণ বুদ্ধিৰ বিচয় পাই আহিছো। তই হয়তো মোক এই আসন্ন দুৰ্যোগৰপৰা বন্ধা কৰিব পাৰ। তোৰ বাহিৰে আৰু কোনো নাই যাৰ ভাৱ ই এপিষাক কথা প্ৰকাশ কৰিব পাৰো। এইখন চা বৰিহনাৰ চাহাবৰ ব্যক্তিগত সহকাৰীয়ে লিখা চিঠি। তেখেত মোৰ হিতাকাঙ্ক্ষী বন্ধু বিপদৰ বন্ধু বুদ্ধিহ। বাজদ্বাৰে সম্বন্ধে চ'—কিা সংস্কৃত শ্লোক এটা তাহানি কাজতে পঢ়িছিলো। তেনেকুৱা বন্ধু। তেওঁ মাজে মাজে ইয়ালৈ আহি

থাকে, তই বোধকৰো দেখিছই। সিবাৰ য'হ সেই পেটুৱাৰ গাড়ীখনত বেলপেটছনত থৈ আহিছিলিগৈ। তয়েই যোৱা নাছিলি জানো লগত ? ময়ো তেওঁক মাজে মাজে যি পাবো যৎকিঞ্চিৎ সহায় কৰো। সেই উট্টাচাম্য বাবুৱেই এই পত্ৰখন দিছে হো, ল, পচি চা আৰু উপায় এটা উলিয়াই দে।”

পৰমানন্দই পত্ৰখন সবেস্বৰ হাতত দিলে। চিঠিখন খুলি লওঁতে তাৰ সেই উট্টাচাম্য বাবুলৈ মনত পৰিল পেটুৱাক চুটি-চাপৰ, তপা মানুহটো চকু দুটা ধৃতামীৰে ডৰা। আৰু তেওঁক যৎকিঞ্চিৎ দিয়া হোৱা নাছিল, গৰু গাড়ীখনত ধৰে মানে এগাড়ী মাল-বস্তু। অৱশ্যে মানুহজন খাই পাত ফলা নহয় দেই এতিয়া হাকিমক বিপদৰ সন্ধান দিছে।

সৰেস্বৰে চিঠিখন কেইবাবাৰো পঢ়িলে। সি পঢ়ি থাকোঁতে প্ৰভু ঈশ্বৰে গভীৰ আশাত তাৰ মুখলৈ চাই আছিল। কিন্তু সবেস্বৰৰ ভাবলেশহীন মুখত কোনো অভিব্যক্তিৰ জ্বলমিলনি নেদৰ্শি গোস্বামীদেউ নিৰাশ হৈ পৰিছিল। চিঠিখন পাঁচবাৰমান পঢ়ি অৱশেষত সবেস্বৰে ক’লে প্ৰভুঈশ্বৰ, আজি ৰাতিটো মই ভাবি-চিন্তি কিবা এটা ঠিক কৰিম। আপুনি এতিয়া উঠি গৈ চাহ-জলপান খাওক। গোঁসানী আই বৰ বিয়াকুল হৈ আছে।”

পৰমানন্দই অলপ সকাহ পালে। তেওঁৰ মুখখন ভালেখিনি পোহৰ হ’ল। ইতিমধ্যে সবেস্বৰে চিঠিখন চুৰিয়াৰ খোচনিত লুকুৱাই লৈ দুৱাৰখন খুলি ওলাই আহোঁতেই গোঁসানীয়ে জ্বৰা কৰাৰ সুৰত তাক কঠোৰভাৱে সুধিলে ইমান সময় দুৱাৰখন মাৰি কি মেল মাৰিলি অ’ সৰেস্বৰ ? যি কথা মোৰ আগত ক’ব নোৱাৰে, তোৰ আগতনো সেইবিলাক কেনেকৈ মেলিলে ? অ’ মই এতিয়া বুজি পাইছো তইহে লাগী হলি, মই এলাগী। হে হৰি, ভাল পাখীৰ খুৱাই কাল সাপ পুহি আছো ! ক, ভালে ভালে ক, ইমান সময় কি কৰিছিলি ?”

খঙত, অভিমানত, ঈশ্বাত আৰু মৃণাত আই গোঁসানীৰ মুখখন জ্বৰা ফুল যেন ৰঙা হৈ পৰিছিল, যেন মহিষাসূৰ মৰ্দিনী দুখাদেৱীহে। সবেস্বৰে গোঁসানীৰ এনে কৰাল মূৰ্তি আগেসে দেখা নাছিল। সি বৰ ভয় খালে। কিন্তু জলগো বিভত নহৈ উপস্থিত

বুদ্ধিৰে তৎক্ষণাত উত্তৰ দিলে 'আই, প্ৰভু ঈশ্বৰৰ কঁকালৰ বিষ হৈছে। আপোনাৰ আগত ক'বলৈ বেয়া পালে এই বয়সত কঁকালৰ বিষ হোৱা বুলি ক'লে হয়তো সকলোৱে উপলুঙা কৰিব সেইবলি ডাৰি মোক মাতি'ল আৰু দুৱাৰখন জপাই মোক কঁকালটো ভালকৈ মালিচ কৰি দিবলৈ ক'লে। আপোনাৰ বিশ্বাস নহয় যদি এয়া মোৰ হাতখন শুভি চাওক।'

গোসাঁনীয়ে তাৰ হাতত তাপিন তেলৰ গোন্ধ পালে। ডাঙা ভাল সি সেইদিনাই ভাত খোৱাৰ পাছত তাপিন তেলেৰে আঁঠুটো মালিচ কৰিছিল। গছৰ মূড়া এটাত খুন্দা খোৱাত বিষাই আছিল। এনেতে প্ৰভুঈশ্বৰো খৰকবৰককৈ ওলাই আহি পত্নীক শান্ত কৰিবৰ উদ্দেশ্যেৰে ক'লে, 'অবিশ্বাসনো কৰিছা কিয়? কঁকালটো হঠাতে কেচেককৈ উঠিল, বিষত তত পোৱা নাই, সেই কাৰণে সৰস্বৰক শিষ্টিকি দিবলৈ কৈছিলো। তোমালোকৰ আগত সেইবিলাক কথা ক'বলৈ ভাল নেলাগে নহয়। খং নকৰিবা, কি আছে খাবলৈ দিয়া। আৰু পাৰা যদি বটল এটাত এবটল গৰম পানী ভৰাই দিবা, কঁকালটো সেকিব লাগিব।''

দানখেৰৰ জুইৰ দৰে জ্বলি উঠা খং একেবাৰে নুমাই গ'ল। আই গোসাঁনীয়ে অলপ লাজ জাজকৈ ক'লে, 'মোৰ আগত ক'লে নো কি মহাভাৰতখন অণ্ডজ হ'ব। বয়সতো এতিয়া দুকুৰি পাৰ হৈ গ'ল, আৰু কঁকালৰ বিষ কাৰণো নহয়? সেইটো দেখোন ভল-ৰামৰ চকল ডেকাল'বাটো আজি এমাহ ধৰি কঁকালৰ বিষত বিছনাতে পৰি থাকিব লগা হৈছে। বাক আপুনি মূখ-হাত ধোৱাক, মই নিজেই চাহ-জলপান আনোঁ।'। সৰেহৰে কৰিব নেলাগে। তাৰ হাতত বিষ'তল গোন্ধাই আছে।''

আই গোসাঁনী শান্তভাৱে ৰাজনিঘৰলৈ প্ৰস্থান কৰাত পৰমানন্দ আৰু সৰেহৰ দুয়ো স্বস্তিৰ নিশ্বাস পেলালে। ভাল বামিনীৰ আগত আজি পৰিছিল। ধৰা পৰাহ'লে সৰেহৰৰ চাকৰি নিশ্চয় ছিগিলেহেঁতেন আৰু প্ৰভুঈশ্বৰেও ভালকৈ'য় এলাউৰি পালেহেঁতেন। সৰেহৰে চিখাচিখি নিজৰ কোঠাটোত সোমাই বিছনাৰ ওপৰতে থকা বিষতেলৰ বটলটো উলিয়াই আৰু অলপ তেল হাতত ৰখি ললে।

ইতিমধ্যে ঘটনাৰ পম খেদি কৌতুহলী সৎৰামে সবেশ্বৰক কোঠাত সোমাইছিলহি। কাণ্ডটো দেখা পাই সি বৰ আমোদ পালে আৰু সৰ্বেশ্বৰৰপৰা উৰহি গছৰ ওৰটো উলিয়াবলৈ চেষ্টা কৰিলে। কিন্তু সবেশ্বৰে তাক একোকে নকলে, মাত্ৰ ভৱিষ্যতে হয়তো কেতিয়াবা ক'ব পাৰিব, এইবুলি তাক প্ৰবোধ দিলে।

বেলখন আহি শেটছন এটাত ব'লহি। ৰায়চাহাবৰ চিন্তাৰ জৰিডাল খন্তেকৰ কাৰণে ছিগি গ'ল। তেওঁ ৰেলৰ জানালাইদি বাহিৰলৈ চালে। কিছুমান যাত্ৰী নামিছে কিছুমান উঠিছে। এক মিনিটৰ পিছতে গাডে সেউজীয়া পতাকাখন জোকাৰি দিয়াত গাড়ীখন প্ৰথমে লাহে লাহে আৰু ক্ৰমাৎ বৰ্ধিত গতিবেগেৰে চেকুৰ মেলিলে। জীৱনটোও এনেকুৱাই, ৰায়চাহাবে ভাবিলে। জীৱনৰ গতিবেগৰ হ্ৰাস-ৱদ্ধি হয় কামৰ অনুপাতে। অলস মানুহৰ জীৱন দূৰহ অচল গাড়ীৰ নিচিনা কিন্তু কৰ্মী-পুৰুষসকল চিৰদিন অখাৎ মৃত্যু পৰ্য্যন্ত, চলন্ত হৈয়েই থাকে। শেষৰ শেটছনটো নেপায় মানে বেলখন চলিয়েই থাকিব। তেওঁ আমৰণ কাম কৰি যাব, ৰায়চাহাবে চিন্তা কৰিলে। তেওঁৰ ওঁঠত হাঁহি এটি বিৰিঙি উঠিল।

তেওঁৰ পৰমানন্দলৈ পুনৰ মনত পৰিল। হাকিমজন এলেকহে আছিল, সেইকাৰণে তেওঁ ব্যভিচাৰ আৰু উৎকোচ গ্ৰহণৰ বাহিৰে জীৱনত একো কৰিব নোৱাৰিলে। কিন্তু তেওঁ এটা কাম কৰিলে, জীৱনত উন্নতি কৰিবলৈ সবেশ্বৰক এটা সুযোগ দিলে।

কিন্তু সুযোগটো নিজে নিজে অহা নাছিল। সবেশ্বৰৰ উদ্ভাৱনা শক্তি আৰু তীক্ষ্ণ বুদ্ধিৰ বলতহে আহিছিল। সবেশ্বৰৰ গ্ৰন্থৰ বিচক্ষণতাৰ কাৰণেই সেইদিনা হাকিমজন অক্লান্তভাৱে সাৰি স্বাৰ পাৰিছিল।

চিঠি পোৱাৰ পিছদিনা সবেশ্বৰে ফুলনিত কাম কৰি থাকোঁতেই হাকিমৰ লগত আলোচনা কৰিছিল, যাতে কাৰো মনত কোনো সন্দেহ নোপজে। ফুলনিখন চোৱাৰ হলেৰে প্ৰভুঈশ্বৰ তাৰ আগত উপস্থিত হৈছিল। তেতিয়াই সৰ্বেশ্বৰে কৈছিল, “প্ৰভু-ঈশ্বৰ, আপুনি চিন্তা কৰিব নেলাগে, মই সকলো দাণ্ডিহ লগো।

আপুনি মাথোন মোক কিছু সিকি আখলি চৰতীয়া পাতি পইচা আদি দিব । ডঙনীয়া বিশ-পঁচিশ টকামান হ'লেই হ'ব । বাকীখিনি মোৰ কাম ।”

একেবাৰে নিশ্চিন্ত হ'ব নোৱাৰিলেও পৰমানন্দই আশাব স্কীণ বেঙণি দেখিবলৈ পালে । সবেম্বৰে গাত লৈছে যেতিয়া কিবা এটা হেস্ত-নেস্ত হ'বই, সেই বিষয়ে তেওঁৰ সন্দেহ নাছিল । তথাপিও উদ্বেগ আৰু মানসিক অশান্তিৰ মাজেদি এটা পক্ষ পাব হৈ গ'ল ।

সেইদিনাও আছিল ডিছেম্বৰ মাহৰে এটা হিমশীতল দিন । হাকিম এইবাৰ মফচলৈ ওপোৱা নাই । অফিচতে কাম-কাজ যি হয় কৰি আছিল । তেওঁৰ নামত এখন চিঠি আছিল, চৰকাৰী খামত । খামটোৰ ওপৰত লেখি থোৱা আছে “On his Majesty's Service” প্রভু ঈশ্বৰে সংশয়েৰে খামটো খুলিলে । তেওঁৰ অন্তৰআত্মা কঁপি উঠিছিল । প্ৰথমতে তেওঁ চিঠিখন কঁপি একা হাতদুখনেৰে দুয়োফালে ধৰি পঢ়িবলৈ চেষ্টা কৰিলে, কিন্তু কঁপনি ক্ৰমে বেছি হোৱাত মেজখনৰ ওপৰতে থলে । কিছু সময় তেওঁ দৰক লাগি ব'ল আৰু অৱশেষত সাহস সঞ্চয় কৰি ধীৰে ধীৰে পঢ়িবলৈ ধৰিলে ।

বিশেষ কোনো শুকত্বপূৰ্ণ কথা নাই । কমিছনাৰ চাহাব আহিব কিবা তদন্ত কৰিবলৈ, জানুৱাৰী মাহৰ তিনি তাৰিখে যেন তেওঁ বঙামাটি পৰিদশন ভৱনত উপস্থিত থাকে । কমিছনাৰ দিনৰ দুই-তিনিমান বজাত পাবহি পাবে, লগত ডি.চি চাহাবো আহিব ।

পৰমানন্দ আৰু বেহিসময় অক্লিষ্ট থাকিব নোৱাৰিলে । নামজাৰি মোকদমা কেইটাৰ দিন দি তেওঁ ঘৰ পালেহি আৰু সৰ্বেস্বৰক কথাটো ক'লে ।

ইয়াৰ পিছত প্ৰায় দহ-পোন্ধৰ দিনমান সৰ্বেস্বৰ টাকুৰি ঘূৰাদি ঘূৰিছিল, কিন্তু সি ক'লে যায়, কি কৰে কোনেও জানিব পৰা নাছিল, একমাত্ৰ প্রভুঈশ্বৰৰ বাহিৰে ।

সেইদিনটো এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ দিন আছিল। চলি থকা
বেলগাড়ীখনৰ ভিতৰতে ৰায়চাহাবে ভাবিলে। 'সেই দিনটোৱেই
তেওঁলৈ এক উজ্জল ভৱিষ্যতৰ আগলি বতৰা বহন কৰি আনিছিল।
দৃশ্যটো তেওঁৰ চকুৰ আগত জিলিকি উঠিল।

‘পৰিদৰ্শন ভৱন’লৈ পৰমানন্দ পুৰাবেলাতে গৈছিল। ৰঙামাটিৰ
মোজাদাৰ গোলাম হছেইনো দলেবলে উপস্থিত হৈছিলহি। সৰ্বেশ্বৰৰ
গাত তৰণি নাই। ওচৰৰ গাঁও দুই-এখনৰপৰা ৰাইজো আহিছে,
তেওঁলোকক সি সোধ-পোচ কৰিছে, তাৰ লগতে গোবিন্দ কাননগো
আৰু হলি মণ্ডল আদিও আছে।

দুই বাজিবলৈ তেতিয়া কুৰি মিনিট বাকী। বঙলাৰ
আগফালে মেৰচৰা এখনৰ ওপৰত ফুলাম দালিচা পাৰি এখনি
উত্তম আসন প্ৰস্তুত কৰা হ’ল। আগত এখনি শৰাই। শান্তিপুৰী
মূৰ্তি এখন পিজি আৰু গাত পাটৰ চেলেং কাপোৰ এখন লৈ
প্ৰভুঈশ্বৰ ওলাই আহিল। কপালত চন্দনৰ ৰেখা। ডিঙিত
কদ্দাকৰ মালা। প্ৰভুঈশ্বৰে আসনত উপবেশন কৰি মালাভাটি
জপ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে আৰু এশ-ছকুৰি ৰাইজ আঁঠু
লগৈহি। প্ৰভুঈশ্বৰ ধ্যানমগ্ন হ’ল। তেওঁ বাহ্যজ্ঞান শূন্য,
নিৰ্মীলিত লোচন, যেন এটি প্ৰস্তুৰ মূৰ্তি। মাজে মাজে বতাহত
গাৰ চেলেংখন উৰি গৈছে, কিন্তু তেৰাৰ প্ৰক্ষেপ নাই। অনাৱত
ৰোমশ বন্ধদেশ উশাহ-নিশাহ লওঁতেই সি জলপ উঠিছে, নামিছে।
তাৰ বাহিৰে শৰীৰ ছিৰ, নিস্পন্দ।

এনেতে মটৰগাড়ীৰ যান্ত্ৰিক গৰ্জন ৰাইজৰ শ্ৰুতিগোচৰ হ’ল।
প্ৰভুঈশ্বৰ কিন্তু পবতৰ দৰে ধ্যানগভীৰ হৈয়েই থাকিল। কিন্তু
হঠাৎ ৰাইজে যেন সাৰ পালে। তেওঁলোকে প্ৰভুঈশ্বৰক সেৱা কৰি
শৰাইখনলৈ নানাবিধ মূদ্ৰা এহাতমান আঁতৰৰপৰা লাহে লাহে
দলিলাবলৈ ধৰিলে। আধলি, সিকি, চৰভীয়া পইচা আদিৰ
বনবননি উঠিল আৰু চাওঁতে চাওঁতে শৰাইখন পইচাবে ডৰি
পৰিল।

ঠিক সেই শুকতপ্পণ জগটিতেই কমিছনাৰ চাহাব জিলাৰ বৰচাহাবৰ সৈতে মটৰগাৰীৰপৰা নামি আহিছিল। বঙামাটিৰ মৌজাদাৰ হছেইন চাহাব তেওঁলোকক আগবঢ়াই নিবলৈ ওলাই আহিল। কমিছনাৰ চাহাবে বিস্মিতভাবে এই অদ্ভুত দৃশ্য চাবলৈ ধৰিলে। হঠাৎ বাইজৰ এজনে জয়ধ্বনি কৰি উঠিল, ‘জয় প্রভুঈশ্বৰৰ জয়, জয় কমিছনাৰ চাহাবৰ জয়।’ সমূহ বাইজে সেই জয়ধ্বনিত যোগদান কৰিলে। বাইজৰ এই নিনাদত আকাশ-বতাহ মুগ্ধবিত হ’ল। প্রতিধ্বনি উদ্ভটি আহিল—“জয় প্রভুঈশ্বৰৰ জয়, জয় কমিছনাৰ চাহাবৰ জয়।’

ইতিমধ্যে প্রভুঈশ্বৰৰ ধ্যান ভঙ্গ হ’ল। কঠোৰ তপস্যাৰত সাধকৰ দৰে তেৰাই গাচোপান কৰিলে আৰু অভয় মুদ্ৰাৰে বাইজক আশাবাদ দিলে। তাৰ পিছতে তেৰাই কমিছনাৰ চাহাবৰ দেখা পাই খীৰ-স্থিৰভাবে আগবাঢ়ি গৈ উচ্চারণ কৰিলে, ‘ওউ আফটাৰনুন চাৰ।’

ওৱাটি দা হেল আৰ ইউ ডুৱিং হিয়েৰ, পৰমানন্দ ?” কমিছনাৰ চাহাব এজি উঠিল।

“চাহাব, নৰকৰ নান উচ্চারণ বৰা শাস্ত বহিষ্ঠুত কথা। মই এট নিমাখিত মানুহখিনিৰ কাৰণে স্বৰ্গৰ দুৱাৰ মুকলি কৰি দিবৰ বাবে উগ্ৰব্ৰত প্রাথনা কৰিছিলো। মই তেওঁলোকৰ শুক আৰু তেওঁলোকৰ মুক্তিৰ কাৰণে যত্নপৰোনাতি চেষ্টা কৰাই মোৰ বতব্য। ইংৰাজ চৰকাৰৰ অনুগ্রহে আজি আমি নিজৰ ধৰ্ম মুকলিমুৰীয়াকৈ পালন কৰিব পাৰিছো। গড চেভ দা কিং।”

কমিছনাৰ চাহাব খাটি ইংৰাজ। তেওঁ মূৰৰ টুপীটো খুলি ক’লে, ‘গড চেভ দা কিং।’ টুপীটো পুনৰ পিছি লৈ তেওঁ এইবাৰ কমিছনাৰৰ মেজাজত ক’লে, পৰমানন্দ, ওৱাই অল ডিছ মানি, কেন ইউ ডি মি এন এক্সপেনেছন ?”

পৰমানন্দই নিৰীহভাবে মাত জগালে, “চাহাব, বাইজক সেই বিষয়ে সোধক মোৰ মুখৰপৰা শুনাতকৈ তেওঁলোকৰপৰা শুনাই বেছি ভাল হ’ব।”

বাইজৰ ফালৰপৰা মুনিৰাজ এজন আগবাঢ়ি আহি কমিছনাৰক চেলাম দি ক’লে, “চাহাব, এইটো আমাৰ চিৰকলীয়া

প্রথা। শুকক সেবা কৰোতে মাননী দিব লাগে। উচিত মতে আমি একোকে দিব পৰা নাই, সামান্য দুট-এপইচা আগবঢ়াইছো। প্রভুস্বৰ্গে তাকে যদি গ্রহণ কৰে বাইজ কৃতাত্ম হ'ব।”

কমিছনাৰে একো নেমাতিলে। তেওঁৰ মুখখন অলপ পোহৰ হ'ল। তেওঁ বঙলাৰ নিদিষ্ট কোঠাটোত সোমাল। বৰচাহাবো লগে লগে গ'ল।

ইতিমধ্যে বাইজ দিহাদিহি গ'ল। কিন্তু ছবডেপুটিয়ে দেখিবলৈ পালে যে বঙলাৰ কম্পাউণ্ডৰ এমূৰে আমগছ এজোপাৰ তলত এজুম মানুহ। কোলাত কেঁচুৱা এটা লৈ থকা মানুহ এজনীও তেওঁৰ চকুত পৰিল। আৰু সেইটো, সেইটো কোন বাক? বগীৰাম গাঁওবুঢ়া নহয়নে?

পৰমানন্দৰ বুকখন ধান বনাদি বানিবলৈ ধৰিলে। তেওঁ মৌজাদাৰৰ ফালে চালে। হুছেইন চাহাবে ক'লে, “ডৰ নকৰিব গোন্ধামীচাহাব, আল্লাৰ বহমতত সব ঠিক হৈ যাব।” সৰ্বস্বৰো তেতিয়া ওচৰতে আছিল, সি ভয় নাই বুলি প্রভুস্বৰ্গক চকুৰে ইঙ্গিত দিলে।

প্রভুস্বৰ্গৰ এতিয়া আনটো কোঠালৈ গৈ চাহাবী-সাজপাৰ পিন্ধি ছবডেপুটিৰ বেষত ওলাই আহিল। তেতিয়া বেলি লহিয়াইছিল। কমিছনাৰৰ নিদেশমতে বঙলাৰ বাৰাণ্ডাত চকী টেবুল আদি সজোৱা হ'ল আৰু বৰচাহাবৰ সৈতে তেওঁ ওলাই আহি আসনত বহিলেহি। তেওঁ পৰমানন্দক মাতি আনি ক'লে “পৰমানন্দ তোমাৰ বিৰুদ্ধে শুকতৰ অভিযোগ আছে। বৰভগীয়া গাঁৱৰ বাইজে এই দণ্ডাস্তৰন দিছে। তুমি যোৱা বছৰ নবেম্বৰ মাহত সেই গাঁৱত এমাহমান দিন বাহৰ কৰি আছিল। প্রথম অভিযোগ—তুমি টকা খোৱা। ইউ ৰিছিড ব্ৰাইব। তোমাৰ কি ক'ব লগা আছে ক'ব পাৰা।”

পৰমানন্দই মাত লগালে, “টকা-পইচা মই লওঁ চাহাব, কিন্তু ভেটি হিচাপে নহয়; মই গোন্ধামী, মানুহে মোক শুক বুলি মানি মাননী হিচাপে কিবাকিবি দিয়ে। আপুনি আজি নিজ চকুৰেই দেখিছে। গতিকে এইবিষয়ে কোৱাৰ প্ৰয়োজন নাই বুলিয়েই মই ভাবো।”

কমিছনাৰে বৰচাহাবৰ লগত কিবা আলোচনা কৰিলে আৰু তাৰ পাছত মাত লগালে, “মানুহৰপৰা টকা-সিকা লোৱা চৰকাৰী কমচাৰী হিচাপে বেআইনী কথা। কিন্তু ধৰ্মৰ ওপৰত হাত দিয়া আমাৰ উদ্দেশ্য নহয়। ওকৰ মাননী তুমি লব পাৰ। কিন্তু চাবা তাৰপৰা যেন অফিচিয়েল কাম অৱহেলা কৰা নহয়। ১নং অভিযোগৰপৰা তোমাক মুক্তি দিয়া হ’ল।

“এতিয়া ২ নং অভিযোগ শুনা। তোমাৰ ঘোঁৰা নাই, কিন্তু তুমি পনি এলাব্ৰেঞ্চ সদায় লৈ আছা। এই বিষয়ে তুমি কি কোৱা?”

পৰমানন্দই আচৰিত হোৱা যেন দেখুৱাই ক’লে, চাহাব, এইবোৰ কি শুনিছো, নোহোৱা-নোপজা কথা। কোনে ক’লে মোৰ ঘোঁৰা নাই বুলি? মোৰ ঘোঁৰা আছে। অৱশ্যে কঁকালৰ বিষৰ কাৰণে মই ঘোঁৰাত উঠিব নোৱাৰো। মোৰ ঘোঁৰাটো দুয়োখন তেলীৰ ঘৰত আছে। তাক মই মাৰে মাৰে টকা দি থাকোঁ। বচিদা দেখুৱাব পাৰিম। আপুনি তেলীটোক মাতি আনি ইয়াতে মোৰ কথাৰ সত্যাসত্য পৰীক্ষা কৰা চাব পাৰে।”

কমিছনাৰ চাহাব ইতিমধ্যেই অলপ কুমলিছিল। তেওঁ হাকিমৰ কথা বিশ্বাস নকৰিলে। তথাপি তেলীটোক মাতিবলৈ মানুহ পঠাই দিলে। তেওঁ তৃতীয়টো অভিযোগ তদন্ত কৰিবলৈ সাজু হ’ল আৰু চাপ্ৰাচাটোক আমন্ত্ৰণৰ তলত বহি থকা মানুহৰ জুমটো মাতি আনিবলৈ আদেশ দিলে।

মানুহবিলাক আহিল। বগীৰাম গাওবুঢ়া, ধৰ্মেশ্বৰ আৰু কেইটামান চেঙেলীয়া ল’ৰা। লগতে কোনোবা কঁচুৱা এটা লৈ সেইজনী আঘোণী।

এইবাৰ কিন্তু প্ৰভু ঈশ্বৰ সন্তুষ্ট হ’ল। ‘ফাটিয়েলা বসুমতী পাতালে লুকাওঁ’ এই অৱস্থা। কিন্তু তেওঁ অসীম শক্তিয়ে নিজক সংযত কৰি ৰাখিলে আৰু অগ্নি-পৰীক্ষাৰ কাৰণে সাজু হ’ল।

কমিছনাৰে ক’লে “তোমাৰ বিকল তৃতীয় অভিযোগটো অতিশয় লজ্জাজনক। পৰমানন্দ, ইউ আৰ এ মেৰেইড যেন। বাট আই এম ভেৰি মাফ্ এছেমড টু ‘হু ডেট ইউ আৰ এ যেন অব ইজি মবেলছ। ধৰ্মৰ মুখা পিছলি তুমি তিবোতাৰ সতীৰ

নষ্ট কৰা । তুমি এটা হিপক্ৰিট এ প্ৰক্লিগেট এণ্ড এ ফ্লাউম্বেল ।”
জলপ বৈ তেওঁ ক’লে, “এই মানুহজনী তুমি চিনি পোৱানে ?”

চিখা চিনি নেপায় বুলি ক’বলৈকে পৰমানন্দৰ ইচ্ছা হৈছিল,
কিন্তু তেতিয়া তেওঁ ধৰা পৰিব । সেইকাৰণে বুকুত বল বান্ধি
তেওঁ উত্তৰ দিলে, “ঠিক চিনি পাওঁ বুলি ক’ব নোৱাৰো চাহাব,
কিন্তু এইক মই আগতে দেখিছো ।”

‘এই মানুহবোৰে অভিযোগ কৰিছে, তুমি চিকাৰ কৰাৰ
সুযোগ লৈ ৰাতি মনে মনে উভতি আহি এই মানুহজনীৰ ঘৰত
সোমাই তাইক বলাৎকাৰ কৰিছিল। তাইৰ কোলাত থকা
কেঁচুৱাটোৰ পিতাক তুমিয়েই । তুমি উভতি আহোতে এই গাঁও-
বুঢ়াটো তোমাৰ লগত আছিল ।’

বগাৰাম গাঁওবুঢ়াই কিবা এটা ক’বলৈ মূখ মেলিব খুজিছিল,
কিন্তু বঙাশীটিৰ মৌজাদাৰে তাৰ ক’বলৈ সুবিধা নিদি লগে লগে
উত্তৰ দিলে “হজুৰ, ভীষণ যত্ন যত্ন । হাকিম চাহাবৰ লগত
ময়ো চিকাৰলৈ গৈছিলো । গোটেই ৰাতি তেওঁ মোৰ লগতে আছিল ।
মই কওঁ হজুৰ, হাকিম চাহাবৰ গাত কোনো কছুৰ নাই । এই
গাঁওবুঢ়াটোৰ নিশ্চয় কোনো খাবাপ মতলব আছে ।

মৌজাদাৰৰ কথাৰ আঁত ধৰি পৰমানন্দই ক’লে “চাহাব,
এই গাঁওবুঢ়াটো বৰ দুশট মানুহ । ই মোৰ বিৰুদ্ধে য’তে ত’তে
বেয়া কথা কৈ ফুৰিছে । তাৰ কাৰণ হ’ল যোৱা দৰবাৰত সোণৰ
আঙঠি পোৱাই দিবলৈ সি মোক খাটনি ধৰিছিল । কিন্তু তাৰ
বিৰুদ্ধে ৰাইজৰ বহুতো অভিযোগ থকাত মই সোণৰ আঙঠি সি
পাব লাগে বুলি চুপাৰিছ নকৰিলো । বঙাশীটি মৌজাৰ ৰহিম
গাঁওবুঢ়াই সোণৰ আঙঠি পালে । সেইকাৰণেই আঙঠি নোপোৱাৰ
আৰ্হেজত সি মোৰ নামত কলঙ্ক সাণিবলৈ উঠি পৰি লাগিছে ।
এনে ধৰণৰ গাঁওবুঢ়া ৰাখিলে চৰকাৰৰ ক্ষতি হোৱাৰ সম্ভাৱনা
গতিকে মই কওঁ ইয়াক বখাস্ত কৰিব লাগে ।”

এনেতে ধৰ্মেশ্বৰ আৰু তাৰ লগৰীয়া ডেকাকেইটা আগ-
বাঢ়ি আহিল । চাহাবৰ আগত একেলগে কিবাকিবি ক’বলৈ
সিহঁতৰ তত নাইকিয়া হ’ল । কিন্তু চাহাবে ধৰ্মেশ্বৰকহে ক’বলৈ
সুবিধা দিলে । ধৰ্মেশ্বৰে ক’লে, “চাহাব, এই ভিবোভাভনী

বিধবা । সম্বন্ধত তাই মোৰ বো । ককাই চুকোৱা আজি ডেৰবছৰমান হ'ল । তেনেহ'লে এই দুমহীয়া শিশুটোৰ জন্ম কেনেকৈ হ'ল ? তাইক সোধক এই সন্তানৰ পিতা কোন ?”

এনেতে এটা আচৰিত ঘটনা ঘটিল । সবেশৰে ওচৰতে থিয় হৈ চাহাবৰ বিচাৰখন শুনি আছিল । এইবাৰ সি নিভীক-ভাৱে আগবাঢ়ি আহি ক'লে, ‘হজুৰ, কাটকেই বা মাৰকেই ময়েই এই সন্তানৰ পিতা । মোৰ কথা সঁচানে মিছা আঘোণীক সোধক ।”

গোটেই সমাজখন বাঁহ পৰি জ্ঞান যোৱাৰ নিচিনা হ'ল । চাহাবে কঠোৰ দৃষ্টিৰে সবেশৰৰ ফালে চালে । কিন্তু তাৰ কথাৰ সত্যাসত্য বিচাৰ কৰিবপৰা অৱস্থা তেতিয়া নাছিল । আঘোণী মূৰ্ছা গ'ল আৰু তাই মাটিত হাটনি পৰিল । চাহাবৰ আদেশত ধমেশ্বৰহঁতে তাইৰ দাড়ি লৈ গ'ল আৰু মূৰত পানী চাৰি-বলৈ ধৰিলে । কেঁচুৱাটোৱে খুব চিঞাৰিছিল । সবেশৰে তাক কোলাত ললে আৰু দুয়োফালে দুটা চুমা খাই পিতৃত্বৰ পৰমৰে তাক ধন্য কৰিলে । সি ইমান নিৰ্ম্মলভাৱে অভিনয় কৰিছিল যে সিয়ে সেই সন্তানটিৰ জনক নহয় সেইবথা অবিশ্বাস কৰিবপৰা অৱস্থা কাৰো নাছিল । স্বয়ং কমিছনাৰ চাহাবো তাৰ সহজ-সৰল অথচ নিভীক আচৰণত অতিশয় বিম্মিত হ'ল ।

অৱশেষত তেওঁ নিস্তব্ধতা ভঙ্গ কৰি ক'লে, ‘মই বুজিব পাৰিছো, গোস্বামী হাবিমৰ বিৰুদ্ধে অনা এই অভিযোগবিলাক অমূলক আৰু ভিত্তিহীন । মোৰ ধাৰণা এই হীন চক্ৰান্তৰ মূলতে হ'ল বগীবাম গাঁওবুড়া । সোণল আভিষ্টবপৰা বঞ্চিত হৈ সি এনে অসৎ কাম কৰিছে । তাক মই এতিয়াই গাঁওবুড়া পদৰ-পৰা বখাস্ত কৰিলো । কাৰণ সিয়েই ডেকাবিলাকক উচটাই ইংৰাজ চৰকাৰৰ দায়িত্বশীল বমচাৰীৰ বিৰুদ্ধে এনে অন্যায় মডয়ত্বত লিপ্ত হৈছিল ।’

অজপ সময় টলকা মাৰি তেওঁ আকৌ ক'লে, ‘কিন্তু এটা কথা পৰমানন্দ, তোমাৰ এই অৰ্জাবলীটো চৰিত্ৰহীন । তাক জুৰি বখাস্ত কৰিবা । আৰু তোমাকো সাৱধান কৰি দিছো—আগৰ খোজ চাইছে গিছৰ খোজ দিবা । পুনৰ যদি এনে ধৰণৰ

‘অভিযোগ মোৰ কাণত পৰে, গড হেৰুপ ইউ ।’

চাহাব থিয় হ’ল । সকলো মানুহ থিয় হ’ল । এনেতে দুৰ্য্যোধন তেলী আহি চাহাবক চেলাম দিলেহি । সি চাহাবৰ আগত ক’লে, ‘হজুৰ হাকিম চাহাবৰ ঘোঁৰাটো মোৰ আস্তা-বলতে থাকে । চাহাবে মোক মাহে মাহে টকা দিয়ে । ঘোঁৰাটো মই সৌ নাহৰ গছ-জোপাতে বান্ধি থৈ আহিছো । হজুৰে চাব পাৰে ।’

এইবাৰ কমিছনাৰ চাহাবৰ সকলো সংশয় দূৰ হ’ল । পোস্তামীৰ নিচিনা এজন নিষ্ঠাবান, সৎ আৰু সুদক্ষ বিষয়াই অব্যবহাৰে এনে অপমান পোৱাত তেওঁ পেটে পেটে বৰ দুখ পালে । পিছৰ বছৰতে যাতে পৰমানন্দৰ পদোন্নতি হয় তাৰ কাৰণে দুপাৰিছ কৰিবলৈ তেওঁ সিদ্ধান্ত কৰিলে । জিলাৰ বৰচাহাবৰ সৈতে তেওঁ মটৰত উঠিল আৰু ডয়লুৰ গজন কৰি গাড়ীখন চলি গ’ল । এই গজন যেন কমিছনাৰ চাহাবৰ কঠৰপৰায়ে নিঃসৃত হৈছিল, ক্ষুদ্ৰ প্রজা কিছুমানৰ স্পৰ্শৰ কাৰণে । সিহঁতক স্বৰ্ণশিল্পী শিক্ষা দি মহামান্য ইংৰাজ চৰকাৰৰ মূখচফুটা কমচাৰীয়ে প্ৰস্থান কৰিলে ।

ইতিমধ্যে বেলগাড়ীখন বিৰাট জোকাৰ এটা মাৰি বৈ যোৱাত ৰায়চাহাব বাস্তবলৈ ঘূৰি আহিল । তেওঁ দেখিলে, নগৰৰ স্টেটছনত ইতিমধ্যে বেলগাড়ী উপস্থিত হৈছেহি । অৱশ্যে তেওঁ অলপো লৰালৰি নকৰি ধীৰ-সুস্থে গাড়ীৰপৰা নামিল । তৃতীয় শ্ৰেণীৰ ডবাৰপৰা তেওঁৰ টেকেলা এটাও নামি আহিল আৰু ৰায়চাহাবৰ টালি-টোপোলাকিলাক ললেহি ।

স্টেটছনৰ বাহিৰ হৈ তেওঁ ঘোঁৰাগাড়ী এখনত উঠি পোনে পোনে বৰচাহাবৰ অফিচ পালেগৈ । তেতিয়া সময় প্ৰায় এঘাৰ মান বাজিছিল । বৰচাহাব এজলাহুতে বহি আছিল । ৰায়চাহাবে তেওঁক চেলাম দিলে । বৰচাহাবে তেওঁক বহিবলৈ কোৱাতহে ৰায়চাহাবে চকী এখন টান মাৰি লৈ বহিল ।

ইংৰাজ জিলাধিপতি বেণ্টিক চাহাবে সলসলীয়া অসমীয়া ক’ব পাৰে । শাসকসকলে দেশীয় ভাষা নিশিকিলে ৰাজকাৰ্য্যত অসুবিধা ঘটে । প্ৰজাসকলৰ মনোভাৱ স্পষ্টভাৱে জানিবলৈ হ’লে

তেওঁ লোকৰ ভাষাটো আয়ত্ত কৰি লব লাগিব, এয়ে জ্ঞানিছিল ইংৰাজ-সকলৰ বাজনীতি। তাহানিখনৰ সেই কমিছনাৰজনেও অসমীয়া ভাষা ভালকৈ জানিছিল ৰায়চাহাবে সুবিলে। সেইদিনা সেই তদন্তটো অসমীয়া ভাষাতে চলিছিল, যদিও মাজে মাজে চাহাব-জনে দুই-এঘাৰ ইংৰাজী বাক্য ব্যৱহাৰ কৰিছিল। সেইকাৰণে সবন্ধৰে সকলো বুজিব পাৰিছিল।

এতিয়া জিলাৰ বৰচাহাবজনেও অসমীয়াত ক'লে, “ৰায়-চাহাব, আপুনি অহাত মই বৰ ব পাইছো। আপুনি আজি নহা হ’লেও মই আপোনাক মাতি পঠালোহেঁতেন। অলপতে গড়পৰ বাহাদুৰ এই জিলালৈ আহিব। সঠিক তাৰিখ আপোনাক পিছত জনোৱা হ’ব। গড়পৰৰ আশুতক ভ্ৰমণ উপলক্ষে আপোনাবো কেইটামান দায়িত্ব আছে।’

ৰায়চাহাবে অতি বিনীতভাৱে ক’লে, “হজুৰ, মই সামান্য ব্যক্তি। লাটচাহাবৰ শ্ৰমণ সম্পাদক মোৰ কেনে দায়িত্ব থাকিব পাৰে মই নেজানো। কিন্তু আপোনাক প্ৰতিশ্ৰুতি দিছো সেই দায়িত্ব মই শক্তিসহ তাকে মানে পূৰণ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিম।’

‘আপোনাৰ কথা শুনি মই সুখী হৈছো, ৰায়চাহাব। আপোনা-লোকেই সমাজৰ ধৰ্মী স্বৰূপ। আপোনা লোকৰ আলম লৈয়েই মহামান্য ভাৱত পৰবানে শাসন-বাহা চলি আছে। এতিয়া কণ্ডা গুনক। গড়পৰ বাহাদুৰৰ চিকাৰ কৰাত বৰ লক্ষ। আপুনি চিকাৰৰ সকলো ব্যৱস্থা কৰিব লাগিব। লগত তেখেতৰ জীয়েকা আহিব পাৰে। অন্যান্য বিষয়াসকলতো থাকিবই। প্ৰথমতে আপুনি বাহৰৰ কাৰণ এডোখৰ সূচল ঠাই নিৰ্বাচন কৰিব লাগিব যাতে পঁচিশ ট্ৰিশটামান টকু তৰিবপৰা হয়। আমাৰ ইঞ্জিনিয়াৰ আপোনাৰ লগত থাকিব। আৰু এটা সমস্যা হ’ল, চেষ্টা কৰিবপৰা আপোনাৰ গাও পৰ্য্যন্ত বাস্তাটো। বাস্তাটো ধূলিৰে পোতখোৱা, তদুপৰি গুশ্বাৰা-মোখোৰা। এতিয়া নিজেৰে বাস্তিৰলৈ সময় নাই। গতিকে কেনে ধৰণৰে বাস্তাটো ব্যৱহাৰোপযোগী কৰিব পাৰি আপুনি ভাবি চাব।’

এই বাস্তাটো ভাল কৰিবলৈ ৰায়চাহাবে আজি অন্তৰ্জাল চৰকাৰক কতৰাৰ আবেদন কৰিলে, সকলো অবলম্বিত হোৱা

হল । বায়চাহাবৰ স্বার্থ নথকা নহয় । তেওঁ মটৰগাড়ী এখন লবলৈ বহুদিনৰেপৰা পাণ্ডি আছে, গাড়ীখন হ'লে তেওঁৰ সামাজিক মৰ্য্যাদা বৃদ্ধি হ'ব । তদুপৰি মাছৰ তেলেৰেই মাছ ভজাৰ দৰে বাস্তাটোৰ ঠিকা ললে তাৰপৰা হোৱা লাভেৰেই গাড়ীখন কিনিব পাৰিব চন্দুকৰপৰা টকা উলিয়াব নেলাগে । 'অথচ এই বেষ্টিক্ক চাহাবেই ইয়াৰ বিবোধিতা কৰি আহিছে । কেনেবাকৈ এবাৰ ওনিছিল বোলে বাস্তাটো প্ৰথমে বন্ধাৰ সময়ত বায়চাহাবে বহুত টকা কৰিলে ।

বায়চাহাব নীৰৱে থকা দেখি চাহাবে ক'লে, "আপুনি মনে মনে কি ভাবিছে মই বুজিব পাৰিছো, বায়চাহাব । এই বাস্তাটো ভাল কৰিবৰ কাৰণে আপুনি দখাস্ত কৰিছিল কিন্তু এতিয়ালৈকে চৰকাৰৰ হুকুম হোৱা নাই । কিন্তু তাৰ কাৰণ আছে । আপুনি জানে এতিয়া ডিপ্ৰেছন চলি আছে । চৰকাৰৰ টকা নাই । প্ৰজাৰ ওপৰতো নতুন কৰকাৰল বহুওৱা সম্ভৱ নহয়, কাৰণ প্ৰজাৰ অৱস্থা শোচনীয় । এনহণে মই কথা দিলো, এইবাৰ গভৰুৰপৰা মই বাস্তাটোত শিলঙটি দিবৰ কাৰণ হুকুম লম আৰু তাৰ কনট্ৰেক্ট আপুনিগ্নেই পাব ।"

টানত পৰি বাম বুলিছে, ইহঁতৰ সমান ধৃত নাই' বায়চাহাবে ভাবিলে । ফুটাই ক'লে, হজুৰ, কোনো চিন্তা নকৰিব । হাতত অন্ততঃ দহ-পোন্ধৰ দিনমান সময় পালে মই সকলো ঠিক-ঠাক কৰি পেলাম । লাটচাহাব অহাৰ সঠিক তাৰিখটো আপুনি মোক সময়মত জনাব । ভাল হজুৰ, মই এতিয়া উঠো, অফিচত কিছু কাম আছে ।"

- বৰচাহাবে সুধিলে, "মৌজাৰ খাজনা-পত্ৰ কিমান উঠিছে বায়চাহাব ? মানুহবিলাকে দিব পাৰিছেনে ?"

হজুৰ, প্ৰজাৰ অৱস্থা ভাল নহয় । এইবাৰ অৱশ্যে খেতি ভাল হৈছে, গতিকে অহাৰ কিস্তি সময়মতেই দিব পাৰিম । কিন্তু সেইবুলি মই বহি থকা নাই । কোৰোক, মহল নীলাম আদি চলাই আছো । বজাৰ খাজনা নিয়মমতে আদায় কৰিব নোৱাৰিলে মই কিছৰ কাৰণে মৌজাদাৰী বিশ্বক্সন খাইছো ? পিছে এটা কথা, মোৰ মৌজাত অবাদী মাটি বৰ কম । বেছিভাগেই

বন্দবস্ত নোহোৱা পতিত জমি । নতুন পত্তন হ'লে চৰকাৰৰ
আয় হ'ব, ময়ো কমিছন দুপইচা বহি পাম ।”

“আপুনি সদায় টুপাইচ'ৰ শিস্তাত থাকে বায়চাহাব ।
হাও চিপিকেল ? ঠিক আহ বায়চাহাব, আপোনাৰ হাতলৈ যাতে
টুপাইচ' আহে তাৰ কাৰণে মই ব্যৱস্থা লম । শুভ মনি ।”

বায়চাহাবে বুজিলে ইণ্টাৰডিউ শেষ । দীঘলীয়া চেলাম
এটা দি তেওঁ বিদায় ললে । চাহাবটো সাংঘাতিক ঢালোক ।
বায়চাহাবক হাড়ো হাড়ো চিনি পায় ।

ইফাল দিফাল কৰি দিনটো কটোৱাৰ পিছত বায়চাহাবে
গধূলিৰ বেলেতে ঘৰলৈ উভতি যোৱাই ভাল বুলি বিবেচনা কৰিলে ।
দিনটো চাহাব বাহিৰে একোটোৱেই পেটলৈ নগ'ল । ভাতনো
ক'ত খাব ? হোটেল আদিত তেওঁ নেখায় । মানুহৰ ঘৰলৈ
যাবলৈয়ো ভাল নেপায় । থাকিবলগীয়া হ'লে তেওঁ অগত্যা ডাক
বঙলাতে থাকে, কিন্তু নিজে ৰাজি খায় । ঘৰৰপৰা সকলো
যোগাৰ লৈ আহে । যা-যোগাৰ আজিও আছিল । তেওঁ ডাক
বঙলালৈ গ'ল । টেকেলাটো বামুন তাকে ৰাজিবলৈ লগাই দি
তেওঁ গা-পা ধূলে আৰু কাপোৰ-কানি সলাই ললে । কপক
ৰাজখোৱাৰ ঘৰত পাক এটি মাৰিবলৈ ইচ্ছা আছিল কিন্তু বেলে
ৰাতি আঠবজাতে । সময় নহ'ব । ইফালে পাওঁতে পাওঁতে ৰাতি
দহমান বাজিব । দোলাভাৰী কেইটা থাকিবনে বাক ? নেথাকিলে
শেটছন মাষ্টৰৰ ঘৰতে ৰাতিটো পৰি থাকিব ।

গধূলি সাতবজাতে আজৰি হৈ বায়চাহাব বেলে শেটছন
পালেগৈ । আঠবজাত বেলে এৰিল আৰু ৰাতি দহ বজাত গন্তব্য
শেটছনটো পালেগৈ । জুৰাইৰ বাহিৰে বাকী তিনিটা দোলাভাৰী
ভাতে বৈ আছিল ।

ৰাতি একবজাত অৱনীও ঘৰ সোমাইছিলহি। সি ডাক্তৰ যোৱাৰ পিছতে জুৰাইৰ ঘৰলৈ গ'ল। ইতিমধ্যে বেলিৰাম কম্পাউণ্ডাৰো আহি পাই বেমাৰী ল'ৰাটোক বেজী এটা দিলে। এইবাব সডাই বেজ খঙত উঠি যাব খুজিছিল। কিন্তু বাইজে বৰকৈ অনুৰোধ কৰাত আৰু বিশেষকৈ মাকে হাতে-ভৰিয়ে ধৰি কাবো-কাকুতি কৰাত বেজৰ খং মাৰ গ'ল আৰু তেওঁ নেৰা-নেপেৰাবৈ বিহলওনীৰে কোবাই কোবাই জাৰিবলৈ ধৰিলে। কিছু সময়ৰ পিছত জুৰায়ো ষ্টেছনৰপৰা উভতি আহিল। ল'ৰাটোক চাটি-ফুটি ইতিমধ্যে কমি আহিছিল। সি ক্ৰমে নিশ্তেজ হৈ পৰিল। বেজৰ জেৰাৰ উত্তৰ দিবলৈ আৰু তাৰ মুখৰপৰা মাত নোলোৱা হ'ল। পুতেকৰ অৱস্থা দেখি জুৰাইৰ কানিৰ নিচাও কাটি গ'ল আৰু সি মনৰ দুখত তলমূৰ কৰি ল'ৰাটোক কামতে বহি থাকিল। ঘৈণীয়েকে তাক বিবা এটা খাবলৈ কেইবাবাৰো মাতিিলে, কিন্তু সি বহিল যি বহিলেই। উঠি যাবলৈ তাৰ সত নগ'ল। এবাৰ সি অৱনীৰ ফালে চাই ক'লে 'বোপাটি, তুমিনো ইয়াত থাকি কিটো কৰিবা? ঘৰলৈকে যোৱাগৈ যি হ'ব লগা আছে হ'বই আৰু।" কিন্তু অৱনীয়েও লৰচৰ নকৰিলে।

বেলি পৰাৰ সময়ত ল'ৰাটোক সাৰ-সিকটি নাইকিয়া হ'ল। বেলিৰামে হাতৰ জেঠী বহুত সময় পৰীক্ষা কৰিলে। তেওঁৰ গছীন মুখখনলৈ চাই বাইজৰ বুজিবলৈ বাকী নেথাকিল যে ল'ৰাটোক আয়ুসত আৰু চাউল নাই। ইতিমধ্যে বেজো ডাগৰি পৰিছিল। তেওঁ ক'লে, "বাইজ, মই যিমানখিনি পাবো কৰিলো। বুঢ়াডাঙৰীয়া নহয় যেন পাইছো। তেৰা ইমান সময় নেথাকে। এইটো নিশ্চয় জলশায় দেৱতাৰ কৰ্ম। তেওঁ বৰ জয়াল বিধৰ। মই আকৌ বেলেগ এখন পুথি আনোঁগৈ। আকৌ এবাৰ চেষ্টা কৰি চাম।"

বেজ গ'ল। বহুত মানুহ কিন্তু তেতিয়াও থাকিল। সেই সময়ত টানে-আপদে ওচৰচুবুৰীলোক সহায় কৰা বাইজৰ ধৰ্ম

আছিল। বাইজৰ দয়াৰ ওপৰতে বহুতো দাল-দৰিদ্ৰৰ জীৱন-
যাগন নিঙৰ কৰিছিল। এতিয়া মানুহৰ অভাৱ-অভিযোগ বেছি
হৈ আহিছে। নিজৰ কাৰণেই টনাটনি, আনৰ কথা চিন্তা
কৰিবলৈ অৱসৰ নাই। অভাৱে মানুহৰ মনৰ দয়া-মায়া, মৰম-
চেনেহ সহায়-সহানুভূতি সকলো দূৰ কৰিছে। দুৰ্নীতি আৰু
স্বার্থপরতাই আজিৰ সমাজখন পঙ্কিল কৰি তুলিছে। ইয়েই
যুগধৰ্ম।

সভাই বেজৰ ওপৰত যে বাইজৰ বিশেষ আস্থা আছিল
এনে নহয়। কিন্তু স্বাভাৱিকতে সেই সময়ত হাবি-জুখল আদি
বেছি আছিল আৰু ক্ষুধা ভৰ্ত্তা-প্ৰেতৰো প্ৰাদুৰ্ভাৱ হৈছিল যুগি
মানুহৰ এটা অন্ধ বিশ্বাস আছিল। আতিৰ মানুহেও ভূতপ্ৰেত
বিশ্বাস কৰে জৰাকুকাও চলি থাকে। বেমাৰ হ'লে প্ৰথমে
বেজকহে খবৰ দিয়ে। বেজে তাবিজ দোজ-ফহটি আদি দি
বেমাৰ ভাল কৰিবলৈ চেষ্টা কৰি চায়, হয়তো এনে কিছুমান
বেমাৰ আছে যিবোলাক আপোনাআপুনি ভাল হৈ যায় আৰু তাৰ
কাৰণে বেজে কৃতজ্ঞ দাবী কৰে। কিন্তু বেমাৰ শুকতৰ ৰূপ
ধাৰণ কৰিলে অৱশেষত ডাক্তৰৰ ওচৰ চাপেগৈ। পিছে ডাক্তৰে
কিবা কৰাৰ আগতে বোগী সিপুৰী পায়গৈ।

ইয়াৰ মূল কাৰণ হৈছে মানুহৰ শোচনীয় আধিক অৱস্থা।
ডাক্তৰক ভিজিট দিবলৈ বোহুভাগ মানুহৰ সমল নাই। বেজক
তামোল-পাণ এটাবে সিকি বা আধলি এটা মাননী দিলেই হয়,
পতিকে গৰীৰ মানুহৰ কাৰণে বেজেই অসুখৰ পতি।

যি নহওক, অৱনী তাতে থাকি প'ল। মাকলৈ অৱশ্যে
খবৰ এটা পতিয়ালে। কম্পাউণ্ডাৰো থাকিল। তেওঁৰো স্বৰ্ণচেষ্টা
চেষ্টা কৰিলে। কিন্তু বোগীয়ে আৰু ঘূৰাই চেতনা নেপালে।
সভাই বেজ ৰাতি নাছিল। বোধকৰো কিবা এটা গম পাইছিল।
জাৰৰ দিনৰ কাৰণে বাইজে আগফালৰ চোভালত তাওৰকৈ জুই
একুৰা খৰি লৈছিল আৰু যেনে যি মন যাক কথা পাতি সৰু
কটাইছিল।

অৱশেষত দুগৰ নিশা ল'ৰাটোৰ ডিঙিৰ ঘৰমৰনি আৰু
হ'ল কম্পাউণ্ডাৰে ইজিত দিলে। জুৱাৰে তাৰ মৃত্যু শেষকাৰক।

কাৰণে এচামুচ গাখীৰ দিলে । শ্বশুৰক কাৰণে ল'ৰাটোৱে চেতনা পালে । 'মা, আহিলো ঔ' বুলি সি চিৰদিনৰ কাৰণে নিমাত হ'ল । মাক মূৰ্ছা গ'ল । জুৰাই সবগপৰা মানুহৰ দৰে থিয় হৈ থাকিল । দুটামান বয়সীয়াল মানুহে ল'ৰাটো বাহিৰলৈ উলিয়াই তুলসীৰ তলত থলে । খৰি খেৰ গোটাৰলৈ ডেকা ল'ৰামখা হাতত দা-কটাৰী লৈ দিহা-দিহি গ'ল । শ্বশুৰকতে কাঠ বাঁহৰ যোগাৰ হ'ল আৰু চাঙী এখনত ৰাইজে দূৰ্ভগীয়া ল'ৰাটোৰ নশ্বৰ দেহাটো তুলি তাক শ্মশানলৈ লৈ গ'ল ।

মৰাশটো শ্মশানলৈ নিয়াৰ পিছত বেজিৰাম কম্পাউণ্ডাৰক লগত লৈ অৱনী ধীৰে ধীৰে ঘৰলৈ উভতি আহিল । গোটেই পৰিবেশটো সহ্যাতীত হৈ উঠিছিল আৰু তাৰ মনৰ গহনত তেতিয়া বা-মাৰলিৰ সন্টি হৈছিল । পগলা মানুহৰ দৰে চল-পলংকৈ চাঙীখনৰ পিছে পিছে গৈ থকা জুৰাইৰ অপৰা চুলিকোছাই অন্ধকাৰ, মৰ-আঁউসীৰ নিশাটোৰ দৰে তাক কিবা এটা অশুভ ইঙ্গিত দিছিল । তাৰ মনলৈ এটা ব্যাকুলতা আহিছিল, যিটো অনুভূতিয়ে তাক কোনোদিনেই পীডন কৰা নাছিল । কঠোৰ মৃত্যুৰ লগত আজিয়েই প্ৰথমবাৰৰ বাবে তাৰ পৰিচয় ঘটিিল । মৰণৰ উয়াবহতাই তাৰ কাৰণে নিদাকণ ভৱিষ্যতৰ এটা অতিশয় বাস্তৱ ইঙ্গিত বহন কৰি আনিলে ।

তেতিয়া এজাক হাড় কঁপোৱা চেঁচা বতাহ বলিছিল । অৱনীৰ জ্বাৰ লাগি গ'ল । তাৰ তন্দ্রায়তা ভাগিল । সি আহি ঘৰৰ পদূলি পালেহি । বেজিৰামক সি সিহঁতৰ ঘৰলৈকে মাতি নিলে । অৱনীৰ মাক তেতিয়াও সাৰ পাই আছিল । ৰায়চাহাব শ্বশুৰক আগতে মাত্ৰ বিছানত পৰিছিল । মাকে সিহঁতক কিবা এটা খাবলৈ কৈছিল, কিন্তু দুয়ো একোকে মুখত নিদি শোৱা কোঠাত সোমাল ।

পিছদিনা পুৱাই বেজিৰাম কম্পাউণ্ডাৰ গ'লগৈ । অৱনীয়ে শুই উঠোতে স্বৰ্ণেষ্ঠ পলম হৈছিল । কাৰণ ৰাতি পুৱাবৰ সময়তহে তাৰ টোপনি ধৰিছিল ; সেই টোপনিও আছিল অগভীৰ । কিছু-বান অৰ্ধহীন দুঃস্বপ্নই টোপনিৰ ব্যাঘাত কৰিছিল । ৰাতি বেছিকৈ স্নান খালে পিছদিনা পুৱা যেনেকৈ গা-মূৰ বেয়া লাগে, সেইদৰে

অন্নীৰো হেং অভাৱ হৈছিল। সি মুখ-হাত ধুজে, মূৰত পানী ললে আৰু চাহটোপা খাই উঠাৰ পাছতে ৰান্ধচাহাবে তাক মাতি পঠালে।

ৰান্ধচাহাবে কিন্তু আনদিনাৰ দৰেই উপজি পূৱাতে গয়া এৰিছিল। সন্ধ্যা আন্ধিক গুজা-সৱা আদি ইতিমধ্যে সমাপ্ত হৈছিল। তেওঁ চ'বাত বহি কাগজ-পত্ৰ পৰীক্ষা কৰি আছিল আৰু ব্ৰহ্মোদৰ নামৰ ভীমকায় মহৰীটোৱে কিবাকিবি ৰিপ'ৰ্ট দি আছিল।

অন্নী দেউতাকৰ কাষতে থিয় হৈ থাকিল। ৰান্ধচাহাবে বহিবলৈ কোৱাত সি চকী এখনত বহিল। ভীমসেনে কিবা ইঞ্জিত পাই শুচি গ'ল।

ৰান্ধচাহাবে তাক ক'লে, “অন্নী এজি দিনে-ৰাতিয়ে তই কি কৰিলি মই সকলো খবৰ পাইছোঁ। মানুহক বিপদ-জাপদত সহায় কৰা ভাল। কিন্তু জুৰাইৰ নিচিনা ছালছিপা ভিকছ এটাৰ ঘৰত বাতি দুপৰলৈকে এইদৰে পৰ দিয়াটো মই ভাল চকুৰে চাব নোৱাৰো। তই এটা কথা পাহৰি যাবাটো মই নিশ্চিতাৰো যে এই অঞ্চলত আমাৰ ঘৰখনৰ এটা সুকীয়া মহাদা আছে। চৰকাৰৰ সন্মানজনক পদবীধাৰী ৰান্ধচাহাবৰ উন্নীধাৰী পুত্ৰই তলখাপৰ মানুহৰ লগত হলিগলি কৰাটো মোৰ মনঃপুত হোৱা নাই। এইবাৰ যি কৰিলি কৰিলি, কিন্তু উন্নীমাতৰ কাৰণে তোক সাৱধান কৰি দিছোঁ। আৰু শুন অলপতে গড়গৰ বাহাদুৰ আমাৰ এইফালে চিকাৰ কৰিবলৈ আহিব। তোৰ ওপৰতো মই কিছুমান দায়িত্ব দিম। তই যদি নিজৰ বুদ্ধি আৰু যোগ্যতা দেখুৱাব পাৰ তেন্তে এটা ভাল চাকৰি পোৱাৰো আশা আছে। কিন্তু ছোটলোকৰ লগত তোৰ মিলামিছা আছে বুলি কেনেবাকৈ জানিব পাৰিলে ইংৰাজ চৰকাৰে তোক কেতিয়াও কাম নিদিব। স্বভাৱ চৰিত্ৰ নিৰ্মল নহ'লে আৰু নিজৰ অভিজাত্য বজাই ৰাখিব নোৱাৰিলে ডাঙৰ চাকৰি পোৱাটো অসম্ভৱ।”

পিতাকৰ বক্তৃতা অন্নীয়ে নিতাল মাৰি শুনি থাকিল। কিন্তু সি বৰ নৱজাৱে ক'লে, “দেউতা, বই সকলো বুদ্ধিৰ গাৰিছো। সিহে জুৰাইৰ ল'ৰাটো কালি চুকাই। মানুহৰক

তেনেই লাওলোৱা অৱস্থা । দেখিলেই চকু পানী ওলায় । এনে মানুহক অলপ সহায় কৰিলে জানো আমাৰ মানমহ্যাদা হানি হ'ব ?”

“নিশ্চয় হানি হ'ব । সিহঁতৰ লগত আমাৰ প্ৰভু-ভৃত্যৰ সম্বন্ধ । ঘৰৰপৰা যিমান পাব সহায় কৰি থাক, মই হকাবধা নিদিওঁ । কিন্তু সেইবুলি সিহঁতৰ লগত মেল মাৰি থাকিবিলে সেইটো মই সহ্য নকৰো । মাৰেতো শোটেইগাঁওখনকে আমাৰ ভঁৰালৰপৰাই পোহ-পাল দি আছে, মই জানো কেতিয়াবা আপত্তি কৰিছো ? তই ডাক্তৰ মাতিবলৈ গলি, মই জানো হাক দিছিলো ?”

ৰায়চাহাব নীৰৱ হ'ল । তেওঁ অতি নিঃকিন অৱস্থাৰপৰা উন্নতি কৰি এতিয়া ডাঙৰ মানুহ হৈছে যদিও দুখীয়াৰ দুখ তেওঁ অন্তৰেৰে অনুভৱ কৰে । গৰীৱ-দুখীক ঘৈণীয়েকে সহায় কৰিলে তেওঁ নেমাতে । অৱশ্যে এটা কথা সত্য যে নিজৰ অৱস্থা টনকিয়াল কৰিবৰ কাৰণে তেওঁ সময়ে সময়ে নিষ্ঠুৰ, নৃশংস হৈ পৰে, দয়া-মায়া পাহৰি যায় । মানুহক হাঁহি হাঁহি সবস্বাত কৰিব পাৰে ।

অৱনীয়ে বাপেকক বুজি পায় । তেওঁৰ দুৰলভতা কোন-জ্বিনিত সিও তাৰ অজ্ঞাত নহয় । সেইকাৰণে সি আৰু তৰ্ক নকৰিলে । কিন্তু এটা কথাত তাৰ মনটো খু-দুৱাই আছিল, সেই কাৰণে সি নুসুধি নোৱাৰিলে ।

“দেউতা, কষ্টিক ফান্দী ক'লৈ গ'ল ? পখিলীজনী বাজি থোৱাতে আছে কালিৰ পৰা । জয়ৰামে অৱশ্যে বলগছ কেইজপা-মান আনি দিছেহি, কিন্তু তাইৰ খাবলৈ মনেই নাই । হাতীজনী বৰ আমন-জিমনকৈ আছে ।”

ৰায়চাহাবে কিছুসময় চিন্তা কৰিলে, তাৰ পিছত ক'লে, “কষ্টিক ফান্দীৰ কথা তোক অন্য সময়ত কম । এতিয়া মূঠতে ইয়াকে জানি থ তাক মই বৰ্খাস্ত কৰিছো । কালিলৈ অন্য এটা মাউত আহিব । অ' আচল কথাটো পাহৰিছোৱেই । তই এই চিঠি কেইখনৰ উত্তৰকেইটা ডাবি-চিঙি লিখি থবি । কালিলৈ বৰচাহাবলৈ পঠাই দিব লাগিব । মোৰ অন্য কাম আছে, সেইকাৰণে যাব লাগে ।

ৰায়চাহাব ওলাই গ'ল । তেওঁ বিপ্ৰাম লবৰ বাবে শোৱনি

কোঠাত সোমাম । দময়ন্তী দেবীয়ে তেও ক গাখীৰ এগিলাচ দিবলৈ আদি সুযোগ বুজি ক'লে, 'জুৰাইৰ ল'ৰাটো মৰিলেই । পুত্ৰাভে সি এবাৰ আহিছিল । তাক বোলে টকা-পাঁচোটা লাগে । ল'ৰাটোৰ সকাম-নিকাম কৰিব লাগে । তদুপৰি যৰতো খাবলৈ নাই । সি বোলে এইবাৰ কানি এৰি দিব আৰু ভালকৈ খেতি-বাতিভু খৰিব । খেতি চপোৱাৰ সময়ত টকাকেইটা ওভোতাই দিবলৈয়ো গাত লৈছে ।'

ৰায়চাহাব অলপ বিবড় হ'ল । ঘৈণীয়েকক টান কথা শুनावলৈকে তেওঁৰ ইচ্ছা হৈছিল । কিন্তু খংটো চম্ভালি ক'লে, 'তুমি দেবী অন্নপূৰ্ণা হৈছা যেতিয়া যি ইচ্ছা কৰি থাক। মোক সুখিব লাগিছে কিয় ?'

দময়ন্তী দেবী অলপ ক্ষুণ্ণ হ'ল । তেওঁ তথাপি সংযতভাবেই উত্তৰ দিলে 'আপোনাক নোসোধা'ক মইনো আজিলৈকে কিটো কৰিছো ? টকাকেইটা দিম নে নিদিম খোলা-খুলিকৈ কওক । আৰু আপোনাৰ আজন্ম টকা-পইচা সা-সম্পদেৰে বলতে মই মানুহক কেতিয়াবা যি পাবো সহায় কৰো । আমাৰ নিজৰ বুলিবলৈ কিটো আছে ?'

ৰায়চাহাবে দময়ন্তীৰ অভিমান বুজিব পাৰিলে । ঘৈণীয়েকৰ ধুনীয়া মুখখনলৈ তেওঁ এবাৰ চালে আৰু লগে লগে তেওঁৰ মনটোও কুমলি গ'ল । তেওঁ ক'লে, "তুমি দিব খুজিছা যেতিয়া দিয়া আৰু । মইনো কেলেই হকাবধা কৰিবলৈ যাম ? ইয়ৰে আমাক অনেক দিছে । গতিকে দীন-দুখীক দুই এটা টকাৰে সহায় কৰিব পৰা অৱস্থা আমাৰ আছে । বেরা নাগৰা, মোৰ মনটো অলপ গধুৰ হৈ আছে । অন্ততঃ এটা মাচ আমি অভি সাৱধান হৈ চলিব লাগিব । অৱনীৰ চাকৰি তাৰ ওপৰতে নিভৰ কৰিছে । গভণৰ আহিব নহয়, শুনিছানে নাই ?"

আদাৰেপাৰীকনো সেইবোৰ জাহাজৰ খবৰ কিয় লাগিছে ? মই ভাত বন্ধা মানুহ, ভাত ৰান্ধি থাকিম । দিছে এটা কথা, মোহাইভেটীৰ হাবিৰ মাজত থকা দিৱমলিৰটো অলপ মেৰামতি কৰি দিব । বাটটোও ৰান্ধি দিয়া ভাল । অৱনীৰ চাকৰিৰ কাৰণে মই সেইটোকে মানস কৰিছো ।"

শিৱমন্দিৰৰ কথা শুনি ৰায়চাহাবে চক খালে। তেওঁৰ ভৱান্তৰ ঘটিল। তাৰ পিছত ক'লে 'হ'ব, হ'ব, এতিয়া তুমি যোৱা, মই অলপ চকু কেইটা মুদি পৰি থাকো, যোৱাৰাতি টোপনি ভাল নহ'ল।"

এইবুলি কৈ ৰায়চাহাবে বিছনাত বাগৰ দিলে। দময়ন্তী দেবীও ওলাই গৈ নিজৰ সাংসাৰিক কামত ব্যস্ত হৈ পৰিল।

শুবলৈ চেষ্টা কৰা সত্ত্বেও ৰায়চাহাবৰ টোপনি নাছিল। তেওঁ আকাশ-পাতাল ভাবিবলৈ ধৰিলে। তেওঁৰ মনলৈ আহিল পৰমানন্দ হাকিমৰ কথা।

সেইদিনা কমিছনাৰ চাহাবে প্ৰস্থান কৰাৰ পিছত হাকিম সবেশ্বৰৰ সৈতে ঘৰলৈ উভতি আহিল। ইতিমধ্যে আই গোসাঁনীয়ে সকলো খবৰ পাইছিল। মিছাকৈয়ে দাক্ষণ বনত মূৰত লৈ সবেশ্বৰে তেওঁৰ স্বামীক কেনেকৈ নিশ্চিত বিপদৰপৰা ৰক্ষা কৰিলে সেই চমকপ্ৰদ ঘটনাও তেওঁৰ অবিদিত নাছিল। সবেশ্বৰে প্ৰভু-ঈশ্বৰৰ সন্মান অটুট ৰাখিলে। সি নোহোৱা হ'লে তেওঁৰ চাকৰি গ'লহেঁতেন গোটেই পৰিয়ালটোৰ হাহাকাৰ হ'লহেঁতেন।

গোসাঁনীয়ে কথাটো ভাবি চালে। কিন্তু সবেশ্বৰৰ প্ৰতি তেওঁ সদায় হ'ব নোৱাৰিলে। চিকাৰলৈ সি যোৱা হ'লে হাকিমে সেইবিলাক অপকৰ্ম কৰিব নোৱাৰিলেহেঁতেন। তেওঁৰ কু-কাৰ্য্যৰ সঙ্গী আৰু সহায়ক বুলি হাকিমনীয়ে বেচেৰা সবেশ্বৰকে জগৰীয়া কৰিলে। তেওঁৰ মনত নেখেলালে যে সি পৰমানন্দৰ হুকুমৰ দাস আৰু প্ৰভুৰ স্পষ্ট আদেশ অনুসাৰেই সি চিকাৰলৈ যোৱাৰপৰা বিৰত থাকিবলৈ বাধ্য হৈছিল।

গিৰিয়েকৰ কু-কীৰ্ত্তিৰ কাহিনী তেওঁৰ কাণত বহুবাৰেই পৰিছিল, কিছুমান তেওঁ বিশ্বাস কৰিছিল, কিছুমান কৰা নাছিল। সবেশ্বৰক হাকিমৰ ৰখীয়া কৰি তেওঁ ভাবিছিল যে এইবাৰ আৰু তেওঁৰ স্বামীশ্বৰে আন নহ'লেও অন্ততঃ হুন্দাবন লীলাৰ ডাঙনা কৰিবলৈ সুবিধা নোপাব। কিন্তু অতি নিদাক্ষণভাৱে আশা ভুল হোৱাত তেওঁৰ সকলো ঋণ বাগ আৰু অভিমানে জীৱন্ত ৰূপ ধাৰণ কৰি বাহুৱে চক্ৰক প্লাস কৰাৰ দৰে, নিৰ্মাখিত সবেশ্বৰক জিলা পেলালে। অতি নিৰ্ভুৰভাৱে তাক অভিলাপ দিলে।

কিন্তু সৰ্বেশ্বৰৰ কাৰণে শাপেই বৰ হ'ল। বাহৰ গৰাহৰপৰা সি অচিৰে মুক্ত হ'ল। গোন্ধামা গুৰুৱে তাৰ কাৰণে সেইখিনি কৰিলে। বিদায় পৰত প্ৰভুঈশ্বৰে কোৱা কথা কেইমাহ এতিয়াও বায়চাহাবৰ কাণত বাজি আছে, "সবাই ভোক মই লগত ৰাখিব নোৱাৰো। স্বয়ং কমিছনাৰ চাহাবে কৈ গৈছে ভোক খেদি দিবলৈ, তদুপৰি গৃহিণী তোৰ ওপৰত বিড়ুলটা, তেওঁৰ আদেশ কমিছনাৰত-কৈয়ো বেছি শুকত্বপূৰ্ণ। গতিকে ভোক মই বিদায় দিবলৈ বাধ্য। তই মোৰ কাৰণে বহুত কৰিলি মিছা কলঙ্ক মূৰ পাতি ললি, শিষ্যই শুকৰ নিমালি শোৱাৰ দৰেই নিতান্ত নিঃসঙ্কোচভাৱে। শুন সৰ্বেশ্বৰ, পৰমানন্দৰ বহুতো বেয়া গুণ থাকিব পাৰে কিন্তু তেওঁ অকৃতজ্ঞ নহয়। ইয়াৰপৰা দুকুৰি মাইলমান দক্ষিণে সাতঘৰীয়া মৌজাৰ শান্তিপুৰ গাঁৱত মোৰ দুপুৰামান মাটিৰ এখন পাম আছে। মানুহ এটা তাত থৈছিলো, কিন্তু দুমাহমানৰ আগতে মৰিল। ঘৰটো খালি হৈয়েই আছে। তই ভালৈকে যা। এই ছকুৰি টকাও লৈ যা। তোৰ গাত বহুত গুণ আছে। ঈশ্বৰে কৰিলে তই মানুহৰ লগত মানুহ হৈ একটা খাব পাৰিবি। মই মানুহ চিনি পাওঁ বুজিছ, সেইকাৰণেই ভোক এই কথা ক'ব পাৰিছো। সেই গাঁৱতে কানিৰ মহল এটাও আছে। মই অলপ চেষ্টা কৰিলে তই মহলটোও হয়তো পাব পাৰ। তই ইয়াত আজি ৰাতিটোও থাকিব নেলাগে। আজি গোবিন্দৰ ঘৰত থাকি কালিলৈ পুৱাতে যাত্ৰা কৰিবি। প্ৰভু ভগৱন্তই তোৰ মঙ্গল কৰক।"

পৰমানন্দৰ চকু চলচলীয়া হৈছিল। সৰ্বেশ্বৰে সেইদিনাই প্ৰথমবাৰৰ বাবে তেওঁৰ চকুপানী দেখা পালে। তেওঁ যে কিমান বিচলিত হৈছিল সি অনুভৱ কৰিছিল। সি প্ৰভুঈশ্বৰক সেন্না কৰিলে।

প্ৰভুঈশ্বৰে তাক আশীৰ্বাদ দিলে। সি সজল চকুৰে বিদায় ললে। সৎৰামেও তেতিয়া কান্দিছিল আৰু তাৰ অস্তি মৰমৰ বন্ধুক আঁকোৱালি ধৰি পাৰেমানে উচপিছিল।

সৰ্বেশ্বৰ শান্তিপুৰ গাঁৱৰ পামখনত যিথাপি লোৱা বছৰটোতে আকাশত এটা বিয়াগোম নেজাল তৰা ওলাইছিল। সেইটো ১৯১০ চনৰ কথা। এই নেজাল তৰাটো ‘হেইলিৰ ধুমকেতু’ বুলি জনাজাত। তৰাটোৱে গধূলি আকাশৰ অগ্নিকোণত দেখা দিয়ে। নেজাল তৰা ওলালে দেশত অপায়-অমঙ্গল হয় বুলি ৰাইজে বিশ্বাস কৰে। সেই বছৰতে ভাৰত সম্ৰাট সপ্তম এডোৱাৰ্ডৰ মৃত্যু হ’ল আৰু পুতেকে পঞ্চম জৰ্জ নাম লৈ ইংলণ্ডৰ সিংহাসনত আৰোহণ কৰিলে।

এই ৰজাৰজনৰ ৰাজত্বৰ কালছোৱা বৰ ঔকৃষ্ণপূৰ্ণ। ভাৰততো তাৰ প্ৰভাৱ পৰিল। দেশত মাৰি-মৰক আৰম্ভ হ’ল। কলেৰা, বসন্ত, ক’লাজ্বৰ আদিত অসমৰ বহুত মানুহ মৰিল। সৰ্বেশ্বৰ থকা শান্তিপুৰ গাঁৱতো মাৰি-মৰক হৈছিল। ওচৰে-পাজৰে থকা বহুত গাঁও উছন হ’ল, শান্তিপুৰতো আদৰ্শিনি মানুহ মৰিল।

সৰ্বেশ্বৰৰ কপাল ভাল। হ’বৰ দিনত কুকৰেও মৈ টানে বুলি বুঢ়ালোকে কয়। মানুহ-দনুহ মৰাত খেতিৰ পথাৰ ছন পৰি থাকিল, আকালে দেখা দিলে। মানুহৰ এই দুৰ্গতিৰ সময়ত সি ইচ্ছামতে সূত লৈ টকা ধাৰলৈ দিয়া ব্যৱসায় আৰম্ভ কৰি দিলে। বহুত ভাল ভাল মানুহ তাৰপৰা টকা ধাৰলৈ ললে। তদুপৰি সি এটা হালোৱা লৈ দুপুৰা মাটিত ধানখেতিও কৰিলে। ধাৰত মাৰি সি ইতিমধ্যে বহুতৰ মাটি-বাৰীও ললে।

১৯১১ চনত পৰমানন্দৰ পদোন্নতি হ’ল। তেওঁ ই এ চি হৈ আন এখন জিলালৈ বদলি হৈ গ’ল। যোৱাৰ আগতে তেওঁ বৰচাহাবক কৈ কানি-মহলটো সৰ্বেশ্বৰক দি গ’ল। আগৰ মহলদাৰজন মৰিল। হাকিমৰ সহায়ত সৰ্বেশ্বৰে অতি সহজে মহলটো পালে। জামানতৰ টকা তাৰ হাতত আছিল। টকা জমা দি সি মহলটো চমজি ললে আৰু পুৰণি বন্ধু সৎৰামক মাটি আনি নিজৰ লগত ৰাখিলে। কাৰণ সৎৰামৰ হাকিমৰ লগত থাকিবলৈ ইচ্ছা নাছিল।

সৎবামৰপৰাই সি পৰমানন্দৰ ভিতৰলৈ সকলো খা-খৰৰ পাইছিল। সেই ঘটনাটোৰ পিছতে পাসাঁনী মাকৰ ঘৰলৈ ওচি গ'ল। তওঁ আৰু উভতি নাহিল। হাকিমৰা বহুত পৰিতপন ঘটিছিল। তওঁ এতিয়া এওঁৰ জীৱন-যাপন এবিধলৈ ধৰিলে। ঘৈণীয়েকৰ আনিবলৈ বহুত চেষ্টা কৰিছিল, কিন্তু আই পোহাঁনী আহিবলৈ মান্তি নহ'ল। অগত্যা প্ৰভুস্বৰে অকলশৰেই নতুন পদত বাহাল হৈ নতুন কমস্থানলৈ যাত্ৰা কৰিলে।

সৎবামৰ সহযোগত সৰ্বস্বৰে দুবছৰ কাঠাৰ পৰিশ্ৰম কৰিলে। তাৰ এই প্ৰচেষ্টা অংশে নগ'ল। কানি মহলৰপৰাই তাৰ অপাৰ লাভ হ'বলৈ ধৰিলে। কানীয়াবিলাকে বন্ধকত খোৱা সোণ-ৰূপৰ অলঙ্কাৰ, বাচন-বতন আদিৰ তাৰ ঘৰ ভৰি পৰিল।

হাতত টকা-পইচা হোৱাত সি অলপ চিন্তিত হ'ল। থকা-ঘৰটো খেৰৰ। ভেটিও কেঁচা। গতিকে চাৰ-ঢাৰিৰ উন্নয়ন আছে। সৎবামৰ লগত সি পৰামশ কৰিলে। নতুন বাৰী এখন পাতি তাতে এটা পকাঘৰ সজাটোৱেই ঠিক হ'ল। পামৰপৰা আধা-মাইলমান নিলগত, গাওঁখনৰ প্ৰমুখৰ বিক্ৰম বৃদ্ধাপোহাঁইৰ টোলখন মৰিশালিৰ দৰে পৰি আছিল। মাটিবোৰ ইতিমধ্যে তাৰ নামলৈ আহিছিল। সাবস্বৰে নতুন বাৰীৰ কাৰণে সেই ঠাইখনকে নিৰ্বাচন কৰিলে। পুৰণি ঘৰ-দুৱাৰবোৰ ইতিমধ্যে ভাঙি-ছিগি উঠলি গৈছিল। সেইবিলাক সম্পূৰ্ণৰূপে পৰিষ্কাৰ কৰি সৰ্বস্বৰে নতুন ঘৰ বান্ধিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। নিজেই বনুৱা লগাই ইটা মৰালে আৰু ভাতী সাজি থাকে থাকে শিঙৰি খৰি আপি জুই লগাই কেঁচা ইটাবোৰ পুৰিলে। সেইসময়ত পকাঘৰৰ কাৰণ মানুহে নিজেই ইটা মৰাই লৈছিল। হাবিত প্ৰচুৰ শিঙৰি গছ আছিল আৰু শিঙৰি খৰিয়েই ইটাপোৰাৰ কাৰণে উৎকৃষ্ট আছিল। ইটাৰ ব্যৱসায়ীবিলাকে অৱশ্যে কমলা ব্যৱহাৰ কৰিছিল, কিন্তু সেয়া নগৰতহে।

এইদৰেই সাবস্বৰে ঘৰ সজাৰ সকলো প্ৰয়োজনীয় সামগ্ৰী সংগ্ৰহ কৰিলে। শাল কাঠৰ খুটা, হ'লখৰ চ'তি, বনচোমৰ বাটাম আৰু চামৰ তক্তাৰে গৃহনিৰ্মাণ আৰম্ভ হ'ল। এইবিলাক ওচৰৰ হাবিৰপৰাই কাটি অনা হৈছিল। নগৰৰপৰা আনিবলগীয়া

হ'ল বিলাতীমাটি, টিন-পাত, গজাল আদি বস্তু । ছমাহৰ ভিতৰতে তেওঁৰ ঘৰসজা শেষ হ'ল, আৰু এদিন এটা শুভ দিনত, যাগ-যজ্ঞ হোম আদি মাজলিক কাষ্যৰ পিছত সবেশ্বৰে নতুন গৃহত প্ৰবেশ কৰিলে ।

যাগ-যজ্ঞ কৰা পূজাৰীজন আছিল নলবৰীয়া ব্ৰাহ্মণ । তেওঁ সাংঘিক পণ্ডিত । পূজা-সেৱা আদি যাজনিক বৃত্তিৰে টুক-টুক টাক-টাককৈ চলি থকা বিধৰ লোক । সবেশ্বৰক দেখি তেওঁ মুগ্ধ হ'ল আৰু তেওঁৰ একমাত্র কন্যা দময়ন্তীক তালৈ যাচিলে । সেই সময়ত মানুহে কম বয়সতে বিয়া পতা নিয়ম আছিল । সবেশ্বৰৰ তেতিয়া বয়স একৈশ-বাইশমান হৈছিলেই । বামুণজনক সি আগতে পৰমানন্দৰ ঘৰতো লগ পাইছিল । সি সন্মত হ'ল আৰু এঘাৰ বছৰীয়া দময়ন্তীৰ লগত তাৰ ধুমধূপালকৈ বিয়া হৈ প'ল । দুবছৰমানৰ পাছত সি দময়ন্তীক শান্তি কৰাই আনিলে । তাৰ অকলশৰীয়া ঘৰত গৃহলক্ষ্মী আহি প্ৰতিষ্ঠিতা হ'ল ।

তেতিয়া প্ৰথম মহাসুদ্ধ আৰম্ভ হৈছিল । ইংৰাজ চৰকাৰক সহায় কৰিবলৈ সি সচেষ্ট হৈ পৰিল । ওচৰৰ গাওঁবিলাকৰ-পৰা সৈন্য সংগ্ৰহ কৰিবলৈ বিক্ৰুইটিং অফিচাৰক সি পাৰেমাণে সহায় কৰিলে । সেই অঞ্চলৰ প্ৰায় এহেজাৰমান ডেকা সৈন্য বাহিনীত ভৰি হ'ল । ইয়াৰ বাহিৰে টকা-পইচাৰেও সি চৰকাৰক পাহাৰ্মানে সহায় কৰিলে ।

চৰকাৰৰ ঘৰত সৰ্বেশ্বৰৰ নাম হ'ল । ডালেমান দানিহ-পূণ কাম জিলাৰ বৰচাহাবে তাৰ হাতত ন্যস্ত কৰিলে । সি হাতীৰ মহল এটাও পালে । দময়ন্তী ঘৰ সোমোৱা বছৰটোত সি বাৰটামান হাতী ধৰিলে । স্ত্ৰী-ভাগ্যৰ ওপৰত তাৰ প্ৰত্যয় জন্মিল ।

১৯১৬ চনৰ কাতি মাহত অৱনীৰ জন্ম হ'ল । সৰ্বেশ্বৰৰ সুখৰ পাগলটো পৰিপূৰ্ণ হৈ পৰিল ।

অৱশেষত ১৯১৮ চনত যুদ্ধ শেষ হ'ল । ইংৰাজৰ জয় হ'ল । বৰচাহাবে আয়োজন কৰা বিজয়োৎসৱলৈ সবেশ্বৰ নিমন্ত্ৰিত হৈছিল ।

এইদৰেই টকা-পইচাৰ লগে লগে সৰ্বেশ্বৰৰ মান-সন্মান আৰু

প্রতিপত্তিও বাড়ি যাবলৈ ধৰিলে । ১৯২০ চনত সবেশৰ সাত-
ষৰীয়া মৌজাৰ মৌজাদাৰ হ'ল ।

নতুন বাজপদৰ কাৰণে অভিনন্দন জনাই মিজন মানুহে
তাঁলৈ চিঠি দিছিল সেইজন আছিল বায়বাহাদুৰ পৰমানন্দ
দেৱগোস্বামী । চিঠিখনত সবেশৰে এটা দুখৰ খবৰ পালে ।
পোসানীয়ে সাধনোচিত ধামলৈ গমন কৰিলে ।

সেইবছৰতে ইনফ্লুয়েঞ্জা মহামাৰী অসমৰ গাঁও-ভূঁইতো
বিয়পি পৰিল । বহুত মানুহৰে মৃত্যু হ'ল । সবেশৰো অসুখত
পৰিছিল, কিন্তু সি বাচিল । অটুট স্বাস্থ্য আৰু সুদৃঢ় শক্তি-
শালী শৰীৰৰ কাৰণেই হয়তো ইনফ্লুয়েঞ্জাৰ আক্ৰমণ সি প্ৰতিৰোধ
কৰিব পাৰিলে । এই সময়ত সি দময়ন্তী দেৱীৰ প্ৰকৃত পৰিচয়
পালে । এই সত্য-সাক্ষী তিৰোতা গৰাকীয়ে নিজৰ জীৱন বিপন্ন
কৰি প্ৰায় অকলশৰে স্বামীৰ সেৱা-গুশ্ৰুযাত নিজকে উৎসর্গ
কৰি দিছিল । দিনে-ৰাতিয়ে তেওঁ অচেতন অৱস্থাত পৰি থকা
পতিৰ বিছনাৰ কাষতে থাকি তেওঁৰ প্ৰতিপাল কৰিছিল । আৰু
এজন লোকে সবেশৰৰ সেৱা-গুশ্ৰুযাত সহায় কৰিছিল সি আছিল
সৎৰাম ।

সবেশৰ প্ৰায় এমাহ শয্যাশায়ী হৈ আছিল । সেই মাহটোত
গাঁওখনৰ তিনিভাগৰ এভাগ মানহু মাৰিছিল । সি বাচিব বুলি
কোনেও আশা কৰা নাছিল । কিন্তু সাবিত্ৰীয়ে যমৰ হাতৰপৰা
স্বামীক ঘূৰাই অনাৰ দৰে দময়ন্তীয়েও শিৱৰ সেন্দূৰ মোচ
নোখোৱাকৈ ৰাখিবলৈ সমৰ্থ হ'ল । মানুহে তেওঁক ধইন ধইন
কৰিলে ।

সেইসময়তে তেওঁ গোহাঁইভেটিৰ মাজত থকা ভূগা-হিঙ্গা
শিৱমন্দিৰটোৰ সন্ধান পাইছিল আৰু প্ৰতিদিনে ৰাতিপুৱা অল্প
সময়ৰ কাৰণে বোগীক সৎৰামৰ তত্ত্বাৱধানত ৰাখি মন্দিৰটোলৈ
গৈ শিৱলিঙ্গৰ ওপৰত চন্দনেৰে সৈতে বেলপাত এটি স্থাপন কৰাৰ
আগতে এঘটি গৰুগাখীৰ ঢালি দিছিল ।

এই শিৱমন্দিৰটি বোলে কোনোবা এজন বুঢ়াগোহাঁইৰ
দিনতে নিৰ্মাণ কৰা হৈছিল । মানুহে বুঢ়াগোহাঁইৰ থান বোলে ।
ইটোৰে বজ্জা মন্দিৰটি জৰীপছে ছাটি খৰিছিল আৰু বেৰবিলাক

প্ৰায় ফাটি-ছিটি গৈছিল। মন্দিৰলৈ যাবলৈ মাত্ৰ এটা লুং-লুঙীয়া বাটহে আছিল। সিও সপসকুল। শিৱলিঙ্গটি এটা প্ৰকাণ্ড ফেটী সাপে মেৰিয়াই থয় বুলি মানুহে কোৱামেলা কৰে। মানুহ গ'লে বোলে লাহেৰৈ বেদীৰ তলত সোমায়। এনেকুৱা বিপদজনক ঠাইলৈ সাহসী মানুহেও খন্তেক ভাবিহে যায়, কিন্তু দময়ন্তীয়ে এবাৰো সন্দ্ৰোচ কৰা নাছিল। স্বামীৰ মঙ্গলৰ কাৰণ তেওঁ এমাহ প্ৰতিদিন ধৰি তাইলৈ গৈছিল আৰু স্বামীৰ জীৱন বন্ধাৰ্থ দেৱাদি-দেৱ মহাদেৱক সজল চকুৰে প্ৰাৰ্থনা কৰিছিল।

এই মন্দিৰটিৰ ওচৰতে অটব্য অৰণ্যৰ মাজত বোলে এখন বাৰী আছে। তাত নানা তৰহৰ ফলমূল পোৱা হয়। মানুহে ফলমূলবিলাক তাতৈ থাকি খাব পাৰে, কিন্তু ঘৰলৈ আনিব নোৱাৰে। গাঁৱৰ বুঢ়া মানুহবিলাকে এই কথা কোৱাকুই কৰি থাকে। বাৰীখনত বোলে বুঢ়াগোহাঁইৰ টোল আছিল। ইটাৰ পকী ঘৰ-দুৱাৰৰ ভগ্নাৱশেষো আছে। তাত বোম্বে এতিয়া ভূত-পিশাচে কিৰিলি পাৰে।

আৰোগ্য লাভ কৰাৰ পিছত সৰ্বেশ্বৰ মৌজাদাৰে হাতীত উঠি মন্দিৰলৈ গৈ সেৱা-সৎকাৰ কৰি আহিছিল। তাৰ পিছতো তেওঁ হাতী লৈ অৰণ্যখন চলাথ কৰি ফুৰিছিল কি পালে কোনেও নেজ্ঞানে, আনকি দময়ন্তী দেৱীয়েও।

সেই বছৰতে ইনফ্লুয়েঞ্জা ৰোগত 'ৰায়বাহাদুৰ' পৰমানন্দ দেৱ গোস্বামীৰ পৰলোক প্ৰাপ্তী হ'ল।

খবৰটো পাই সৰ্বেশ্বৰ শোকাভিভূত হ'ল। সি তিনিদিন ব্ৰত পালন কৰিলে আৰু আদ্য-ব্ৰাহ্মৰ দিনা দৰিদ্ৰ ভোজন কৰাই ব্ৰাহ্মণ-সজ্জনক দান-দক্ষিণা দি মৃতকৰ আত্মাৰ সদগতিৰ কাৰণে পৰমেশ্বৰক প্ৰাৰ্থনা কৰিলে।

মৌজাদাৰী পদ লাভ কৰাৰ পাছত প্ৰথম শ্ৰেণীৰ দণ্ডাধিপতিৰ আদালতত এফিডেভিট দি সৰ্বেশ্বৰ শৰ্মা সৰ্বেশ্বৰ চৌধুৰী হ'ল।

১৯২১ চনৰপৰা মহাত্মাগান্ধীৰ নেতৃত্বত সমগ্ৰ ভাৰততে অসহযোগ আন্দোলন আৰম্ভ হ'ল। এই আন্দোলনে শান্তিপূৰ্ব শান্তি ভঙ্গ কৰাৰো প্ৰচুৰ সম্ভাৱনা আছিল। কিন্তু মৌজাদাৰ সৰ্বেশ্বৰ চৌধুৰীয়ে মহামায়া ইংৰাজ চৰকাৰৰ বিৰুদ্ধে চলোৱা এই

আন্দোলন সমর্থন কৰিব নোৱাৰিলে । তেওঁৰ বিচাৰ-বুদ্ধিমতে ইংৰাজ চৰকাৰে ভাৰতীয় ৰাইজৰ কাৰণ খিৰিকাক জনহিতকৰ কাম কৰিছে তাৰ তুণী নাই । দেশলোকৰ শাসনত ভাৰতীয়-সকলে পাশ্চাত্য শিক্ষাৰ পাহৰ পাৰ । দেশ-বিদেশৰ কথা জানিব-পৰা হ'ল । ইংৰাজী ভাষা শিকি চৰকাৰে প্ৰতিষ্ঠা কৰা স্কুল-কলেজত পঢ়ি বজাৰীয়া বিষয় লাভ কৰিলে । অসমত চাহ বাগিছা হ'ল আৰু তাৰপৰাও দেশৰ বহুত লাভ হ'ল ।

ইংৰাজ চৰকাৰৰ অনুগ্ৰহত মানুহবিলাক শান্তিত আছে । সেই চিপাহী বিদ্ৰোহৰ সময়ত দেশত যিকুৰা অশান্তিৰ জুই জ্বলি উঠিছিল সেই জুই নিবাপিত হ'ল আৰু তেতিয়াৰেপৰা প্ৰজা-সকল সুখ-শান্তিৰে আছে । আহোম শাসনৰ বেজিমাৰৰ সময়ত জানো প্ৰজাই কম শিকিলে ? মানবিলাকে তিনিবাৰ আক্ৰমণ কৰি অসমখন উদ্ধাৰ কৰিলে । তেতিয়া অসমৰ তিনিভাগৰ দুভাগ মানুহ মৰিল । নদন-বদৰ গাঁওবিলাক মৰিশালিত পৰিণত হ'ল । শিৱমন্দিৰ থকা অটবা তাৰিখনেইতো, এসময়ত এখন সমষ্টিশালী গাঁও আছিল যো লাগ । সেই বিপদত অসমীয়াক কোনে বন্ধা কৰিলে ? ই ৰাজ চৰকাৰে বহুজানো ? ইমান সোনকালে এইবিলাক উপকাৰৰ কথা পাহৰি গৈছে কাৰণেইতো অসমীয়াক খাই পাও ফলা আদি বোমা হয় । যোৱা যুদ্ধখনত ইংৰাজ চৰকাৰেই ভাৰতবৰ্ষখন আবৰি ৰাখিলে । নহ'লেবা কি দশা হ'লহেঁতেন । এতিয়া যুদ্ধখন শেষ হোৱাৰ প্ৰায় লগে লগেই কংগ্ৰেছী মখাই স্বাধীনতা বিচাৰি তলওপৰ কৰিছে । হেৰ তহঁত জানো স্বাধীনতাৰ লাগ্যক হৈছেহ'ক ? দেশখন শাসন কৰিব পাৰিবি ? শত্ৰুৱে আক্ৰমণ কৰিলে যুদ্ধ কৰিব পাৰিবি ?

যুদ্ধ কৰাৰ সাহস তহঁতৰ নাই । সেইকাৰণেই এতিয়া অহিংস আন্দোলনখন চালু কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছ । আগতে উদঙ বঙালী কেইটামানে চাহাবলৈ বোমা মাৰিছিল । বৰ দুখৰ কথা দুজনমান চাহাব মৰিল । তেতিয়া কেইটামানক ফাঁচি দিয়াত সব ঠাণ্ডা হৈ গ'ল । যুদ্ধ কৰাৰ সাহস থকাহ'লে এতিয়া সেই বোমা মৰা স্বদেশী আন্দোলনখনেই চলি থাকিলেহেঁতেন । গান্ধীয়ে সহজ-উপায় এটা দিয়াত আটাইবোৰ উবুৰি খাই পৰিছে ।

বাক, আন্দোলন কৰিছ কৰ । কিন্তু এইবোৰ কি কথা ? বিদেশী কাপোৰ-কানিয়ে কি দোষ কৰিলে ? ঘৰত কটা সূতাৰে কাপোৰ বৈ পিঙ্গিব পাৰিনেকি ? পৰাহ'লে আমিও পিঙ্গিলো-হেঁতেন । দমমন্তীয়ে দেখোন সূতা-কাটিয়েই থাকে । তেওঁক কৈ দিব লাগিব, লণ্ডণৰ বাহিৰে যেন তেওঁ অনাকাৰণে সূতা কাটিবলৈ নলয় । লণ্ডণ অথবা মজোপবীত মিলৰ সূতাৰে তৈয়াৰ কৰি লব পৰা হ'লে ভালেই হ'লহেঁতেন, পিছে শাস্তই মানা কৰিছে ।

ইহঁতক তপত ভাতৰ ধোঁৱাই খাইছে । নহ'লেনো বোপা-ককাৰ দিনবেপৰা খাই থকা কানিকণ বন্ধ কৰি দিবলৈ ইহঁতৰ পাত পিব পিবলি উঠিল কিয় ? ইহঁতে মোৰ ভাতকে মাৰিব খুজিছে স'বন্ধৰ পেটে পেটে ভাবিলে । সি আৰু সহ্য কৰিব নোৱাৰা হ'ল । গেণ্ডী নে ফেণ্ডী সেই পাতৰ ভাওনাখন যাতে সাতঘৰীয়া মৌজাত হ'ব নোৱাৰে তাৰ কাৰণে মৌজাদাৰ সৰেশ্বৰ চৌধুৰী প্ৰস্তুত হ'ল । প্ৰথমতে জিলাৰ বৰচাহাবৰ লগত, তাৰ পিছত খানাৰ দাৰোণাৰ লগত যোগাযোগ কৰি মৌজাখনৰ চাৰিওফালে এনে বেহ বান্ধিলে যে সেই বেহ পাৰ হৈ অহা নিশকতীয়া কংগ্ৰেছ ডলপ্টিয়াৰৰ সাধ্য নাছিল । কেইটামান বেহ পাৰ হৈ আহিছিল । কিন্তু সিহঁতৰ অৱস্থা অভিমন্যৰ নিচিনা হ'ল । পৰাৰে বান্ধি বৰচাহাবক চমজাই দিয়া হ'ল ।

মৌজাদাৰৰ সতৰ্কতাত ভাত মেল-মিটিঙো হ'ব নোৱাৰিলে । তেওঁ চাৰিওফালে চোৰাংচোৱা ৰাখিছিল । সিহঁতে তাঁৰৰ বাতৰি ভাৰে ভাৰে দি থাকিছিল । ক'ৰবাত কংগ্ৰেছে মিটিং পাতিব খুজিলেই মৌজাদাৰৰ সেনা গৈ সিহঁতৰ সকলো আয়োজন ভাঙি-ছিঙি, মানুহবিলাকক মৰিয়াই-খতিয়াই গোটেইখন দক্ষ-শক্ত কৰিছিল ।

পতিকে সাতঘৰীয়া মৌজাত একো অশান্তি নহ'ল । মৌজাৰ স্বাধীনতা নিয়মমতে উঠি থাকিল, খেতি-পথাৰৰ হানি-বিঘিনি নহ'ল । কানীয়াৰ সংখ্যাও নকমিল । ইংৰাজ চৰকাৰৰ অতি ভক্ত বুলি সৰ্বেশ্বৰৰ নাম ফুটি-ফাটি গ'ল আৰু তাৰ পুৰস্কাৰ হিচাপে তিনি-বছৰৰ পিছত অৰ্থাৎ ১৯২৪ চনত তেওঁ ৰায়চাহাব খিতাপ লাভ কৰিলে ।

তিনিদিনৰ মূৰত সৎৰাম নেপালী গাঁৱৰপৰা উভতি আহিল।
সি পোনে পোনে বায়চাহাবৰ ওচৰ পালেগৈ। তেওঁ তেতিয়া
অফিচঘৰত কাম কৰি আছিল। সৎৰামক দেখা পাই তেওঁ
হুকোদৰ মহৰী আৰু ধনী টেকেলাক বিদায় দিলে।

সৎৰামৰ ফালে চাই তেওঁ সুধিলে “কিমান দূৰ আগবাঢ়িলি?”

“মেঠা প্ৰায় মৰিলেই। বিয়াখন একেবাৰে ঠিক কৰি
আছিলো। ডাঙৰ দুজনীক নিদিয়াই সৰুজনীৰ বিয়া পাতিবলৈ
বাগেকটোৱে অলপ থেৰো-গেৰো কৰিছিল। কিন্তু চিকাকপ পঁচিশটা
একেলগে পাই তাৰ ওজৰ-আপত্তি নাইনিয়া হ'ল। বিয়াৰ পিছত
আৰু একুৰি দিন বুলি কৈ আহিছে।

“ডেকাটোক লগ পালি?”

“তাক লগধৰাহে অলপ টান আছিল। খুবুৰিখন মানুহ
দেখিলেই জোকাৰে। তাৰ মশামৰ গোলমাল হৈছে নেকি জানো?
মই পিছে নিজে দেৱা নিদি ছোৱালীৰ বাপেকক পঠালো।
বাগেকে তাক বঢ়াই-বুজাই মান্তি কৰাইছে।”

“ছোৱালীজনীয়ে দিবা কাণ্ড কৰিব পাৰেনেকি?”

“ছোৱালীৰ কথা আৰু বোনে ডাঙে? চকক সুধি চাউল
বহাব লাগিছেনে? সেইবোৰ ছোৱালীৰ একো ধৰা-বজা কথা নাই।
আজি এটাৰ লগত, কালিলৈ আন এটাৰ লগত সিহঁতৰ মেটি-
পেটি চলিয়েই থাকে।”

“বাক, বিয়াৰ দিনবাৰ ঠিক হ'লনে?”

“মাঘ মাহতে বিয়াখন পাতিবলৈ মই বৰ জোৰ কৰিছিলো।
পিছে, সিহঁতে ফাশ্বনতাহে পাতিব খোজে। অৱশ্যে এটা কাম কৰি
থৈ আহিছে। দৰাৰ মাকে নিজে ছোৱালীৰ ঘৰলৈ গৈ খোজা-
বঢ়া কৰি আহিলগৈ। গাঁৱৰ ৰাইজো তেতিয়া মোট ৰাইছিল।
পণ্ডিকে কথাটো জনাজাত হৈ প'ল।”

বায়চাহাব সন্তুষ্ট হ'ল। যি নহওক, আপদ এটা খতিল।
তেওঁ সৎৰামক বিদায় দিলে।

কিন্তু তেওঁ একেবাৰে নিশ্চিত হ'ব নোৱাৰিলে । আৰু এটা আপদ আছে । তেওঁ তাৰ কাৰণে কঠোৰ ব্যৱস্থা লৈছে যদিও কালস্য কুটিল গতিঃ । কেতিয়া কি হয় কোনও ক'ব নোৱাৰে । ইতিমধ্যে তেওঁ বৰচাহাবৰপৰা গভণৰ অহা সঠিক খবৰটো পাইছেই । জানুৱাৰী মাহৰ দহ তাৰিখে সদৰলৈ আহি এঘাৰ তাৰিখে এৱাই সদৰলৈ শান্তিপুৰলৈ ৰাওনা হ'ব । হাতত মান্ন পোন্ধৰ দিনহে আছে । এই কেইদিন তেওঁ দিনে-ৰাতিয়ে খাটিব লাগিব । অৱনীকো খটুৱাব লাগিব । এই কেইদিনত একোৱে বিধি পখালি নিদিলেই হয় ।

তথাপি তেওঁৰ অলপ চিন্তা হ'ল । জয়ৰামৰ সৈতে জং-বাহাদুৰক লৈ তেওঁ ওলাই গ'ল । পখিলীৰ কাৰণে নতুন মাউত এতিয়াও অহা নাই । তাইক গিৰিধাৰী য়ই মাজে-সময়ে উলিয়াই নিয়ে আৰু হাবিৰ মাজত ডিমক পাত খুৱায়গৈ । তাইৰ কল-গছত কচি নাই ।

ৰায়চাহাবে গভণৰৰ বাহৰৰ কাৰণে সুবিধাজনক ঠাই এডোখৰ বিচাৰিলে । তেওঁৰ টোলৰ উত্তৰ সোলেণ্ডী নদীৰ পাৰত এশ-বিঘামান মাটিৰ গোপচাৰ এটা আছে । ওখ মাটি, জামানী বনেৰে ভৰি আছে । ভালকৈ চাফা কৰিব লাগিব । তেওঁ হাতীৰ পিঠিৰপৰাই ঠাইখন ভালকৈ ঘূৰি-পকি চালে । সোলেণ্ডী নদীখন চলঙা, কিন্তু পানী বৰ ফটফটিয়া । ধোৱা-পখলা কামবোৰ চলি যাব । নদীৰ পাৰত ঠাইখিনি সমান । তম্বু তৰিবৰ কাৰণে উপযুক্ত । গোপচাৰটোৰ পশ্চিমে আলিবাটটো, পূব আৰু দক্ষিণে দিগন্তবিস্তৃত খেৰগি, তাৰপিছত পাহাৰৰ নামনিলৈকে অটব্য হাবি । এইখনেই চিকাৰৰ ৰাজ্য । ভাগ্য সুপ্রসন্ন হ'লে তাত বাঘ, পহু আদি সকলো জন্তু ওলাব । কিছদিনৰপৰা চেকীয়াপভীয়া বাঘৰ দোজৰণি ৰায়চাহাবে শুনিছে । চাহাববিলাকে 'বিগ-গেম' পছন্দ কৰে । বাঘটোৰ লগত লাউচাহাবৰ ভেটাভেটি হ'লে বৰ ভাল হয় । চাহাবে বৰ আনন্দ পাব । এইবিলাক বিপদজনক চিকাৰতহে কিবা 'খিঞ্জ' আছে বুলি চাহাববোৰে কোৱা-মেলা কৰা শুনিছে । অৱশ্যে এই 'খিঞ্জ' শব্দটোৰ অৰ্থ তেওঁ ভালকৈ নেজানে । অৱনীক সুধিবলৈয়ো লাজ পায় ।

অন্ননীৰ কথা মনত পৰিলত ৰায়চাহাব গহীন হ'ল। তেওঁ অল্প চিন্তিত হৈ পৰিল। তাৰ কাৰণে তেওঁ এটা নকৰিবলগীয়া কাম কৰিছে। তাৰবাবে তেওঁৰ বি'বকে মাজে মাজে বিদ্রোহ কৰিব খোজে, কিন্তু স্বাথৰ শাতিৰত ৰায়চাহাবে সকলো কৰিব পাৰে। তেওঁ খুব গোপন কামটো কৰিছে কোনেও যাতে জানিব নোৱাৰে তাৰবাবে সম্ভৱপৰ সকলো লাখিনি সতকতা অৱলম্বন কৰিছে। চিন্তাৰ কোনো কাৰণ নাই।

কিন্তু এটা কথাই তেওঁক অল্প চিন্তিত যে কৰা নাই এনে বহু। মৈণীয়েকৰ কথা। শিৱমন্দিৰটো মেৰামত কৰিব লাগে। এই শিৱমন্দিৰেই এবাৰ তেওঁক নিশ্চিত মৰণৰপৰা উদ্ধাৰ কৰিছিল বুলি দময়ন্তী দেৱীৰ দৃঢ়বিশ্বাস। আৰু এইবাৰ মন্দিৰৰ দেৱতাক সম্ভৱতঃ কৰিব পাৰিলেহে অন্ননীৰ চাকৰি হ'ব বুলিও তেওঁ ৰায়চাহাবক বাৰে বাৰে কৈছে। গতিকে যেনে তেনে মন্দিৰলৈ যোৱা লুংলুঙীয়া বাটটো বহল কৰি, মন্দিৰটোও অল্প মেৰামত কৰি দিবলৈ তেওঁ প্ৰতিশ্ৰুতি দিছে। আনবিলাক কামৰ লগতে সেইটো কামো হাতত লব লাগিব।

ৰায়চাহাব গোহাঁইডেটিৰ ফালে গ'ল। শোপচাৰটোৰ বিপৰীত ফালে অৰ্থাৎ আলিবাটটোৰ পশ্চিমে তেওঁৰ খাননি পথাৰৰ সীমাৰপৰাই হাবিখন আৰম্ভ হৈছে। লুংলুঙীয়া বাটটোৰে প্ৰায় আধা-মাইলমান গ'লে শিৱমন্দিৰটো পায়। মন্দিৰ থকা এৰিছামান মাটি মুকলি। চাৰিওফালে শাৰী শাৰী গুলঞ্চ ফুল। আম, কঠাল, তেতেলি, বেল আদি লাগনী গছ বহুত আছে। মন্দিৰত নিয়মীয়াকৈ পূজা-সেৱা নহয়, কাৰণ পূজাৰীয়েই নাই। মন্দিৰটো মেৰামতি কৰিব পাৰিলে গুপীৰথকে পূজাৰী কৰি দিব পাৰিব বুলি ৰায়চাহাবে ভাবিলে।

তেওঁ অন্নৰামক মন্দিৰটোৰ একেবাৰে কাষলৈ হাতীটো নিবলৈ ক'লে। ওচৰৰপৰা মন্দিৰটো গৰীক্ষা কৰি ৰায়চাহাবে দেখিলে যে জৰীগছৰ অত্যাচাৰত মন্দিৰটোৰ জৰাজীৰ্ণ অৱস্থা। বেৰবিলাকত ফাট মেলিছে আৰু মন্দিৰটো শুকলৈ বহি গৈছে। গতিকে ভিতৰলৈ সোমোৱা বাটটো সৰু হৈ গৈছে। শুকলৈ তিনি-হাতখানেকই নহ'ব কিছাৰি। ভিতৰলৈ সোমোৱাত চাপৰি লাগিব

লাগে। ভিতৰখন অন্ধকাৰ। লগত জোৰ-আৰিয়া আদি লৈ নগ'লে সোমাবলৈ সাহ কৰিব নোৱাৰি। বহুত দিনৰ আগতে তেওঁ এবাৰ সোমাইছিল, তেতিয়াই ভিতৰখন দেখা পাইছিল। সেয়েই প্ৰথম, সেয়েই শেষ। পকী বেদীটোৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত শিৱলিঙ্গটি দুহাতমান ওখ, বেৰটোও ডেৰহাতৰ কম নহয়। সাপ-সুপ তেওঁ দেখা পোৱা নাই। থাকিবও পাৰে। বিশেষকৈ ওপৰৰ ফাটিবিলাকত, অভেদ্য জৰীগছৰ আৱৰণৰ আঁৰত। বৰ সুবিধা-জনক ঠাই। তেওঁৰ গাটো সিৰিককৈ উঠিল।

কিন্তু আনডোখৰ ঠাইতো তাতকৈ বেছি ভয় লগা। তা'ল তেওঁৰ মনত পৰিল। এনেতে জয়ৰামে মাত লগালে, “জঘনৰ ভিতৰলৈ হাতী নিম নেকি?”

মন্দিৰৰ পিছফালে ডালকৈ মন কৰি'ল চকুত পৰে হাবিৰ মাজলৈ হাতী যোৱা পট্টি এটা আছে। সেই ফালেদি এমাইলমান সোমাই গ'লেই বোলে বজাদিনীয়া বাৰীখনত ওলাবগৈ পাৰি।

ৰায়চাহাবে অলপ সঙ্কুচিতভাৱে উত্তৰ দিলে ‘আজি নেলাগে দে, বেলি লহিয়ালেই। পুহমছীয়া দিন খিতাতে একাৰ হ'ব। কালিলৈ তালৈ যাম। তই সকলোবোৰ ব্যৱস্থা লৈ আছনে?’

‘সকলো ঠিকেই আছে। জ্ঞান সিং আৰু দিলদাৰ সিং তাতে আছেই নহয়। ময়ো দুপৰীয়া গৈছিলো।’

ৰায়চাহাবে আৰু অলপ দ্বিধাগ্ৰস্তভাৱে সুধিলে, “ভালে আছে নহয়?”

“সকলো ঠিকেই আছে?” জয়ৰাম মাউতে দোহাৰিলে সি কম কথা কয়, কিন্তু কামৰ মানুহ।

বাঘে-হাগে একেঘাটতে পানী খুৱাব পৰা নিভীক, উগ্ৰসাহসী সবেশ্বৰ চৌধুৰীৰ কণ্ঠত এয়া কিহৰ সঙ্কোচ, কিহৰ দ্বিধা? জয়ৰামে জানে, সেই বিহাৰী, ভীমকায় দাৰোৱান দুটাই জানে আৰু জানে ৰায়চাহাবৰ বশংবদ সংৰামে।

আৰু এটা মানুহে সন্দেহ কৰিছিল। সি হ'ল গিৰিধাৰী, মোহনৰাজাৰ মাউত। মানুহটো স্বাভাৱিকতে কথকী, পেটত কথা একেধাৰে নেথাকে। কিন্তু ৰায়চাহাবৰ ভয়ত সি ভাগ মাৰি আহিল। তাৰ সন্দেহৰ মূলতে আছিল পখিলী বোলা হাতীজনীৰ

আচৰণ। নতুন মাউটটো অহা নাই কাৰণে গিৰিধাৰীয়ে তাইক
চৰাবলৈ হাবিৰ ফালে লৈ গৈছিল। গৈ গৈ সি শিশুমান্দৰৰ ওচৰ
পালেগৈ। মন্দিৰৰ পিছফালৰ পৰা এজন লগেই হঠাৎ হাতী
জনী অস্থিৰ হৈ পৰে। গিৰিধাৰীয়ে শকট স্তম্ভৰ বাহাৰিলে।
ডাঠ হাবিৰ মাজৰ এটা পাণ্টাৰদি গাই মোহসাঁহাই
যাবলৈ ধৰিলে। গাধাবীৰ ডাঠ উৰা পৰে। সেফালে হাবিৰ
মাজত ভূতৰ বাহু আহে যুলি সি ইমান দিওঁ আঁহেছে। সি
হাতীজনীক বাহিৰলৈ প্ৰাৰণ কৰা কাৰণে। লাংহিঙেৰে
মুচিলে। শিশু গাই যিহেঁতু। অহা হাবিৰ পৰিণীয়ে উদ্ভাতভা
হাবিৰ গছৰ মাপি আঁহৰ ব'জ বৰিলে। গাইৰ কাণ দুখন
খিচ হৈহি আঁহৰ ভঁৰতালৰ পৰিণীয়ে। এটা এটা পৰলৈ ব্যাকুল
হৈ পৰিছিল। গাইৰ ডাঠ হাবিৰ শাই উভা। এতিয়া কিন্তু
থমা নাছিল। শাইৰ সৰু সৰু লেপে পৰিবাৰ উঠিছিল
তাক এতিয়া বাহাৰে। গাইৰ গায়ে গায়ে গায়ে গায়ে
বৰকৈ কোবাইছে। গাইৰ গায়ে গায়ে গায়ে গায়ে
গাইৰ গায়ে গায়ে গায়ে গায়ে গায়ে গায়ে গায়ে
গাইৰ গায়ে গায়ে গায়ে গায়ে গায়ে গায়ে গায়ে

এবশেষত সে যা আনন্দিক হ'লো, যাঁহা হ'লো দিলে।
তাৰ বাহিৰে নেচেৰান অন্য পোহৰ নাছিল। তাই প'লে হাৰি
মাজৰ তলপ মুকলি সমুদ্ৰ। তাই এডাৰও প'লত হ'লগৈ।
সোলেঙী নৈখনৰ পাৰত এওঁ ব'ল। তাৰ পিছত কিছুসময়
ভুঁৰেৰে গোকুল লৈ সেই গোক অনসৰণ কৰি নদীখন ব'হি গ'ল।

নদীৰ। সপানে হাবিখন আক বোহু গহী। শাককাল
বুলিও যথেষ্ট ডাঠ। ব্ৰজাব, পমা হোশোং, চণ্ডিনা, শিমশু,
পানচপা হলখ, মজ পোহাৰা শিওৰি আদি বিয়োগেৰ বিবিধ।
হোলোং গছবিলাক পোশোঙা, বহুত ওপৰত হ ডালপাত। বিৰাট
ওখ। গছবোৰ দেখিলেই প্ৰত্যেক এবটো মেন লাগে। শিওৰি
গছবোৰৰ গুটিবিলাক সৰি এলখন একবাৰে কাইটোয়া হৈছে।
কাৰণ ইয়াৰ ফলবিলাকত লেটাগুটিৰ দৰে অঙ্গুৰ কাইট। পখলীৰ
ঠেঙৰ তলুৱাত বোধহয় কাইটে বিক্ৰিছিল। তাই মাজে মাজে
চিকিৰিছিল। এই দুগৰ ডয় বহু অৰণ্যখনৰ মাজেদি স্বাৰ্থভে

অলপখতুৰা গিৰিধাৰী থক থককৈ কঁপিছিল । সি জীৱনৰ আশা এৰি দিলে । আতঙ্কত সি উট চৰাইৰ দৰে চকুদুটা মুদি দিলে ।

“এই ছাতুখোৱা দেহুৱালী, ক’ত মৰিবলৈ আহিছ ?”

অপ্ৰত্যাশিতভাৱে মানুহৰ মাত শুনি গিৰিধাৰীৰ কলিজাৰ ঢপঢপনি আৰু বেছি হ’ল । এয়া নিশ্চয় ভূত-প্ৰেত হ’ব । এইবাব আৰু কোনো আশা নাই ।

সি চকু দুটা নেমেলিলে । কিন্তু মুখেৰে ৰামনাম জপিবলৈ ধৰিলে । ৰামনাম ললে ভূত পলায় বুলি সি জানে ।

‘হেৰ কটা চপনীয়া বঙাল, তোক চামোন পালেনেবি ? নেমাত কিয় ?’

মাতটো গিৰিধাৰীৰ চিনাকি যেন লাগিল-। এইটো জয়ৰামৰ মাত ; গভীৰ কঠোৰ মাত । মৰণত শৰণ দি সি চিঞৰি উঠিল, “হে দেৱতা, মোৰ দোষ নধৰিবা মই নিজ ইচ্ছাত ইয়ালৈ অহা নাই । এই হতশ্ৰীহতী হাতীজীয়েহে লৈ আহিছে ।’

“হেৰ নিধক, এতিয়া দেখোন খাটি অসমীয়া কথা ক’ব পৰা হলি । তহঁত বঙালবোৰে ভাককৈ ক’ব পাৰিও হেনাহটাবহে কথা কৰ । প্ৰাণৰ ভয়ত ভাল ভাষা মুখৰপৰা সৰসৰকৈ ওলাইছে । তোৰ ভঙা ভঙা অসমীয়া ভূতে নুবুজে বুলি ভয় খাইছ হ’বপায় ?”

“জয়ৰাম ডায়া,” গিৰিধাৰীয়ে এইবাব চকু মেলিলে । সমুখত জংবাহাদুৰৰ পিঠিত সেইটো জয়ৰামৰ বাহিৰে আন কোনো নহয় । তাৰ পিছতে সেইটো দিলদাৰ ।

“জয়ৰাম ডায়া, মই বহুত ডৰ কৰিছে । দিলটো তিন চালকা আগে মোৰ দেশৰ জমিন যেইচামাফিক ঘট ঘট খট খট কৰিছিল, হইবকম হৈছে ।” গিৰিধাৰীয়ে ১৯৩৪ চনৰ বিহাৰৰ ভূমিকম্পৰ কথা উল্লেখ কৰিছিল । তেতিয়া সি ঘৰতে আছিল, ভূমিকম্পত সিহঁতৰ ঘৰ-দুৱাৰ ভাগিছিল, তাৰ বাপেক, মাক আৰু ভনীয়েকৰ মৃত্যু হৈছিল ।

পৰিয়ালটোৰ কথাও এতিয়া তাৰ মনত পৰিল । সি ভয়ত শোকত, নিৰাশাত অভিভূত হৈ হকহকাই কান্দিবলৈ ধৰিলে । জয়ৰামে তাৰ হককা কথা জানে । সি অলপ কুমলিল আৰু মিহি ঘাতেৰে ক’লে, “গিৰিধাৰী, হাতীজনী ঘূৰাই ল । এইখন

বৰ সাংঘাতিক ঠাই । উৰিযাতে ইয়ালৈ নাহিব । ব'ল, মই
তোক লৈ যাবঁ ।”

তাৰ হুকুমতে জ বাহাদুৰে পখিলীৰ ডিঙি শূৰেৰে পাক
মাৰি ধৰি ক্লুঙ্কভাৱে জন বা'ল । তাই তেনেই সুখসুৰীয়া হৈ
অহা বাটনি পুনৰ ঘূৰি বাবলৈ ধৰিলে । অজিতাবকৰ গাঙীয়ালৈ
জ বাহাদুৰ পিছে পিছে গৈ আহিল ।

গিৰিধাৰীয়ে কিন্তু এই ভয়ঙ্কৰ ঘটনাটো পাহৰিব নোৱাৰিলে । জয়ৰাম তাৰ কথাটো বাৰো আগত নেতাঙিবলৈ দোহাই দোহাই কৈছিল । কাৰাবাৰ আগত ক'লে তাৰ চাকৰি মাৰ বুলিও ভয় দেখুৱাইছিল । কিন্তু কাৰো তাৰ ভাগ দিবলৈ লোপাই দি চৰা গিৰিধাৰী অশ্রিয় উৎকণ্ঠিত হৈ পৰিছিল ।

এতিয়া সি পৰিলীক চৰাবলৈ নিয়া নাই । মোহনমাল্লৰ মাউতৰি বৰি আছে । অৱনীয়ে ৭২ বেইটনি মোহনমাল্লক লৈয়েই বামত বাস্তৱ হৈ আছে । শিৱমন্দিৰ-মেৰাশতি ক'ল কাম তাৰ ওপৰত পৰিছে । ৰাজমিস্ত্ৰি যোগানি আদিয়ে মন্দিৰৰ ওচৰতে বহা সাজি কাম কৰিছে আৰু অৱনীয়ে তাৰ চোৰাক কৰি আছে ।

এইদৰে এসপ্তাহমান পাৰ হৈ গ'ল । মন্দিৰৰ বাহিৰে কোন প্ৰগতিৰে আগবাঢ়িছে । এদিন দুপৰায়া বৰা-পৰা উত্ততি আহোঁতে গিৰিধাৰীয়ে অৱনীৰ আগত ঘটনাটোৰ কথা উলিয়াবলৈ সন্মত কৰিলে । ছোট চাহাবৰ আগত ক'লে তা নাই সি -নে মনে তাৰিলে ।

“ছোট হজুৰ, একটা ডাঙৰ কথা আছে । শেফি আপুনি কোন আদমীকো নাই বাটলাব । তৰে হামি কব পাৰে ।”

অৱনী আচৰিত হ'ল । গিৰিধাৰীয়ে যিহ ক তিহকে বলক । তাৰ মুখৰ অলপো লাগবান্ধ নাই । আজি কিন্তু তাৰ চকলতা অলপো নাই । তাৰ মুখত ভয়ৰ চিন স্পষ্ট ।

“কি ক ব খুজিছ ক' বাক । মই বাৰো আগত নকওঁ ।”

গিৰিধাৰী আশ্চৰ্য হ'ল । সি অৱনীৰ আগত গোটেই ঘটনাটোৰ এটা বণনা দিলে । সি বৰ দীঘলীয়াকৈ অতিবজ্জিত কৰি কাহিনীটো কৈ গৈছিল । আৰু সাজে সাজে ভয়ত শিৱৰি উঠিছিল ।

অৱনী আচৰিত হ'ল । বেটাই কয় কি ? অটব্য হাবিৰ মাজত জয়ৰাম কিয়, আৰু তাৰ লগত দিলদাৰ সিঙৰ কি ইমান

গোপন আলোচনা আছিল ? সি গোটেই কথাবিলাক সজাই-গম্বাই
তাৰ যুক্তিযুক্ততা একাধৰপৰা পৰীক্ষা কৰি গ'ল আৰু তাৰ তীক্ষ্ণ,
সত্যান্বেষী মনত এটা নিদাকণ সন্দেহৰ ছাঁ পৰিল। বিবিধাৰীৰ
বখাত কিছু সময় অহা যাবপৰা দুয়ো দুয়ো চাৰি চাৰি গাৰি।
বাক, বা বখাৰ। 'শেষ পত্না শুন' পৰন্তু সন্দেহ।'

অৱনীৰ মনাটো মনো সমগ্ৰ ধুমুহাৰ দৰে দুগুণ দুগুণ
অক গতিশীল হৈ পৰি বঙা অতি সংযত হৈ স্থিতি হৈ থাকিব
পৰা ক্ষমতাও তাৰ আচ। 'লেখা যাতক, বৰ পানী ক'ল যায়।
খবৰ লাবৰ প্ৰয়োজন নাই।' সি চিন্তা কৰিলে।

সি ফটাই ব'ল। বিবিধাৰী, তহ মোৰ বখাটো কৈ এব
ভাল কাম কৰিছে। কিন্তু মাৰ গাওঁ নাই। সেই এই বিষয়ে
ভাৰিচিতি চান।'

অৱনীক ক'লোঁ তা। বিপাকি বিধানীয়া হ'ল পালে।
তাৰ স্বাভাৱিক চকুৰো এক নতুন নতুন নতুন নতুন আছিল।
ৰং মনৰে সি অসীৰ লগত চাওঁ কৰিবলৈ ধৰিলে।

উফালে ৰায়চাহাব এতিয়া পত্নীৰ সপথে। পৰাৰ
বান চণোৱা বাম সত্বে মই কৰিছিল বাওঁ ৰায়চাহাবেও মাজ
সময়ে চকু দিছিল। কিন্তু তাতোক ডাঙৰ গা। আছিল গভলৰ
আগন্তুক আগমনৰ কাৰণ। সকলো ব্যৱস্থা সম্পূৰ্ণ কৰি তোলা।

ৰায়চাহাবৰ বখামতে ইজিনীয়াৰ আহিছিল। ৰায়চাহাবে
নিৰ্বাচিত কৰা তাইখন তেওঁ পছন্দ কৰিলে। গভাৰ আৰু তেওঁৰ
পা-পাৰিষদসকলৰ তথু ভবিষ্যৰ কাৰণ এডাখৰ উপযুক্ত ঠাই
চোৱা হ'ল আৰু বাঁহ কটা কল আনি ঘাঁহ-বনবিলাক শিহি কৰা
হ'ল। নদীৰ পাৰতে গভাবগৰ তথু পাকঘৰ, ওপাৰঘৰ আদিৰ
কাৰণ ঠাই নিৰ্দিষ্ট বৰা হ'ল। কেইটামান দমকল বহুৱাল
পানীৰ কাৰণে। নদীৰ পানী লটোছাবে স্বাভাৱ উপযুক্ত নহয়।
অতিৰত, তাৰিৰ কামত ভৱিষ্যৰ বাহুখানা আদি গন্দা হ'ল।
প্ৰায় দুপূৰ্বমান মাটি সাৰি-পুৰি পৰিষ্কাৰ কৰা হ'ল। চিকাৰৰ
হাতী বাজিবৰ কাৰণও জঘন্য কামত স্থান নিৰ্ধাৰিত কৰা হ'ল।
এটা জেনেৰেটৰ আনি বিজুলীৰ যোগান দিয়াৰ ব্যৱস্থাও কৰা হ'ল।
অস্থায়ী হাস্পতাল এখনৰ কাৰণেও সকলো আয়োজন কৰা হ'ল।

আৰু তাৰ কাষতে ডাঙৰ, নাছ আদিৰ থকা ঠায়ে ঠিক কৰা হ'ল ।

গণ্যমান্যসকলৰ কাৰণে লাটচাহাবৰ লাইনতে ত্ৰিশটামান তম্বু তৰা হ'ল । গড়গৰৰ তম্বুটোৱেই আটাইতকৈ ডাঙৰ । তেওঁৰ লগত জীয়েকা থাকিব । বাকীবিলাব তম্বু আপেক্ষিকভাৱে সৰু । মূল তম্বুটোৰ লগতে বাখকাম, লেভেটৰী আদিৰ বাৰণেও একোটা সৰু তম্বু । তাত 'ঠাণ্ডাৰ বক্স'ৰ ব্যৱস্থা কৰা হ'ল আৰু প্ৰায় দহোটিমান জমাদাৰ থাকিবৰ কাৰণে ভালৈমান আঁতৰত কেইটামান জুপুৰী ঘৰো সাজিলে ।

এইবিলাক আয়োজন চলি থাকোতেই সিফালে ৰায়চাহাবে ৰাস্তাটোৰ কথাও চিন্তা কৰিছিল । তেওঁ ভাবি-চিন্তি অৱশেষত বুদ্ধি এটা বাহিৰ কৰিলে । ইঞ্জিনিয়াৰৰ আগত কৌশলটো প্ৰকাশ কৰাত তেঁৱোঁ অনুমোদন কৰিলে ।

ৰায়চাহাবে বহুত মানুহ লগাই বিস্তৰ খেৰ কটালে । খেৰ-নিৰঙো অভাৱ নাই । খেৰবিলাকেৰে ৰাস্তাটোৰ জোখত ডাঠ পৰিল সাজি উলিওৱা হ'ল । এই খেৰৰ পৰিলি বিনাকেৰে আলি-বাটীটা ঢাকি দিয়াত ধূলিৰ নাম গোন্ধও নোহোৱা হ'ল । তদুপৰি ওখোৰা-মোখোৰা অংশবিলাকো একেধাৰে সমান হৈ পৰিল । প্ৰায় সাতমাইল বাট এইদৰে ঢাকিবলৈ যথেষ্ট খেৰ-বাঁহৰ প্ৰয়োজন হৈছিল । কিন্তু এইবিলাক বস্ত্ৰৰ উভৈনদী হৈ থকাত একো অসুবিধা নহ'ল । কাম কৰা মানুহৰটো অভাৱ নায়েই । বগা-ডাও দেখিলে জানো কাউৰীৰ অভাৱ হয় ? মানুহৰ হাতত পাইচা নাই । গতিকে পাইচাৰ আশাত জাকে জাকে মানুহ আহিল । মইনাজুলিৰ মেনেজাৰেও বহুতো বনুৱাৰ যোগান ধৰিলে, কোম্পানীৰ খৰচতেই । গড়গৰৰ আগমনৰ কাৰণে মেকেজী চাহাবেও ব্যৱ-ভাৱে বাট চাই আহিল ।

ৰায়চাহাবে জিলালৈ গৈ বৰচাহাবৰ আগত সকলো কথা বিবৰি ক'লে । এদিন বৰচাহাব নিজে আহিল পৰিদৰ্শন কৰিবলৈ । আয়োজন দেখি তেওঁ সন্তুষ্ট হ'ল আৰু ৰায়চাহাবক ধন্যবাদ দিলে । লাটচাহাব আৰু অন্যান্য চাহাবসকলৰ খানাব কাৰণে এখন চাহাবী প্ৰতিস্থানক নিযুক্ত কৰিলে । বাকীবিলাকৰ কাৰণে

নেট্টিড লগৰ খাবাৰ আয়োজন কৰা হ'ল আৰু তাৰ তত্ত্বাবধানত থাকিল স্বয়ং সবেশ্বৰ চৌধুৰী।

ইতিমধ্যে ৰায়চাহাবে মীজাৰ সকলোবিলাক হাতীৰ মানিকলৈ বাতৰি দিলে। তেওঁৰ অহাৰ আগদিনাই মাউতেৰে সৈতে হাতীবিলাক পঠাই দিবলৈ নিদেশ দিয়া হ'ল। ৰায়চাহাবৰ গাত গোসাঁই নাই। তেওঁৰ এইটোদিন খোৱা-বোৱাত একেবাৰে অনিয়মীয়া হৈ পৰিছিল। তেওঁৰ স্বাস্থ্যৰ কাৰণ দময়ন্তী দেৱী চিন্তিত হ'ল। কিন্তু তেওঁ এটা কথাত বৰ প্ৰফুল্ল হৈছিল। শিৱমন্দিৰটো ইতিমধ্যে মেৰামত বৰা হ'ল আৰু যাত্ৰা বাট-টোও আহল-বহলকৈ বান্ধি দিলে।

অৱলীয়ে তাৰ দায়িত্ব নিশ্চতভাৱে পালন কৰি মাকক জনালেগৈ। মাক বস্তুত তাৰ আঁকাঠাৰি শৰিল আৰু পাৰ্শ্ব-মানে আশীবাদ দিলে। মাঘবিহুৰ দিনাই মন্দিৰত পজা দিবৰ কাৰণে সকলো ঠিকঠাক কৰা হ'ল।

গভণৰ অহাৰ আগদিনা গধূলি। শাৰী শাৰী তলু ইতিমধ্যে তৰা হৈ গ'ল। প্ৰত্যেকটোতে বিপদ-বাতি এলিঙ। ঢাকৰ-বাকৰ-বিলাক ইতিমধ্যেই সাহিল। প্ৰয়োজনীয় সৰু-বৰ বস্তু ইতিমধ্যে ব্যৱস্থা কৰা হ'ল। ৰায়চাহাবৰ লগত ইঞ্জিনীয়াৰকে ধৰি কেইজনমান উচ্চপদস্থ চৰকাৰী বিষয়া। সকলো মা-মোণাৰ ইমান নিয়াৰিকৈ হোৱাত তেওঁলোক বৰ আনন্দ পাইছে আৰু ডাইনিং কম হিচাপে তৰা বিৰাট তলুটোৰ ভিতৰত, ডাইনিং টেবুলত বহি এই বিৰাট আয়োজন স্বচ্ছ-চাইকিৰ চিলিষ্টেট কৰিছে। এটা গিলাচ ৰায়চাহাবকো যাচিছিল, কিন্তু নৈতিচক ব্ৰাজ্জন সবেশ্বৰে এইবিলাক বস্তু মুখত নিদিয়। যি পুখুৰীৰ পানী নোখোৱা তাৰ পাৰ'লক নেঘাবা—এই কথা চিন্তা কৰি ৰায়চাহাব ডাইনিং কমৰপৰা বিনোতভাৱ অনুমতি লৈ ওলাই আহিল।

সেইদিনা কৃষ্ণা সপ্তমী। বিজুলীচাকিৰ চমক লগোৱা পোহৰৰপৰা ওলাই আহি ৰায়চাহাবে বাহিৰত অঙ্কাৰ দেখিছিল। আকাশখনত জ্বলি থকা তৰাবিলাকো তেওঁ স্পষ্টভাৱে দেখা পোৱা নাছিল। পশ্চিম আকাশত এটুকুৰা হীৰাৰ দৰে শিৰ-বিবাহ

থকা সন্ধ্যা তৰাটি মাল্ল তেওঁৰ দৃষ্টিগোচৰ হৈছিল। এইটি তৰাৰ নাম শুক্ল, দৈত্যশুক্ল শুক্ল। অৱনীৰ কমস্থানৰ অধিপতি। শুক্লৰ প্ৰতি তেওঁ এটি নমস্কাৰ জনাই সমুখলৈ চাওঁতই দেখা পালে — চকুৰ আগতে তেওঁৰ নয়নৰ মণি অৱনী হাতত ৰাইফলটো।

ৰায়চাহাব আচৰিত হ'ল। এতিয়া'না ল'ৰাটো বিয় আহিল? তাৰনো উন্নাত কি কাম আছে? তেওঁ এইদৰে ওপাৰ্গথা কৰি থাকোতেই অৱনীয়ে মা'ল লগালে, “দেউতা।”

ৰায়চাহাবে চাৰিওফালে সতৃপণে চাল। অফিচৰ বেইজনে মদ খাই চিঞৰ-বাখৰ কৰিছে। চাকৰ-বাকৰবিলাক কাম-বাজত ব্যস্ত। দূৰত হাতীবিলাক বান্ধি থোৱা আছে। সিহঁতৰ ‘ছিলুৱট’ বিলাবহে চবুত পৰিছে। তেওঁ সুধিলে ‘তই ইয়ালৈ আহিলি বিয়?’

‘চাবলৈ আহিছো, সকলোবিলাক আয়োজন সম্পূৰ্ণ হ'ল নহয়?’

‘হেছে মনেই লাগিছে, পিছে আৰু বা বি ওলায়? সময়তহে দেখা যাব। পিছে তোৰ উদ্দেশ্য বেলেগ যেনহে লাগিছে।’

‘মোৰ অৱশ্য আপোনাৰ লগত অলপ কথা ন-কানহয়। অকলশৰে আপোনাক লগ পোৱাই টান। কেইবাদিনো চেষ্টা কৰিছো। আজি ইয়ালৈকে আহিলো। ৩চৰত মানুহ-দুনুহ কোনো নাই। ক'ব পাৰো, যদিহে আপুনি অনুমতি দিয়ে।’

ৰায়চাহাবৰ অলপ খং উঠিল। তেওঁ কঠুৱাভাৱে ক'লে, ‘অৱনী, মোৰ আগত ইমান চোঁৱা সাপৰ নিচিনা হ'বৰ দৰকাৰ নাই। আচলতে তই চোঁৱা সাপ নহ'বও। মোৰ ল'ৰা নিমন্ত্ৰিত হোৱাটো মই নিবিচাৰো সিংহৰ পোৱালি সিংহই হ'ব লাগিব। কিন্তু মই জীয়াই থকা দিনকেইটাত অন্ততঃ এটা কথা তোৰপৰা আশা কৰো, সেইটো হৈছে তই যাত্ৰা মোৰ অবাধ্য নহ'ব।’

‘মই জানো কেতিয়াবা অবাধ্য হৈছো?’

‘তই ইচ্ছা কৰি হৈছ বুলি নাই ন-ব-বো। নাই। কিন্তু অসৎ সজ্ঞত পৰি তই কিছুমান বেয়া কাম কৰিছ যাৰ কাৰণে মই লাজ পাইছো আৰু আমাৰ পৰিয়ালটোৰ সন্মানৰ কাৰণে কিছুমান কৰিব নলগা কাম কৰিবলৈ বাধ্য হৈছো। নেপালী

তোক মাৰব সৈতে অকল ঘৰত ৰাখি মই হাতীধৰাৰ উত্তেজনাৰ পৰতে-পাষণ্ডে ঘূৰি ফুৰিছিলো। লগত ফটিক। সি মোৰ ব্যক্তিগত লগুৱা আছিল। এদিন বাতি বাহৰত শুই থাকোঁতে এটা ফটীসাপে ফেট তুলি মোৰ বপালত দংশন কৰিবৰ ঠিক আগমুহূর্তত এই ফটিকেই ফেটী সাপটো পাৰিছিল। তাৰ হাতত অস্ত্ৰ কি আছিল জান? এডাল আধাপোৰা কাঠখৰি। তাৰ কাৰণে সাহসৰ প্ৰয়োজন। মই বজিব পাৰিছিলো, ফটিকে মোক ভাল পায়, নিজৰ জীৱন বিপন্ন কৰি সি মোক ৰক্ষা কৰিছিল।”

“আৰু তাৰ পুৰস্কাৰ হিচাপে এতিয়া আপুনি তাক সাপৰ মাজতে বন্দী কৰি থৈছে।”

“তোক কোনে ব’লে তাক সাপৰ মাজত থৈছো বুলি? শুন অৱনা তই গোহাঁই বাবীখনলৈ যোৱা মোৰ অজ্ঞাত নহয়। যিটো শিলৰ ঘৰ তই দেখা পাইছিল তাতেই ফটিক আছে। ঘৰটো ভালকৈ চফা কৰি, ফেনাইল ঢালি, গাঁত ফাঁক আদি সকলো বন্ধ কৰি নিশ্চিন্ত মনৰে মই তাৰ বাখিছো। তদুপৰি তাৰ লগত মোৰ দাবোৱান দুটা পালপাতি থাকে। জয়ৰামে ডাত দি তাহেঁ। তাৰ কাৰণে তই ইমান চিন্তা নকৰিলেও হ’ব। তাক তাত ৰাখিছো এটা বিশেষ কাৰণত। সেইফালে ভুতৰ ভয়ত কোনো নাযায়। মই বেমাৰৰ পাছতে তাহানিখন ১৯২০ চনতে এই তাইখন আৱিষ্কাৰ কৰিছিলো। আৰু এটা কথা শুন, তোৰ মজলৰ কাৰণেই মই তাক আটক কৰি ৰাখিছো। আৰু দুই-এদিন ভালৈ কুশলে গ’লেই মই তাক মুকলি কৰি দিম।

“ফটিক ফান্দী পিছত বেয়া হৈ গ’ল। সি বহুতো কু-কৰ্ম কৰিলে। তোকো বিপথে নিলে। তই শিক্ষিত ল’ৰা, নিজে নিজৰ তত্ত্বাবধান লব পাৰিবি বুলি মোৰ বিশ্বাস আছিল। কিন্তু সেইটো নহ’ল।”

“আৰু এটা কথা। তোক এতিয়াই সতৰ্ক কৰি ৰখা ভাল। ফটিক অতি প্ৰতিশোধপৰায়ণ। ভৱিষ্যতে তোৰ কিবা এনিষ্ট কৰিব পাৰে। কাৰণ তোৰ কাৰণেই তাৰ এই দুৰ্গতি হৈছে। কিন্তু তই নিজে ঠিক হৈ থাকিলে সি তোৰ নোম এডালো ছুব নোৱাৰে। তই নিজে ঠিক হৈ থাকিবি, অৱনী, তাৰ ৰাহিৰে

তোক ক'বলগা এনা নাই । ডগৰহুই তোৰ মঙ্গল কৰক ।”

সেই হুজুৰানৰ মাজতে অৱনী, দেউতাকক ভৰিত ধৰি
সেৱা কৰিছিল । এব সাক্ষী আছিল, দৈত্যশুৰ গুৰু । অৱনীৰ
কমাধিপতি, চাৰ ন ব । অতি গুৰু স ক গ্ৰহ ।

পিছদিনা আবেলি পূণ পমোডবেৰে গডগৰ বাহাদুৰে পাৰিষদবৰ্গ সহ শান্তিপুৰ গাঁৱৰ ৰাজকীয় বাহৰত পদাৰ্পণ কৰিলেহি । একেবাৰে আগত আহিছিল ৰঙা পতাবা লগোৱা পাইলট গাড়ীখন আৰু তাৰ পিছে পিছে উৎকৃষ্ট মটৰগাড়ীখনৰ পাছৰ আসনত বহি জীয়েক এঞ্জেলৰ সৈতে লাটচাহাব আহিছিল । এঞ্জেলৰ বয়স ২৩২৪ বছৰমান হ'ব । গ্লেমবাছ চোহৰা । আগৰ আসনত, চালকৰ সৈতে দুজন শৰীৰ-বন্ধক । গডগৰৰ গাডাৰ ঠিক পিছতে আছিল কমিছনাৰ আৰু ডেপুটি কমিছনাৰ । তাৰ পিছত এছ পি আৰু অন্যান্য উচ্চ বিষয়াৰ গাড়ীবিলাকে শোভামাৰ্গ কৰি আহিছিল । একেবাৰে পিছত আছিল এক্সৰ্ট ডানখন ।

গডগৰক আদৰিবৰ কাৰণে অৱনীৰ সৈতে স্বয়ং ৰায়চাহাব উপস্থিত আছিল । গাঁৱৰ মানুহবোৰো হিলদল ডাঙি আহিছিল । মেকেজী চাহাব আৰু ওচৰৰ বিশিষ্ট লোকসকলো গোট খাইছিল ।

গডগৰক আদৰিবৰ কাৰণে এখনি বিৰাট তোৰণ নিৰ্মাণ কৰা হৈছিল । দুফালে দুটি বল পুলি গুতি কামত পানীৰে চপচপীয়া মাটিৰ কলহৰ মুখত ঠাৰিৰে সৈতে একোটাকৈ বেঁচা নাৰিকল থোৱা হৈছিল । তোৰণখন পাৰ হৈয়েই এখন বিৰাট চামিয়ানা তৰা হৈছিল আৰু তাৰ তলত বহাৰ কাৰণে সুবন্দবস্ত কৰা হৈছিল । তোৰণৰপৰা চামিয়ানা পৰ্য্যন্ত ৰঙা দলিচা পাৰি দিয়া হৈছিল ।

লাটচাহাব জীয়েকৰ সৈতে মটৰৰপৰা নামিল । শৰীৰ বন্ধক এজনে দুৱাৰখন খুলি ধৰি আছিল আৰু গাভীৰ্যপূৰ্ণ পৰিবেশত তেওঁ অৱতৰণ কৰিছিল । বিষয়াবগও নামি আহিল ।

ৰায়চাহাবে গডগৰক এটা দীঘলীয়া চালাম দি আদৰণি জনালে । ৰাইজে ভোল-খোল বজালে, আয়তীসকলে উৰুলি দিলে আৰু বাগানৰ বঙালী ৰাবুসকলে শঙ্খধ্বনি কৰিলে । ভেতিয়া ডুমুল নিনাদে শান্তিপুৰৰ নিস্তন্ধ আকাশ মুখৰিত কৰিছিল ।

ইতিমধ্যে গডগৰ চামিয়ানাৰ তললৈ আহিল । লগত আছিল

বিশিষ্ট লোকসকল । জিলাৰ বৰচাহাবে গভৰুৰ লগত বায়চাহাব
প্ৰমুখ্যে ব্যক্তিসকলক পৰিচয় কৰি দিলে । গভৰুৰে সকলোৰে
লগত কৰমদন কৰিলে । এ'ঞ্জল হ'ল কৰমদন কৰিছিল । অৱনীৰ
লগত হাত জোকাবোৰ হ'ল খুঁটাৰ হাঁহৰে তাক কৈছিল,
“অ’ ডিয়েৰ ওৱাট এ হেডমাষ্টাৰ বট বয় !” অৱনীয়েও অতি
বিনিতভাৱে বাও ক’ল হাঁহ মাৰি ব’ল হ’ল, “ইয়াৰ চাঙেট, মাডাম,
অলৱেইজ এট ইয়াৰ বে'ক এণ্ড কল ।”

এ'ঞ্জলাই উচ্ছসিতভাৱে বৈছিল। “অ’ ডডী, আপুটি হেড
এ লুৰ এট ডিছ ইয়, পেন ট । ত স্পিকচ ইংলিছ লাইক এন
অক্সনিয়ান ।”

গভৰুৰ চাহাব অনুমোদনৰ উদ্ভূত অৱনীৰ ফালে চাইছিল ।
তেতিয়া বৰচাহাব ক’লে, “ইয়াৰ অ'ঞ্জল, ওঁৰ নাম অৱনী
চৌধুৰী, বায়চাহাবৰ স'মৰ । ইংৰাজীত প্ৰথম শ্ৰেণীৰ
অনাছসহ বি এ পাছ কৰিছে ।”

গভৰুৰ অৱনাক ওচৰত মাি নিহেঙ'শক কৰিলে আক
কিবা-কিবি দুই-ষাৰ ক'ল আশ্বাসিত কৰি তাক বিদায়
দিলে । বায়চাহাবৰ গীৰেৰে পুত্ৰৰ ফালে চাইছিল, বাকী-
বিলাকে চাইছিল দ্ৰষ্টাত ।

বাইটৰ ফালে চাই গভৰুৰে ক’লে, “আপোনালোকক মই
ধন্যবাদ জনাইছো । মোৰ ল'গত আজি প্ৰধান মন্ত্ৰী অহাৰ কথা
আছিল । (সেইসময়ত মুখ্যমন্ত্ৰীক প্ৰধান মন্ত্ৰী বোলা হৈছিল) কিন্তু
জৰুৰী কাৰণত তেখেত আহিব নোৱাৰিলে । তেখেতৰ কাৰণে
অপেক্ষা কৰোতে মোৰো পলম হ'ল । তাৰ বাবে আপোনালোকৰ
ওচৰত ক্ষমা খুজিছো ।”

ইয়াকে কৈ গভৰুৰে বাহৰৰ ফালে খোজ ললে । আগে
আগে ডি টি আৰু বডীগাৰ্ড দুজন গৈছিল । গভৰুৰৰ একে
শাৰীতে আছিল জঁয়েফ আৰু কমিছনাৰ চাহাব । বাকী বিষয়া-
বগই তেওঁক অনুসৰণ কৰিছিল । নিজ নিজ তহুৱৈ চেণ্ডেলোকক
লৈ সোৱা হ'ল ।

ইফালে বাইজে বিদায় লৈ দিহাদিহি গ'ল । বায়চাহাব
থাকিল । গিছদিনা পুত্ৰাই চিকাৰ হ'ল । গতিকে আভ্যন্তৰীণ

কৰিব লাগে। হাতীত হাওদা লগাব লাগে। মাউত বিনাকক শিকাব-বুজাব লাগে। তেওঁৰ বহুত কাম।

গভৰুৰ জীয়েকৰ সৈতে তম্বুৰ ভিতৰতে থাকিব, কিন্তু ডি. চি এছ পি আদি চাহাবসকল এঘণ্টামানৰ পিছত ওলাই আহিল। তেতিয়া বেজি পৰিছিল আৰু আন্ধাৰে এখনি ক'লীয়া কাপোৰেৰে খৰ্খড়ল ঢাকি দিছিল। বিজুলী বস্তিৰ উজ্জ্বল পোহৰে বাহৰ থকা বিস্তীৰ অঞ্চলটো আলোকিত কৰিছিল।

ৰায়চাহাবে তেওঁলোকৰ লগত আলোচনা কৰিলে। পিছদিনা পুৰ্ণতি নিশাতে লাটচাহাব চিকাৰশৈ ওলাব। লাটচাহাবৰ কাৰণে ঠিক কৰা হ'ল জংবাহাদুৰক। মোহনমালাৰ পিঠিত যাব ডি, চি, আৰু কমিছনাৰ, বাকীবিলাকৰ কাৰণেও হাতী ঠিক কৰা হ'ল। ৰায়চাহাবে পখিলীকে লবলৈ সিদ্ধান্ত কৰিলে। লগত অৱনীকো লব পৰিব।

বন্দুক, ৰাইফল, নানাধৰণৰ গুলী প্ৰচুৰ পৰিমাণে আছিল। এটা তম্বুৰ ভিতৰত এটা সৰুসুৰা অস্ত্ৰাগাৰ আছিল বুলি ক'ব পাৰি। নিজৰ ইচ্ছামতে যেনে যি অস্ত্ৰ নিয়ে নিব পাৰিব।

এনেতে ডিনাৰৰ সময় হ'ল। ৰায়চাহাবে বিদায় ললে। মেকেজী চাহাব কিন্তু ডিনাৰলৈ থাকি গ'ল। বগা চামৰাৰ দেশী ডাইক লগ পাই তেওঁ তেতিয়া সুৰা সেৱন কৰি আছিল।

ঘৰলৈ আহি ৰায়চাহাবে ঘৈণীয়েকৰ আগত সকলো কথা ক'লে। গভৰুৰ জীয়েকৰ কথাও ক'বলৈ নেপাহৰিলে। তেওঁলোকে অৱনীৰ প্ৰতি কৰা সদয় আচৰণত বাৰে বাৰে কৃতজ্ঞতা প্ৰকাশ কৰিলে। নিয়মিতভাৱে তেওঁ গোসাঁইঘৰত সোমাল আৰু লুচি দুখনমান খাই বিছনাত পৰিল। পিছদিনা পুৰ্ণতি নিশাতে উঠিবলৈ অৱনীকো আদেশ দিলে।

ৰায়চাহাবৰ কিন্তু সোনকালে টোপনি নাছিল। তেওঁৰ মনটো নানাবিধ চিন্তাৰে ভাবাক্ৰান্ত হৈ পৰিল। গভৰুৰ মাল এৰাতি থাকিব, তাৰ কাৰণেই আজি এমাহৰ আয়োজন। কিমান কষ্ট, কিমান খৰচ, কিমান পৰিশ্ৰম। সকলো গভৰুৰৰ যুগুত্ৰ কাৰণেই। ভাল চিকাৰ পালেই হয়। তেতিয়াহ'লে অৱনীৰ চাকৰি এটা হ'ব পাৰে। অৱশেষত তেওঁ গভীৰ নিদ্ৰাত অভিভূত হ'ল।

পূৰ্ণা চাৰিমান বজাতে ৰায়চাহাবে সাৰ পালে । অৱনীকো জগাই দিলে আৰু লৰালবিকৈ ওলাই গ'ল । অৱনী কিন্তু ভেড়িয়াই নগ'ল । সি চাহ-তাহ খাই হাফ'পণ্টে বুটজোতা আদি চিকাৰৰ সাজ পিন্ধি সাজু হ'ল । এটা চামৰাৰ জৰ্জকট গাত এমুৱাই ললে । সি ৩৭৫ ব'ৰৰ ৰাইফলটো আৰু ওখা কেইটামান শৈ বাহৰ পালেগৈ ।

তেতিয়া তাই হপছল কাণ্ড । চাকৰ-লাকৰ, ডা-ডাওৰীয়া সকলোৰে গাত তৰণি নাই । টাকুৰি ঘূৰানি ঘূৰিছে । জয়ৰাম, গিৰিধাৰীয়ে হাওদা বান্ধিছে পখিলীৰ নজুন মাউংটোৱে পাদীখনকে আঁটি আঁটি বান্ধিছে । হাতী থকা ঠাইখন হাতীয়ে খোৱা কল-গছৰ উচ্ছিষ্টৰে চাব নোৱাৰা হৈ আছে । তাতে আকৌ হাতীৰ লাদবোৰ । এটা বিশীণোজ্ঞ তাৰ নাকত লাগিল ।

ইতিমধ্যে গডনৰ'ক মুখ্য কৰি সকলোবিলাক ডা-ডাওৰীয়া প্ৰস্তুত হৈছিল । তেওঁলোকৰ ব্ৰেকফাষ্ট সমাপ্ত হ'ল । হাতী-বিলাক তম্বুৰ কামলৈ লৈ যোৱা হ'ল ।

হাতীবোৰে একেলগে বহুত পৰিশ আৰু জখলাৰ সহায়ত গডন ব, তেওঁৰ জীয়েক আৰু গা-বখীয়া এজনে জং বাহাদুৰৰ ওপৰত আৰোহণ কৰিলে । বাকীবিলাক ৰচিত ধৰি উঠিল । গডনৰ গা-বখীয়াজনে এটা টেলিফ'নিক ৰাইফল লৈ গৈছিল । তদুপৰি এটা বিভলভাৰ কেছেৰে সৈতে কঁকালত ওলমি আছিল ।

এটা আপেক্ষিকভাৱে চুটি আকাশী ৰঙৰ গাউন পিন্ধা এজেলাজনীক বৰ সুন্দৰ দেখাইছিল । অৱনীয়ে ঘাঁতৰৰপৰা তাইৰ কলডিলীয়া বগা কলাফুল দুটা নিবীক্ষণ কৰিছিল । তাইৰ গাঙ এটা বহুমূলীয়া ফাৰ কোট আছিল । মিক নে চিকিলা অৱনীয়ে তাঁৱ কৰিব পৰা নাছিল, কিন্তু সি বুজি পাইছিল যে কোটটোৰ দাম অন্ততঃ ছেত্ৰাৰ টকাৰ ওপৰ হ'ব । এজেলানো বুটজোতা পিন্ধিছিল ।

পখিলীৰ ওপৰত উঠাৰ সময়ত ৰায়চাহাবে অৱনীক বিচাৰিছিল । কিন্তু সি লুকাই থাকিল । ৰায়চাহাবৰ যে ভীষণ জং উঠিছে সি বুজিব পাৰিছিল । কিন্তু জংবাহাদুৰক জয়ৰামে খেদিছেই, গতিকে বাপেকো লগে লগে খাবলৈ বাধ্য হ'ব, ইয়াকে ভাবি সি লুকুৱা ঠাইতে ব'ল ।

তেতিয়া পুহৰি পুহৰি হৈছিল মাত্ৰ । কুঁৱলি পৰা নাছিল । কাৰণ আকাশত অলপ ডাৱৰ গোট খাইছিল । মাঘবিহুৰ সময়ত সাধাৰণতে অলপ বৰষুণ হয় । এইবাবে হ'ব পাৰে । অৱনীয়ে ভাবিলে ।

সি গৈ থকা হাতীৰ শোভাযাত্ৰাটোলৈ চালে । প্ৰথমে জংবাহাদুৰ, তাৰ পাছত মোহনমালা, তাৰ পাছত অন্যান্য দহোটা-মান হাতী । এবেবাবে পাছত পখিলীৰ ওপৰত ৰায়চাহাব সবেশ্বৰ চৌধুৰী । মাউতবিলাকে থাকীৰ ইউনিফৰ্ম পিন্ধিছিল । চাহাব-বিলাকৰ গাত প্ৰায়েই হাফপেণ্ট, বগা ফামিজৰ ওপৰত ক'লা ছুৱেটাৰ, মূৰত ফেণ্টৰ টুপী । ডি, চি কমিছনাৰ এছ, পি, চিভিল-চাৰ্জেন ইঞ্জিনীয়াৰ আদি সকলো গৈ'ছ । এটা হাতীত প্ৰাথমিক সাহায্যৰ সৈতে এজন ডাক্তৰ ।

ৰায়চাহাবে কিন্তু ডবল লেংটি মাৰি চুৰিয়া পিন্ধিছিল । কামিজটো তলত সুমুৱাই ওপৰত ক'লা কোট চোলা এটা পিন্ধিছিল । ভৰিত বুট জোতা । এয়েই ভাণেকুনাৰ ছুট । অৱনীয়ে পেট পেটে হাঁহিলে । সদায় ব্যৱহাৰ কৰা ডবল বেৰেল গানটো তেওঁ নিছিল । কোটৰ জেপট বোধহয় গুলীবিলাক অ'ছিল ।

শোভাযাত্ৰাটো আগবাঢ়িবলৈ এৰিলে । দীঘল খেৰণিৰ মাজত সোমাই হাতীবিলাক নেদেখা হৈ পৰিল । লাহে লাহে হাতীবিলাক বেলেগ বেলেগ দিশেদি যাবলৈ ধৰিলে । কাৰণ সেয়ে চিকাৰৰ নিয়ম ।

গভনৰৰ হাতী আগবাঢ়ি গৈ থাকিল । জংবাহাদুৰ অতি নিভৰযোগ্য হাতী, জয়ৰামো সুদক্ষ মাউত । বেছিকৈ ষাতে জোকাৰণি নাখায় তাৰ বাবে জয়ৰামে সাৱধানে হাতীটো পৰিচালনা কৰিছিল ।

এক নতুন অভিজ্ঞতাত এজোলা একেবাৰে উদ্ভূসিত হৈ পৰিছিল । দীঘল খেৰবোৰ তাইৰ গালে-মুখে লাগিছিল, গা-ৰখীয়াজনে চেপ্টা কৰিছিল ষাতে তাইৰ ফুগফুগলীয়া সুঠাম দেহলতা অক্ষত হৈ থাকে । কিন্তু তাই গা-ৰখীয়াৰ এই বিশেষ সতৰ্কতা গ্ৰাহ্য কৰা নাছিল । “উণ্ট ব'ডাৰ আই এম, অণ্ড এনাফ টু টেক কেয়াৰ অফ্ আইচেফ্ । ইজণ্ট ইট, ডেডী ?

কেটেইন উড ইজ অফুজি এক্টিভিয়েট ।” গভৰ্ণৰে দ্বয়ম আৰু
প্রশ্ন মিহলি দৃষ্টিৰে জীয়েকলৈ চাই যাত্ৰা যিচিকিৰাইছিল । উড
নামৰ গা-বখীয়াজনে কিন্তু লাজ পাইছিল । ‘ছি হেজ যিম পাইলড
বাই হাৰ ফাদাৰ’ ভেও বিবক্তিবৈ ভাবিছিল ।

এনেতে এটা দলহৰিণ তেওঁলোকৰ আগেদি দৌৰ মাখি
গ’ল । গা-বখীয়াই বন্দুকটো গভৰ্ণৰক দিব ছুজিছিল, কিন্তু
ছোৱালীজনীয়ে ধাপমাৰি ধৰিলে । তাই উত্তেজনাৰ চিকিৰি উঠিল,
“অ’ হাত কেন ইউ বি ছ’ ব্ৰুৱেল, কেঃ উড ? ন’, ডেডি ইউ অণ্ড
ক্লিন ডেট বিউটিফুল ক্লিছাৰ, উড ইউ ?”

“চাটে ইনলি নট, ডিয়েৰ ।” গভৰ্ণৰে উত্তৰ দিলে ।
কিন্তু আন একালে বন্দুকৰ শব্দ হ’ল । হৰিণটো বোৰহাৰ ভয়-
বিদ্ধ হৈ ছটফটাইছে, এজোলাৰ চকু চলচলীয়া হৈ পৰিল । কিন্তু
গা-বখীয়া উড চাহাবে বৰ বং পালে ।

লাহে লাহে তেওঁলোক খেৰদি পাৰ হৈ গ’ল । বন্দুকৰ
শব্দবপৰা ধাৰণা হ’ল, ইতিমধ্যে পাঁচ-ছটামান গছ পৰিছে ।
কাৰণ খেৰদিখনত সাধাৰণতে গছদে থাকে, অন্য হিংস্ৰ জীৱ-
জন্তু থাকে দক্ষিণৰ ওঠ হাবিখনত ।

“ডেভিলা ডাৱৰব মাজে মাজে উঠি অহা নিভেজ খেলিটি
বঙা হৈ থকা নাছিল । বেলা প্ৰায় সাতমান বাজিছিল । এছাৰ্টি
চুঁচা বড়াহত খেৰবোৰ হালি-জালি নাচিছিল । কিন্তু আকাশত
ডাৱৰ থকা কাৰণে জাবটো কম আছিল ।

গভৰ্ণৰে অসমীয়া জানে তেওঁ জৱবামক সুধিলে, “সাত্ত
ইয়াত বাঘ আছেনে নাই ?”

জৱবামে উত্তৰ দিলে, হতুৰ, সমুখৰ এই হাবিখনত
কেইটামান বাঘ আছে, বাতি জজৰি থাকে । তাহে বাস জানো ?
বাকীবিলাক চিকাৰী বহুত পিহত আছে । হয়তো কিবা বিপদত
পৰিলে কাৰোপৰা সহায় নাপায় ।”

প্ৰত্যেক বাকীবিলাক চিকাৰীৰ কাৰণে অপেক্ষা কৰাটোকেই
উচিত হ’ব বুলি গভৰ্ণৰ বাহাদুৰে সিদ্ধান্ত কৰিলে । হ’ববন্দা
হাবিখন আবৃত হৈছে সেইটাইতে তেওঁলোক ব’ল । গছপাতবিলাক
বড়াহত কঁপি উঠিছিল । নানা তৰহৰ চৰাইৰ কুলনত যিচিকি

সমীচন স্থিতি হৈছিল। এজেনাই অতি উৎসাহেৰে পিতাকক ইটো-সিটো দৃশ্য দেখুৱাইছিল। এনেতে এহাল ডাঙৰ চৰাই অলপ দূৰতে মাটিত পৰিলহি। “ফিজ্‌জ্‌ট, ফিজ্‌জ্‌ট” বুলি তাই চিঞৰি উঠিল। জৱবামক অসমীয়া নামটো সোধাত সি দৰিক চৰাই বুলি ক’লে। জৱবামে আক ক’লে বোলে ইহঁত বৰ কাজিয়াখোৰ। বাহত থকা কণীকেইটায়ে বোলে খুন্দিয়া-খুন্দি কৰি থাকে। এজেনাই কথাটো শুনি বৰ আমোদ পালে, তাই প্ৰাণখুলি হাঁহিবলৈ ধৰিলে। লাটচাহাবেও মিচিকিয়ালে। কিন্তু কেপ্টেইন উডৰ গাত্ৰীয়া অটুট থাকিল।

এজোপা পাকৰি গছত এজাক হাইঠা পৰিছিল। সেউজীয়া পাখিৰ সৰু সৰু চৰাই। আন এজোপা ওখ গছত কিছুমান পৰ্ণুমা পৰি আছিল। এজেনাৰ হাঁহিব লহবে হাইঠাবিলাকক ডৱ খুৱালে, সিহঁত ডুবং কৰে উৰি গৈ আন এজোপা গছত পৰিলগৈ। কিন্তু পৰ্ণুমাবিলাক ব’তে আছিল তাতে থাকিল। সিহঁতে বোলে কাণেৰে কম শুনে, জৱবামে ক’লে।

এনেতে এটি আপুৰুগীয়া দৃশ্য তেওঁলোকৰ দৃষ্টিগোচৰ হ’ল। হাবিখনৰপৰা এহাল ব’ৰা চৰাই ওলাই আহিল। নানাবিধ ভলীৰে সিহঁতে নাচিবলৈ ধৰিলে। মাইকীজনীয়ে ছালি ধৰি মতাটোক নিয়ন্ত্ৰণ জনালে। কিন্তু মতাটো সিমান নিঃশব্দ হ’ব পৰা নাছিল। সি কৰ্কশ চিঞৰেৰে তাইক ভংগনা কৰিলে আৰু অলপ পিছতে দুয়োটা পুনৰ হাবিত সোমাল। সিহঁতৰ বংচঙীয়া পাখিবিলাক দেখি এজেনা মুগ্ধ হৈছিল। চিকাৰীবিলাকে কোন সতে এনেকুৱা খুনীয়া চৰাই বাখিৰ পাবে তাই তাকে ভাবি আচৰিত হৈছিল।

এইদৰে ইটোৰ পিছত সিটো দৃশ্যই লাটচাহাবৰ নয়ন সাৰ্থক কৰিছিল। জৱবামে কৈছিল, “হজুৰ, ম’ৰা বৰ পৰিল চৰাই। জৱৰ ঐক্ককই ম’ৰাৰ পাখি শিৰত ধাৰণ কৰিছিল।” জৱবামো আজি আগবদৰে চামোন হৈ থকা নাছিল, যৌনতাৰ কঠিন আৱৰণটোৰ মাজৰপৰা তাৰ মনটো মুকলি হৈ ওলাই আহিছিল, অন্তঃকৰণেৰে কাৰণে।

তাৰ কথাত গম্ভীৰ মুহিৰ্তাই বৰ বগৰ পাইছিল। তাইৰ পাব কৰা কোটিটো কপুৰদৰে জিমিকি উঠিছিল। কেপ্টেইন উডে

মন্তব্য কৰিছিল যে অবশ্যাব মাজত এনে দামী কোট এটা পিন্ধা শোভনীয় নহয়। কিন্তু তাই ওজৰি উঠিছিল আৰু জনে জনে উত্তৰ দিছিল যে অবশ্যাব প্ৰাণীয়েহে মানুহক এনেকুৱা নোমৰ যোগান ধৰে। এনে সুন্দৰ নোমৰ জন্ত যদি হাবিত থাকিব পাৰে তেন্তে তাই এই বন্য পৰিবেশত কোটটো পিন্ধিলে কি সোধ হ'ল? সৌ ম'ৰা চৰাই কেইটাৰ পাখিবিলাক ইমান চিত্ৰ-বিচিত্ৰ কিয়? কেণ্টেইন উভে মনে মনে থাকিল।

এনেতে হাতীবিলাক গভৰুৰ ওচৰ চাপিল। ডি, চি, আৰু বান্ধচাহাবৰ পৰামৰ্শক্ৰমে হাতীবিলাক অন্ধচন্দ্ৰাকাৰে অবশ্যত প্ৰৱেশ কৰাৰ সিদ্ধান্ত হ'ল। গভৰুৰ সোঁফালে সাভোটা আৰু বাওঁফালে সাভোটা হাতী বিশ-দ্বিগুণ কুটমানৰ ব্যৱধানত থাকি হাবিখনৰ এটা অংশ বৃত্তাকাৰে বেৰি ধৰিব। কিহুমান মানুহে লাঠিৰে গছ, শব-জোপা আদি কোবাই জন্ত বিলাকক চোঙৰপৰা ওলাই আহিবলৈ বাধ্য কৰিব। লাটচাহাবে দহোটামান বিটাৰ বোণাব কৰি আনিছিল। সিহঁত খোজকাড়ি আহিছিল।

এতিয়া গুণগনোত্তৰেৰে যুগুতা আৰম্ভ হ'ল। হাতীবোৰ অন্ধচন্দ্ৰাকাৰে গৈ অবশ্যত প্ৰৱেশ কৰিলে। গভৰুৰ কাষৰ হাতী দুটাৰ এটাত আছিল কমিছনাৰ আৰু ডি, চি, আনটোত বান্ধচাহাব। জংবাহাদুৰ নিঃশব্দভাৱে গভীৰ বনাঞ্চলৰ ভিতৰলৈ সোমাই গ'ল। এজোলা এতিয়া অলপ শব্দ হৈছিল আৰু তাই নিটোল মাৰি আছিল। হাতত বাইকল লৈ উও সতৰ্ক হৈ আছিল। জন্তবোৰে আৰোহীসকলক গছবনৰপৰা বন্ধা কৰিবলৈ সাত্ৰথানে হাতীটো খেদাই নিছিল আৰু দোঁ-বাই থকা ডালবিলাক হাতত থকা খুব যেন ঢোকা দাখনেৰে কাটি বাটটো মুকলি কৰি দিছিল।

প্ৰথম ছোৱাত প্ৰায় এক ফাৰ্জংমান হাবিখন সিমাল ভাঙি নাছিল। ঘন জোপোহা, লতা আদিও বিৰল আছিল। কিন্তু লাহে লাহে অবশ্যখন গভীৰ হৈ আহিল। হাতীটো আগবাঢ়িবলৈ আহকাল হৈছিল। তলত দ'ম হৈ থকা ওকান ডাল-পাতবিলাকৰ ওপৰেদি হাতীটো পাৰ হৈ শাওঁতে মৰক্-মৰক্ শব্দ হৈছিল। জন্তবোৰ চকুৰে-মুখে সতৰ্কভাৱে চিন কুটি উঠিছিল। গভীৰ-গভীৰভাৱে জংবাহাদুৰ আগবাঢ়ি গৈছিল। বাকীবিলাক হাতী

বনৰ বন্ধ-লভিকাই আৰম্ভি ধৰাত সৃষ্টি বহিৰ্ভূত হৈ পৰিছিল ।

কিন্তু 'বিটাব বিলাকৰ হাবি-কোবোৱা শব্দ আৰু চিঞৰ-বাখৰ ক্ৰমে বাঢ়ি আহিছিল । বোধকৰোঁ অৱশ্যৰ এটা বুজন অংশ হাতীবিলাকে বেৰি পেলাইছিল ।

গভৰ্ণৰ লাহে লাহে আগবাঢ়িছিল । এটা জুৰি তেওঁলোকে পাৰ হ'ব লগা হ'ল । শিলৰ বুকুৱেদি পানীৰ শীণ সোঁত এটা কুলু কুলু শব্দ কৰি বৈ গৈছিল । জুৰিটো পাৰ হোৱাৰ সময়ত বাস্তৱচাৰি আৰু পুলিচ চাহাবৰ হাতী দুটা গভৰ্ণৰে খন্তেকৰ বাবে দেখা পাইছিল । সেই দুটা হাতীও পাৰ হৈছিল আৰু বেছি আঁতৰত নাছিল ।

জুৰিটোৰ গৰাটো উঠোতে সিপাৰে হলৌ বান্দৰবিলাকে হঠাতে চিঞৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে । ওখ গছৰ আগৰপৰা সিহঁতে নানাবিধ শব্দৰ সৃষ্টি কৰিছিল । কিছুমান সৰু সৰু চৰাই অশান্তভাবে উৰি আহিল । এজা বিপদৰ সঙ্কেত বুলি জয়বামে বুজিব পাৰিলে আৰু ওচৰতে বাঘ থাকিব পাৰে বুলি লাটচাহাবক জনালে ।

এয়া আছিল প্ৰচণ্ড উত্তেজনাৰ এটা মুহূৰ্ত । গভৰ্ণৰে বাইকলটো নিজৰ হাতত তুলি ললে । ওলী ডবোৱা আহেনে নাই পৰীক্ষা কৰি ছেকাটি কেৎছটো লবাই ললে । এজেলৰ জয় জাগিছিল, তাইৰ বুকুখন চপচপাবলৈ ধৰিলে । তাইৰ হাত এখন গা-বখীয়াজনে ধৰাত তাই একো আপত্তি নকৰিলে ।

এনেতে অংবাহাদুৰ হঠাতে বৈ গ'ল । জয়বামে অতি সান্ত্বনাত আগলৈ চালে আৰু গভৰ্ণৰৰ মনোযোগ আকৰ্ষণ কৰিলে । আগত এডাল প্ৰকাণ্ড গছ পৰি আছে আৰু তাৰ পাছফালে এটা প্ৰকাণ্ড ঢেকীয়াপতীয়া বাঘ । নিমিষতে চমকপ্ৰদ ভংগৰতাৰে গভৰ্ণৰে বাইকলটো উঠাই বাঘটোৰ ফালে টোঁৱালে । টেলিফোনত তাৰ ছবিটো স্পষ্ট হৈ উঠিল । তাৰ মূৰটো গছৰ ডাল এটাই আৰম্ভি ধৰাত ওলীয়াৰ পৰা 'সন্তৰ নহয়, কিন্তু গাটো সম্পূৰ্ণ ওলাই আহে । সন্তৰৰে বাইকলটোত লক্ষ্য হিৰ কৰিলে স্নাত্তে ওলীটোৱে তাৰ কৰিজা ভেদ কৰি যায় । ভেঁট নিশ্চিন্তভাৱে টিগাৰ আকৰ্ষণ কৰিলে ।

ওলীটো বাঘৰ পাত জাগিল, কিন্তু বোকাহন কৰিজা ভেদ

কবির নোহাৰিলে। সি উন্নতৰ পোছৰণি এটা মাৰি চিকাৰীক আক্ৰমণ কৰিবলৈ খেদি আহিল। কিন্তু এইবাৰ জংবাহাদুৰে তাৰ ক্ষমতাৰ পৰিচয় দিলে। বাঘটো জাঁপ মাৰি আহি তাৰ সমুখতে পৰিল। আৰু এটা জাঁপ দিয়াৰ আগতেই জংবাহাদুৰে আগঠেঙেৰে তাক গচক মাৰি খৰি বিৰাট দাঁত দুটাৰে তাক বুকুৱে-পিঠিয়ে শালি পেলালে। অস্তিত্ব আৰ্ভৱান কৰি চেকীয়া-গভীয়াই শেষ নিশ্বাস ত্যাগ কৰিলে।

কিন্তু বাঘ আহিল এহাল। এটা মাৰিল। অন্য সম্বন্ধত হোৱা হ'লে আনটোৱে পলায়ন কৰিলেহেঁতেন। কিন্তু শ'লতকৈও পৰাত সি এতিয়া পলাব নোৱাৰা হ'ল। হাতীৰ বৃত্তটো ক্ৰমান্বয়ে সৰু হৈ আহিছিল, 'বিটাৰ' বিনাকৰ চিৎকাৰ অসহনীয় হৈ পৰিছিল। এই নিকপাৰ অৱস্থাত অতি ভীষণ আৰু হিংস্ৰ ৰূপ ধাৰণ কৰি বাঘটোৱে জাঁপমাৰি আহি জংবাহাদুৰক আক্ৰমণ কৰিলে। গভৰ্ণৰে তালৈ গুলী মাৰিলে। গুলীটো কিন্তু ঠিক ঠাইত নেলগিল। কাৰণ বাঘৰ লগত অৰিফা-অৰি হোৱাত জংবাহাদুৰে লৰচৰ কৰিব লগা হৈছিল আৰু হাড়দাখন জোকাৰ খাই আহিল। গতিকে গুলীটো বাঘটোৰ তপিনাত লাগিল। সি উন্নতৰদ্বাৰে ওজৰি এটা প্ৰকাণ্ড জাঁপেৰে হাতীটোৰ মূৰৰ ওপৰত উঠিল। জয়বামে অক্ষুণ্ণভাৱে তাক বাধা দিবলৈ কৰা প্ৰয়াস সম্পূৰ্ণ ব্যৰ্থ কৰি সেই উন্নতক প্ৰাণীটোৱে তাক হাতোৰাৰে ধাপ মাৰি ওললৈ বগৰাই দিলে। জংবাহাদুৰে ক্ৰুদ্ধভাৱে ওজৰি উঠিল।

এতিয়া হাওদা আৰু বাঘৰ মাজত কোনো ব্যৱধান নাছিল। সি আগঠেং দুটা হাওদাৰ ওপৰত ভুলি তিনিটা প্ৰাণীৰ কোনটোক আক্ৰমণ কৰিব তাকে হয়তো নিমিষৰ কাৰণে চিন্তা কৰিছিল। হাওদাৰ ভিতৰত ভেতিৰা শোচনীয় অৱস্থা। বাইকলত গুলী নোহোৱাত গভৰ্ণৰ বাহাদুৰ অসহায়ভাৱে থিয় হৈ আহিল। এজেক্সা মূৰ্ছিত হৈ পৰিছিল আৰু গা-বৰীয়াই চাৰুবাৰ কেহু-পৰা বিতলভাৱটো উলিয়াবলৈ কপনি উঠা, হাতেৰে চেপ্টা কৰিছিল। এজেক্সাৰ বগা কাৰ কোঠটো জিলিকি উঠিছিল আৰু সেইটোৱেই অতি আকৰ্ষণীয় বস্তু বুলি ভাবি বাঘটো তাইৰ ওপৰত জঁপিয়াই পৰিবলৈ উদ্যত হৈছিল।

বাকীবিলাক চিকাৰীও ভেতিয়া ওচৰ পাইছিলহি । কিন্তু গুলীয়াবলৈ কোনেও সাহ কৰা নাছিল । গভৰ্ণৰৰ হাতীটো এনে এটা কোণত আছিল যে অন্য হাতীৰপৰা বাহৰলৈ গুলিয়ালে হাওদাৰ ভিতৰত থকা মানুহৰ গাতেই লাগিব পাৰে । সকলোৱেই বিধা-
 প্রভাৱে হাতত বন্দুক লৈ উৎকণ্ঠিতভাৱে চাই আছিল । বাঘটোৱে
 প্ৰায় জাঁপমাৰি হাওদাৰ ভিতৰত সোমাইছিলেই, এনেতে অভাৱনীয়-
 ভাৱে নিচেই কামৰ জোপা এটাৰ আঁৰৰ পৰা ওকম কৰে এটা
 শব্দ হ'ল আৰু গুলীটো বাঘটোৰ কলিজাৰ মাজেদি পাৰ হৈ গৈ
 একে শাৰীতে থকা গছ এজোপাত লাগিল । বাঘটো হাতীৰ গিতিৰ-
 পৰা মাটিলৈ সৰি পৰিল । তাৰ প্ৰাণবায়ু লগে লগেই বাহিৰ
 হৈছিল ।

ইমান সময় নিষ্কিয় দশকৰূপে থাকিবলগা হোৱা চিকাৰী-
 বিলাকে স্বস্তিৰ নিশ্বাস পেলালে । কঙ্কৰাস হৈ তেওঁলোকে ঘোৰ
 উৰ্বেগত, আশঙ্কাত আৰু আতঙ্কত পাৰ্শ্ব মূৰ্তিৰ দৰে নিশ্চল হৈ
 আছিল । এতিয়া যেন তেওঁলোকৰ শৰীৰত প্ৰাণ সঞ্চাৰ হ'ল ।
 তেওঁলোক সকলোটি গভৰ্ণৰৰ ওচৰ চাপিল আৰু অদৃশ্য উদ্ধাৰ
 কৰ্ত্তাজনৰ সন্ধানত চাৰিওফালে ব্যাপ্তভাৱে দৃষ্টি নিক্ষেপ কৰিলে ।

এতিয়া জোপাৰ আঁৰৰপৰা হাতত বাইফল লৈ, হাফপেণ্ট
 পিন্ধা, সুদৰ্শন, দীঘলহী ডেকা এজন ওলাই আহিল । তেওঁ
 তৎক্ষণাত শ্বৰেদি জংবাহাদুৰৰ ওপৰত উঠি গভৰ্ণৰৰ কাষ পালেগৈ
 আৰু তেওঁ নিশ্চিত মৃত্যুৰপৰা বন্ধা পৰাত ইন্দ্ৰক ধন্যবাদ
 জনালে । তাৰ পিছত তেওঁ হাওদাৰ ভিতৰ সোমাই লগত থকা
 বটলৰ পানী এজেলৰ চকুৰে-মুখে ছটিয়াই দিলে । হোৱালীজনীয়ে
 চেতনা ঘূৰাই পালে ।

ইমান সময় মন্তমুখ্যভাৱে চিকাৰীবিলাকে এই সাহসী
 ডেকাজনৰ ফালে চাই আছিল । সকলোৱে তেওঁক চিনি পালে ।
 বান্ধুচাহাবৰ পুতেক অৱনী চৌধুৰী । গভৰ্ণৰে অৱনীক আঁকোৱালি
 ধৰি ডাক ধন্যবাদ দিলে । আনন্দত পৰ্বত বান্ধুচাহাবৰ চকুপানী
 ওলাল, বাকীবিলাকে বিশ্বস্ত ভাৱে এই অসীম সাহসী,
 নিষ্ঠাৰ যুৱকজনৰ ফালে ব-জাগি চাই থাকিল । কিন্তু এজেলাই
 চিঞৰি চিঞৰি ক'লে, “জ’ মাই ইয়ং ছিৰ, হ’ ইউ হেভ চেভড্

আঙঠাৰ লাইডহ ! ঠেঙহ, ঠেঙহ এগেইন ।” তাই ইমান অভিজ্ঞ হৈ পৰিছিল যে আক একোকে ক’ব নোৱাৰিলে । কিন্তু তাইৰ নীলা চকুহাল কৃতজ্ঞতা আৰু গ্লানসাত গ্লানীপ্ত হৈ উঠিছিল ।

ইতিমধ্যে বান্ধচাহাৰে হাতীবপৰা নাথি মাটিত পৰি থকা জন্নবামৰ পৰীক্ষা কৰিছিল । তাৰ পিঠিবপৰা ধাৰাসাবে ভেঙ ওলাইছিল । কিন্তু সি স্বাভাৱিকভাৱে উশাহ-নিশাহ লৈ থকাত তেওঁ বুজিব পাৰিছিল যে তাৰ গ্ৰাণৰ আশংকা নাই । হাৰি-বন কোবোৱা মানুহ কেইটামানৰ সহায়ত তেওঁ জন্নবামৰ নিজৰ হাতীটোৰ ওপৰত তুলি ললে । বাঘ দুটা সাঙী কৰি বাহুবলৈ লৈ যাবলৈ মানুহবোৰক আদেশ দিলে আৰু এতিয়া উত্তৰি যোৱাই উচিত হ’ব বুলি পৰামৰ্শ আগবঢ়ালে । লগত যোৱা ডাক্তৰজনে ইতিমধ্যে জন্নবামৰ পিঠিত ঔষধ লগাই বান্ধি দিছিল ।

বান্ধচাহাৰৰ পৰামৰ্শ সকলোৱেই আনন্দেৰে গ্ৰহণ কৰিলে । অৱশ্যে জন্নবামৰ ঠাই অধিকাৰ কৰি অংবাহাদুৰক পৰিচালনা কৰিলে । সিনো কেনেকৈ ওলাজেহি সোধাত অৱশ্যে ক’লে যে সি খোজকাঠিয়েই চিকাৰীবিলাকৰ পাছে পাছে আহি আহিল । এ’ন এটা অৱস্থা হ’ব পাৰে বুলি আশংকা কৰিয়েই সি হাতীৰ পিঠিত অহা নাছিল । হাৰিৰ ওচৰত গন্তৰ্ণৰে চিকাৰীবিলাকৰ কাৰণে অপেক্ষা কৰোতে সি ভেওঁলোকক লগ ধৰিব পাৰিছিল । তাৰ পাছত গন্তৰ্ণৰ হাতীৰ পাছে পাছে গোপনে আহি আহিল । গতিকে দ্বিতীয়টো বাঘ সি নিচেই ওচৰৰপৰাই ওলীয়াবলৈ সমৰ্থ হ’ল । গন্তৰ্ণৰ আৰু মেঘচাহাৰৰ মূল্যবান জীৱন বৰ্কা কৰিব পাৰি সি ধন্য হ’ল ।

তেতিয়া গন্তৰ্ণৰ বাহাদুৰে নীৰৱে শুনি আহিল ।

অৱশেষত সকলোটি আহি বাহৰ পালেহি । গাঁৱৰ মানুহ-বিলাকে সোঁট খাইছিল । অৱশ্যে কীৰ্তি কাহিনী শুনি সকলোৱে ধন্য ধন্য কৰিলে । এৰা, হ’বতো, বাপেক চাই পুতেক । সিংহৰ পোৱালি সিংহ নহৈ আৰু গাধ হ’বন ? গাঁওখনৰ সকলোকেই সৌভাগ্য অনুভৱ কৰিলে ।

সেইদিনা আবেলি বাহুবৰপৰা বিদায় মোকাবেলৈ আহে আহে গন্তৰ্ণৰ বাহাদুৰে বান্ধচাহাৰ আৰু অৱশ্যে নিজৰ তনুৰ ভিতৰলৈ

মাতি নিজে । অতীতকালৰ প্ৰশংসা কৰিলে । এজেকায়ে
 যোগ দিছিল । অতীতকালত বৰাচিঙা পৰিল । অৱশেষত পতনৰে
 বান্ধুচাহাবৰ ফালে চাই ক’লে, “বান্ধুচাহাব, আপুনি মোৰ চিকাৰ
 কাৰণে অতি সন্তোষজনকভাৱে সকলো আয়োজন কৰিছে ।
 আপোনাৰ এই পৰিশ্ৰমৰ শলাগ লৈ এই লাভিডাল আপোনাক প্ৰদান
 কৰিলো । ইংৰাজ চৰকাৰে অতি বিশিষ্ট প্ৰজাসকলকহে এনে
 লাভুটি উপহাৰ দিয়ে । তদুপৰি আপুনি যাতে বান্ধুচাহাবৰ খিতাপ
 পায়, তাৰ কাৰণে মই চুপাৰিছ কৰিম । জয়বাম আৰু জংবাহা-
 দুৱকো পুৰস্কৃত কৰা হ’ব ।

এতিয়া মই আৰু এটা কথা ক’ব খুজিছো । অতীত
 আপোনাৰ সুযোগ্য সন্তান । তেওঁ অনাছ প্ৰেজুৱেণ্ট, বিশ্ববিদ্যালয়ৰ
 কৃতী ছাত্ৰ । তেওঁ আমাৰ প্ৰাণ বৰ্দ্ধা কৰিছে । তেওঁৰ প্ৰতি
 আমি অতি কৃতজ্ঞ । তেওঁৰ কাৰণে আপুনি কি বিচাৰে, এতিয়াই
 মোৰ আগত কওক ।”

পতনৰ কথাত বান্ধুচাহাব অভিভূত হ’ল । তেওঁৰ চকুৰ-
 পৰা আনন্দৰ ঢল নামিল । তেতিয়া তেওঁৰ চকুৰ আগত আৰু
 এজন মানুহৰ ছবি জিলিকি উঠিল । পৰমানন্দ ছবডেপুটি ।

তেৱেঁই বান্ধুচাহাবৰ ভাগ্য মুকলি কৰি দিলে । তেওঁৰ
 বহুতে টোকোনা সৰ্বস্বৰৰ আজি জয়-জয় ময়-ময় অৱস্থা ।

তেওঁৰ প্ৰতি সন্মান জনোৱাৰ এতিয়াই প্ৰকৃত সময় ।

বান্ধুচাহাবে ক’লে, “হজুৰ আপুনি যদি মোৰ ল’ৰাটোৰ
 কাৰণে কিবা এটা কৰিব খুজিছে তেন্তে তাক ছবডেপুটিৰ চাকৰি
 এটাকে দিয়ক ।”

পতনৰ আচৰিত হ’ল । অতীতকাল তেওঁ আই, চি, এই,
 পদৰী দিবলৈ প্ৰস্তুত হৈ আছিল । তেওঁ ক’লে, “বান্ধুচাহাব,
 আপোনাৰ অনুৰোধমতেই অতীতকাল চাকৰি দিয়া হ’ব । কিন্তু তেওঁ
 বহুত ডাঙৰ চাকৰিৰ কাৰণে উপযুক্ত আছিল ।”

“মি নিজৰ বোধ্যতা দেখুৱাই পদোন্নতি লাভ কৰি প’লে
 এই বেছি আনন্দ পাম হজুৰ, নহ’লে মানুহে ক’ব, হজুৰৰ অনুৰোধমতেই
 সি ডাঙৰ চাকৰি পালে । তাৰ বোধ্যতাৰ কথা তেতিয়া মানুহে
 পাহৰি যাব । তেতিয়া এই লাভ পাম, সিয়ো কলত দুখ পাম ।”

গভণবে বায়চাহাবৰ কথাৰ যুক্তি-যুক্ততা নুই কবিব নোৱাৰিলে। নমিনেটেড “আই, চি, এছ, এজনৰ কথা তেওঁ” ইতিমধ্যে জানেই। গতিকে তেওঁ অতি সোনকালে অৱনীৰ নিযুক্তি-পত্ৰ পঠাই দিব বুলি প্ৰতিশ্ৰুত হ’ল।

ইতিমধ্যে এঞ্জেলাও সুস্থ হৈ উঠিছিল। তাইৰ চকুত দুষ্টাণিৰ হাঁহি জ্বলিকি উঠিল। তাই দেউতাকক ক’লে, “ডেউ, অৱনীৰ প্ৰতি মোৰ কৃতজ্ঞতা মোৰ নিজস্ব ধৰণেৰে প্ৰকাশ কৰিবলৈ অনুমতি দিবনে?”

গভণবে তাইৰ অভিসন্ধি বুজি পাইছিল। তেওঁ হাঁহি মাৰি ক’লে “দুষ্ট ছোৱালী, তু এছ ইউ লাইক।”

এঞ্জেলাই বায়চাহাবৰ ফালে এবাৰ কেবাকৈ চালে। তাৰ পিছত ক’লে, “আপুনি দোষ নধৰিব দেই বায়চাহাব।”

তাই ধীৰে ধীৰে অৱনীৰ ওচৰলৈ গ’ল। তাৰ পিছত তাক সাৱট মাৰি ধৰি দুয়োখন গালত টপক টপক কৰি দুটা চুমা খালে।

অৱনীয়ে বাপেকৰ আগত বৰ লাজ পালে। বায়চাহাবে ভাবিলে, “গভণবৰ জীয়েক হ’লে কি হ’ব, বৰ অসভ্য ছোৱালী।”

প্ৰথম বক্তব্য সমাপ্ত

শুধৰণি

পৃষ্ঠা	অশুদ্ধ	শুদ্ধ
৩	একাঠুৱা	একাঠুৱা
৫	বিদুৰালি	বিদুৰালি
৮	বিকাসি	বিকসি
২৫	চটুজি	চটুজ
৩০	শ্ৰেণীভ	শ্ৰেণীৰ
৪০	বেঠাই	বেঠাই
৪৭	নিনিমাহৰ	ভিনিমাহৰ
৪৮	মনসা	মনসা
৬৩	সিহঁত	সিহঁতে
৭৩	কাণতো	কাণতো
৭৭	পঢ়িছে	পৰিছে
৮২	discution	discretion
৮৭	কৰাকৰ	কৰাকৰ
৮৯	নিশ্চিন্ন	নিশ্চিন্ন
৯১	ককলিত	সুললিত
৯৩	ভিডি, ডিহি	ভিডি, ভিহি
৯৪	অভহিত	অভৰ্হিত
৯৮	গোৰ্গানী	গোৰ্গাই
১০৫	গৰমেৰে	গৰমেৰে
১২২	প্ৰাপ্তী	প্ৰাপ্তি
১৩৩	কহ	কহ
১৪১	হেত	হেত
১৪৪	উপ্ত	উপ্ত
১৪৬	অপ্ত	অপ্ত
১৪৭	সি শেষ কবিকলৈ	
১৪৮	“হলুৰ অভৰ্গানী”	(কোৱল নাবী হ’ব)